

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОТВОРЕННЯ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників
III-го Всеукраїнського круглого столу
8 грудня 2017 року*

Львів – 2017

УДК 342.2(4)

ББК 67.3(4)

Д 36

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 29 листопада 2017 р.)*

Д 36 Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників ІІІ-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 8 грудня 2017 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. – 264 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників ІІІ-го Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції», присвячених історико-теоретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам зазначеного явища в контексті євроінтеграції.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав, достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

УДК 342.2(4)

ББК 67.3(4)

ISBN 978-966-2626-69-8

© Львівський державний
університет внутрішніх
справ, 2017

© Автори публікацій, 2017

© Видавництво «БОНА», 2017

З М І С Т

Андрусяк Т. Г. МІСЦЕ ТА РОЛЬ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО В УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ.....	10
Балинська О. М. ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЯВИЩА ПОСТМОДЕРНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ.....	13
Баранник В. С. ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО КВОТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	17
Бойко І. Н. ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ ПРО ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ У КИРИЛО-МЕФОДІЙЦІВ.....	22
Возна Д. В. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	25
Волочаєва А. С. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕФЕРЕНДУМИ В УКРАЇНІ	28
Гаврильців М. Т. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА СУВЕРЕННИХ ПРАВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	31
Гарасимів Б. Т. КЕБЕТА АДВОКАТІВ ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАДНИЧИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	34
Гарасимів О. І. ПІЗНАННЯ ПРАВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	36
Гарасимів Т. З. НАУКОВА-ПРАВОВА КВЕСТІЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ.....	40

Герасимович А. М.

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ІДЕЇ
БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648–1651 pp.).....44

Гуцуляк Ю. В.

УМОВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У
НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ВІДПОВІДНО ДО
МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ47

Данчул О. С., Баранська М. П.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ
ПРАВOPУРУШЕНЬ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД
ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ФУТБОЛЬНИХ МАТЧІВ...50

Дикий А. Б.

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: VOX NIHI У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....56

Дубінська З. П.

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ
СПОРТИВНИХ ВІДНОСИН.....60

Дудля А. П.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ
ДУМКИ ТА ЙОГО СУЧАСНИЙ ЗМІСТ.....66

Забзалюк Д. Є.

КЛЮНІЙСЬКЕ ПРАВО ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК
ПАПСЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ X–XI СТОЛІТТЯ.....69

Забзалюк О. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДРАГОМАНІВСЬКОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ.....72

Засць Я. В.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У
ЗВ'ЯЗКУ З ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ.....76

Ільків Н. В.

ПРИНЦИП НАЛЕЖНОГО УРЯДУВАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН.....79

Кагадій М. І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВВЕДЕННЯ В ДІЮ КОНСТИТУЦІЙ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН БЛИЗЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ	82
Кельман М. С., Кельман Р. М. МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ НА КОРУПЦІОГЕННІСТЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	86
Коваль І. М. ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ.....	90
Когут Я. М., Сергенюк Д. І. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	94
Козак І. Б. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	96
Колиба М. М. СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО ПОЛЯ.....	100
Коцан-Олинець Ю. Я. РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	105
Левицька О. В. ПРАВО ЯК ІСТИННА ФОРМА СВОБОДИ.....	108
Лепісевич П. М. ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО : ЮРИДИЧНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	111
Лещух А. Р. ЮРИДИЗАЦІЯ ПІДСТАВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ФЕНОМЕНІВ.....	117

Марковський В. Я., Шевченко В. С. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «НАВЧАННЯ РІДНОЮ МОВОЮ» І «ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ» СТАТТІ 53-Ї КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	122
Медведик В. В. СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОФІСУ ПОЛІЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	126
Мелех Л. В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ГОСПОДАРСЬКО- ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....	131
Мина В. В. СПІВВІДНОШЕННЯ АНАЛОГІЇ ПРАВА ТА АНАЛОГІЇ ЗАКОНУ – ЯК ЗАСОБІВ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН У ПРАВІ.....	133
Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	138
Нестерович В. Ф. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ВИБОРИ» У СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ.....	140
Окушко А. В. СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	143
Онишко О. Б. ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇН.....	147
Остроглядів О. І. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ ПРИЧОРНОМОР'Я УКРАЇНИ	153
Павлусів Н. М. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	155

Панкевич К. О. ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА.....	158
Панкевич О. З. СПІР ПРО УНІВЕРСАЛІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРО ІНДИВІДУАЛЬНІ/ КОЛЕКТИВНІ ПРАВА (ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ).....	161
Парасюк В. М., Парасюк Н. М. ЧИННІСТЬ КОНВЕНЦІЙНОЇ НОРМИ ПРО ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....	166
Пендюра М. М. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «КАТУВАННЯ» В МІЖНАРОДНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ.....	170
Петрончак Ю. О. МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПОВЕДІНКА ОСОБИ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ.....	173
Піскорська Г. О. ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ, ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	175
Проць І. М., Лис Л. М. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ УКРАЇНИ.....	177
Рудий Н. Я. ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОТОТЕХНІКИ.....	179
Савайда О. І. ВПЛИВ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ	184
Савайда О. І., Алієва С. В. МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ.....	187

Савайда О. І., Маїк Н. А. РОЛЬ МОЛОДІ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	190
Сай Н. Я ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ ТА ПОРУШЕННЯМ МИТНИХ ПРАВИЛ XVIII-XX ст.....	193
Сибірна Р. І., Гап'як С. С. АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА ЯК НАСЛІДОК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	197
Сіромська Г. М. «СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ ПО-РАДЯНСЬКИ»: СУДОВИЙ ПРОЦЕС НА ГЕОРГІЄМ ВІНСОМ 1975 р.	199
Степаненко К. В. ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	202
Стецюк Н. В. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ.....	205
Токарська А. С. АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	209
Тополевський Р. Б. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ	212
Федін М. І. РЕВІНДИКАЦІЯ ХРАМІВ ТА МАЙНА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛЬЩІ 1918-1939 РР.: І СТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	215
Федіна Н. В. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	217

Фуріна А. І. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	220
Чмир С. А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ В ЗАКОНОДАВСТВІ ІТАЛІЇ....	223
Чорнобай О. Л. ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ У КОМУНІКАТИВНІЙ ПРАКТИЦІ ЮРИСТА.....	229
Чорнописька В. З. ПРАВОВИЙ ДИСКУРС МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ.....	235
Шай Р. Я. ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	239
Шевців М. Б., Гончарук К. А. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОПАГАНДИ.....	241
Шишко В. В., Шишко В. Й. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ.....	245
Шпірний Е. І. ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї.....	248
Яремчук В. Д. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ.....	250
Яремчук С. В. ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ	254
Ященко В. А. ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИКІВ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ.....	258

Андрусяк Т. Г.
доцент кафедри історії держави, права та
політико-правових учень,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський національний університет імені Івана Франка*)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Україна може отримати всю повноту позитиву від успішної євроінтеграції за рядом умов. Це, по-перше, відповідність до них системи державних органів, створених зусиллями реформувати залишки радянських органів, завдання яких полягало в забезпеченні існування та функціонування тоталітарної системи з плановою антиринковою економікою.

Саме тому, першочерговим є усунення та нейтралізація залишків радянської системи. Це вимагає, зокрема, й створення ефективного законодавства у всіх сферах законодавчого регулювання.

І тут слід пам'ятати що запозичення ідей з чинного законодавства розвинутих країн не завжди може бути ефективним, належним і відповідним. Саме тому зростає роль і значення визначних недержавних представників юридичної науки. Особлива роль тут наліжить Станіславу Дністрянському.

Роль і значення постаті якого в українській історії потребує свого комплексного й ґрунтовного осмислення з огляду на цілий ряд факторів. Перш за все, з огляду на те, що це був учений, наукові здобутки якого не тільки були добре знані європейській юридичній науці, зокрема, німецькомовній, але й справили на її розвиток саме доволі поважний вплив. По-друге, особа Станіслава Дністрянського може бути взірцем політика-інтелектуала, який, без огляду на умови, в яких йому доводилося працювати, вмів ставити й вирішувати складні соціальні, економічні, політичні проблеми і знаходити правові шляхи їхнього врегулювання й вирішення. Та, зрештою, без цієї людини важко або й неможливо уявити розвиток української правової думки у другій половині XIX – першій половині XX ст.

Станіслав Дністрянський вніс великий внесок у розвиток української юридичної науки. Йому належать десятки наукових праць у галузі цивільного, конституційного права, теорії держави і права. Вчений зумів не тільки переосмислити й збагатити українську юридичну науку здобутками тогочасної юридичної науки, але й висунути та обґрунтувати цілий ряд нових ідей та концепцій. По суті цілий ряд галузей

правознавства в сучасній українській юридичній науці тією чи іншою мірою базуються і повинні розвиватися на розробках Станіслава Дністрянського. Науковий доробок ученого наочно демонструє важливість професійно-наукового рівня в ідеологічній сфері розвитку правової думки. Повноцінний розвиток цього рівня є максимально утруднений або й неможливий в умовах відсутності власної державності. Але саме від нього залежить, значною мірою, загальний стан, ступінь розвитку правової думки в цілому. Належна увага до розвитку юридичної науки створює науково обґрунтовану теоретичну основу для успішного розвитку суспільства в цілому. Розуміючи це, Станіслав Дністрянський не тільки сам приділяв значну увагу науковій роботі, але й підтримував наукові пошуки інших українських вчених. Так було і в період його праці у Львівському університеті, коли, будучи головою правничої комісії НТШ, він робив усе можливе для того, щоб комісія стала центром розвитку юридичної науки, так і пізніше, на еміграції, в Українському Вільному Університеті. Зрештою, сьогодні перевидання наукової спадщини академіка є необхідним і важливим не тільки з точки зору пізнання певного етапу розвитку української правової думки, але й з огляду на безперечну актуальність значної кількості ідей та поглядів, які містяться в цих працях.

Приділяючи значну увагу розвитку юридичної науки, Станіслав Дністрянський на протязі всього життя не меншу увагу приділяв розвитку юридичної освіти. Він не тільки очолював кафедру цивільного права у Львівському університеті, не тільки, будучи парламентарієм, боровся за український університет у Львові, але й був одним із творців Українського Вільного університету. Феномен останнього полягає в тому, що для юридичного факультету, який, поряд із філософським, було тут створено, необхідно було розробити принципово новий навчальний план, який не мав аналогів у тогочасній юридичній освіті.

Дуже важливим аспектом у забезпеченні ефективності функціонування правових інституцій, піднесення загального рівня правової культури й свідомості є діяльність юристів практиків. Саме від професіоналізму, знання чинного законодавства та вміння його належно використовувати у процесі врегулювання суспільних відносин, при вирішенні соціальних конфліктів та при забезпеченні прав і свобод людини конкретних юристів значною мірою залежить повага до права в цілому. Якщо адвокат, суддя, нотаріус, інший правник зуміє захистити порушені права індивіда, переконати його у справедливості тих чи інших вимог законодавства суспільна свідомість буде сприймати правовий шлях як найкращий при вирішенні своїх потреб, при захисті своїх інтересів, а отже можна сподіватися, що в такому суспільстві і правова думка буде

успішно і динамічно розвиватися. Високий рівень правової свідомості і правової культури українського населення в Галичині у другій половині XIX - першій половині XX ст. був визначальною мірою обумовлений діяльністю українських адвокатів та вчених правників, серед яких провідне місце безперечно належить і Станіславу Дністрянському. Створюючи Товариство українських правників учений у першу чергу прагнув об'єднати українських правників із метою вироблення та популяризації здобутків у найбільш повному та ефективному використанні можливостей чинного законодавства при захисті прав та інтересів українського народу. Показовим є й той факт, що наприкінці життя, Станіслав Дністрянський переїздить до Ужгорода і має на меті заснувати тут адвокатську канцелярію. Завданням цієї канцелярії мало бути не тільки, а може й не стільки безпосередня адвокатська діяльність по захисту інтересів окремих громадян, скільки вплив на українських правників, які на той час жили і працювали на Закарпатті з метою об'єднати їх для роботи по підвищенню правової та політичної свідомості українського населення краю. Створення Карпатської України, провідна роль у цих державотворчих процесах саме правників переконливо підтверджує перспективність таких планів вченого, яким не довелося бути реалізованими через його передчасну смерть.

В розвитку ідеологічної сфери правової думки важливе значення має і просвітницький рівень. Саме розуміння найширшими верствами народу вимог законодавства, вміння будь-якого громадянина правовим шляхом захищати свої законні права та інтереси є найдосконалішою гарантією від свавілля й зловживання з боку окремих органів влади чи посадових осіб. Тому розробка ідей щодо форм і механізмів поширення правових знань має першочергове значення в утвердженні прав і свобод людини, верховенства права. На це звертав увагу й Станіслав Дністрянський. З метою поширення правових знань він, зокрема, написав загальнодоступну просвітницьку працю «Що таке конституція?», у якій доступно і зрозуміло викладає базові засади конституціоналізму, роль та значення конституції для держави тощо. Проблеми поширення правових знань серед найширших верств народу учений приділяв увагу і під час роботи у Львівському університеті, і, будучи депутатом парламенту, і пізніше у міжвоєнний період. Сьогодні, коли одним із головних завдань, які стоять перед Україною є утвердження ідеї верховенства права цей аспект діяльності академіка теж заслуговує на увагу.

Завершуючи огляд внеску Станіслава Дністрянського в розвиток української правової думки слід зробити однозначний висновок, що немає такого рівня в її розвитку, до якого б учений не зробив свого суттєвого внеску. Але найбільш вагомим ушануванням ученого залишається

актуалізація його наукової спадщини, її повноцінне включення в науковий обіг. Від цього сучасна українська правова думка тільки вииграє, бо Станіслава Дністряньського не тільки можна й треба вивчати.

Балинська О. М.

проректор,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЯВИЩА ПОСТМОДЕРНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Дослідженням проблем агресії та аналізом насильства в контексті інформаційного суспільства займалися багато філософів, психологів, соціологів, педагогів та інших науковців і практиків. Деякі з них послуговувалися термінами “екранне насильство” (Б. Потятиник); “телевізійне насильство” (М. Бідгем); “ігрове”, “реактивне”, “фрустраційне” насильство (Е. Фром); “іманентне зло” (Н. Лосский), “антисуспільні інстинкти” (П. Сорокін) та іншими. Здебільшого “насильство” вживали в академічному його визначенні: застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось або щось. Однак визначення терміно-поняття “інформаційне насильство” не подавав жоден із дослідників. Ми пропонуємо застосовувати цей термін у такому значенні: *інформаційне насильство* – це процес впливу образів і медіа-текстів, що а) містять елементи застосування фізичної сили чи іншого примусового тиску щодо кого-небудь; б) тиражовані та ретрансльовані друкованими, аудіовізуальними чи електронними засобами масової інформації; в) провокують чи спонукають до прояву надміру агресії у формі протиправних дій.

Спробуємо проаналізувати феномен інформаційного насильства крізь призму традиційних герменевтичних методик різних представників філософії інтерпретації.

Одним із перших у зрізі інформаційних процесів соціокультурного простору застосував ключові поняття структуралізму до процесів розвитку засобів масової комунікації Ж. Бодріяр. Його прихильність до марксистської теорії “споживчої вартості” проявилася у позиції, що “вартість товару визначається лише обміном” [1, с. 49]. Тобто, якщо

можна щось обміняти, то це варте чогось. Ведучи мову про інформацію, зокрема такий її різновид, як інформаційне насильство, можна інтерпретувати цю тезу Бодріяра так: попит на продукцію, що містить елементи інформаційного насильства, визначає рівень її вартості в суспільстві. Однак, на нашу думку, таке твердження ґрунтується лише на епістемологічно примітивному відображенні емпіричної реальності, тоді як інформаційне насильство “віддзеркалює” спотворений реалізм, надаючи йому характеристик патології людської продуктивності.

Опрацьована М. Маклюеном теорія засобів масової інформації [див. 2], яку взяв за основу Бодріяр, стала провідним орієнтиром у його розумінні суспільного контролю і того, як можна йому чинити опір. Ідучи від протилежного і сприймаючи інформаційне насильство як відвертий спротив суспільній моралі та прагнення тотального контролю над нею, можна виділити певні шляхи опору чи нівеляції його впливу. Визнаючи інформаційне насильство “симулякром третього порядку” (за Бодріяровою концепцією, симулякр – це образ, подібність або відтворення) [1, с. 385], маємо всі підстави характеризувати його (в силу прив’язаності до засобів масової комунікації) як симульовану гіперреальність, позбавлену будь-якого референта. Розпізнання того симуляційного коду, що керує різноманітними галузями сучасного інформаційного суспільства, дає ключ до розкриття деструктивного впливу інформаційного насильства. Тобто одним із шляхів нівеляції впливу інформаційного насильства є розсіювання його референтативної спроможності (визначаючи у даному випадку референт як предмет або явище навколишньої дійсності, з яким співвідноситься дана мовна одиниця) через законодавче врегулювання процесів “дозування” і звуження каналів тиражування (ретрансляції) інформаційного насильства.

Що стосується проблеми впливу інформаційного насильства та його нівеляції як одного зі способів формування правомірної поведінки соціального суб’єкта, то створена М. Гайдегером фундаментальна онтологія пропонує, як один із варіантів, наголошення не на “екзистенції” людини, а на її “покинутості” [3, с. 500]. Додержуючи цієї позиції, інформаційне насильство, яке сприймається лише відчуттєво (споглядання, читання) виступає як “наявне”, але не “наявне під рукою” (мовою сучасної термінології – віртуальне, а не реальне), має значення лише теоретичне. І саме на теоретичному рівні можливий зворотний зв’язок, тобто вплив у протилежному напрямі (нейтралізація чи нівеляція). Можна сказати, що в самому інформаційному насильстві закладений елемент “відлякування” віртуальними наслідками поведінки суб’єкта насильства. Тому для нівеляції інформаційного насильства доцільним є періодичне і систематичне наголошування на

“непокинутості” споживачів продукції з елементами інформаційного насильства й апелювання до їх потреби створення необхідних умов для належного подальшого життя (без конфлікту з правом).

Беручи до уваги також теорію відомого філософа В. Вернадського про ХХІ століття як вік ноосфери [3, с. 65] (сфери взаємодії природи і суспільства в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку), можна говорити про проблему екології цієї сфери перебування соціального суб'єкта, своєрідну екологію соціокультурного простору, в якому відбуваються правовідносини з похибкою на інформаційне насильство. Сприймаючи людський розум (за Гадамером) не як суто суб'єктивний механізм регулювання поведінки, спрямованої на взаємодію з об'єктами, а як “власну історію впливу, обернутого назад, на себе” [1, с. 104], можна вважати одним зі способів нівеляції інформаційного насильства формування правового світогляду соціального суб'єкта, який буде спроможним інтерпретувати побачене / почуте через “історичний горизонт” (правовий світогляд) як діалектичний взаємозв'язок активізації “закодованої” інформації та її продуктивної рефлексії.

Крім цього, інформаційне насильство слід трактувати і як “побічний ефект” нестабільності, що витворюється його продуцентом (творцем) і реципієнтом (сприймачем). Першопочатково творці продукції, що містить елементи інформаційного насильства, ставлять собі за мету отримати надприбуток під виглядом відтворення інформаційно-пізнавального аспекту пропонованого, однак це не забезпечує їх від спотворено-суб'єктивного трактування / інтерпретації у результаті безладної рефлексивності сприймачів. Проблема “кодування / декодування”, властива кожній академічній і мистецькій галузі, набула значного поширення у функціонуванні засобів масової інформації. Вирішення цієї проблеми пропонує Ж. Деріда у своїй теорії “закриття книги” [див. 4], що полягає у сприйнятті пропонованого без його власного контексту. У нашому випадку це – перенесення інформаційного насильства у площину право-мислення соціального суб'єкта. Однак слід зауважити, що нівеляція інформаційного насильства у такому разі знову ж таки залежатиме від ціннісно-орієнтаційного спрямування суб'єкта сприйняття.

Ще одним методом герменевтики, який може бути застосованим до інтерпретації та нівеляції інформаційного насильства, є “діалектичний критицизм” Ф. Джеймсона, який виділяє у процесі інтерпретації “дві невіддільні одна від одної операції: інструментальне виведення на поверхню уявлень вродженого компонента лібідо ... та розкриття утопічного імпульсу” [1, с. 125]. У сфері побутування інформаційного насильства, за діалектичним критицизмом Джеймсона, необхідно

з'ясувати, як саме пропонована реципієнтові продукція визначає його реакції, і розкрити об'єктивні закономірності взаємозв'язку “вплив – реакція” як імпульсивного процесу продукування поведінки соціального суб'єкта. Щоб змістити “траєкторію” цього взаємозв'язку, необхідно ввести як проміжний елемент певну “змінну”. Такою змінною можуть бути ситуативні обставини, суб'єктивні характеристики реципієнта (досвід, ціннісно-орієнтаційна програма тощо) та інші чинники соціокультурного оточення, що в сукупності формують відносно стійку позицію щодо впливу інформаційного насильства.

Яскравим представником постмодерної герменевтики є також відомий психоаналітик Ю. Крістева, яка передбачає, що “бажання і мова формують одне одного й організують особистість” [1, с. 217]. Зокрема її положення про предикативну функцію мови як “функцію преференційного утвердження та ідентифікаційного поєднання” забезпечує сигніфікативну межову ситуацію тлумачення інформаційного насильства, тобто забезпечує можливість аналізу цього явища не як сукупності знакових елементів (зображальних чи описових образів), а як процесу комунікації, у якому найважливіша роль належить мовленнєво-поведінковому аспектові. Тому, щоб нівелювати інформаційне насильство, необхідно на основі аналізу комунікативних процесів синтезувати суб'єктивні рефлексії реципієнта і вивести толерований прототип поведінкового відтворення, тобто створити прообраз, що визначав би процес генези суб'єктивно сприйнятого в об'єктивно продуковане.

Автор всеохопної теорії консенсусу, відомий філософ і теоретик соціології Ю. Габермас, зміщує свої інтереси “в бік зосередженості на суб'єкті теорії раціонального розуму, який нібито наділяє його здатністю обґрунтовувати нефундаментальні універсалізми” [1, с. 78]. Таким універсалізмом виступає інформаційне насильство, що перебуває в мовах всеохопності правової комунікації. Комунікативний розум соціального суб'єкта стає своєрідною “дієвою суперечністю”, діяльнісним запереченням вербального впливу, правомірним антиподом протиправного імпульсу.

Враховуючи зазначені напрями, можемо накреслити основні шляхи нівеляції впливу цього явища постмодерного соціокультурного простору. Зокрема: 1) визнання соціального суб'єкта як синергетичної системи, а інформаційного насильства – як окремого аспекту правової комунікації; 2) законодавче врегулювання ретрансляції (тиражування) продукції з елементами інформаційного насильства; 3) систематичне наголошування на “непокинутості” споживачів інформаційного насильства з апеляцією до їх турботи про завтрашній день; 4) формування правового світогляду як

позитивного ціннісно-орієнтаційного спрямування соціального суб'єкта; 5) визнання нівеляції інформаційного насильства іманентною і перманентною ознакою процесів правової комунікації; 6) врахування ситуативних обставин, суб'єктивних характеристик (зокрема комунікативного розуму) реципієнта інформаційного насильства та інших чинників реального оточення.

1. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К.: Основи, 2003. – 503 с.

2. Маклюен М. Понимание медиа: внешние расширения человека / М. Маклюен. – М.: КАНОН-пресс-Ц; Жуковский: Кучково поле, 2003. – 464 с.

3. Краткая философская энциклопедия. – М.: Прогресс; Энциклопедия, 1994. – 576 с.

4. Дерида Ж. Конец книги и начало письма / Ж. Дерида // Интернациональность и текстуральность. Философская мысль Франции XX века. – Томск: Водолей, 1998. – С. 218–224.

Баранник В. С.

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО КВОТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Гендерні відносини в політиці в Україні поступово змінюються. Моя робота присвячена регулюванню гендерних відносин задля досягнення гендерного паритету, що становить важливу компонентну демократичного устрою багатьох суспільств, а також питанню щодо гендерної рівності стосовно жінок в парламенті України.

Загалом найпоширенішими стратегіями державної гендерної політики в Україні є позитивна дія, антидискримінаційна політика та гендерний мейнстрімінг [1]. Одну з найпоширеніших практик позитивних дій становить гендерне квотування. Застосування гендерних квот вважається механізмом для відновлення ущемлених прав жінок і розглядається виключно як тимчасовий захід [2].

Гендерні квоти – це політико-правовий спосіб залагоджування наслідків гендерної дискримінації в усіх суспільних сферах шляхом надання легітимної політичної трибуни для артикуляції, представництва та реалізації відповідних соціальних інтересів.

Гендерні квоти виконують ще одну досить важливу соціальну функцію. Завдяки їх запровадженню та дії протягом певного періоду

долаються гендерні стереотипи, які були сформовані протягом великого проміжку часу. Таким чином, дискримінована стать почне включатися в ті сфери життя суспільства(в даному випадку політичного життя), з яких тривалий час була виключена. Європейська практика доводить спроможність, бажання та корисність у політичній сфері діяльності такого запровадження, яке на даний час є дуже актуальним для України.

Аналізуючи досвід країн з великою часткою жінок-парламентаріїв, можна виділити два основних фактори, що сприяють гендерній рівності: наявність жіночого руху, який здатен ефективно лобіювати залучення жінок у політику; державна установка, що підтримує жінок в політиці, і позитивне ставлення до гендерної рівності самих політичних партій.

Отже, якщо жіночий рух – це справа добровільна і державою майже не контролювана, то підтримка жінок-політиків – це безпосередньо справа уряду. Як правило, така підтримка саме і передбачає введення гендерних квот, що забезпечують тимчасове збільшення частки жінок у владі(тимчасове, оскільки передбачається, що надалі чисельність жінок-депутатів буде зберігатися без такої допомоги). І задля наближення до гендерного паритету у сфері політики важливо створити так звану «критичну меншість» жінок у владі [3].

Гендерні квоти можуть бути передбачені законом або бути добровільними. У першому випадку квоти вводяться як на рівні парламенту (для жінок резервується певна кількість місць), так і у виборчих списках партій. Добровільні квоти вводяться зазвичай на рівні партій і є найбільш поширеним видом квот у світі. Наприклад, у скандинавських країнах, де добровільні квоти з'явилися завдяки зусиллям місцевого жіночого руху, один з найвищих показників частки жінок-парламентаріїв у Європі.

П. Норріс зазначає, що квоти стали популярним способом реагування на проблему недопредставленості жінок – вони мають місце більше ніж в 100 країнах світу. Отже, ми дійшли висновку, що гендерні квоти мають три основні форми: резервування місць, законодавчі квоти і партійні квоти.

Довкола гендерних квот відбувається багато дискусій, де виявляється велика кількість як прихильників цього механізму, так і опонентів. У країнах Європейського Союзу найчастіше наводять чотири основні аргументи за рівне представництво жінок і чоловіків у системі прийняття рішень: демократична легітимність ухвалення рішень; економічне зростання; підвищення продуктивності; ефективніше використання кадрового потенціалу.

Принцип демократичної легітимності ухвалення рішень полягає в

тому, щоб у представницьких органах було презентовано різноманіття, яке існує в суспільстві. Досвід Європейських країн свідчить, що ВВП, так само як і продуктивність праці, може зрости на 27 % за умови більшої залученості жінок. Ефективне використання кадрового потенціалу також передбачає більшу залученість жінок, адже в наш час жінки мають університетську освіту не рідше за чоловіків.

В Україні вже понад десять років, як набув чинності Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Закон визначає напрями державної гендерної політики, запроваджує гендерну експертизу, забороняє дискримінацію за ознакою статті та визначає механізми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [4]. Фактично цей закон є основним інструментом регулювання гендерних відносин в Україні. Однак він передбачає необхідність представництва жінок і чоловіків без зазначення будь-яких механізмів досягнення цього, зокрема квот. Це питання було найсуперечливішим протягом дискусій у процесі його прийняття. Низку попередніх законопроектів було відхилено, зокрема, через пропозицію щодо тридцятивідсоткової квоти [5].

Історія впровадження гендерного квотування в Україні налічує низку законопроектів та законів. У 2013 р. було внесено зміни до Закону України «Про політичні партії» №2365-111, остаточна редакція якого набула формулювання у 2015 р. Закон «Про місцеві вибори» було ухвалено в Україні 2015 р. і він передбачає застосування гендерних квот. У статті 4 цього закону зазначається: «Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих раду багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 % загальної кількості кандидатів у виборчому списку» [6]. Але так як, не було насправді запроваджено механізму покарання за невиконання статті цього закону, то партії не дотрималися цієї умови, що пізніше спричинило навіть низку судових позовів.

Якщо спиратися на Звіт із глобального гендерного розриву 2013 р., то можна дійти висновку, що Україна займає доволі посередні позиції (64 місце) у вимірі величини гендерного розриву (gender gap) і найгіршою є ситуація із політичною компонентною (участю жінок у процесі прийняття рішень) – 119 місце (серед 136 досліджуваних країн). Натомість Верховна Рада України характеризується майже суцільним домінуванням чоловіків. За період незалежності України у парламенті відсоток жінок максимум дорівнював 12 % [7].

Також, в українській політиці уже була не зовсім вдала спроба впровадження квотування, у 2013 р. в країні була встановлена гендерна квота, що закріплює за жінками 30 % місць у виборчих списках партій,

проте на останніх парламентських виборах норма не дала ефекту – вона стосувалася виборчих списків, однак ніяк не регламентовані наявність місць у прохідній частині списку. Квоти на мажоритарні округи зовсім не встановлювалися [7]. Отже, щодо цієї ситуації, можна дійти висновку, що навіть прописана в законодавстві норма може не спрацювати, якщо не передбачені санкції за її невиконання.

Проаналізувавши думку громадян, понад 40 % українців переконані в наявності суспільного стереотипу, що «політика – це не жіноча справа». Дійсно, чим вищий рівень керівної посади, тим більша частина громадян схильна бачити на цій посаді тільки чоловіка. Ведення гендерного квотування підтримує 24 % населення України, а 48 % ставляться до цього негативно. Майже 60 % респондентів готові бачити народним депутатом як чоловіка, так і жінку. 23 % громадян віддають перевагу чоловіку, а 8 % – жінці. Причому негативне ставлення до жінки-депутата виявляють не тільки чоловіки, а й жінки (з них тільки 9 % хочуть бачити саме жінку в ролі депутата) [8, с. 46-50].

Однією з головних причин, яка заважає введенню квот, є небажання представників політичної еліти ділитися своїми місцями з жінками.

Отже, звернувшись до питання, як вирішити таку гендерну нерівність і дискримінацію в Україні, то можна сказати, що гендерний дисбаланс в політичній сфері настільки великий (порівняно з багатьма країнами світу), що для його швидкого усунення необхідні більш радикальні заходи, ніж добровільне партійне квотування. Особисто моя думка, що потрібно ввести жорсткі санкції за недотримання гендерної рівності в парламенті (зобов'язати ЦВК відхиляти виборчі списки, які не відповідатимуть закріпленим в нормативно-правових актах вимогам).

Для успішного запровадження гендерної рівності необхідне зусилля всіх суб'єктів процесу впровадження політики гендерної рівності. Зокрема, слід взяти до уваги вплив на рівні інституцій політики і держави – прийняття політичних рішень на рівні громадських ініціатив, на рівні інституцій освіти і науки, на рівні засобів масової інформації. Причому важливою є не лише вплив кожного суб'єкта чи групи суб'єктів, а налагоджені зв'язки між ними.

Поняття гендерної рівності в політиці є досить актуальним в сучасній Україні, оскільки знаменує повноцінний вияв демократичних ідей та ефективний розвиток соціального партнерства між чоловіками та жінками в системі управління суспільством.

Також, підсумовуючи хочу зауважити, що суто формального дотримання гендерних квот при реєстрації списків кандидатів недостатньо для досягнення реального рівноправ'я жінок і чоловіків у

даній сфері суспільних правовідносин.

Правове регулювання має провідне значення для формування гендерної культури в українському суспільстві. Але, задля утвердження гендерного балансу у суспільно-політичному житті необхідно, перш за все, сформувати у правосвідомості громадян адекватні уявлення про гендерну рівність, шляхи і способи її досягнення.

Запровадження комплексної гендерно-чутливої політики, яка поєднуватиме законодавчі, просвітницькі, фінансові та організаційно-методичні заходи, сприятиме підвищенню якості політичних процесів та зміцненню інститутів демократії в Україні.

1. Приходько О. Гендерна політика: від громадських рухів до державних стратегій / О. Приходько // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / [за ред. М.Маєрчик, О.Плахотнік, Г. Ярманої]. – К. : Критика, 2013. – С. 187–201.

2. Прокопчук І.І. Аналіз механізмів застосування гендерних квот у процесі політичного рекрутування: світовий досвід формування паритетної демократії [Електронний ресурс] / І.І. Прокопчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_43/Gileya43/P22_doc.pdf.

3. Dahlerup D. Using Quotas to Increase Women's Political Representation / D.Dahlerup // Women in Parliament: beyond Numbers / [ed. By A.Karam]. – Stockholm : International IDEA, 1998. – P. 91–109.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. №2866 – 15 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

5. Ukraine. Parliamentary Elections [Electronic resource] // OSCE / ODIHR Election Observation Mission Final Report. – Warsaw, 2013. – Mode of access: <http://www.osce.org/odihr/elections/98578>. – Title from the screen.

6. Про політичні партії : Закон України від 1 травня 2015 р. № 2365-14 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14\(10\)](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14(10)).

7. Костюченко Т.С., Марценюк Т.О., Оксамитна С.М. Жінки в політиці в Україні та Грузії: громадська думка і мережна підтримка / Т.С. Костюченко, Т.О. Марценюк, С.М. Оксамитна // Наукові записки НаУКМА. – 2014. – Т.161: Соціологічні науки. – С. 72–83.

8. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до тендерних проблем в українському суспільстві / За ред. Ю.І. Саєнка. – Київ: ВАІТЕ, 2007. – 143 с.

Бойко І. Н.

викладач кафедри історії держави і права
(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ ПРО ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ У КИРИЛО-МЕФОДІЙЦІВ

Д. Чижевський у своїй праці «Нариси з історії філософії на Україні» (1931 р.) у розділі VIII «Кирило-методіївці» присвятив чимало місця як характеристиці філософських поглядів, ідеологічним засадам, так і підходам активних учасників Кирило-Мефодіївського братства до питань державотворення в Україні, «де схрестилися, злилися: моменти романтичної традиції, що на Заході в ці часи вже замирала, а у славян ще довго пізніше залишалася жива і актуальна; радикалізм 40-х років, для якого на Заході були певні соціальні передумови (зародки робітничого руху), яких цілком ще бракувало у славян, де соціальну мотивовку радикалізму замінила національно-політична; нарешті – релігійний елемент, притому в специфічних формах східного християнства, грецької ортодоксії, що надавав іншим моментам ідеології есхатологічної закраски, спричинив до віри в можливість і неминучу потребу перебудови всього життя людського і суспільства на основі християнської віри» [1, с. 105].

У м. Києві зібрався цілий гурток української молоді, й між ними – найвизначніші українські особистості – М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, М. Гулак, які й склали таємну політичну організацію, що виникла в кінці 1845 – на початку 1846 року – Кирило-Мефодіївське братство – національну патріотичну організацію, що виросла на традиціях українського суспільно-політичного руху попередніх поколінь і відкрила новий етап у боротьбі українського народу за своє національне і соціальне визволення. Основні ідеї товариства були викладені в «Книзі буття українського народу» («Закон Божий»), а шляхи і засоби досягнення мети – у «Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія». «Київська молодіж, про котру мова, – згадував пізніше Куліш, – се була молодіж високої чистоти душевної, апостольство любові до ближнього доходило в неї до ентузіазму»; вона «вдохновлялась чудесами християнської проповіді серед пізнього римського царства...» [2].

Захоплюючись ідеєю нації, естетикою, християнством, вірячи, що «закон Божий написаний у серці людини Божім перстом», братчики вірили, що вони зможуть утворити новий лад на Україні – та, мабуть, і в цілому світі, «надихнувши духом своєї любові та благословення кращих людей у панських сім'ях», і разом з цими людьми досягти ширшого впливу... Добро України

«можливе тільки при виповненні заповіту нашого божественного Спасителя», тому треба «стремитись до здійснення Божої правди, до панування свободи, братерської любові та народного добробуту...». Усі слов'янські народи повинні з'єднатись в одну родину. Завдання слов'янства – «зм'якшити схвильовані нещастями душі народів розв'язанням соціальних завдань, поворотом блага, що сказане Спасителем».

Цілу історію людства з цього погляду накреслив М. Костомаров у невеликому творі «Книга буття українського народу». Неправда, неволя, панування панів та царів над пригніченим людом є відпадення людей від Бога. Поворот до заповітів Божих, до первісного християнства і є здійсненням того «релігійного соціалізму», кажучи модерним словом, до якого стреміли братчики та який зв'язаний із «воскресінням України», що його вони чекають... Не диво, що царська поліція в 1847 р. усіх позаарештовувала та порозсилала по усяких далеких кутах Російської імперії, з яких дехто й вибрався лише через десяток років.

Братчики в пізніші роки де в чому позмінювали свої погляди, але основний настрій їх – віра у «воскресіння України» та у зв'язку з цим у зміну ладу як не цілого світу, то хоч би Росії – залишився той самий. Для нас найцікавіші провідні думки, якими жили визначніші братчики: М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко – ті, хто відіграв у тогочасному національному відродженні України найбільшу роль.

Д. Чижевський зазначав, що розуміння державотворення М. Костомарова виходить з розуміння ним відмінності між двома руськими народностями – росіянами та українцями: «в суспільнім життю у великоросів «стремління до тісного сполучення частин, знищення особистих побудів під владою загальних, нерушима законність загальної волі, ... єдність родинного життя і придавлення особистої волі ідеєю «міра», і славянофільство, і соціалізм великоросів пересякне ні тим самим духом, – «для українця немає нічого тяжчого та не приємнішого, ніж такий порядок», у великоросів панує загальність, у українців – «особиста свобода», у великоросів силомічні політичні єднання (монархія), у українців – добровільні союзи (федерація)» [1, с. 115]. На думку М. Костомарова, настав час об'єднати усіх слов'ян навколо ідеалу свободи, рівності та братерства у формі слов'янської федерації.

Пізніше, в «Автобіографії» М. Костомаров так характеризував внутрішню структуру федеративної республіки: «У всіх частинах федерації передбачались однакові основні закони і права, рівність ваги, мір, монети, відсутність митниць, свобода торгівлі, всезагальне знищення кріпосного права і рабства в якому б то не було виді, єдина центральна влада, що завідує зносінами поза союзом, військом і флотом, але повна

автономія кожної частини щодо внутрішніх установ, внутрішнього управління, судочинства і народної освіти» [3].

У П. Куліша провідною ідеєю, за переконанням Д. Чижевського, є ідея України. П. Куліш хотів збудувати ідеал України на «серці», на «внутрішньому», відкидаючи «зовнішнє», що є чуже, штучне: «На внутрішньому, на «серці» можна і треба збудувати ідею України, «зовнішнє» треба відкинути, як їй вороже і шкідливе» [1, с. 119]; мріяв про «воскресіння» України, що спить у могилі. Це воскресіння буде усуненням усього чужого. Дійсне, сутнє українське було, на його думку, вже десь у минулому, на початках української історії. Тому Куліш кличе до «повороту» до минулого, розвиваючи «хуторянську філософію» («... нам дозволять... селянську філософію проповідати, взявши її прямісенько із Євангелія»), відкидаючи місто, міську культуру, як чужі українському народові. П. Куліш вказував і на те, що «мало ладу в європейській цивілізації», закликаючи до українського примітивного життя [1, с. 122].

Д. Чижевський представляє світогляд Т. Шевченка суцільним, хоч «керують ним й інші думки: насамперед, думка про людину як вона є, яку Шевченко хоче звільнити від гніту політичного, поставити перед лице Бога, без посередництва «царів та панів», що замість праведного Бога підсуюють людині «візантійського Саваофа»; нарешті, хоче Шевченко й безпосереднього злиття людини з природою. Цей «антропоцентризм» – центральне поставлення людини в думках Шевченка досить виявляється в тому, що Україну він зображує завжди, як людину – як «мати», «стару мати», «заплакану мати» [1, с. 126] або як невольника або й інші пригнічені народи (кавказців), як людину – Прометея, прикутого до скелі...».

Розглядаючи позицію Т. Шевченка щодо ідеї державності, варто враховувати, що поет, безкомпромісно засуджуючи феодально-кріпосницьку систему і самодержавний лад, уже в першій половині 40-х років XIX ст., виступив з цілком сформованим, повністю зрілим революційно-демократичним світоглядом. У вірші «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...» Т. Шевченко писав:

*Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розжуются незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Крон у сине море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.*

Якщо тут поет попереджав гнобителів України, віщуючи їм народну розправу, то у вірші «Заповіт» він закликав народ до боротьби за свою свободу.

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окупіте.*

Кінцевою метою народного повстання повинно бути встановлення демократичної республіки. Цій ідеї Т. Шевченко підпорядкував оспівування демократичних засад устрою та організації Запорізької Січі, боротьби українського народу за свою свободу та державно-національну незалежність. Але Кобзар звертався не тільки до минувшини. Взірець демократизації державно-політичного ладу в свій час він вбачав у республіканському устрої США. Послідовна боротьба за незалежність та демократію в його уяві асоціювалася з першим американським президентом Дж. Вашингтоном. Звертаючись до співвітчизників. Т. Шевченко запитував: «Коли ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?» І сповнений пророцького оптимізму, однозначно стверджував, що «діждемось-таки колись».

1. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Філософські твори: у 4-х тт. / Під заг. ред. В. Лісового. – Т.1. – К. : Смолоскип, 2005. – XXXVIII+402 с.

2. Чижевський Дмитро. Українська філософія / Д. Чижевський // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/cultur/cult11.htm>

3. Кирило-Мефодіївське товариство про державно-політичний устрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uastudent.com/kyrylo-mefodiivske-tovarystvo-pro-derzhavno-politychnyj-ustrij/>

Возна Д. В.

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Незаперечним є те, що наближається тенденція абсолютизації негативних оцінок функціонування Конституційного Суду. Так як,

Конституція України є головним державним законом, який визначає функціонування держави в цілому, то й Конституційний Суд має розглядати відповідність Конституції України та вчасно вносити зміни до її змісту. Органи конституційної юстиції відіграють найважливішу роль у механізмі захисту прав людини, що є головним аспектом для демократичної держави. Діяльність Конституційного Суду безумовно є суттєвою, тому потребує вирішення проблем, внесення змін та удосконалення конституційного правосуддя.

Проблеми функціонування Конституційного Суду України досліджували у своїх працях Гультай М., Крусян А., Лемак В., Маркуш М., Мартенюк Р., Петрів І., Стрижак А., Яковлев А. та ін.

Фактичний стан конституційного судочинства на середину 2017 року не змінився: КСУ залишається слабким, залежним і неефективним, а тепер ще й паралізованим у частині виконання нових повноважень. Стан справ потребує термінового виправлення, для чого є всі можливості за умови належної, чесно́ї та прозорої імплементації конституційних змін, що досі спостерігалось далеко не в усьому [1].

На відміну від законодавчої та виконавчої влади, які активними політичними силами перебувають під впливом інших політичних сил, Конституційний Суд України має бути повністю деполітизованим, інакше він не зможе належним чином виконати своє головне призначення – утверджувати верховенство права підмінюватиме його політичною доцільністю. Соціальна цінність Конституційного Суду України як спеціалізованого органу правового захисту Конституції України полягає насамперед в тому, що він є елементом механізму поділу влади. Самим своїм існуванням Конституційний Суд України покликаний довести систему стримувань протидіа до найвищого рівня ефективності, відіграючи найголовнішу функцію цьому складному механізмі [2, с 7].

Практика діяльності Конституційного Суду України виявила недоліки правового регулювання процесуальних питань стосовно провадження в справах у Конституційному Суді України, зокрема, щодо уніфікації строків конституційного провадження тощо. Так, при визначенні строків конституційного провадження в якості методологічного алгоритму слід визначати позицію Венеціанської комісії, відповідно до якої строки прийняття рішень, якщо вони передбачені, не повинні бути надто короткими, щоб забезпечити органу конституційної юрисдикції можливість всебічного розгляду справи, і не повинні бути досить тривалими, що зашкодило б ефективності захисту прав людини засобами конституційного судочинства [3].

Предмет відповідності Конституції України Конституційний Суд України розглядав за останні півтора роки всього три рази, два з яких – у

зв'язку з анексією Криму. Очевидно, що з такими показниками Конституційний Суд України не може вважатися ефективною складовою механізму стримувань і противаг. Звертаємо увагу й на те, що обмежені можливості Конституційного Суду України та недостатні гарантії незалежності призводять до ще одного показника ефективності – низької кількості подань і звернень до нього [4].

Досягнення належного рівня незалежності професійності Конституційного Суду України можливе засобом уведення (на законодавчому рівні) додаткового цензу до претендентів на посаду судді органу конституційної юрисдикції. Абз. 1 ст. 16 Закону України «Про Конституційний Суд України» («Вимоги до судді Конституційного Суду України»), що містить вичерпний перелік вимог, яким має відповідати суддя саме: досягти на день призначення сорока років, мати вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, володіти державною мовою проживати в Україні протягом останніх двадцяти років, має бути доповнений ще однією умовою: суддями Конституційного Суду України стають особи із числа відомих юристів України. Очевидно, що поняття «відомий юрист України» потребує нормативного уточнення: це мають бути судді-практики із числа суддів вищих судів України також професори права науковим званням не нижче доктора [5, с. 180].

Отже, діяльність Конституційного Суду України є недосконалою, має низку недоліків та недовіру з боку громадськості, а саме до недоліків відносяться: надто загальний характер положень про обов'язковий конкурсний відбір на посади суддів Конституційного Суду, необхідність удосконалення конституційно-правового статусу Конституційного Суду України. Ці аспекти сприятимуть забезпеченню конституційної законності, захисту прав і свобод людини, що є пріоритетним завданням для демократичної держави.

1. Конституційний суд України: проблеми забезпечення незалежності українська версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/2017-06-25-DRI-BP-CCU_indpn-Almost_final-UA.pdf.

2. Скомороха В. Конституційне правосуддя – веління часу / В. Скомороха // Право України. – 2001. – № 10. – с. 3–8.

3. Study on individual access to constitutional justice, adopted by the Venice Commission at its 85-th Plenary Session (Venice, 17-18 December 2010) // CDL-AD(2010)039revn.

4. Петрів І. Конституційний Суд України в механізмі захисту прав людини / І. Петрів // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 1. – С. 87–94.

5. Мартинюк Р. Конституційна юрисдикція. Проблеми Конституційного Суду в Україні / Р. Мартинюк // Політична реформа очима експертів: значення публічних консультацій. – Київ, 2007. – 180 с.

Волочасва А. С.

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕФЕРЕНДУМИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку перед державою постало завдання вдосконалення та всебічного розвитку форм локальної демократії, що представлена безпосереднім волевиявленням громадян як представників певної адміністративно-територіальної одиниці. Референдум є одним із базових інститутів безпосереднього народовладдя і полягає у голосуванні виборців з найважливіших питань державного і суспільного життя. Рішення, прийняті на референдумі, визнаються такими, що наділені вищою легітимністю.

Тому, хочеться звернути увагу на важливе питання, яке безпосередньо пов'язане з вдосконаленням законодавства України про референдуми. Це питання досліджували такі вчені як: С. Дерев'янко, Л. Кривенко, К. Книгін, В. Погорілко, М. Ставнійчук, Ю. Тодика, В. Федоренко, В. Шаповал та інші.

Розкриваючи вдосконалення референдуму, хотілось би зазначити й про досвід зарубіжних країн. Нас цікавить в першу чергу досвід унітарних держав, оскільки Україна є унітарною. В унітарних державах, якими є Італія, Франція, Польща, Чехія, положення, що визначають право громадян на безпосередню участь у прийнятті важливих соціально-політичних рішень та певною мірою врегульовують основні засади його реалізації, унормовуються як в Основному Законі держави та загальнонаціональних актах, так і у нормативно-правових документах місцевого рівня [1, с. 191]. А ось у федеративних країнах, якими є ФРН, Австрія та Швейцарія, механізми безпосередньої демократії закріплені виключно на нижчих рівнях нормативно-правового регулювання. Зокрема, у текстах конституцій суб'єктів федерації, регіональних законодавчих актах, статутах територіальних громад [1, с. 198].

До речі, у Законі України «Про всеукраїнський референдум»,

прийнятому в листопаді 2012 року, процедура проведення місцевих ініціатив такого роду не встановлена [2, с. 235].

Проблемним залишається питання відсутності законодавчої регламентації місцевих референдумів. Центральна виборча комісія не дає дозволу на проведення місцевих референдумів через відсутність відповідного закону. Без нього неможливо провести референдум як такий, незважаючи на те, що це право передбачено Конституцією України. Слід звернути увагу, що в Україні, щоб реалізувати право на місцевий референдум, необхідне рішення місцевої ради чи сільського, селищного, міського голови про підтримку такого референдуму. Якщо ж питання, які виносяться на референдум, можуть привести до дострокового припинення повноважень органів або посадових осіб місцевого самоврядування, ініціювати і провести такий референдум практично неможливо. Необхідно повністю відсторонити від процесу організації та проведення референдумів органи і посадових осіб, для яких рішення місцевого референдуму може мати негативний характер, а подібну функцію покласти на незалежну організацію [3, с. 28].

До того ж, для організації та проведення місцевого референдуму необхідно належне матеріально-фінансове забезпечення. Тому варто закріпити в законодавстві положення про спеціальний фонд, який буде призначений виключно для організації та проведення таких заходів.

Щодо місцевого референдуму, то слід додати, що актуальним на сьогодні залишається питання щодо законності рішень прийнятих на місцевих референдумах. Це питання лежить у першу чергу в площині законності, правової культури та правосвідомості членів територіальної громади як частини українського суспільства.

Також потребує вдосконалення питання оголошення результатів референдуму. У науковій літературі пропонується доводити до відома громадян, членів територіальної громади, результати місцевого референдуму не тільки шляхом офіційного їх опублікування в ЗМІ та/або на дошці оголошень органів місцевого самоврядування, а також будь-яким доступним способом, у тому числі й за допомогою всесвітньої мережі Internet, що зробить інформацію про результати місцевих референдумів більш доступною для членів територіальних громад. Діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування повинна здійснюватися від імені та в інтересах територіальної громади, яка наділила їх повноваженнями [4, с. 130]. Однак не завжди рішення цих суб'єктів муніципального права здійснюються саме з цією метою. Тому місцевий референдум як форма безпосередньої демократії може і повинен стати ефективною протипагою такій діяльності публічної влади на місцях; з його допомогою можуть бути скасовані рішення органів і посадових осіб місцевого самоврядування, які

не відповідають волі територіальної громади.

Референдум може стати ефективним інструментом боротьби з корупцією. Шляхом голосування на референдумі суспільство може приймати рішення про відкликання депутата місцевої ради або дострокове припинення повноважень сільського, селищного чи міського голови. Це питання актуальне не тільки для України, але і для інших країн світу, оскільки саме суспільство зацікавлене в ліквідації корупції в системі публічної влади.

Також слід виокремити законодавчий та інформативний шляхи вдосконалення функціонування інституту референдуму в Україні. Необхідним є внесення змін до чинного Закону України «Про всеукраїнський референдум» щодо спрощення процедури здійснення збору підписів для ініціювання його проведення та самого голосування за допомогою ідентифікації особи, яка голосує, через використання електронних цифрових підписів. Також, беручи до уваги досвід інших країн щодо проведення місцевих референдумів та їх ролі у результативному вирішенні питань місцевого значення безумовно необхідною є розробка нової міцної законодавчої бази для проведення місцевих референдумів в Україні [5, с. 69].

Не менш важливим є вдосконалення роботи інституту референдуму в нашій державі шляхом масового інформування населення щодо особливостей та суті його функціонування, етапів ініціювання та підготовки, які передбачені законодавством.

Формування режиму референдної демократії в Україні та вдосконалення референдного законодавства України, особливо його процесуальної частини, і так само формування високопрофесійного і авторитетного колегіального органу з розробки проекту Основного Закону, є обов'язковою умовою всенародного прийняття нової Конституції України.

Отже, нині референдуми мають важливе значення для державотворчих і правотворчих процесів в усіх державах світу. При цьому важливою запорукою їх ефективності є забезпечення учасниками референдуму в легітимний спосіб найсприятливішого політико-правового режиму для проведення загальнонаціональних і локальних референдумів в умовах утвердження демократії та верховенства права. Таким чином, удосконалення законодавства у сфері референдуму полягає у створенні умов, за яких можливість безпосереднього волевиявлення громадян не буде повністю залежати від рішень посадових осіб.

1. Оніщук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики : монографія / М. В. Оніщук. – К. : Видавництво Європейського університету, 2009. – 450 с.

2. Німченко В. Референдум як форма народовладдя потребує конституційного врегулювання / В. Німченко // Право України. – 2013. – № 6. – С. 235–241.

3. Стещенко Т.В. Актуальні аспекти вдосконалення організації і проведення місцевих референдумів в Україні / Т.В. Стещенко, Г.І. Салівон // Проблеми законності. – 2014. – Вип. 127. – С. 28–32.

4. Дерев'янка С.М. Поняття «місцевий референдум» у новітній українській політико-правовій думці / С.М. Дерев'янка // Наукові праці. Науково-методичний журнал Чорноморського державного гуманітарного університету ім. П. Могили. – Серія : Політичні науки. – Вип. 170. – Том 182. – С. 128–132.

5. Заворотченко Т.М. Виборче законодавство та право на референдум: теоретико-правовий аналіз із зарубіжною практикою / Т.М. Заворотченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2012. – № 1. – С. 69–78.

Гаврильців М. Т.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА СУВЕРЕННИХ ПРАВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Суверенітет є обов'язковим і важливим елементом конституційного устрою кожної сучасної держави. Тому, його існування вимагає абсолютного нормативного визначення найвищому законодавчому рівні та забезпечення дієвими гарантіями на міжнародній арені.

Категорія суверенітету є базовою для розуміння сутності держави та легітимності її органів. Слово «суверенітет» походить від латинського «*suverenus*» (володар) і означає «повновладдя». Володіючи суверенітетом, державна влада самостійно приймає правила поведінки, що є загальнообов'язковими для усіх членів суспільства, визначає і забезпечує правопорядок, права, свободи і обов'язки громадян, публічної влади, громадських організацій.

Будучи політико-правовою категорією, суверенітет перебуває у безпосередній взаємозалежності від стану тих суспільних сфер, якими забезпечується ресурс його захисту і зміцнення – економічної, оборонної, духовної, культурної, комунікативної та інших. Треба мати також на увазі,

що у майбутньому суверенітет держав у певних сферах (насамперед в економічній) буде зужуватись, а в деяких (етномовній, культурній, соціальній) навпаки – розширюватись [1, с. 6].

У процесі визначення поняття «державний суверенітет» виокремилось декілька підходів. Державний суверенітет ототожнювався з державою, з владою (або сукупністю прав і повноважень по їх здійсненню), міжнародною правосуб'єктністю. У сучасному світі «суверенітет» вважається загальновизнаною категорією політичних та юридичних наук, і в першу чергу, науки конституційного (державного) права. І це зрозуміло, оскільки для конституційного права ідея суверенітету є основоположною державотворчою ідеєю. Не випадково переважна більшість сучасних держав світу закріплюють принцип суверенітету в своїх конституційних актах.

Загальне розуміння та сутність державного суверенітету здебільшого зводиться до того, що суверенітет – це, з однієї сторони, верховенство, повнота, неподільність державної влади всередині конкретної країни відносно будь-яких суспільних інституцій, громадян, а, з іншої – це незалежність державної влади у відносинах з іншими суверенними державами, що означає повну самостійність держави у вирішенні своїх внутрішніх та зовнішніх справ, формуванні та реалізації зовнішньої політики тощо.

Кожна суверенна держава володіє універсальною компетенцією та обсягом повноважень. Як правило, державна влада в межах національного законодавства та міжнародних стандартів самостійно визначає предмети відання, виконує встановлені нею самою завдання і функції, які втілюються у певних суверенних правах держави. Їх перелік та обсяг не є стабільним, вичерпним та наданим раз і назавжди, а визначається функціональною спрямованістю держави, політичними обставинами та потребами народу в певних історичних умовах розвитку.

Перелік суверенних прав є необмеженим в силу того, що за своєю юридичною сутністю суверенітет держави невичерпний та надає своєму народу широку свободу у виборі шляху в процесі самовизначення та розвитку своєї державності.

Міжнародно-правове закріплення норми про повноту суверенних прав держави міститься в «Декларації ООН 1970 р. про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН» [2], де зазначено, що кожна держава користується правами, що властиві повному суверенітету. На наше переконання, у даному випадку мова йде саме про повний суверенітет, що ґрунтується на двох принципах: повноті і невичерпності суверенних прав і суверенної рівності держав.

Тільки суверенна держава володіє повнотою суверенних прав, що не вимагають санкціонування з будь-якої сторони і не потребують доказів, якщо встановлено, що держава має суверенітет. Такий зв'язок між суверенними правами дозволяє говорити про презумпцію невичерпності суверенних прав відносно суверенної держави. Суверенні права – це невичерпні права, якими володіє суверен (народ), сфера здійснення яких може бути обмежена, але тільки в тому обсязі, який він вважає для себе доцільним і необхідним, у межах, передбачених Конституцією [3, с. 55].

Виокремлюються такі групи суверенних прав: 1) повноваження з управління держави в цілому; 2) повноваження у сфері представництва держави у внутрішніх та зовнішніх відносинах (внутрішня політика, зовнішня безпека); 3) повноваження з визначення статусу різних суб'єктів правовідносин та здійснення контролю за його дотриманням. Розширення переліку прав держави можна шляхом їх доповнення у конституційному законодавстві.

В умовах глобалізації розуміння державного суверенітету набуває особливого значення у зв'язку з багатоманітністю впливів на державну владу – з погляду новітніх технологій, світових економічних процесів, політичних зрушень регіонального і загальносвітового характеру, змін у ідеологічному наповненні державної діяльності [4, с. 6].

Хоча сьогодні висловлюються думки про втрату нею значення та ослаблення суверенітету в епоху глобалізації, роль суверенітету держави залишається важливою. Значення ідеї суверенітету, особливо для тих країн, державність яких усталилася відносно недавно, важко переоцінити. Звичайно, суверенітет не буває непорушною константою. Як і будь-яке суспільне явище, він зазнає істотних впливів глобалізаційного характеру. Але він не втрачає політико-правової цінності, а залишається важливим складником характеристики держави і державної влади. Зокрема, вступаючи до міжнародних чи міждержавних об'єднань (скажімо, ЄС), держава не передає їм суверенітет. Ідеться тільки про передачу відповідних суверенних прав для досягнення спільних економічних, екологічних та інших цілей, точніше кажучи, про передачу права на здійснення відповідних функцій [5, с. 4].

Членство держави в ЄС не позбавляє її суверенітету і не обмежує його. ЄС перебирає на себе здійснення лише тих суверенних прав, які ефективніше можуть бути реалізовані саме на наднаціональному рівні. У цілому, ЄС передбачає збереження суверенітету його членів.

Таким чином, державний суверенітет – це обумовлене волею народу політико-правова властивість держави, що полягає у верховенстві, повноті і неподільності державної влади щодо будь-якої іншої влади в суспільстві та її незалежності від будь-якої іншої влади за її межами.

Невичерпність суверенних прав властива тільки суверенній державі. Адже державний суверенітет створює беззаперечну презумпцію повноти суверенних прав, повновладдя, неподільності та незалежності держави.

1. Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: моногр. / за ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. – Х.: Право, 2010. – 250 с.

2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН: прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24.10.1970 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

3. Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія / В.І. Ковтун. – Х.: Фактор, 2014. – 216 с.

4. Кубко Є.Б. державний суверенітет як властивість державної влади / Є.Б. Кубко // Вісник Національної академії наук України. – 2011. – № 6. – С. 6–7.

5. Шемшученко Ю.С. Проблема державного суверенітету як предмет наукових досліджень / Ю.С. Шемшученко // Вісник Національної академії наук України. – 2011. – № 6. – С. 3–4.

Гарасимів Б. Т.

студент

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

КЕБЕТА АДВОКАТІВ ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАДНИЧИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією з умов реформування правової системи України є підвищення професіоналізму та компетентності в роботі як окремо взятого працівника, так і в цілому при вирішенні питань щодо забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян.

Професійна правосвідомість адвокатів є головним інструментом їх діяльності, має свої особливі умови, середовище, засоби, методи формування. Теоретичне дослідження всього комплексу чинників, закономірностей їхнього взаємозв'язку, зміни та впливу на правосвідомість має найважливіше значення в створенні передумов якісного та необхідного їх функціонування та формування. Якщо говорити про формування свідомості людини, то, напевно, коректно буде це поняття розглядати з позицій зовнішньої та внутрішньої діяльності.

Зовнішня – це не саме формування, а процес вливу зовнішнього середовища на формування свідомості людини. Внутрішня – це діяльність індивіда, властива його психічному відображенню, по формуванню і використанню психічного уявлення, пов'язаного єдністю пізнавальних і емоційних процесів, роботи пам'яті та активності вольової сфери психіки.

Професія, як певний набір навиків і якостей в тому чи іншому виді діяльності, являє собою відносно самостійний, конкретно-історичний, спеціалізований та інституціолізований рід занять, який виник під впливом соціального поділу праці. До важливих ознак професії, як виду діяльності, можна віднести наступні: відносно довготривале, а частіше за все довічне виконання певних функцій; наявність спеціальних знань, освіти, вмінь і навичок, здобутих у ході роботи; отримання оплати за свою працю, доходу, що забезпечує підтримання існування працівника та його сім'ї; створення певного суспільного статусу, способу життя людини, її поведінки як на роботі, так і поза нею, що приводить до ототожнення, ідентифікації людини з її професією.

Професійні здібності – це сукупність індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта професійної діяльності, що склалися в ході професійної освіти та діяльності на основі існуючих задатків, загальних і соціальних здібностей і включення їх в свою структуру. Професійні здібності визначають успішність професійного навчання та оволодіння складними елементами професійної діяльності. Професійні здібності виражають успішність професійного навчання та оволодіння складними елементами професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження носієм професійної культури виступає адвокат, тому рівень його професіоналізму визначається, по суті, рівнем зрілості професійної культури. Константні елементи феномена професіоналізму (сукупність професійно-особистісних характеристик) лише визначають необхідні та достатні суб'єктивні умови його становлення, тобто створюють певну форму, а варіативні елементи (професійна культура та етика) наповнюють цю форму реальним змістом, характеризують механізм формування та реалізації професіоналізму в адвокатурі.

Професійна культура – проявляється в першу чергу у розумінні сутності своєї професії, у вмінні застосовувати різні методи та форми управління, в здатності передавати свої знання, виконувати роботу свідомо, творчо, не шаблонно. Професійна культура розкривається у вмінні передбачати результати своєї діяльності, в її прогнозуванні, в здатності відтворювати і висловлювати загальнонаціональні інтереси, бачити перспективу їх розвитку. Отже, ми вважаємо, що професійна культура адвоката – це ступінь оволодіння ним знаннями, способами та

методами правоохоронної діяльності та використання їх на практиці відповідно до рівня розвитку власної мікрокультури.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що професійна культура не може бути сформованою тільки як знання, хоча будь-яке її становище починається з моменту фіксації мисленням певної „порції” засвоєного знання у вигляді правових понять, гіпотез, теорій та ідей. Знання – це перевірений суспільно-історичною практикою та засвідчений логікою результат процесу пізнання, що адекватно виражає у свідомості людини навколишній світ. Переживання – це суб’єктивне явище, що зумовило стрибок від фізіологічної форми відображення до психічної. У людини переживання потреб, емоцій, почуттів, вольового зусилля та творчості – одне з трьох атрибутів свідомості – переживання, знання, ставлення. Як наслідок, без цих властивостей професійна культура не може існувати і не може бути сформованою.

Таким чином, стратегія виділення професійно важливих якостей адвокатів в умовах формування громадянського суспільства повинна передбачати два етапи. Перший – виділення та перевірка таких індивідуально-особистісних якостей, які пов’язані з ефективністю діяльності. На даному етапі доцільно застосовувати стратегії побудови та аналізу професіограми та опитування експертів. Виділені індивідуально-особисті якості (одиночні або в комплексі) залишаються лише необхідними для характеристики професіонала і ще не є професійно важливими якостями. Другий етап полягає у перевірці виділених індивідуально-особистих якостей на достатність, що необхідно для порівняння „успішних” і „неуспішних” фахівців (або професіоналів і непрофесіоналів) за однією або декількома якостями. Якщо спостерігається значне розходження, то оцінювана якість є достатньою для прогнозування успішності професійної діяльності, а отже, є професійно важливою.

Гарасимів О. І.

доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПІЗНАННЯ ПРАВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Підвищення рівня теоретичних розробок і практики правореалізаційної діяльності тісно пов’язане з використанням найновіших досягнень науки. У системі наукових знань, які сприяють удосконаленню правотворчої та правозастосовчої діяльності, важливе

місце належить юридичній психології. Якщо оцінити тільки те, чим ми вже зобов'язані цій науці, то лише на одній цій підставі вона заслуговує особливої уваги.

Питання про специфіку юридичної психології як науки в даний час у деяких відношеннях залишається дискусійним [1, с.164-172]. Це не могло не викликати необхідності підкреслити її належність саме до правознавства. Юридична психологія зародилася в надрах правової науки і практики як результат широкого впровадження психологічного методу (тестування, анкетування, бесіда і т.ін.) в юриспруденцію. “Материнською” для неї є загальна теорія права, на рівні і під егідою якої вона розроблялася. В рамках теорії права юридична психологія тривалий час розвивалась як один із наукових напрямів дослідження, який акцентував увагу на психологічних аспектах права.

Ідеї представників психологічного напрямку, зокрема Л.Й.Петражицького, М.С.Тімашева, Ж.Гурвича, багато в чому сприяли формуванню проблематики [2, с. 46-81]. Так, фундатор психологічної школи права Л.Й. Петражицький, підкреслюючи основну роль підсвідомо-емоційної сфери психіки в поведінці людей, у формуванні правових норм, вважав, що науки про право і державу повинні базуватися на аналізі психічних явищ [3, с. 346-418]. Разом з тим він у своїх лекціях, прочитаних у Польщі, на основі психологічного поняття права, розвивав концепцію юридичної соціології – намагався розглянути вплив соціального життя на право і, навпаки, права на суспільне буття [4, с.118-135]. Це дало деяким дослідникам підставу стверджувати про “крок Л.Й. Петражицького та його школи від психологічної до соціологічної теорії права” [5, с. 36-82; 6, с. 206-234].

Юридична психологія, концептуальною основою якої, на думку А.А. Козловського, є психологічна теорія права Л.Й. Петражицького, ставить за мету вивчення психологічних аспектів правових явищ і процесів, виявлення фундаментальних психологічних констант правового пізнання і функціонування права та розробку на цій основі теорії їх структурно-функціональної дії [7, с.136-152].

Об'єктом юридичної психології, як і будь-якої іншої юридичної науки, є право. Інша справа, що юридична психологія розглядає право під своїм, характерним тільки для неї кутом зору, аналізує його як особливий психолого-правовий феномен.

Специфіка предмета юридичної психології полягає в куті зору, оригінальності бачення права, в дослідженні психологічних аспектів сутності та явища права, які мають винятково важливе значення для розуміння природи останнього, правотворчої та правореалізаційної практики. Методологічна ж особливість юридичної психології в тому, що

центр ваги в пізнанні права переноситься на особу як суб'єкт діяльності [8, с. 326-350]. Орієнтація на реальних людей з їх складною свідомістю є засновком ефективності правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності, досліджень у сфері юриспруденції.

Свідомість людини, передусім її воля, є безпосереднім об'єктом впливу законодавства і всієї правової системи суспільства [9, с. 185-192]. Результативність цього впливу визначає ефективність права загалом, міру його регулятивності та характер правопорядку в цілому. Якщо ж норми права, закони не зачіпають свідомості людини, залишають її байдужою, тоді самі вони втрачають усякий сенс, оскільки регулятивність становить основне призначення правових норм. Право значно детермінується психологією людини, своєрідністю сприйняття нею правових ідей та особливостями конкретних механізмів їх реалізації. Якщо право не враховує цього моменту, воно неодмінно починає втрачати і власну специфіку.

Центральною ж ланкою в механізмі психології в дії права є сама людина. Знання механізму впливу на мотиви поведінки людей, тобто психологічного механізму дії права, є умовою розуміння механізму реалізації закону на індивідуальному рівні. Психологічні аспекти цього процесу – фактори потреб, інтересів, мотивів, волі, ціннісної орієнтації. Отже, все це переконує нас у тому, що психологічний компонент становить одну з найістотніших рис, властивостей, ознак, атрибутів самої субстанції права, що механізм і ефективність функціонування права значною мірою визначається його психологічними чинниками, виявлення і вивчення яких, на думку А.А. Козловського, ставить собі за мету юридична психологія [7, с. 205-231].

Юридична психологія не тільки може, але й повинна сприяти більш повному дослідженню правогенетичних і правореалізаційних процесів, надавати істотну допомогу юридичній науці в подальшому розвитку, передаючи їй інформацію про психологічні, соціально-психологічні характеристики правових явищ і процесів, які входять до предмета дослідження і однієї, і іншої науки, тобто фактично стимулювати її “психологізацію” [1, с.158-163].

Юридична психологія за специфікою досліджуваних проблем нерозривно пов'язана з державно-правовою практикою, служіння якій є генеральною метою всього комплексу юридичних наук. Найбільш очевидна її корисність для законодавчої роботи. Адже вона покликана розробляти психологічні засади нормативно-правової регуляції суспільних відносин, в яких значну роль відіграє так званий людський фактор, без оцінки якого неможливо об'єктивно розробити і прийняти той чи інший нормативний акт, який зачіпає права та інтереси громадян .

На жаль, до цього часу усвідомлення законодавцем нагальної необхідності використання конструктивного потенціалу юридичної психології в правотворчому процесі не привело ще до реальних повноцінних кроків у цьому напрямку.

Констатуємо складність, багатогранність і перспективність зв'язків між правотворчою діяльністю та юридичною психологією. Процес їх взаємодії є об'єктивним і неминучим. Завдяки йому концептуально розширюються знання як в правотворенні, так і в юридичній психології. Рівень розроблення ряду проблем в юридичній психології, зокрема питання волі і правосвідомості, значною мірою визначає ефективність практичних рекомендацій щодо удосконаленню правотворчої та правозастосовчої діяльності. З іншого боку, сама юридична психологія набагато розширює діапазон своїх наукових досліджень. За нашим переконанням юридична психологія в змозі дати багатий матеріал, використання якого дозволить опанувати непростий і, по правді, найтонший правовий феномен, збагатити творчий потенціал усього правознавства та розширити горизонти в пізнанні права.

-
1. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы / М.В. Костицкий. – К. : Выща школа, 1990. – 259 с.
 2. Боботов С.В. Буржуазная социология права / С.В. Боботов. – М.: Юридическая литература, 1978. – 224 с.
 3. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л.И. Петражицкий. – Серия «Мир культуры, истории и философии». – СПб.: Издательство «Лань», 2000. – 608 с.
 4. Подгурецкий А. Очерк социологии права / А. Подгурецкий // Под ред. Л.Ф. Шарапова / Пер. с польск. – М.: Прогресс, 1974. – 328 с.
 5. Зорькин В.Д. Позитивистская теория права в России / В.Д. Зорькин. – М.: МГУ, 1978. – 270 с.
 6. Кнапп В. О возможности использования кибернетических методов в праве / В.О. Кнапп. – М.: Прогресс, 1965. – 288 с.
 7. Козловский А.А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А.А. Козловский. – Чернівці: Рута, 1999. – 295 с.
 8. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев. – 3-е изд. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 624 с.
 9. Новик Ю.И. Социально-психологические факторы в психологическом механизме правового регулирования / Ю.И. Новик // Актуальные вопросы государства и права / Ред. В. Тихиня; М-во юстиции Республики Беларусь. – Минск, 1992. – Вып. 1. – С. 185–192.

Гарасимів Т. З.

заступник директора – декан повної вищої освіти,
професор кафедри теорії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

НАУКОВА-ПРАВОВА КВЕСТІЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

Норми «належного бути» в онтологічному аспекті – важливі умови людської соціабельності. Одночасно в гносеологічному аспекті вони є загальними принципами права, правосвідомості та правової діяльності окремого індивіда і людської культури загалом. Артикульовані і концептуально виражені, вони утворюють ядро ідеї права – ідеали як граничні значення та смисли збереження й упорядкування соціального життя на всіх його рівнях організації: індивідуально-особистісному, рівні різних спільнот людей і людства загалом.

Розрив між рівнями виявленості права, наприклад, забуття ідеалів як тотальних принципів права взагалі, призводить до правового релятивізму, розпаду «правового поля» людства, що, власне, і є станом сучасної цивілізації з її правовим цинізмом і поки що не вирішеними проблемами визначення автентичного змісту базових категорій права – справедливості, обов’язку, відповідальності, злочину, свободи взагалі та свободи особистості особливо. Мабуть, теоретичне вирішення цих завдань значною мірою дозволить надати змісту перелічених категорій справді статусу норми, що, безумовно, сприятиме побудові автентичної природі права теорії права [1, с. 96].

Не вдаючись до додаткової аргументації, можемо стверджувати, що зміст, який криється за поняттями справедливості, обов’язку, відповідальності, свободи тощо, наскрізь антропологічний, бо в цьому полягає сутність фундаментальних аксіологічних функцій особистості [2]. І оскільки будь-яке суспільство є деякою впорядкованою системою цінностей, де право – лише один із рівнів її виявлення зі специфічними функціями, то такою ж мірою і соціальний індивід як суспільний «мікрокосм» становить у своїй сутності ціннісне явище.

Питання полягає лише в тому, щоб визначити психологічну форму буття цінностей взагалі та цінностей права зокрема, їхню структуру, виокремити їх як основні аксіологічні функції, які опосередковують інтеграцію в соціум людини як тотальне правове поле й одночасно

сприяють становленню особистості як правового суб'єкта, справжнього *homo juridicus*.

Усі окреслені нами проблеми – предмет правової антропології як розділу філософської антропології та юридичної психології. Не вдаючись до розгляду цих проблем, які, очевидно, стануть предметом нашого наступного аналізу, зауважимо лише на такому: поняття права у своїй сутності бере початок від специфічної форми організації людиною свого буття як світу цінностей, джерела якого принципово антропологічні, тому що пов'язані не тільки з телеомнією людини, а й з такими феноменами людського життя, які інтроспективно-феноменологічною мовою позначаються категоріями «справедливість», «обов'язок», «відповідальність» тощо. Варто лише не забувати, що упродовж тривалого часу первинною формою їх інтерсуб'єктивності є не право, а сукупність звичаїв і мораль. Однак із виникненням державності норми звичаєвого «права» та норми моралі стають жорстко фіксованими («повинно бути так і не інакше») законами (правовими нормами). Тому все, що втілене в інтерсуб'єктивній формі їхнього буття як норми «належного бути», обов'язкове до виконання, артикулюється й описується вже в термінах: правова влада, правова держава, правова особистість, закон, правопорядок тощо [1, с. 98].

Будь-який науковий рівень аналізу права, зорієнтований на абстрагування від повнокровної людської присутності з її мотивами, особистісною системою цінностей (системою її аксіологічних функцій), мораллю як результатом особистісного становлення «Я», а не лише з розумінням людини як якоїсь статистичної одиниці суспільного життя або тільки з уявлення про неї як соціального індивіда-носія ролей і соціального статусу як об'єкта владно-правових маніпуляцій, безперспективний із огляду на автентичне розуміння права.

Залишаючись вірними кантівському трактуванню проблеми права, вважаємо, що в істинному сенсі право (і, отже, жодного «кулачного», «телефонного» та іншого права немає й бути не може) виникає там, де людина діє згідно зі своєю розумною волею як особистість «сама в собі закон», а не як соціальний індивід-робот. Тому право – насамперед не «поза людиною», а «усередині її» як корелят імперативного характеру, інтенціонально зорієнтований у напрямі «належного», і лише потім – система відносин інтерсуб'єктивного порядку, описувана в термінах «закон», «правопорядок» тощо.

Будь-яке розуміння права зобов'язане спиратися на розгорнуту концепцію людини, точніше особистості. І це – персонологія, до змісту якої як обов'язкові базові елементи повинні входити, по-перше, аналіз права як аксіологічного за своєю природою соціального ноумена, по-

друге, системна побудова моральних основ права як концепція обов'язку, справедливості, суспільних і особистісних ідеалів і, по-третє, концепт становлення особистості як справжнього *homo juridicus*. Тому праву без філософії, чи буде це власне відокремлена філософія права, чи латентна форма пропедевтики права, до останнього часу одягнена в терміни «загальної теорії права», не обійтися. Інша річ, як співвіднести, пов'язати між собою поняття філософського й психологічного дискурсивного характеру, на якому тільки й можна описати особистість як суб'єкт права, і цілком науково верифіковані об'єктивні, фактуальні соціологічні вияви законотворчості та законорозуміння?

А це не просте завдання. І тим не менше, філософія разом з психологією, що використовують особливу інтроспективно-феноменологічну мову, а також соціологія (принаймні, її інструментальна складова) як «сувора» наука, що оперує термінами логіки й математики, є тими базисними галузями гуманітарного знання, однаково необхідними для пізнання (опису, пояснення, інтерпретації та розуміння) права. Тому можна вважати, що пошук *modus vivendi*, принаймні в найближчій перспективі, є епістемологічною проблемою правознавства, що вимагає дедалі нових вирішень [3, с. 3–18].

Але у світлі порушеної нами проблеми виявлення природи й сутності права, а також його понятійного вираження як передумови й, одночасно, результату вибору гносеологічних моделей його опису можна чітко констатувати: поняття права належить до розряду філософських категорій, або, іншими словами, метанаукових. Його зміст, ціннісний за своїм характером, спирається на концепцію людини як особистості й колективного суб'єкта діяльності, а також на концепцію ідеалу як вчення про абсолютні норми «належного бути», що беруть початок усе від тієї ж концепції особистості.

І лише потім, на всій сукупності цих концептуальних побудов, узятих як принцип, формується прагматика права – проблематика, що традиційно описується так званим «позитивним правом», свого часу батьками-засновниками (І. Бентам, Дж. Остін, Кельзен та ін. [4]) зорієнтована на вивчення феноменології права (реальних законів, логіки й способів їхнього функціонування, класифікації, систематизації аж до правової лінгвістики).

Методологією пізнання цих феноменів є лише теоретико-пізнавальний (науковий) підхід, що дозволяє виявити й описати реальні закономірності та законодоцільності реалізації практичного права. Тут і філософувати особливо не потрібно, бо немає предмета для цього. Проблема права – гранично комплексна і міждисциплінарна, не стільки

наукова, скільки споконвічно філософська, інтенціонально висхідна до людини як вихідного початку й кінцевої точки свого існування.

У цьому контексті влучною є думка Ф. Батиффолія, одного з теоретиків права, який стверджував, «щоб пізнати основний вищий зміст права, необхідно встановити, чому існують різні суспільства, але як відповісти на це, не знаючи точно, що являє собою людина, до чого вона прагне, куди йде й чи повинна йти?» [5, с. 20].

Вітчизняна концепція права, що охоплює як філософське з його специфікою, так і наукове знання, вирішивши свої внутрішні (методологічні) проблеми, досягне рівня сучасних теоретичних вимог і праксеологічних завдань, що висуваються часом.

Філософія права, як будь-яка інша галузь філософського знання, є за своїм змістом наукою без кордонів, інтернаціональним, космополітичним, міжнародним чи вселенським глобальним знанням. Але розвивається вона на певному національному ґрунті конкретними вченими, представниками конкретної нації чи народу [6, с. 12–16]. З огляду на таку двоєдиність філософії (як об'єкта пізнання) і суб'єктів, котрі її досліджують, сучасна українська філософія права має реалізуватися через дослідження українських учених, які не тільки повинні теоретично осмислити доробок іноземних і власних великих попередників, але й розвинути пізнання в цьому напрямі. Можливо, цей процес буде дещо екстенсивним, але й результат буде кращим [7, с. 393–401].

З уваги на вищевикладене, можемо констатувати, що шлях, яким прямує українська філософія права, пов'язаний із дослідженням певних напрямів та особливостей цієї науки. Насамперед, сюди належать дослідження фундаментальних методологічних проблем права, гносеологічних меж і можливостей пізнання права, зв'язку реалізації права з професійною культурою юриста, філософського осмислення правової реальності, єдності цінності та істини в праві, філософії злочину, соціальної справедливості як фундаментального принципу правознавства, людини в праві, історіографічних проблем філософії права, феномена європейського права тощо.

Отже, важливими, на нашу думку, є також дослідження філософії права як світогляду, що уможливить формулювання системи принципів, поглядів, цінностей, переконань, котрі забезпечать розуміння та ставлення до правової дійсності, розуміння місця і ролі права в світі, правових позицій людей і суспільних груп тощо.

1. Гарасимів Т. Філософема девіантної поведінки / Т. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 356 с.

2. Гребеньков Г. В. Аксиологический подход к проблеме человека / Г. В. Гребеньков, В. Н. Нечитайло. – Донецк, 1992.

3. Гребеньков Г. В. Право як предмет філософського і наукового пізнання: принципи та методологія демаркації / Г. В. Гребеньков // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наукових праць. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2004. – № 2. – С. 3–18.

4. Мухамет-Ирекле А. Методология правового и социального государства: краткий очерк / Артур Мухамет-Ирекле. – М.: Изд-во РАГС, 2003. – 170 с.

5. Козловський А. А. Філософія права як самосвідомість нації / А. А. Козловський // Проблеми філософії права. – 2003. – Том І. – С. 12–16.

6. Гарасимів Т. З. Гносеологічні засади взаємозв'язку філософії та права / Т. З. Гарасимів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2007. – Вип. 2. – С. 393–401. – (Серія юридична).

Герасимович А. М.

старший викладач кафедри іноземних мов
та культури фахового мовлення

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ІДЕЇ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648–1651 рр.)

Значна частина українських та зарубіжних дослідників Національної революції під проводом Богдана Хмельницького мабуть справедливо дотримується точки зору, що козацький гетьман, піднімаючи козаків на повстання проти уряду Польщі передбачав обмежені цілі: припинити свавілля королівської адміністрації в Україні і поновити козацькі привілеї, що були надані козакам в минулому польськими королями, усунути переслідування православної церкви і православних віруючих, нарешті, відстояти особисту козацьку честь і гідність, що були потоптані шляхтичом Чаплинським та його вельможними покровителями. Однак, під впливом звитяг літа-осені 1648 р., вже на переговорах з поляками наступного, 1649 р., Богдан Хмельницький по-суті висунув політичну програму українського державотворення, сформулювавши вперше в історії української суспільної та політико-правової думки основні засади національної державної ідеї.

По-перше, ідеологія і практика Національної революції під проводом Богдана Хмельницького однозначно засвідчують: йдеться не лише і не просто про створення держави, а держави національної,

держави етнічної. І не варто вважати, що ці поняття в той час не брались до уваги. Навпаки, ще видатний мислитель XVI ст. Станіслав Оріховський-Роксолан, знаний своєю мудрістю і патріотизмом у всій Європі, визначав своє походження як: «мій народ український, нація - польська» [1, с. 104]. Адаптуючись до сучасних понять, це означає вказівку на етнічне походження – українське і водночас, входження до кола громадян польського королівства.

Тому є цілком природним, що Богдан Хмельницький від самого початку визвольних змагань визначив об'єкт зусиль народу, який через це і постає суб'єктом дії. Це – Україна, у єдності всіх її етнічних земель і всього українського народу. Напрочуд виразно ця думка звучить уже в Універсалі 1648 р. до українського народу, проголошеним Богданом Хмельницьким, «великим гетьманом Війська Запорізького», і «всім божим Військом Запорізьким». «...Ми зазнали чимало шкоди і кривд від ляхів і різних панів, які порушили наші права і зневажили наше Військо Запорізьке, через що Україна наша і слава і божі доми мало не загинули, і святі місця і тіла святих... і знову чути плачі, крики, ламання рук, рвання волосся (мати [за] дитину, батько [за] сина, син [за] батька) – це ридання всієї України голосами пробиває небо, бажаючи помсти від господ бога, – ось чому хочу я шаблею знищити цього неприятеля, *пробиваючись за ним до Вісли* (підкреслення моє – А.Г.)» [2, с. 58–59]. А вже восени того самого року, після низки блискучих перемог над поляками, Богдан Хмельницький у листі до турецького султана Мухамеда зазначав: «а нам господь бог ... за наші кривди дозволив взяти під владу більшу половину польського королівства, Україну, Білу Русь, Волинь, Поділля з усією Руссю аж по Віслу» [2, с. 96]. Наголос на політичній незалежності України та етнічній державності є наскрізною думкою в усіх переговорах, виступах і діяннях Богдана Хмельницького. Отже, було сформульовано положення про соборність Української держави. В реалізації задуманого Б. Хмельницький убачав відтепер основну мету своєї діяльності («Виб'ю з лядської неволі народ весь руський...тепер досить достатку в землі і в князівстві своїм по Львів, Холм, Галич. А ставши на Віслі, скажу далі ляхам: сидіти, мовчіти ляхи» [3, с. 97].

По-друге, було висловлено ідею незалежності утвореної держави від уряду Речі Посполитої. Це добре простежується і з політичної доктрини самих повсталих; це добре розуміли втаємничені тогочасні політики. Так, польський магнат Микола Потоцький вже на початку березня 1648 р. зауважував, що козаки «хочуть необмежено панувати на Україні, складати договори з іноземними монархами і те все робити, що їм подобається» [3, с. 117]. А Богдан Хмельницький роком пізніше, у лютому 1649 р., промовляючи до польських комісарів у Переяславі,

заявив: «Бог дав мені, що я є одновладцем і самодержцем руським.... лядська земля згине, а Русь ще в цьому році панувати буде.“ ...Нас Бог від них [Польщі і Литви – А.Г.] увільнив – короля ми не обирали і не коронували, і хреста йому не цілували. А вони до нас про це не писали і не присилали, і ми волею божою цим від них стали вільні» [3, с. 236]. Як зауважила Н. Полонська-Василенко, тут він «розмовляв з послами не як ватажок повстанців, а як володар України» [4, с. 200]. Ним він і залишився аж до своєї смерті 27 липня 1657 р.

Нарешті, *по-третє*, утворена Українська держава розглядалася як спадкоємиця Київської Русі. Зокрема під час переговорів з поляками, Богдан Хмельницький припускав укладення миру з Річчю Посполитою лише за умови визнання її урядом незалежності козацької України в тих кордонах, «що володіли благочестиві великі князі» [3, с. 145].

Зазначені ідеї лежали в основі правових документів, спрямованих на правове закріплення української державності [5, с. 169–170]. Першим юридичним документом, в якому йшлося про закріплення (визнання) української козацької держави став Зборівський договір (серпень 1649 р.) [6, с. 230–233] між польським королем та Військом Запорозьким. На початку січня 1650 р. його ратифікував польський сейм.

Наступний правовим документ, в якому йшлося про визнання української державності, було укладено в Білій Церкві 28 вересня 1651 р. Білоцерківський трактат [6, с. 250–255] формально-юридичним чином передбачав обмеження суверенітету української держави та зменшення її території до розмірів Київського воєводства. Угода не містила статті про збереження за Військом Запорозьким його «давніх прав і вольностей». Козацький реєстр скорочувався до 20 тис. осіб, суттєво обмежувалася влада гетьмана (ст. 5). Гетьман також позбавлявся права одноособово, без затвердження короля призначати на посади козацьких старшин. Йому заборонялося вступати в дипломатичні зносини з іншими державами, Гетьманщина мала розірвати союз із Кримом (ст. 9).

Отож, Білоцерківський договір, що мав би стати другим етапом юридичного закріплення (визнання) української державності, практично скасовував значні здобутки українського державотворення. Проте він не задовольняв польську шляхту і не був ратифікований сеймом, а тому не набув юридичної сили. А після перемоги Б. Хмельницького під Батогом (липень 1652 р.) договір узагалі було анульовано.

Отже, українське козацьке суспільне утворення із перших років національно-визвольної боротьби мала чітко визначену мету – розбудову незалежної держави, що охоплювала б усі землі тодішнього етнічного розселення українців. Однак державотворчий поступ українців напряду залежав від воєнних успіхів армії гетьмана Богдана Хмельницького. Після

поразки козацьких військ під Зборовом однойменний договір визначав українську державність як автономну у складі Речі Посполитої.

1. Помпео Лоренцо. Гуманістична етнографія в посланні щодо релігії і жертвопринесень, давніх прусів Чна Сандекія Малекія(Мелетіуса) / Лоренцо Помпео // Етнічна історія народів Європи. – Вип.4. – К.: УНІСЕРВ, 2000.

2. Крисаченко В.С. Українознавство.: Хрестоматія-посібник: У 2-х кн. / В.С. Крисаченко. – Кн. 2. – К.: Либідь, 1997.

3. Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич та І. Бутич. – К., 1961.

4. Полянська-Василенко Н. Історія України-Руси. У 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – Т.1. – К., 1992.

5. Терлюк І.Я. Історія держави і права України. Доновітній час. Навчальний посібник / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2006. – 400 с.

6. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т.- К.: Дніпро, 2001. – Т. 3. Кн. 1. – Третя чверть XVII ст. / Упор., передмова В. Шевчука.

Гуцуляк Ю.В.

викладач кафедри кримінального процесу
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УМОВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ

Негласні засоби розслідування посідають ключове місце у світовій практиці правоохоронних органів, оскільки саме завдяки їм розкривається й розслідується понад 80% тяжких та особливо тяжких злочинів.

Багаторічні наукові дискусії, напрацювання та неодноразові законодавчі спроби щодо нормативного врегулювання симбіозного поєднання можливості використання негласного інструментарію в доказуванні у кримінальному провадженні та дотриманні прав та свобод особи, на сучасному етапі становлення доктрини доказового права в кримінальному процесі найшли своє відображення у інституті негласних слідчих (розшукових) дій. Інституту, який існує на належному нормативному рівні та ефективно використовується уповноваженими державними органами у протидії злочинності. Про необхідність введення

до кримінального процесуального законодавства подібних правових інститутів наголошували вчені-процесуалісти й практики [1, с.242; 2, с.22; 3, с. 35; 4, с. 402], цього вимагала і необхідність створення ефективної протидії стрімко змінному та наростаючому рівню злочинності. Також про доцільність запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство держав-членів Ради Європи підтверджується Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи від 20 квітня 2005 р. № 10 «Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів»[5].

Погоджуємось із твердженням окремих науковців, що вказані Рекомендації мають визначальне значення для розуміння ключових складових формування у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві нормативно-правової регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій як особливих методів розслідування (методів, що застосовуються компетентними органами в галузі кримінальних розслідувань з метою розкриття та розслідування тяжких злочинів та встановлення підозрюваних і спрямовані на збір інформації таким чином, щоб не визнавати підозр у об'єкта розслідування) [6, с. 128].

Дані Рекомендації містять вимоги щодо імплементації у національні законодавства країн-членів інституту негласної протидії тяжким злочинам. Підрозділ «а» Розділу II Додатку містить загальні принципи використання особливих методів розслідування на державному рівні, якими є обов'язок держав у відповідності до вимог Європейської конвенції з прав людини: 1) вказати у державному законодавстві обставини та умови, за яких компетентні органи правомочні застосувати особливі методи розслідування; 2) прийняти належні законодавчі заходи, щоб дозволити, відповідно до пункту 1, використання особливих методів розслідування, аби зробити їх доступними для використання компетентними органами у тій мірі, в якій це необхідно в демократичному суспільстві для ефективного кримінального розслідування та переслідування; 3) прийняти належні законодавчі заходи, щоб забезпечити належний контроль за застосуванням спеціальних методів розслідування судовими органами та іншими незалежними органами шляхом попередньої видачі дозволу на їх використання, контролю під час розслідування або подальшого перегляду.

Крім принципів такого правового інституту в межах кримінального переслідування визначено й основні умови використання особливих методів розслідування визначеними у пунктах 4–7 підрозділу «б» Розділу II Додатку, є: 1) використання особливих методів розслідування повинно мати місце тільки якщо є підстави вважати, що тяжкий злочин вчинено, підготовлено або готується однією або декількома конкретними особами або ще не встановленою особою або групою осіб; 2) забезпечення

помірності між наслідками використання особливих методів розслідування з поставленою метою (в цьому відношенні при прийнятті рішення щодо їх використання необхідно оцінити серйозність правопорушення та врахувати, що особливі методи розслідування мають характер втручання); 3) забезпечення меншого застосування компетентними органами методів розслідування, пов'язаних із втручанням, ніж інших особливих методів, якщо останні дозволяють розкрити, попередити або переслідувати злочин у судовому порядку; 4) прийняття належних законодавчих заходів, що дозволяють представляти докази, отримані в результаті використання особливих методів розслідування, в суді (процесуальні норми, що регулюють надання та допустимість таких доказів повинні гарантувати право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд).

Можемо з впевненістю говорити, що дані рекомендації в повній мірі враховані в національному кримінальному процесуальному законодавстві. Це характерно прослідковується у нормах КПК України щодо: мети проведення таких дій – спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів в конкретному кримінальному провадженні (ч.1 ст. 245 та ч.1 ст. 223 КПК України); обставин та умов проведення – проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч.2 ст. 246 КПК України); належного контролю за застосуванням спеціальних методів розслідування судовими органами та іншими незалежними органами шляхом попередньої видачі дозволу на її використання, контролю під час розслідування або подальшого перегляду – обов'язкова необхідність отримання дозволу слідчого судді на проведення таких дій (ч.3, 4 ст. 245, ст. 247 КПК України), регламентована функція прокурорського нагляду в кримінальному провадженні (ч.2 ст. 36 КПК України); можливість використання особливих методів розслідування обмежена випадками, коли іншим способом отримати фактичні дані є не можливим, а також при розслідуванні тяжкого або особливо тяжкого злочину (кримінального правопорушення) – ч.2 ст. 246 КПК України; використовувати результати негласних слідчих (розшукових) дій є можливим за умови дотримання визнаних в закон умов – ст. ст. 23, 256, 257 КПК України.

Комплексність дотримання Рекомендацій, метою котрих є недопущення порушень прав та законних інтересів особи в кримінальному переслідуванні, є запорукою відповідності нормативного врегулювання інституту негласних слідчих (розшукових) дій до міжнародних стандартів.

1. Погорецький М.А. Новий КПК України повинен ґрунтуватись як на європейських стандартах, так і на національних традиціях /

М.А.Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип.23. – С.241–250.

2. Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є.Д.Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – 32. – С.112–123.

3. Шепітко В.Ю. Трансформація в кримінальному процесі та деякі тенденції криміналістики в сучасних умовах / В.Ю.Шепітко // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: мат-ли Всеукр. наук.-прак. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 р.) / МВС України // Харк. нац. ун-т внутр. Справ // Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2012. – С.35–39.

4. Шумило М.Є. Оперативно-розшукові заходи в структурі досудового розслідування – передумова для зміни форми кримінального процесу / М.Є.Шумило // Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності. – Одеса : Фенікс, 2011. – С.402–408.

5. Рекомендация N Rec (2005) 10 Комитета министров Совета Европы государствам-членам "Об "особых методах расследования" тяжких преступлений, в том числе террористических актов" (20 апреля 2005 года) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_670.

6. Шехавцов Р.М. Умови визнання доказами результатів негласних слідчих (розшукових) дій / Р.М.Шехавцов // Вісник Академії адвокатури України. – Т. 12. – 1(32) – 2015. – С.127–135.

Данчул О. С.

заступник декана факультету № 4

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Баранська М. П.

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ФУТБОЛЬНИХ МАТЧІВ

Актуальність проблеми профілактики адміністративних правопорушень органами Національної поліції під час підготовки та

проведення футбольних матчів, полягає у тому, що саме в цей період підвищується рівень правопорушень та злочинності, а законодавче врегулювання щодо запобігання таких дій потребує суттєвого вдосконалення. В умовах сьогодення, внаслідок складної соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, проблема неналежного і недостатнього дотримання суспільної безпеки і порядку під час проведення футбольних матчів досягла максимуму.

Ще в далекому минулому люди збирались у визначений час на стадіонах, сценах і аренах заради «хліба і видовищ». Сьогодні одним з таких заходів став футбол. Він збирає тисячі людей з різних куточків світу в одному місці. Це фанати. Саме слово «фанат» з латинської мови перекладається як «одержимий», звідси і випливає основна характеристика людей з хворобливою залежністю дотримання радикальних ідеологій футболу. На нашу думку осіб, що відвідують матчі можна розділити на дві категорії: шанувальники і фанати. Тоді як перші не становлять суспільної небезпеки, другі саме заради викиду адреналіну і відвідують дане дійство. Здавалося б сучасне суспільство, новітні технології, а як запобігти порушенню правопорядку розлученим натовпом не знаємо.

В чому ж полягає проблема? Для розгляду цього питання потрібно ознайомитись з нормативною базою, яка регламентує порядок проведення таких заходів і правила поведінки на них. Основним нормативним документом, від якого відштовхуються всі владні акти є Конституція України. Багато також передбачено у Законі України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII., Законі України «Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів» від 15 листопада 2001 р. № 2791-III, Законі України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» від 8 липня 2011 р. № 3673-VI.

Щодо підзаконних нормативно-правових актів, то це Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів» від 25 квітня 2012р. № 341, Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності» від 10 грудня 2015 р. №1560., тощо.

Аналізуючи також новини із засобів масової інформації визначено, що першим проявом агресії фанатів є дрібне хуліганство, і лише за підтримки більшої кількості осіб воно переходить у суспільно небезпечні

дії. Зазвичай це злочини проти життя і здоров'я осіб, безпеки руху транспорту, немалий відсоток з них вчиняються проти власності.

Не можливо заперечити також проблему щодо обігу наркотичних засобів, їх аналогів, та інших психотропних речовин, які лише збільшують масштаби протиправних діянь.

Нормативною основою роботи є Кодекс України про адміністративні правопорушення, законодавчі та нормативно-правові акти, які регулюють адміністративну відповідальність. Боротьба з угрупованнями фанатів з кожним роком лише втрачає свою ефективність. Це виникає через фізичну і моральну стійкість їх учасників, високу організованість і практичні вміння у опорі працівникам правоохоронних органів, а також налаштуванням і невідкореним звичним інстинктам осіб які перебувають у стані апатії від матчу, який їх щойно надихнув чи обурив. Більшу увагу до такого виду злочинності слід приділяти саме у великих містах, де така субкультура набрала розвитку і підтримки серед однодумців, у містах де можливі умисні політичні провокації заздалегідь підготовлені зацікавленими особами, у містах де протягом останніх років мали місце масові заворушення за участю футбольних фанів.

За офіційною статистикою, упродовж 2010-2015 рр. за фактами правопорушень, учинених футбольними вболівальниками, було зареєстровано 574 епізоди хуліганських дій (щорічна динаміка становила 3,7 %). Питома вага злочинів цієї категорії у структурі всіх злочинів проти громадського порядку становить у середньому 2,5 %.

З'ясовано, що значна кількість учинених футбольними вболівальниками кримінальних правопорушень залишається поза реєстрацією через низку причин: унаслідок традиційно поблажливого ставлення до таких правопорушників, багато з яких є неповнолітніми; неправильної кваліфікації групових порушень громадського (публічного) порядку з боку вболівальників як адміністративних проступків; відмови у реєстрації низки супутніх суспільно небезпечних діянь, які вчиняються одночасно (протягом) з порушенням громадського порядку (наприклад, застосування насильства стосовно представника влади, заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, побої, знищення і пошкодження майна тощо).

У структурі злочинів, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями переважає хуліганство – 53,0 %, суб'єктами якого здебільшого є неповнолітні (38,0 %), а також особи віком від 18 до 25 років (44,0 %), які під час учинення злочинів перебували в стані сп'яніння (алкогольного – у 75,0 %, наркотичного – у 8,0 %).

Для запобігання подібним злочинам і правопорушенням необхідно не лише чинити достойний опір протиправним діям фанатів під час

футбольних матчів, а й проводити певні профілактичні дії щодо попередження цих негативних проявів та умов і причин, що сприяють їх скоєнню.

Заглибившись в проблему можна дійти до одної з основних причин їхньої протиправної поведінки. Це агресія. Саме цей феномен збуджує в людях такі почуття як расова упередженість, необхідність самоствердження, гнів, бажання домінувати і нищити все на своєму шляху. Підштовхувати людей до агресії може багато мотивів, починаючи від вірувань і політичної позиції і закінчуючи біологічними факторами і чинниками погоди.

На думку А. Басса агресія буває 5 типів: фізична, вербальна, пряма, непряма і роздратування як її тип. Фізична агресія передбачає нанесення шкоди іншій людині, не важливо чи за допомогою вогнепальної зброї, предметів, що можуть бути використані як зброя чи голіруч. Вербальна – образа за допомогою слів, крику, сварок, вигуків, свисту; зазвичай саме вона стає передумовою бійки. Пряма характеризується опозиційними діями безпосередньо до опонента. Непряма здійснюється методом наклепу, відмовою підтвердити правдивість чи навпаки. Нею користуються так звані тітушки, чим створюють злісну атмосферу серед вболівальників. І нарешті роздратування, що в народі називають «легкість на підйом», тобто безроздумну готовність до прояву опору і грубості. Така форма найчастіше спостерігається у фанатів підліткового віку і молодших 25 років, за умови їх нереалізованості у суспільстві.

Для можливості регулювання таких проявів влада може посприяти у проведенні форумів вільного відвідування на футбольну тематику, де буде працювати фахівець-психолог, який пізніше буде повідомляти ситуацію про настрої і налаштування вболівальників. Таким чином ми слідуватимемо правилу «попереджений означає озброєний» і правоохоронні органи будуть готові до можливих незаконних намірів. Заохоченням до відвідування таких форумів можуть бути батл-матчі по закінченню зборів для зареєстрованих угруповань фанатів, таким чином виснаживши даних осіб і нав'язавши їм підсвідому необхідність відпочинку. Психологами доведено, що знесилена людина менш схильна до агресії аніж та, яка повна сил.

Важливим кроком щодо забезпечення профілактики адміністративних правопорушень під час футбольних матчів є антиалкогольна політика. Тут проблема полягає в обмеженості часу для огляду особи, підпільній продажі алкогольних і наркотичних засобів в територіальних межах проведення матчу, та високій готовності криміногенних осіб до передбаченого огляду. Тобто для збільшення продуктивності поверхневої перевірки особи має бути не 1 вхідний

пропускний пункт, а декілька. На основному перевірятимуть усіх відвідувачів, а на другорівневому лише підозрілих персон. Існує також теорія про те, що діти які ростуть у сім'ї де спостерігають насилля, не мають основного джерела правильних діянь. Якщо ж навпаки підлітки спостерігають постійний мир і спокій вони рідко на вулиці поведуть себе інакше, хоча в кожній закономірності є винятки. Таким чином і формується поділ на агресивних фанатів і спокійних спостерігачів, не важливо від наряду дійства ці два види будуть поводити себе однаково, будь це футбол чи дебютний концерт. Звідси напрашується висновок, що усувати цю проблему потрібно від її кореневої системи.

У законодавстві Італії існує поняття D.A.SPO (*Divieto di Accedere alle manifestazioni sportive*), яке вперше було застосовано у Законі від 13 грудня 1989 року № 401. На українську мову цей термін можна перекласти, як заборона доступу до спортивних заходів. Іншими словами, D.A.SPO - це адміністративний захід (превентивний захід), спрямований на забезпечення протидії насильства на стадіонах або під час будь-яких спортивних подій. На законодавчому рівні закріплено категорію осіб до яких може бути застосований такий захід, а саме, це особи, які притягались до кримінальної відповідальності за останні 5 років за вчинення насильницьких злочинів, злочинів проти громадської безпеки, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Законодавство розширює сферу застосування превентивних заходів відносно осіб, які своєю підозрілою поведінкою можуть становити небезпеку для інших громадян. Встановлена відповідальність за використання банерів, плакатів, іншої символіки, що містять образливі написи чи зображення, закликають до насильства, підбурюють до дискримінації за расовими, етнічними, національними або релігійними ознаками. Окрім того, Закон дозволяє застосовувати обмеження до осіб, відносно яких вироки суду не вступили у законну дію, проте, правоохоронними органами встановлені факти їх участі у актах насильства, порушень громадського порядку під час проведення спортивних заходів. За порушення заборони доступу до спортивних подій встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі від 1 до 3 років і штрафу у розмірі від 10000 до 40000 євро. Слід зауважити, що такий особі суд забороняє у доступі до усіх спортивних подій, з одночасним зобов'язанням з'являтися до відділу поліції протягом від 2 до 8 років. Взагалі, в Італії, де мали місце трагічні наслідки під час проведення футбольних матчів, тільки шляхом прийняття жорстких мір на законодавчому рівні вдалось врегулювати дану проблематику та повернути звичайних вболівальників на стадіони.

Отже, на нашу думку, з метою профілактики адміністративних правопорушень органами Національної поліції під час підготовки та проведення футбольних матчів і інших спортивних заходів в Україні доцільним є створення окремого підрозділу поліції (спортивна поліція) та використання досвіду зарубіжних країн, зокрема, Італії. Актуальним залишається адаптація та систематизація законодавства України до реалій сьогодення.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

2. Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів : Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2791-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – Ст. 53.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

4. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3673-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9.

5. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

6. Панова О. О. Організація діяльності органів поліції щодо підтримання публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів / О. О. Панова // S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe : електронний науково-практичний журнал / редкол.: Д. В. Яковлев (голов. ред.), К. М. Вітман (заст. голов. ред.), Д. Ю. Дворніченко (відп. секр.) [та ін.]; НУ «ОЮА». – Одеса, 2017. – Вип. 2. – С. 42-46.

7. Рудик М.М. Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.М. Рудик. – Харків, 2016. – 21с.

8. Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. № 341 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341-2012-%D0%BF>.

9. Про затвердження Інструкції про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 грудня 2015 р. № 1560 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16>.

10. Диагностика состояния агрессии (опросник Басса-Дарки) / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. Дерманова И.Б. – СПб., 2002. С.80-84.

11. Disposizioni urgenti in materia di contrasto a fenomeni di illegalità e violenza in occasione di manifestazioni sportive, di riconoscimento della protezione internazionale, nonché per assicurare la funzionalità del Ministero dell'interno D.L. 119/2014 / A.C. 2616 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://documenti.camera.it/leg17/dossier/pdf/CI062.pdf> – Назва з екрана.

12. Contrasto alla violenza in occasione di manifestazioni sportive e protezione internazionale - D.L. 119/2014 A.C. 2616-A // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://documenti.camera.it/leg17/dossier/pdf/D14119b.pdf> – Назва з екрана.

Дикий А. Б.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: VOX NINILI У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Тринадцяте і останнє «правило» неофіційних «заповідей Інтернету» говорить наступне: «все те, що хоча б раз попало в Інтернет – у ньому і залишається». Не потрібно бути надто спостережливим аби зрозуміти, що у Інтернеті далеко не все є об'єктивною правдою. Світова павутина стала прообразом останнього пристанища свободи слова та інформації, де кожен може бути тим, ким він хоче бути, вільний від уряду, цензури і моралі, яке накладає суспільство і держава. Рамки, закони та обмеження стають умовними і зазвичай визначаються лише самим користувачем, його здібностями та можливостями у океані по-справжньому безмежної інформації. Серед хаосу запитань, які породжені такою тенденцією розвитку Інтернету лише з точки зору юриспруденції, одним з найцікавіших і найсуттєвіших є те, як проста людина може захистити себе від сумнівної, застарілої чи неточної інформації щодо себе, як не стати жертвою свого давнього минулого чи бажання окремих осіб «написати на заборі» під назвою Інтернет свою істину у вищій інстанції.

Зародження та становлення такого поняття, як «право на забуття» виникає з моменту виникнення необхідності захисту персональних даних.

Вперше про захист особистої інформації було сказано відомими американськими юристами Луї Брендайсом та Семюелом Уорреном у статті «Право на особисте життя» 1890 року [1]. У ній вони вперше оперують таким поняттям, як «право бути залишеним в спокої», які супроводжені наступними коментарями: «напруженість і важкість життя, які властиві цивілізації, яка розвивається, приводить до необхідності мати притулок від зовнішнього світу настільки, що усамітнення і приватність стають для людини більш значимими» та «численні механічні пристрої віщують істинність передбачення, що те, про що говорили на вухо в коморах, буде проголошено на дахах» [2]. Аналізуючи вищесказане можна зрозуміти, що Л. Брендайс та С. Уоррен усвідомлювали невпинний розвиток та передбачали певні загрози, які він несе у собі щодо сфер особистих життя та інформації. Саме тому ця стаття вчених-юристів вважається першою науковою роботою, яка розробляє поняття недоторканості приватного життя у повсякденному просторі.

Для початку потрібно усвідомлювати, що «право на забуття» нерозривно зв'язане та впливає з таких категорій фундаментального права недоторканості приватного життя, як право на захист персональних даних, право на контроль особистої інформації, прав на захист честі і добросовісного імені. Право на забуття виступає інструментом, за допомогою якого особа може впливати та регулювати усю інформацію, яка підпадає під сферу особистих даних.

Оригінальна концепція права на забуття передбачає за певних умов знищення визначених самою особою персональних даних щодо неї. Умовами для застосування такого права є наявність інформації, яка не відповідає дійсності, є застарілою, неточною, оманливою або будь-яка інша інформація, яка може нанести певну шкоду людині.

Особливої актуальності набула ця проблематика у наш час. Справа у тому, що по теоретичним підрахункам аналітиків світова павутина станом на 2009 становила приблизно 500 екзобайт ($1\text{Еб} = 10^{18}$ байт) даних. У 2014 цифра цього трафіку, по теоретичним підрахункам аналітиків, уже становила приблизно 8 зетабайт ($136 = 10^{21}$ байт, тобто $136 = 1024\text{Еб}$), і цей об'єм даних зростає у геометричній прогресії [3]. Саме завдяки розвитку та сукупності технології, які називаються таким явищем, як «Веб 2.0», мережа невпинно розширює свій об'єм [4]. І все здається йде чудово, Інтернет щодня стає все більш доступнішим, розвинутим та інформативним, але дію закону Старджона (ніщо ніколи не йде добре) ніхто не відміняв. Річ у тім, що через Веб 2.0, який зумовив стрімке збільшення об'єму і доступу до даних, інформація фактично не піддається контролю чи будь-якому регулюванню. Буквально. Саме тому активні дискусії щодо права на забуття ведуться лише декілька останніх років.

На законодавчому рівні у різних країнах право на забуття зазвичай виступає частиною законодавства у сфері захисту персональних даних, яке виражається наявністю однойменних або ідентичних за змістом законів. Потрібно зазначити, що в Україні поняття «право на забуття» відсутнє як таке. Одночасно у сфері захисту персональних даних основоположними є Конституція України, Закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» та «Про захист персональних даних».

Найпершим та, ймовірно, найяскравішим прикладом стала справа Маріо Костеха Гонсалеза проти компанії «Google» у 2014 році. Саме ця подія привернула чималий інтерес до проблематики даного питання. М. Костех намагався ліквідувати електронну публікацію у газеті шістнадцятирічної давності, щодо продажу власності задля покриття заборгованості соціального страхування, так як пройшло достатньо часу, а ситуація уже давно була вирішена і він не хотів, щоб проблеми минулого переслідували його у Інтернеті. Свою правоту М. Костех базував на іспанському законі про захист персональних даних, а саме ст.4 (якість даних) про якість та кількість персональних даних, що вони підлягають збору та обробці лише якщо вважаються адекватними і мають значення у зв'язку з обставинами [5]. Врешті решт справа була передана до Європейського суду де було прийнято остаточне рішення на основі Директиви 95/46ЕС («Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року) та Хартії ЄС про права людини, які на думку суддів уже мали закладені основи права на забуття.

Здавалося М. Костех частково добився чого й хотів – на даний момент пошуковик «Google» не індексує та не видає результатів з його заборгованостями 1998 року, але інформація так і надалі залишається на сайті газети, а конфлікт, який вийшов на такий високий публічний рівень привів до цілком очікуваного ефекту Стрейзанд. Більше того, це призвело до масового поширення інформації про цю ситуацію. Дана подія стала першим правовим прецедентом у сфері права на забуття і викликала значний резонанс навколо його результатів, а на основі рішення Європейського суду люди почали масово надсилати запити з вимогами видалення персональних даних із всезагального доступу.

Справа М. Костеха є відправною точкою з якої необхідно почати розуміти, що право на забуття у даний момент є реально слабким інструментом і це вже не говорячи про спотворену концепцію цього права та його всебічну критику зі сторони прихильників свобод слова, преси та доступу до інформації.

Станом на даний час на ряду з Директивою 95/46ЕС діє документ, який був створений спеціально для її доповнення та покращення процесів

регулювання персональних даних у новітній час – акт про захист персональних даних. У цьому акті право на забуття змінюється більш обмеженим правом на знищення (*right to erasure*), яке передбачає знищення, заборону розповсюдження і умови подальшого зберігання інформації [6]. Але чи дало це можливість людям краще контролювати свою інформацію?

Події того часу вимусили в першу чергу популярні пошукові системи створити спеціальні онлайн-форми у яких особи вказують посилання із зазначенням причин, через які вони бажають видалити із загального доступу ці дані. У разі, якщо інформація відповідає критеріям, то компанія пошуковика видаляє визначені посилання із результатів пошуку. Як можна зрозуміти, це стосується лише однієї пошукової системи. Тобто задля максимального ефекту подібну процедуру необхідно повторити із усіма пошуковими системами. Тоді постають наступні питання: Що робити з пошуковиками, які не мають таких спеціальних форм? Що заважає скористатися пошуком інформації по самому сайті чи використанні безпосередніх посилань з інших джерел? Що робити з пошуковими системами, які знаходяться поза межами юрисдикції певного законодавства (напр. результати задоволення вимог на видалення посилань у пошуковику «Google» діють лише на європейських доменах .fr, .uk, .de та ін., в той час як на домен google.com це обмеження не застосовується і не буде, до відповідного судового рішення чи відповідного закону [7]) не говорячи вже про діп- та даркнет, де не існує понять законів, обмежень, кордонів, а єдина юрисдикція, яка розповсюджується у них – це юрисдикція абсолютної свободи і незалежності індивіда у цифровому просторі. В решті, вагоме значення має співставлення інформації для видалення критеріям відповідності, адже оператори даних, на яких покладається обов'язок видалення інформації, відверто суб'єктивно можуть сприймати ситуації по-різному, а відповідальність і збитки за незадоволення запиту у разі скарги ініціатора нестиме компанія оператора даних.

Поглиблюючись у функціонування пошукових систем ненароком усвідомлюємо, що ця боротьба за видалення персональних даних є безглуздою. Політика пошукових систем орієнтована на доступ до інформації усіма бажаючими. Саме ефективність пошуковика є запорукою його застосування.

Звичайно, застосування права на забуття рядовими членами суспільства, які не є значимими, вагомими, резонансними чи популярними особистостями може мати деякий сенс.

Отож підводячи підсумки можна зрозуміти, що практичність застосування права на забуття де-факто нівелюється через протиріччя до прав свобод слова та доступу до інформації, технологічним особливостям

зберігання та обробки даних у Інтернеті, функціонуванню пошукових систем та юридичному безсиллю правових норм захисту персональних даних (особливо у світовій мережі) і зіграє лише роль *vox nihili* (лат. «пустий звук», «голос нічого») у безкрайньому цифровому просторі.

Інтернет – це надзвичайно велика книга, у якій пишуть чорнилами, що не змиваються. У ній немає сторінок, які закриті, є лише такі, які «приховалися». Залишається лише навчитися вміло їх знаходити, аби відшукати бажане.

1. The Right to Privacy / S. Warren, L. Brandeis. // Harvard Law Review, Vol. 4, No. 5. – 1890.

2. To be let alone: Brandeis foresaw privacy problems [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.brandeis.edu/now/2013/july/privacy.html>.

3. Насколько велик интернет? [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://geektimes.ru/company/asus/blog/275032/>.

4. O'Reilly T. What Is Web 2.0 [Електронний ресурс] / Tim O'Reilly. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>.

5. Ley Orgánica 15/1999, LOPD [Електронний ресурс] // Agencia estatal boletín oficial del estado. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1999-23750>

6. Protection of individuals with regard to the processing of personal data [Електронний ресурс] // European Parliament. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONGML+TA+P7-TA-2014-0212+0+DOC+PDF+V0//EN>.

7. Right to be forgotten [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://removingcomplaints.com/right-to-be-forgotten/>.

Дубінська З. П.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ СПОРТИВНИХ ВІДНОСИН

Гендерна рівність є невід'ємною умовою повноцінного здійснення прав людини у демократичному суспільстві.

Принцип гендерної рівності у спорті займає особливе місце у

спортивних відносинах, адже це один із небагатьох випадків, де він не діє, або діє не у повній мірі.

Спершу розгляньмо сам термін «гендер» так, термін гендер – з англійської мови *gender* – «стать», а від латинської мови *genus* – «рід» – це соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим смислом жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду [1].

Гендер – соціальна особливість статі людини на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості людини – чоловіка і жінки в усіх сферах життєдіяльності. Тобто гендер – це соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, розподілі сімейних ролей та репродуктивній поведінці. Гендер, таким чином, трактується як один з базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками організовує соціальну систему. Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує засновану за ознакою статі соціальну структуру. В багатьох суспільствах жінок і чоловіків не тільки сприймають, але і оцінюють по-різному, обґрунтовуючи це особливостями і різницею в їх здібностях, тощо [2, с. 34].

Гендер – культурно визначений перелік характеристик, що зумовлюють соціальну поведінку жінок та чоловіків і відносини між ними. Характеризує: окремих жінок та чоловіків; стосунки між ними; способи, якими вони соціально створені. Поруч із поняттям класу, раси, етнічної належності, гендер розглядають як аналітичний інструмент для розуміння соціальних процесів [3].

Гендер – змодельована суспільством та підтримувана суспільними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відмінностей жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [2].

Входження України як рівноправного члена до світового співтовариства вимагає визначення і здійснення гендерної політики як основи формування гендерної культури, утвердження принципів паритетної демократії, забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та

рівних можливостей їх реалізації як основного права людини. Це спонукало в Україні зробити певні кроки на шляху утвердження гендерної рівності [2, с.5].

Стаття 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на рівності прав жінок і чоловіків, які забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей [4].

8 вересня 2005 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок в чоловіків», метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [5].

Сучасне демократичне суспільство та гендерна рівність пов'язані між собою та доповнюють одне одного. Гендерна рівність означає однакову присутність, повноваження, відповідальність та участь як жінок, так і чоловіків в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в сфері спорту.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок та чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Означає рівні умови для повної реалізації їх людських прав і можливостей, для сприяння національному, політичному, економічному, соціальному й культурному розвитку та для отримання вигод із його результатів. Рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови та доступ до ресурсів для реалізації рівних прав жінок і чоловіків [3]. Як бачимо, гендерна проблематика зачіпає всі сфери суспільного життя.

Права жінок у спорті у спорті в історичному екскурсі, а конкретніше в Олімпійських іграх розпочалася ще в Стародавній Греції, де жінкам було не лише заборонено брати участь, а навіть спостерігати за олімпійськими змаганнями. У свою чергу, варто відзначити, що рівноправність у Стародавній Греції все ж таки існувала, адже, для жінок теж були створені окремі змагання, на які не допускалися чоловіки.

В стародавній Спарті схвалювали заняття жінок спортивними вправами для того, щоб вони народжували здорових дітей. В стародавньому Римі хоч і не захоплювались спортивною статуєю жінки, не схвалювали жіночий спорт, проте жінки брали участь в гладіаторських боях. В добу Середньовіччя також не було престижним для жінки займатись спортом.

Як відомо, перші сучасні Олімпійські ігри відбулися у 1896 р. в

Афінах. Цього ж року Олімпійська хартія видала постанову «Про заохочення і підтримку просування жінок у спорті на всіх рівнях і у всіх структурах з метою реалізації принципу рівності чоловіків і жінок».

Та водночас, засновник Міжнародного Олімпійського Комітету затвердив, що іншого завдання, окрім як надіти на переможця вінок, у жінки бути не може. Тому на першій Олімпіаді сучасності жінок не було.

Вже у 1900 р. в Парижі в змаганнях з кінного спорту, крокету, гольфу та тенісу вперше в історії людства, взяли участь 11 представниць жіночої статі. А англійська тенісистка Шарлота Купер стала першою чемпіонкою Олімпійських ігор.

Прагнення жінок зайняти гідне місце на міжнародній спортивній і олімпійській арені стало поштовхом для організації власних спортивних товариств та федерацій, жінки брали участь у різних змаганнях, намагалися знайти оригінальні методики фізичного виховання дівчат.

Так, у 1906 р. відбувся перший офіційний жіночий Чемпіонат світу з фігурного катання, проведений в Давосі (Швейцарія) за ініціативою Міжнародного союзу ковзанярів. Ці змагання стали зразком для проведення численних національних відкритих чемпіонатів з цього виду спорту для жінок [6].

У 1912 р. до Олімпійських ігор вперше були включені змагання з плавання серед жінок, але багато країн проігнорували цей вид спорту, оскільки спортсменки повинні були носити довгі спідниці в будь-якій спортивній дисципліні. Але вже у 1924 р. американка Сібіл Бауер завоювала золоту медаль в запливі на 100 метрів, за 2 роки до цього вона побила світовий чоловічий рекорд з плавання.

В якості наїзників жінок допустили аж у 1952 р. у кінноспортивних змаганнях.

Вважаємо, що на особливу увагу заслуговує реакція східного світу на гендерну рівність у спорті.

Відтак першою мусульманською спортсменкою Олімпійський ігор у 1984 р. стала Наваль Ель Мутавакель, спортсменка завоювала золоту медаль в бігу з перешкодами на 400 метрів. Та це практично не змінило ситуацію, щодо участі у змаганнях спортсменок-мусульманок. Так у 1992 р. – з 169 олімпійських країн 35 не надіслали жінок-учасниць через релігійні заборони.

Аж у 2000 р. Бахрейн вперше представив жінок-учасниць на Олімпіаді. У 2004 р. афганістанка Робіна Джалалі (Мукіяр) пробігла стометрівку в хіджабі. Жінки з Оману і Об'єднаних Арабських Еміратів вперше взяли участь на іграх лише 2008 р..

А перед Олімпіадою 2012 р. в Лондоні Міжнародний олімпійський комітет зчинив тиск на ряд східних країн та погрожував не допустити їх до ігор через недотримання гендерної рівності у спорті - в результаті чого

жінки з Катару, Саудівської Аравії і Брунею вперше взяли участь в змаганнях [7].

Слід зазначити, що проблеми участі мусульманок у спортивних змаганнях не є єдиними. Загалом, спорт переповнений гендерними стереотипами та дискримінаціями.

Як бачимо процес інтеграції жінок у спортивний рух був і залишається повільним та важким.

Спортивні правовідносини мають низку специфічних особливостей, що сприяють формуванню гендерних стереотипів. Типовий для чоловіків процес соціалізації більшою мірою, аніж для жінок, передбачає заняття спортом, оскільки сприяє формуванню таких як правило чоловічих якостей особистості, як – сила, наполегливість, цілеспрямованість тощо. Хоча останнім часом жінки активно долучаються до спорту, проте і дотепер існують певні види спорту, які характеризуються як більш чоловічі або жіночі. Агресивний фізичний контакт – це частина чоловічого спорту, тоді як грація й елегантність – риси типової спортсменки-жінки. Існують види спорту, які репрезентують образи, що відносяться до стереотипів маскулинності (мужності, жорсткості, сили, проявів агресивності у взаємодії із супротивником), до яких належать різні види одноборств, і фемінності, де необхідні м'якість, емоційність, артистизм (наприклад, бальні танці, фігурне катання). Ці дисципліни однаково успішно практикують спортсмени як чоловічої, так і жіночої статі [8, с. 141].

Розподіл видів спорту на більш чоловічі чи жіночі ми спостерігаємо ще з дитинства. Як наслідок, діти, а потім і дорослі, в результаті заняттям спортом формулюють для себе певні фізичні якості та навички, стереотипи, пов'язані із статтю, чоловіки більше себе реалізують у силових видах спорту, а жінки – у граційних видах. Не випадково чоловіки рідко обирають такі види спорту, як: художня гімнастика, синхронне плавання, тощо.

Такий вид спорту як шахи, який вважається інтелектуальним видом, то варто сказати, що існує стереотип нібито шахи виключно чоловіча справа. Чоловічі шахові змагання завжди викликали більше зацікавлення у громадськості, до них була прикута особлива увага преси. Жіночі змагання висвітлювалися значно слабше. Чоловіки відверто зневажали жінок, які наважилися грати шахи проти них. Відомий шахіст Роберт Фішер так висловлювався щодо жінок у шахах: «Вони всі слабкі, всі жінки. Вони дурні в порівнянні з чоловіками. Ви знаєте, вони не повинні грати в шахи. Вони як початківці. Вони програють кожну гру, коли грають проти чоловіків. У світі не існує шахістки, у якої я б не виграв, давши у фору коня» [9]. Така теза яскраво демонструє, які

стереотипи домінували у шаховому світі ще зовсім недавно.

Гонорари шахісток були такі мізерні, що навіть найкращі з них не могли розглядати шахи як основну професію.

Проте, з часом виступи жінок у шахових змаганнях стали звичайною практикою.

Для прикладу Жужанна, Юдіт та Софія Полгар – шахістки із Угорщини. Їхній батько, вважаючи, що геніями не народжуються, а стають. З дитинства дівчатка займалися по 8 годин на добу шахами, в результаті чого сестри неодноразово перемагали на престижних світових турнірах та здобули безліч нагород. Цей факт демонструє, наскільки гендерна рівність впливає на подальший розвиток дитини. Дівчинку тренував батько, який був упевнений, що жінки здатні грати нарівні з чоловіками, відтак у дівчат не виникало сумнівів, що це не так.

Слід також згадати про наших славетних Львів'янок – Марію та Анну Музичуків, Марія перемогла на Чемпіонаті світу з шахів серед жінок у 2015 р. та Анна Музичук. Сестер Музичук тренують теж батьки, вони спонукали дівчат змалечку займатися шахами та не вважати себе слабшими за хлопців. Нещодавно ще одна українка Наталя Жукова на змаганнях у Грузії стала чемпіонкою Європи з шахів, де змагалися провідні шахістки із 19 країн. Жукова вже вдруге виборює це звання, представлятиме Україну на наступному чемпіонаті світу з шахів серед жінок.

Отже, погляди на участь жінок у спорті пройшли еволюцію від заборони перебувати на Олімпійських іграх до участі жінок у різноманітних спортивних змаганнях. Кожен етап суспільного розвитку характеризувався різним ставленням до жіночого спорту.

Таким чином, мусимо констатувати той факт, що спорт загалом наскрізно гендерно нерівний. Проте, якщо у фізично-орієнтованих видах змагань на це є хоч якісь причини - фізична тіло будова, сила, агресивність, то у шахах раціональних підстав не рівності ніяких немає.

Сучасний спорт надає можливість жінкам займаються найрізноманітнішими видами спорту, можуть самореалізовуватись і навіть конкурувати з чоловіками практично в усіх видах спорту.

1. Гендерна_нерівність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Тренінгові матеріали з гендерних питань / Л.І. Гук. – Львів – С. 5, с. 34.

3. Про затвердження Методики проведення гендерного аналізу політик і програм у Львівській області /розпорядження голови Львівської обласної державної адміністрації № 867/0/5-12 від 10.12.2012 року, Львів

4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок в чоловіків» від 8 вересня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

6. Жіночий спорт в період становлення сучасного олімпійського руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://horting.org.ua/node/13964>

7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1576.com.ua/history/feminizatsiya-sportu-550>

8. Лукашук В.І. Особливості гендерної соціалізації у спорті / В.І. Лукашук. – Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 993. – 141 с.

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhinka-online.com.ua/sample-levels/sport/237-ukrainky-hraiut-v-shakhy-naikrashche-u-sviti.html>.

Дудля А.П.

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ ТА ЙОГО СУЧАСНИЙ ЗМІСТ

Український конституціоналізм серед політико-правових течій виокремлюється з початку XVIII ст. Історичною передумовою для цього є «Пакти і конституції», написані гетьманом Війська Запорізького Пилипом Орликом та його сподвижниками Г. Герциком, А. Войнаровським. Прийняті 5 квітня 1710 р. в Бендерах, які є першою українською конституцією в її сучасному розумінні. Процес конституційного будівництва в Україні супроводжується становленням і розвитком вітчизняної наукової конституційної думки. Історичні етапи становлення української державності пов'язаний з розвитком конституційних ідей. При цьому, як стверджує М. Оніщук, питання конституційного ладу в Україні є визначальним на політичному порядку денному впродовж усього періоду державності. Як відомо, Україна – ще достатньо молода держава, хоч і має вже власну конституційну історію [1, с. 3].

Актуальність вивчення історичних аспектів конституціоналізму тісно пов'язане з сучасною конституційною розбудовою. Методом історико-правового порівняння та аналізу конституціоналізму ми можемо дослідити генезис формування правової думки стосовно законодавчого закріплення суспільних процесів та явищ. Необхідність внесення змін до Конституції

Україні тісно пов'язана з усуненням недосконалих законопроектів, які передували історичному становленню основного закону.

В теорії сучасного конституційного права поруч з поняттям «конституція» широкого наукового вжитку отримало й інше поняття – «конституціоналізм». Це явище як політико-правова категорія з'являється після виникнення і утвердження конституції. Воно ґрунтується на Конституції. Хоч не завжди факт наявності Конституції означає становлення тої чи іншої моделі конституціоналізму. Більшість вчених-правознавців описують конституціоналізм як політико-правове явище, якому характерний: 1) сам факт наявності Конституції; 2) факт активного впливу Конституції на політичне життя країни; 3) конкретна визначена роль Конституції в системі нормативно-правових актів країни (як правило, визнання за Конституцією закону з вищою юридичною силою); 3) регламентація Конституцією державного ладу і політичного режиму країни; 4) конституційне визнання прав і свобод людини; 5) реальне встановлення в державі за допомогою Конституції правового характеру відносин між державою і особою[2, с. 44].

Спеціально теорія та історія конституціоналізму в Україні досліджувалася такими вітчизняними ученими, як: А.З. Георгіца, В.М. Кампо, О.М. Мироненко, М.П. Орзіх, І.Є. Словська, Н.В. Стецюк, П.Б. Стецюк, В.М. Шаповал, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко та ін. Крім того, до окремих проблем формування та теорії конституціоналізму звертаються у своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Н.О. Боброва, М.С. Бондар, С.П. Головатий, М.О. Давидова, В.С. Журавський, В.Т. Кабишев, М.І. Козюбра, І.О. Кравець, О.Є. Кутафін, О.В. Марцеляк, А.М. Медушевський, В.Ф. Мелашенко, П.А. Оль, В.Б. Пастухов, С.Ю. Поярков, Ю.В. Пуздрач, А.О. Селіванов, Ю.О. Тихомиров, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, А та ін. [3, с. 20].

Умовно історичне формування поняття конституціоналізму можна розмежувати: 1) конституціоналізм до СРСР (Конституція Пилипа Олика 05.04.1710 р., Конституція УНР 29.04.1918 р., Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР 12.11.1920 р.); 2) конституція за часів УРСР (псевдо конституції 1919 р., 1929 р., 1937 р., 1987 р.); 3) конституціоналізм за часів незалежності України (Акт проголошення незалежності України 24.08.1991 р., Конституційний договір 08.06.1995 р., Конституція України 28.06.1996 р.). Відповідно, генезис науково-практичної парадигми українського конституціоналізму в новітній історії доцільно розглядати в рамках чотирьох історичних періодів: перший період (1917–1921 рр.), коли Україна вперше в ХХ ст. намагалася вибороти незалежність; другий період – радянський (1921–1991 рр.), тобто створення в Україні соціалістичного типу держави і права

на основі теорії соціалізму; третій період – пострадянський, що починається з моменту проголошення незалежності України, її самостійності (з 1991 р. по 1996 р.); четвертий період – сучасний, він характеризується здійсненням конституційної реформи та конституційно-правовим забезпеченням політичної реформи в Україні у напрямі формування сучасного українського конституціоналізму [2, с. 22].

Констатуючи вищенаведене, слід зазначити, що історія розвитку вітчизняного конституціоналізму є ядром сучасного конституційного процесу, що обумовлено багатофункціональністю у науково-практичній парадигмі конституціоналізму. Конституціоналізм історичному аспекті можна розподілити на періоди: до здобуття незалежності України та після незалежності, до наших днів. Поняття «конституціоналізм» змінювалося в залежності від історичних чинників формування наукової думки. Сучасний український конституціоналізм характеризується спадкоємністю ідеалів ліберального конституціоналізму, рецепцією його основних тез, зокрема: обмеження влади держави та максимально можлива в організованому соціумі свобода людини.

Отже, ми можемо надати ознаки сучасного українського конституціоналізму за Д. Беловим: 1) конституціоналізм є похідним від конституції й виникає у процесі її реалізації як основного закону; 2) конституціоналізм історично зумовлений, має сукупність етапів у своєму розвитку; 3) конституціоналізм проявляється в ідеологічних поняттях, часто йому приписують значну кількість демократичних постулатів; 4) конституціоналізм – це процес, що виникає під час організації й побудови держави, формування інститутів державної влади; 5) конституціоналізм – це сукупне поняття, яке включає в себе теорію та практику [4, с. 41].

1. Оніщук М.В. Український конституціоналізм: від кризи – до ладу / М.В. Оніщук // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 17. – С. 3–4.

2. Конституційне право України [Електронний ресурс] : курс лекцій / Р.Я. Демків. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 332 с.

3. Український конституціоналізм: етапи становлення і розвитку [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Словська Ірина Євгенівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2004. – 213 арк. – арк. 196–213.

4. Белов Д.М., Якимович Я.В. Український конституціоналізм: історичні засади / Д.М. Белов, Я.В. Якимович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. – 2014. – Вип. 25. – С. 38–41.

Забзалюк Д. Є.
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

КЛЮНІЙСЬКЕ ПРАВО ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ПАПСЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ X–XI СТОЛІТТЯ

З середини XI ст. Католицька Церква поступово перетворюється на наймогутнішу організацію, яка, спираючись на величезні земельні і грошові ресурси, намагається утвердитись на чолі всього феодального суспільства. Будучи головним творцем ідеологічної та державно-правової доктрини, Церква починає усвідомлювати необхідність політичної згуртованості та об'єднання середньовічного феодального світу, втілюючи свій план створення теократичної феодальної держави на чолі з Папою.

Саме тому, Церква всіма можливими силами і засобами пристосовувалась до еволюції суспільства та забезпечувала його необхідними духовними гаслами. Найбільш яскраво це виразилось у проведенні реформації Католицької Церкви, розпочатої монахами монастиря Клоні, суть якої полягала у підпорядкуванні всього світського духовенства чернецтву, а також в пануванні духовенства над світською владою.

Економічно найбільш сильною церковною установою, могутнім провідником релігійної ідеології були монастирі. Саме вони ще в X ст. і взяли на себе почин цілої низки перетворень в Католицькій Церкві, які повинні були укріпити її моральні і матеріальні позиції, вдосконалити організацію, підвищити авторитет. Ініціатором цих перетворень виступив бургундський монастир Клоні, заснований в 910 р., тому весь церковно-реформаторський рух отримав назву «клонійського». Монастир в Клоні став ініціатором тієї великої реформи, яка пробудила до життя Західну Європу в XI ст.

Велика реформа клонійських ченців була спрямована на підпорядкування життя всього духовенства чернечим порядком. Почата монахами, вона спочатку була підтримана найбільш прогресивними князями та єпископами, а вже потім папством.

Клонійці вимагали дійсного повернення до апостольського життя та відродження первинного образу церкви. Було б невірно розглядати ці прагнення чернецтва як бажання повернутись на ступінь грецької церкви і вийти за рамки західного католицизму: ні – ці монахи мали на увазі деяку позитивну програму: християнське життя всього християнства в цілому [1, с. 150].

Монастир в Клоні користувався великим авторитетом в суспільстві. Абасти Клоні здійснювали вагомий вплив на релігійну політику. До них прислухалися не тільки вищі церковні ієрархи на чолі із Папою, але й наймогутніші представники світської влади. Варто зазначити, що з перших дев'яти настоятелів Клоні п'ятеро були зачислені до лику святих. Клонійці прагнули створити сильну централізовану церковну організацію і тому сприяли звеличенню папської влади. В цей час і самі римські папи проводили централізаторську політику в Католицькій Церкві. Звичайно, вони вступили в союз з клонійцями, побачивши в них свою опору. Одним з важливих заходів по зміцненню папства було встановлення нового порядку виборів пап: по постанові Латеранського собору 1059 р., римських первосвящеників повинна була вибирати колегія кардиналів. Ні імператори Священної Римської імперії, ні інші світські феодали більше не могли втручатись у вибори [2, с. 18].

Найбільш фундаментально ці реформи намагався реалізувати клонійський монах Гільдебрандт, який увійшов в історію під ім'ям Папи Римського Григорія VII. Найбільш яскраво це виражалось у програмі так званої «папської теократії», тобто «встановлення верховної влади Папи в церковних і світських справах» [3, с. 35], яку висунув в 1075 р. Папа Григорій VII і сформулював її у своєму знаменитому «*Dictatus Papae*» («Диктаті Папи»). Крім того, «Папа Григорій VII та інші відомі богослови проповідували існування правового порядку не тільки в середині окремих держав, але і в міжнародній сфері» [4, с. 363].

Ідея теократичної монархії мала величезний глибинний зміст, так як вперше була висловлена теорія об'єднаної Європи на основі християнської віри, що однозначно повинно було позитивно вплинути на її політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток.

Слід сказати, що Католицька Церква дбала і за власний авторитет, адже сама була пронизана тими гріхами феодального суспільства, проти яких вона боролася. Саме тому Папа Григорій VII розпочав серйозні реформи в середині самої Церкви: боротьба проти симонії, зверхність церковної інвеститури над світською, celibat та ін.

Що стосується симонії, то Папа Григорій VII вважав її найтяжчим злочином, адже коренем цього зла вважав той факт, що заміщення вищих церковних посад залежить, в більшості, від світських володарів. Саме тому Папа Григорій VII підняв знаменитий спір за інвеституру, яка полягала у просуванні ідеї зверхності Папи у призначенні єпископів, священників і абатів.

І справді, можна констатувати той факт, що до кінця XI ст. папи не мали такої потужної влади, так як залежали від імператорів і монархів, які подекуди і призначали пап, угідних їм. Була відсутня також і власна

церковна ієрархія серед єпископів і священників, яких призначав король або сенйор. Єпископ Риму був лише першим серед рівних. Його згода була не обов'язкова при призначенні інших єпископів та священників, і по канонічному праву він не міг відмінати прийняті ними рішення [5, с. 49].

Однак, в процесі проведення Клонійської реформації, ситуація суттєво змінилась на користь папства. Католицька Церква стала наймогутнішою організацією в Європі, яка визначала практично усю зовнішню політику європейських держав, їх політичний, економічний, культурний, правовий та духовний розвиток. «Монастирі були центрами науки, медицини та освіти. Правителі створювали привабливі умови для монастирів, засновували нові, жертвували великі земельні наділи та надавали інші привілеї з ціллю розвитку регіонів, що відстають. Крім того, Католицька Церква отримувала пожертви від всіх прошарків населення, що дозволило до кінця Середньовіччя зробити церкву найбільшим власником земель і найбільшою економічною корпорацією в Європі». [6, с. 43].

На нашу думку, масштабність Клонійських реформ дає підстави говорити про вироблення специфічного «Клонійського права», яке ґрунтувалось на синтезі церковних та канонічних норм, а також створювало умови для розвитку цивілізованих цивільно-правових відносин та міжнародного права. Саме Клонійське право лежало в основі папських реформаций. Навіть, не дивлячись на те, що папські реформи не прийняли більшість європейських правителів і кліриків, клонійські реформи дозволили папству стати наймогутнішою державною організацією середньовічної Європи.

Після Папської революції була створена нова система канонічного права, яка відділилась від богослужіння, риторики і моралі; в цій системі використовувались, з однієї сторони, знову відкрите римське право в аспекті мови і правової доктрини і, з іншої, – новий схоластичний метод при зведенні в єдине ціле суперечливих текстів [6, с. 50–51].

Таким чином, правова система, яка виникла в результаті Папської революції і, яка включала в себе нове канонічне право, яке було систематизоване у 1141 р. Граціаном Болонським та папські декреталії, що знайшли кінцевий вираз в постановах IV Лютеранського собору 1215 р. – була транснаціональним зводом законів.

Крім того, нова правова система, яка утвердилась у всій Західній Європі, сприймалась як система, що безперервно розвивається, як динамічна. Точніше, західна правова свідомість у зв'язку з проголошеним правом для Папи вводити нові закони, тобто здійснювати законотворчу діяльність, вперше сприйняла думку про те, що закон повинен постійно поповнюватись і оновлюватись... В 1234 р. з'явився перший офіційний

звід канонів і декреталій, який підсумував і систематизував майже столітню працю; він слугував основним законом римо-католицької церкви майже до 1917 р. [6, с. 51].

Безперечно, варто сказати, що Клонійська реформація мала колосальне значення як для самої Католицької Церкви, так і для всієї Європи загалом. Особливо слід відзначити її вагомий вплив на розвиток церковного та канонічного права, який, подекуди, практично визначав ідеологічні та політико-правові засади як самої Церкви, так і європейських держав доби Середньовіччя. Враховуючи цей факт, можна говорити про появу унікального по своїй суті Клонійського права.

1. Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. Ч. I. / Под общ. ред. В.И. Гараджи. – М.: Наука, 1994. – 300 с.

2. Заборов М.А. Папство и крестовые походы /М.А. Заборов. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1960. – 262 с.

3. Шейнман М.М. Папство / М.М. Шейнман. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 216 с.

4. Трубецкой Евгений. Религиозно-общественный идеалъ Западного христіанства в XI-мъ вѣкѣ. Идея божескаго царства въ творенняхъ Григорія VII-го и публицистовъ – его современниковъ. Выпускъ I. – Киевъ, Тип. С.В. Кульженко, 1897. – 511 с.

5. Берман, Дж. Гарольд. Вера и закон: применение права и религии / Дж. Гарольд Берман; пер. с. англ. яз. – М.: Московская школа политических исследований, 2008. – 464 с.

6. Ханс-Адам II, князь. Государство в третьем тысячелетии / Ханс-Адам II, Правящий князь Лихтенштейна (пер. с. англ. – А.Б. Мухаметшин). – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 320 с.

7. Джероза, Ліберо. Церковне право / Пер. з нім. Н. Щиглевської. / Л. Джероза. – Львів: Свічадо, 2001. – 336 с.

Забзалюк О. В.

асистент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДРАГОМАНІВСЬКОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

Якщо проаналізувати українську історію, то можна відзначити, що проблема визначення територіального устрою України була чи не найактуальнішою у всі епохи, а її вирішення, як правило,

супроводжувалося боротьбою прихильників федералістських та унітаристських підходів. Особливого значення ця боротьба набула в середині XIX ст., в період національного та політичного відродження на українських землях, які на той час були складовими частинами двох імперій – Австрійської та Російської.

Процеси створення федеративних держав за кордоном у XIX ст. викликали підвищений інтерес до проблеми федералізму у суспільній та юридичній думці України. Особливо цінними в даному контексті є погляди видатного українського мислителя Михайла Драгоманова, ідеї та праці якого підготували ґрунт для того, щоб в подальшому ідея федералізму стала предметом спеціальних юридичних досліджень.

У розвитку ідей конституціоналізму і федералізму особлива роль належить видатному вченому, політичному і суспільному діячу Михайлу Петровичу Драгоманову. У його працях поставлені і своєрідно вирішені проблеми демократії, політичної волі, прав людини, конституціоналізму, федералізму, національного самовизначення, ролі політичної свідомості та політичної культури.

На відміну від представників тогочасної вітчизняної інтелігенції, які здебільшого не виходили за межі гурткових політично-теоретичних рефлексій та дискусій, М. Драгоманов наближався до утворення цілісної системи поглядів на державу й право, на суспільство та політичну діяльність [1, с. 4].

Формі державного устрою М. Драгоманов віддавав вирішальне значення. Його ідеалом була федеративна республіка, побудована на основі децентралізації, обласної автономії і широкого місцевого самоврядування.

Федералістські погляди М. Драгоманова почали формуватись з 60-70-х рр. XIX ст. В 70-80-х рр. того ж століття вони були викладені ним у ряді публіцистичних праць і склали певну систему його світогляду. У мислителя федералізм має два суспільно-історичні аспекти: федерація вільних громад (т. зв. «громадівський соціалізм») і федерація автономних земств і країв як засіб буржуазно-демократичних перетворень [2, с. 35]. Таким чином, громадянин і громада, в розумінні М. Драгоманова, – це основні інститути системи суспільних взаємин.

Стратегічна мета розвитку людства для М. Драгоманова – це забезпечення умов для вільної самореалізації особистості, та шляхи її здійснення випливають з тези, що всі люди від природи прагнуть не лише до задоволення своїх особистих потреб та інтересів, а й до спілкування та об'єднання, де ці інтереси й можуть бути реалізованими. Основними формами таких об'єднань були громада й товариство... Громадський устрій, на думку вченого, був найоптимальнішою формою поєднання

особистих та групових інтересів, свободи індивіда та спільного обов'язку [3, с. 71–72].

Саме такі модернізаційні інтенції привели М. Драгоманова до федералізму. Це була найзмістовніша частина його політичної доктрини й історіософії. «Для політичного мислителя, – писав І. Лисяк-Рудницький, – який за свою вихідну точку бере незалежність особи і відкидає будь-яку форму авторитаризму, федерація – прихильність рівноправних осіб до груп та громад і співпраця останніх у більших спілках – єдиний шлях подолати автономізацію суспільства» [4, с. 302].

Федералізм в розумінні М. Драгоманова є адміністративна децентралізація, широке громадське самоврядування, засноване на історичних традиціях і культурі кожного народу і кожній області. З особливою увагою він досліджував історико-культурні і політичні аспекти взаємин російського, українського і польського народів, справжнє рівноправ'я і співпраця яких можлива на федеральній основі. Федералізм – головний і навіть єдиний засіб у вирішенні національного питання, пріоритетного для М. Драгоманова.

Федералізм М. Драгоманова був визнанням автономних прав політичних, соціальних та національних груп, тобто способом вирішення питання про політичну свободу, котрий не обмежується створенням центрального народного представництва. Аспект здійснення конституційних трансформацій лежав в основі теоретичних конструкцій мислителя. В першу чергу такі політичні інтенції зумовлювалися усвідомленням ученим деструктивної ролі централізму в контексті становлення нації та розвитку капіталізму. М. Драгоманов вважав, що гарантувати свободу громадян, товариств і народів може лише федеративний лад, утворений на засадах децентралізації, як вільна спілка самостійних громадян.

Аналізуючи тенденції суспільного розвитку Європи він виступав за демократичну децентралізацію, котра передбачала встановлення місцевої автономії та самоврядування. Вчений розрізняв два типи децентралізації. Перший тип – утворений на засадах самоврядування, інший тип – як система намісництва [3, с. 73].

Федералізм М. Драгоманов моделював не лише соціальною системою, але й політичною, культурною та моральною. Відповідна ідея мислителя пронизана його ставленням до партій, до людей, до способів і прийомів переконання супротивника. Цей федералізм був заснований на індивідуалізмі, на визнанні автономної особистості, права якої так само невід'ємні, як і право окремої громади, з чого випливала необхідність боротьби за політичну свободу.

Привабливість федералізму полягала і в тому, що його можливості

як форми державного устрою були перевірені й підтверджені міжнародною політичною практикою, до якої М. Драгоманов завжди був схильний звертатися, аналізуючи закономірності політичного життя різних народів і держав [5, с. 196].

У другій половині 70-х рр. XIX ст. мислитель запропонував проект «Вільна Спілка», що найбільш повно відображав його політичний світогляд. Дві головні ідеї, навколо яких оберталася модель союзу держав: децентралізація Російської імперії й встановлення громадянського рівноправ'я. Характерним моментом цього проекту було побіжне тлумачення центральної влади, котра в новій спілці мала відігравати другорядну роль. Тим самим М. Драгоманов зміщував владу від центру до місцевого самоуправління. У кінцевому рахунку держава набирала форму «вільної спілки» локальних самоуправ.

Варто зазначити, що у всіх випадках основу майбутньої федерації мали складати громади, що добровільно вступали у політичні відносини для реалізації спільних інтересів. Спілки громад у подальшому об'єднувались у союзи спілок, а останні – у світову спілку, що була б покликана вирішувати питання глобального характеру.

Громадство і федералізм, що базувалися на добровільності об'єднання та встановленні зв'язків між людьми в поєднанні з правом вільного виходу індивіда зі спілок, повинні були стати механізмами гарантування свободи особистості. Нації в цьому контексті виступають ланками досягнення прогресу й розвитку цивілізації. Лише утвердження федералістської моделі забезпечувало розвиток людей та націй [3, с. 74].

У поглядах М. Драгоманова поєднувались соціалістичні та ліберальні ідеї, які передбачали формування федеративної соціалістичної республіки та конституційно-правові перетворення, спрямовані на ліквідацію абсолютизму і залишків російської феодально-кріпосницької системи, встановлення політичної свободи. Основною метою своєї соціальної програми вважав соціалізм зі спільною власністю на землю тих людей, які на ній працюють (т. зв. «громадівський соціалізм») [6, с. 79]. Для досягнення цієї мети він визначив три етапи: культурно-просвітницький, політичний (здобуття політичних свобод, запровадження конституції) та реформування соціально-економічних відносин [7, с. 265].

1. Круглашов А. М. Політичні ідеї Михайла Драгоманова // Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра. політ. наук: 23.00.01 / А.М. Круглашов – К., 2002. – 39 с.

2. Іванова Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX ст.). / Р.П. Іванова – К. : Видавництво Київського університету, 1971. – 221 с.

3. Геннадій Корольов. Український федералізм в історичному дискурсі (XIX – початок XX століття) / Г. Корольов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – Т. 1. – К: Основи: Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994.

5. Грінченко Б.Д. М. Драгоманов: діалоги про українську національну справу / Б.Д. Грінченко – К., 1994. – 284с.

6. Скакун О.Ф. Драгоманов Михайло Петрович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1999. – Т. 2: Д-Й. – 744 с.

7. Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України: Курс лекцій / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.

Засьп Я.В.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Внаслідок самобутнього та унікального розвитку країн, склалося так, що у кожної свої традиції, правові звичаї. У кожної своя правова культура та правовий менталітет, які можна об'єднати у загальне поняття "правова система". В кожній державі виникнення правової системи зумовлено історичними та географічними факторами. Комплекс юридичних засобів, які належним чином взаємопов'язані та взаємозумовлені та призначені для регулювання різноманітних юридичних явищ суспільних відносин, які є наслідком такого регулювання [1, с. 122].

Правова система України характеризується рядом ознак, з поміж яких можна виділити такі як стійкість, цілісність, структурна впорядкованість суб'єктів національного права за допомогою джерел права, за допомогою якісної взаємодії яких досягається результат, а саме належний правопорядок та розвиток суспільства [2, с. 78].

Більшість вчених правову систему України відносять до романо-германської правової сім'ї. Основними ознаками даної правової системи є:

- 1) поділ права на публічне і приватне;
- 2) основним джерелом права є нормативно-правовий акт;
- 3) кодифікація правових норм.

Що ж до практики суду, то вона не є офіційним джерелом у державі, але використовується у випадках певних колізій, тобто як

неофіційне джерело права [3].

Романо-германська правова система була сформована в Європі та набула значного поширення у багатьох неєвропейських державах, базуючись на римському праві. Найбільш характерною особливістю романо-германської правової системи є визнання нормативно-правового акту основним джерелом права.

Загальною особливістю для всіх країн, що належать до романо-германської правової сім'ї, є нормативність права. У країнах романо-германської правової сім'ї норму розуміють як правило поведінки загального характеру, що створив законодавець, а також розглядають як основу (своєрідне «ядро»), яку можна роз'яснювати та деталізувати для вирішення конкретних справ. У країнах з романо-германською правовою системою закон виступає найважливішим джерелом права. Норми мають системно-ієрархічний характер. Найвищу юридичну силу мають норми, що закріплені у конституціях країн романо-германської правової сім'ї [4].

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що був прийнятий в рамках інтеграції України з Європейським Союзом, в Україні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини як джерело права. Тобто із даного положення випливає той факт, що застосовується прецедентне право, яке зовсім не характерне для романо-германської правової системи. Судовий прецедент як відомо є однією із основних ознак англо-саксонської правової системи [5].

У зв'язку із євроінтеграційними процесами, адаптація національного законодавства до норм права ЄС має особливу значущість, оскільки з цим процесом пов'язане не тільки створення правової бази для майбутнього вступу до ЄС, а й досягнення інших важливих для нашої держави цілей, а саме: створення основи та рушійної сили правової, судової та адміністративної реформи в Україні; сприяння повному виконанню своїх зобов'язань Україну перед ЄС як етапу на шляху поступової інтеграції до Європейського Союзу; створення стимулу для здійснення економічних реформ, підвищення конкурентоспроможності економіки та сприяння залученню інвестицій іноземних держав в Україну; розвиток зовнішньої торгівлі між ЄС та Україною, так як запровадження зони вільної торгівлі зрівняє у правах ЄС та Україну; розвиток основних засад функціонування громадянського суспільства відповідно до європейських стандартів, а також подальша демократизація суспільних процесів [6, с. 56].

Сам процес адаптації є досить складним і важливим для України,

який потребує значний проміжок часу та використання при цьому колосальних ресурсів.

Міжнародне співтовариство зацікавлене у тому, щоб Україна у процесі розвитку стала демократичною за своїм змістом і характером державу. Надзвичайно важливо, щоб, щоб правова система України була побудована так, щоб бути спроможною діяти у межах загальноєвропейських стандартів міжнародного співтовариства [7, с. 208].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що правова система України є наближеною до романо-германської правової сім'ї, у якій є ознаки інших правових систем. Основним напрямом реформ в Україні – це наближення до європейських стандартів, тяжіння до європейського зразка. Застосування рис англосаксонської правової системи – це ще один крок до євроінтеграції, який має допомогти асоціації з ЄС.

1. Ведерніков Ю.А. Теорія держави і права : навч. Посібник / Ю.А. Ведерніков, А. В.Папірна. – К. : Знання, 2008. – 333 с.

2. Пилипчатіна Л. М. Правознавство : фундаментальні поняття та положення. Словник термінів / Л. М. Пилипчатіна. – Х. : ФОП Співак В.Л., 2013. – 224 с.

3. Прокоп'юк І.С. Місце правової системи України серед правових систем світу / Науково-практична Інтернет-конференція «Сучасна юриспруденція» 10.10.2012 [Електронний ресурс] – режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=347%3A091012-20&catid=47%3A1-1012&Itemid=59&lang=ru

4. Огін Л.С. Особливості романо-германської правової системи / Матеріали конференції «Юридична дискусія» 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1282/>

5. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/3477-15>

6. Теорія держави і права : підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2015. – 368 с.

7. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу/ Навчальний посібник / Л.А. Луць. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 268 с.

8. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу / «Стратегічна панорама»№2, 2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=main2&issue=2003_2

9. Порівняльне правознавство : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [С. П. Погребняк та ін.] ; за заг. ред. акад. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – 271 с.

10. Скаун. О. Ф. Теорія держави і права : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Ф. Скаун. – Х. : Консум, 2008. – 655 с.

Ільків Н. В.

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИНЦИП НАЛЕЖНОГО УРЯДУВАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Визнання Україною юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) зумовило визнання його практики, причому не лише у справах щодо України, а й щодо інших держав, джерелом права України. Виконуючи вимоги Закону України від 23.02.2006 «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» при ухваленні рішень національні суди широко використовують цю практику, посиляючись на рішення ЄСПЛ при вирішенні земельних спорів.

Аналіз судової практики вказує на поширену цитованість у мотивувальних частинах рішень національних судів принципу «належного урядування». Суть принципу полягає у тому, що державні органи повинні діяти в належний і якомога послідовніший спосіб; державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість уникати виконання своїх обов'язків.

Так, ЄСПЛ у справі «Рисовський проти України» досліджуючи питання відмови владного органу (органу державної влади/ органу місцевого самоврядування) від виконання судового рішення; скасування владним органом раніше прийнятого свого рішення, обґрунтовуючи помилковістю його прийняття без врахування попередньої обіцянки про виділення цієї ділянки третім особам; ставлення владних органів до прав заявника на земельну ділянку, керується принципом належного урядування. [1]

Особливий інтерес та складність у контексті принципу належного урядування становить питання співвідношення інтересів при скасуванні рішення владного органу про позбавлення права власності. У згаданому рішенні ЄСПЛ робить висновок, що оскільки рішення органу влади фактично анулює юридичну підставу, на якій виникло первісне право заявника на земельну ділянку, то, відповідно, є втручанням у право особи.

Свою оцінку відповідності цих дій Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ЄСПЛ здійснює виходячи з оцінки законності заходу та спрямованості на досягнення справедливого балансу між суспільними інтересами та інтересами заявника й робить висновок, що скасування рішення владним органом не містить достатніх гарантій від зловживань з боку державних органів. По-перше, така процедура дозволяє владним суб'єктам ретроспективно позбавляти прав, наданих помилково, без будь-якого відшкодування добросовісним набувачам; по-друге, вона створює можливості для позбавлення прав власників за власним бажанням владного суб'єкта у будь-який час і без залучення сторін, чиї інтереси зачіпаються. Хоча заінтересовані сторони й мають можливість оскаржити такі рішення владних суб'єктів, але разом з тим, відсутність часових меж для виправлення помилки все ж має негативний вплив на юридичну визначеність у сфері особистих прав і цивільних правовідносин, що порушує принцип належного урядування [1].

Аналогічна правову позицію зайняли свого часу і вищі судові інституції України. Так, у п.8 вказується, що «при вирішенні в судовому порядку питання про недійсність документів, виданих на підставі переглянутого рішення органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування про скасування свого рішення, за яким земельна ділянка була неправомірно одержана у власність чи користування, слід враховувати Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування), відповідно до п.5 мотивувальної частини якого органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення. [2]. Як зазначається у рішенні Конституційного суду: «це є «гарантією стабільності суспільних відносин» між органами місцевого самоврядування і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього рішення» [3].

Має місце така позиція і у рішеннях інших судів. Так, Окружний адміністративний суд АРК при розгляді справи про визнання протиправними та скасування рішень (постанова від 21 лютого 2012 р.) відмовляючи у задоволенні позову про скасування рішення органу місцевого самоврядування, вважав, що це «призвело б до істотного обмеження майнових прав третьої особи і поклато б на третю особу всю відповідальність за порушення закону органом місцевого самоврядування при прийнятті оскаржуваних рішень». Для аргументації свого висновку

суд послався на рішення ЄСПЛ від 24 червня 2003 року у справі «Стретч проти Об'єднаного Королівства», вказавши: «наявність порушень з боку органу публічної влади при укладенні договору щодо майна не може бути підставою для позбавлення цього майна іншої особи, яка жодних порушень не вчинила». Апеляційний суд керувався тим, що у цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що оскільки особу позбавили права на його майно лише з тих підстав, що порушення були вчинені з боку публічного органу, а не громадянина, в такому випадку мало місце «непропорційне втручання у право заявника на мирне володіння своїм майном та, відповідно, відбулось порушення ст. 1 Протоколу № 1.

Однак, Вищий адміністративний суд України ухвалою від 29.10.2013 справу скерував на новий розгляд до суду I інстанції, вважаючи, що «не можливо обмежуватись лише з'ясуванням питання щодо наявності порушень з боку органу публічної влади та з боку іншої особи, про позбавлення майна якої йде мова». Колегія суддів суду касаційної інстанції вказала, на необхідності врахування й іншої практики ЄСПЛ, зокрема рішення у справі «Ятрідіс проти Греції» (1999), у п.58 якого зазначається, що «втручання у право на мирне володіння майном є сумісним з вимогами статті 1 Першого протоколу, коли воно законне і не свавільне. ... самої легітимної мети недостатньо для виправдання втручання. Таке втручання має також бути «пропорційним»; а також рішення у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (1982), яким вказано, що «суд повинен визначити, чи було забезпечено справедливий баланс між вимогами щодо загальних інтересів громади і вимогами щодо захисту основних прав особи» [4].

Слід зазначити, що й у рішенні «Рисовський проти України» наголошується на необхідності забезпечення справедливого балансу між приватними та суспільними інтересами. Посилаючись у цьому рішенні на інше рішення ЄСПЛ у справі «Москаль проти Польщі» від 15 вересня 2009 р., зазначається, що принцип належного урядування, як правило, не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість. Логічно, що інший підхід до допущеної помилки був би рівнозначний санкціонуванню неналежного розподілу обмежених державних ресурсів, та суперечило б загальним інтересам. Але виправлення помилки повинно бути пропорційним втручанням у нове право, набуте особою у встановленому законодавством порядку. При цьому ризик будь-якої помилки владного суб'єкта повинен покладатися на нього і передбачати певне відшкодування добросовісному власнику[1].

Погоджуючись з тим, що неправомірне рішення владного органу підлягає виправленню, однак слід вжити усіх заходів, щоб права суб'єкта

щодо якого допущено порушення при цьому були захищені. Для створення умов для прийняття об'єктивних та справедливих рішень національними судами необхідно, щоб ці відносини отримали належне правове регулювання на рівні закону. Законодавчі доповнення повинні бути спрямовані насамперед на захист інтересів власників та забезпечення невідворотності відповідальності винних у прийнятті неправомірного рішення.

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_854

2. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 // Вісник Верховного суду України. – 2004. – № 6. – Ст.22.

3. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) // [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>

4. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 29.10.2013 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35193727> К/9991/55735/12

Кагадій М. І.

директор,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
(Київський інститут Університету сучасних знань
ТОВ «Знання» України)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВВЕДЕННЯ В ДІЮ КОНСТИТУЦІЙ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН БЛИЗЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

В зарубіжних країнах існує декілька способів порядку прийняття та введення в дію конституцій. Прийняття конституції треба розуміти як комплексний процес глибокого політико-юридичного значення, процес у якому можна точно виділити щонайменше такі елементи:

- а) ситуації, при яких приймається нова конституція;
- б) ініціатива прийняття конституції;
- в) компетентний орган (конституційний або установча влада);
- г) способи прийняття.

О.Ф. Фрицький робить висновок про те, що проєкт конституції, як свідчить світова практика, розробляється місцевими органами влади (США), установчими зборами, конституційними комітетами або самим парламентом. Щодо способів прийняття конституції, на його думку, світова практика виробила чотири основні: ратифікація проєкту місцевих органів влади, прийняття конституції парламентом, установчими зборами і референдумом. Найбільш демократичним, на його думку, є спосіб прийняття Основного Закону країни шляхом проведення референдуму [4, с. 78–79].

О.В. Совгіря і Н.Г. Шукліна розрізняють такі способи прийняття конституцій: 1) октроювання – дарування одностороннім актом глави держави (монарха) або метрополіями своїм колоніям; 2) прийняття як результат договору – договори між монархом і виборним органом (іноді це був договір між державами); 3) народні – приймаються парламентом, установчими зборами чи затверджуються референдумом

Вони розрізняють способи зміни конституцій: 1) гнучкий – за якого зміни до конституції вносяться шляхом прийняття звичайного закону; 2) жорсткий – коли поправки до конституції вносяться у більш складному порядку, ніж видання звичайного закону. Серед жорстких конституцій О.В.Совгіря і Н.Г. Шукліна виділяють: а) власне жорсткі, до яких належать конституції, котрі змінюються парламентом одного й того самого скликання кваліфікованою більшістю голосів в палаті або палатах, та конституції, що змінюються повторним голосуванням через певний строк але парламентом того самого скликання; б) особливо жорсткі – це конституції зміни до яких затверджуються на референдумі, парламентом наступного скликання, органами суб'єктів федерації або шляхом застосування інших процедур, що ратифікують зміни.

Конституції, в яких усі частини змінюються по різному, називають конституціями змішаного типу. О.В. Совгіря і Н.Г. Шукліна розглядають два види перегляду конституцій: 1) повний, що може здійснюватися: а) шляхом прийняття нової конституції, відповідно до правил, передбачених попередньою конституцією; б) шляхом прийняття нової редакції конституції зі збереженням її колишньої дати; 2) частковий, коли відбувається заміна, виключення або доповнення тексту конституції, що не стосується положень, які утворюють її концептуальну основу [5, с. 62–64].

В.В. Кравченко називає три основні способи прийняття конституцій країн світу: а) шляхом референдуму; б) представницькими органами; в) главою держави чи виконавчої влади. Крім основних способів В.В. Кравченко підкреслює і деякі специфічні способи прийняття конституцій зарубіжних країн, а саме: а) вищим керівним органом правлячої партії (Ангола 1975 р.); б) окремими видатними політичними

діячами тощо [6, с. 62–63].

Конституція Республіки Білорусь була ухвалена 15 березня 1994 р. і сьогодні діє з доповненнями за результатами референдумів 24 листопада 1996 р. та 17 жовтня 2004 р. Підготовку проекту Конституції Республіки Білорусь здійснила Конституційна комісія, яка була утворена Верховною Радою Республіки Білорусь 22 червня 1990 р. Після майже чотири річної підготовки проекту, конституція була прийнята 15 березня 1994 р. Верховною Радою Республіки Білорусь. В той же день було прийнято конституційний закон про введення в дію Конституції Республіки Білорусь. 28 березня 1994 р. названий закон був підписаний, а 30 березня 1994 р. текст Конституції було опубліковано в республіканських газетах і з цього дня вона набрала чинності у відповідності з ст. 141. В Законі було закріплено положення про те, що в день вступу в силу Конституції Республіки Білорусь припиняється дія статей Конституції Республіки Білорусь 1978 р. з наступними змінами та доповненнями, якщо інше не передбачено цим Законом, а також Закону Республіки Білорусь від 25 серпня 1991 р. "Про надання статусу конституційного закону Декларації Верховної Ради Республіки Білорусь про державний суверенітет Республіки Білорусь". Зміни і доповнення до конституції приймаються Парламентом за ініціативи Президента або не менше 150 тис. громадян Білорусії, що мають право голосу. Закон про внесення змін і доповнень до конституції приймається після двох обговорень в Парламенті з проміжком не менше трьох місяців, якщо у кожній палаті проголосує не менше двох третіх депутатів від їх повного складу. Внесення змін у розділи перший «Основи конституційного ладу», другий «Особа, Суспільство, Держава», четвертий «Президент, Парламент, Уряд, Суд», восьмий «Дія Конституції Республіки Білорусь і порядок її змін» можливе лише шляхом референдуму [7].

Підготовку проекту Конституції Республіки Молдова здійснила Конституційна комісія. Конституція Республіки Молдова (далі Конституція) була прийнята 29 липня 1994 р. і набула чинності 27 серпня 1994 р. та діє в редакції Законів Республіки Молдова від 19.07.1996 р. №957-XIII, 05.07.2000 р. №1115-XIV, 12.07.2001 р. №351-XV, 21.11.2002 р. №1469-XV, 21.11.2002 р. №1470-XV, 21.11.2002 р. №1471-XY, 25.07.2003 р. №344-XV, 29.06.2006 р. №185-XVI, 25.11.2016 р. № 256. В заключних та перехідних положеннях закріплено, що разом з набуття чинності Конституції Республіки Молдова втрачає чинність Конституція Республіки Молдова від 15 квітня 1978 р. з усіма внесеними в неї змінами та доповненнями. Порядок перегляду Конституції закріплюється в розділі шостому. Ініціатива перегляду Конституції належить: а) не менше 200000 громадян Республіки Молдова, що мають виборчі права; б) не менше ніж

одній третині депутатів Парламенту; в) Уряду. На проєкт конституційного закону має бути висновок Конституційного суду, прийнятий не менше ніж чотирма суддями (ст. 141). Положення про суверенний, незалежний і унітарний характер держави, а також про її постійний нейтралітет можуть бути переглянуті лише при їх схваленні шляхом референдуму більшістю громадян, включених у виборчі списки. Не допускається перегляд, наслідком якого було б скасування основних прав і свобод громадян або гарантій. Конституція не може бути переглянута під час надзвичайного, осадного та воєнного стану (ст. 142). Парламент має право прийняти закон про внесення змін до Конституції не раніше шести місяців після подання відповідної пропозиції. Закон приймається двома третинами голосів депутатів. Якщо протягом року після подання пропозиції про внесення змін до Конституції Парламент не прийняв відповідний конституційний закон, пропозиція вважається такою, що втратив чинність (ст. 143) [8].

Глава 9 Конституції РФ закріплює порядок внесення конституційних поправок та перегляд її положень. Так, пропозиції про поправки та перегляд положень Конституції Російської Федерації можуть вносити Президент Російської Федерації, Рада Федерації, Державна Дума, Уряд Російської Федерації, законодавчі (представницькі) органи суб'єктів Російської Федерації, а також група чисельністю не менше однієї п'ятої членів Ради Федерації або депутатів Державної Думи (ст. 134). Положення глав 1, 2 і 9 Конституції Російської Федерації не можуть бути переглянуті Федеральними Зборами. Якщо пропозицію про перегляд положень глав 1, 2 і 9 Конституції Російської Федерації буде підтримано трьома п'ятими голосів від загального числа членів Ради Федерації і депутатів Державної Думи, то відповідно до федерального конституційного закону скликаються Конституційні Збори. Конституційні Збори або підтверджують незмінність Конституції Російської Федерації, або розробляють проєкт нової Конституції Російської Федерації, який приймається Конституційними Зборами двома третинами голосів від загальної кількості їх членів або виноситься на всенародне голосування. При проведенні всенародного голосування Конституція Російської Федерації вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало більше половини виборців, які взяли участь в голосуванні, за умови, що в ньому взяло участь більше половини виборців (ст. 135).

Порядок прийняття, введення в дію та внесення змін до конституцій республік Білорусь, Молдова, Російської Федерації та України має певні особливості: а) різні етапи підготовки проєктів конституцій; б) різні способи прийняття конституцій (парламентський, референтний); в) різні способи введення в дію конституцій (в день прийняття, в день оприлюднення); різні способи внесення змін.

Імплементація пропозицій при подальшому удосконаленні конституційного процесу щодо внесення змін і доповнень до конституцій сприятиме ефективності конституційного регулювання в країнах близького зарубіжжя.

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Панков; За ред. В.М.Бесчасного. – К.: Знання, 2007. – 467 с.

2. Актуальні проблеми конституційного права України [текст] : підручник / за заг. ред. професора Олійника А.Ю. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 554 с.

3. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт. кол.), В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін.; За заг. ред. В.О. Ріяки. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.

4. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник / О.Ф.Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.

5. Совгіря О.В. Конституційне право України: Навч. посібник / О.В.Совгіря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.

6. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2004. – 512 с.

Кельман М. С.

професор кафедри теорії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

Кельман Р. М.

студент

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ НА КОРУПЦІОГЕННІСТЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Масштабна корупційна складова у нашій державі, зокрема й у секторі державотворення та правотворення вимагає адекватних системних заходів її подолання [1]. Серед таких системних правотворчих заходів, на наше переконання, необхідно запровадити оцінку нормативно-правових актів на корупціогенність, оскільки однією зі сфер, в якій корупція започатковує своє значне поширення, є законодавство. Правова наука і

практика проектують цей феномен на розроблення механізмів, які спрямовані на протидію корупції. Одним з таких невітлених механізмів подолання корупційності на сучасному етапі є оцінка нормативно-правових актів та їх проєктів на застосовувану в них неоднозначність трактувань окремих положень, які проникають у юридичні норми на етапі законотворення. Завдяки лобіюванню питань окремими олігархічними групами, а також через значну політизацію проблем з метою зневиразнення чіткості і однозначності викладу норми законодавства, як і невміння побачити в ній прихований зміст бінарного тлумачення.

Розробляючи концепцію антикорупційної експертизи у більш широкому теоретичному аспекті, автори передбачають отримання об'єктивної наукової оцінки кожного проєкту нормативно-правового акта з точки зору його впливу на криміногенну ситуацію [2, 3, 4].

Оцінка нормативно-правового акта на корупціогенність являє собою оцінку нормативно-правового акта, у тому числі на відповідність антикорупційним вимогам, з метою виявлення корупційних факторів (неоднозначних норм, прихованих дефектів, zdeформованих правових форм), котрі можуть сприяти корупційним проявам при правозастосуванні та розробці рекомендацій щодо їх запобігання.

Оцінка нормативно-правових актів на корупціогенність пов'язана зі значними затратами часових, матеріальних і кадрових ресурсів. Зрозуміло, що така оцінка повинна здійснюватися не тільки на стадії підготовки нормативно-правових актів, але і на стадії їхнього прийняття, а також на стадії реалізації за результатами моніторингу їх застосування. Тільки такий підхід дозволить знизити загальну “корупціогенність” законодавства.

Оцінити усі нормативно-правові акти на корупціогенність є проблематично. На порядку денному актуалізується розроблення критеріїв визначення законотворчих хиб нормативно-правових актів, у яких найбільш вирогідно закладені корупціогенні норми. Найбільш високий корупціогенний потенціал мають нормативно-правові акти у публічних галузях (адміністративне, фінансове, митне), особливо у випадках, коли такими актами передбачена регламентація відносин, агентами у яких виступають чиновники, а контрагентами – громадяни та організації.

В економічній сфері найбільш вірогідними джерелами корупції є: антимонопольне, податкове, митне законодавство, законодавство про банкрутство. Звісно, зазначений перелік не є вичерпним і може бути розширеним, перш за все, за рахунок нормативно-правових актів, які регламентують відносини, що пов'язані з розподілом бюджетних коштів. До переліку потенційних джерел корупції слід включити законодавство

про закупівлі для державних і муніципальних потреб.

Прискіпливої уваги потребує законодавство, яке регламентує надання безоплатної державної допомоги, зокрема, у сфері освіти, у законодавстві про соціальне забезпечення (пільги, субсидії).

Недосконалість норм корпоративного законодавства призводить до виникнення такого негативного фактору соціально-економічного життя, як рейдерство, що супроводжується корупційними проявами [6].

Оцінка нормативно-правового акта на корупціогенність, як і будь-який інший вид діяльності передбачає застосування відповідної сукупності (системи) прийомів і операцій, котрі призводять до одержання бажаного результату. У більш ширшому розумінні мета оцінки нормативно-правового акту полягає у нейтралізації його корупціогенності. З цією метою особливою дієвістю наділена наукова правознавча методологія.

Для досягнення мети оцінки нормативно-правових актів на корупціогенність у якості базового може використовуватися логічний метод пізнання – аналіз (метод пізнання, в основу якого покладені потреби і способи роз'єднання системи на її складові елементи). Під нормативним аналізом може розумітися сукупність операцій з пізнання правових явищ, які спрямовані на напрацювання правового вирішення соціальних проблем, алгоритму поведінки осіб у правовій ситуації. Мета нормативного аналізу полягає у подоланні алогізмів тлумачення нормативно-правового акта або його проекту.

За «інформаційну основу» аналізу законодавства на першому плані постають методи випереджальної інформації. Їх застосування дає оптимальний результат на підготовчому етапі проведення оцінки нормативно-правового акта на корупціогенність.

Крім особливостей знання розвитку суспільних відносин у тій чи іншій сфері і крім власних знань та особливого досвіду експерта, існує інша інформація. Цю інформацію умовно можна поділити на офіційну і неофіційну, яка здатна неоднозначно трактуватися у процесі правозастосування. У такому випадку до дії методу вилучення випереджальної інформації додається ще і дія герменевтичного методу. Він полягає у з'ясуванні значення окремих термінопонять, які почасти є неоднозначними, що і призводить до подвійного тлумачення тексту або спотворення викладу. У зв'язку із застосуванням герменевтичного методу сфера аналізу законодавчих прийомів тісно пов'язана ще з одним із дієвих методів, які логічно тісно пов'язані із соціологічним підходом до оцінки дискурсу права.

Застосування соціологічного методу у діяльності з оцінки нормативно-правового акта на корупціогенність обумовлено необхідністю виявлення інформації про сприйняття населенням державної політики, в

тому числі у сфері нормотворчості. Власне, соціологічне дослідження спрямоване на виявлення громадської думки з приводу ефективності чинних чи запропонованих положень.

У ході оцінки нормативно-правового акта на корупціогенність виникає потреба у застосуванні методу функціонального аналізу. Застосування цього методу обумовлено тим, що положення в більшості правових актів застосовуються і приводяться до виконання відповідними публічними органами або органами, спеціально створеними для застосування цих норм. Даний метод активно співвідноситься із діяльним методом оцінки правової норми, адже від того, як функціонують зазначені органи, залежить ефективність втілення відповідних нормативно-правових актів.

Результати функціонального, діяльного аналізу дозволяють визначити недоліки у діях влади, наявність дублювання повноважень, недостатність засобів для нормального функціонування, а також інші важливі оцінки нормативно-правових актів на корупціогенність.

Важливим методом, який застосовується при оцінці нормативно-правових актів на корупціогенність, є метод екстраполяції. У статистиці – метод поширення кількісних характеристик і висновків, одержаних у результаті вивчення соціально-економічних явищ та процесів досліджуваної сукупності на іншу однорідну сукупність та інший час [5]. На наше переконання, це передумова побудови нового звання в усіх сферах науки. Метод екстраполяції знаходить свій вияв в аналітичній роботі, прогнозуванні. Застосування екстраполяції дозволить визначити, до яких корупційних стратегій можуть призвести недоліки нормативно-правового акта, а також визначити можливі корупційні прояви.

Використання системного аналізу у діяльності з оцінки нормативно-правового акта на корупціогенність обумовлено необхідністю обліку системних зв'язків окремих норм, положень, поєднаних у межах нормативно-правового акта, який аналізується. Під системним аналізом розуміється сукупність методів і засобів, які використовуються при дослідженні складних об'єктів, перш за все методів вироблення прийняття і обґрунтування рішень при утворенні та управлінні соціальними системами. Широке використання у зазначеній діяльності має метод експертних оцінок.

Компетентні оцінки спеціалістів на сьогодні є надійною основою прогнозування ефективності конкретних норм права, стану законності, спрямованості правової свідомості населення, його політичної і правової активності, проникнення науки до інших актуальних проблем загальнотеоретичного правознавства. Професійність експертів має дуже велике значення при оцінці нормативно-правових актів та їх проектів на

корупціогенність. Статистичні методи визначають сукупність прийомів оброблення кількісної інформації про об'єкт оцінки на корупціогенність. Використання методів цієї групи доцільне на заключній стадії оцінки нормативно-правових актів та їх проєктів на корупціогенність.

На наше глибоке переконання, зазначені методи і критерії діяльності з оцінки нормативно-правових актів на корупціогенність можуть бути використанні при удосконаленні механізму антикорупційної експертизи нормативно-правових актів у сфері державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції.

1. Постанова КМ України від 25 квітня 2015 року №265 «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки».

2. Наказ Міністерства юстиції України від 23 червня 2010 року №1380/5 «Про затвердження методології проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів».

3. Наказ Міністру від 18.03.2015 року №383/5 «Деякі питання проведення антикорупційної експертизи».

4. Тренінг у національному агентстві з питань запобігання корупції «Антикорупційна експертиза як складова моніторингу нормативно-правових актів» м. Київ 30 червня 2016 рік.

5. Сучасний тлумачний словник української мови 100000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х : ВД «Школа» 2008. – 1008 с.

6. Берлач Ю.А. Рейдерство як загроза національної політики України / Ю.А. Берлач // Форум права. – 2012. – №3. – с.27–31.

Коваль І. М.

асистент кафедри теорії та філософії права

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Менталітет людини практично є незмінним. Однак у буденному вимірі можливі випадки, коли соціальне середовище “пропонує” нові природні норми поведінки, які згодом стають штучними ментальними нормами, витіснивши деякі колишні природні норми, яких через деякі причини не сприймає середовище. Але у підсвідомості витіснені ментальні норми зберігаються постійно і при потребі або подумки ці

норми можуть відновитися, хоча й втратиться чіткість, гострота їх дій. Тобто, в екзистенційному вимірі витіснена у буденному ментальна норма може отримати друге життя.

Суть людського буття - екзистенція, яка має основну категорію, “існування”- безпосередньо цілісність об’єкта, яка виступає як буття у світі і дана людині в її переживаннях, але не доступна раціональному пізнанню. Спільним у поняттях “життя” й “існування” є ірраціональне, позарозумове пізнання. Відмінне між ними те, що “життя” завершується, а “існування” переходить за межу- в трансцендентне. Екзистенція – це не просто “існування”, а, виходячи зі смислу слова, - “знаходження поза”, тобто “знаходження поза собою” або “існування поза собою” [1, с. 184, 187]. Вихід людини за будь-які усталені стани і межі, яке фіксує фундаментальні особливості людського способу буття, такі як його неузасадненість, проблематичність, відірваність від інших [2, с. 68].

Екзистенція розкривається у різних вимірах людського буття у вигляді екзистенціалів – вузлових ситуацій її прояву у світі. Екзистенціали є у буденному, граничному і позаграничному, тому вони поділяються на “прохідні” і “локальні”. “Прохідні”, пронизують різні виміри людського буття – наприклад, “одинокість”, “дружба”, “зустріч”, “тривога”, тоді як “локальні” присутні в одному із згаданих вимірів: страх, турбота, самотність (у буденному); туга, жах, відчай, гнів, надія, віра (у граничному); любов, свобода, толерантність (у позаграничному) [3, с. 426].

Наявність локальних екзистенціалів, їхній зміст свідчить про певну потенційну енергію, про можливі дії, які впливають із онтологічних вимірів. Наприклад, у граничному онтологічному є потенційна дія наявної ментальної енергії. Ця енергія почала формуватися ще у буденному, але під впливом активного екзистенційного мислення, вона переходить у граничне.

Екзистенційне мислення – це таке мислення, в якому у міру потреби бере участь фізично-душевно-духовна людина повністю зі своїми передчуттями і опасіннями, своїм досвідом і надіями, своїми турботами і потребами. Тільки такому “мислителю” відкривається істина, істотне у речах [4, с. 525]. Тобто людина повинна набути певного досвіду, духовно збагатитися ментальними атрибутами для того, щоб увійти в онтологічно необхідне екзистенційне мислення, яке дасть можливість із роздумів отримати ментальні чесноти. Саме отримати, а не створити, оскільки створити чесноту людина не може.

Чесноти повинні проявлятися у глибині людської сутності, тобто в її екзистенції. Ситуативне, “вигідне” мислення хоча й відноситься до екзистенції, але не є морально схвальними, оскільки така штучна

установка думки не є онтологічною, більше заперечує, ніж підтримує буття, буттєві елементи. Важливо зауважити, що онтологічна установка міститься у чеснотах, які наповнені ментальними атрибутами. Ці атрибути є закономірними, однак вони можуть надавати чеснотам більшої або меншої сили, що залежить від ментальної енергії. Ментальне забарвлення чеснот підкреслює належність людини до того чи іншого ментального простору з різними координатами у природно-правовому просторі. Тобто певне “прислухання” чесноти до ментальних норм надійно утримує людину у природно-правовому просторі. Чеснота легше “приживається” з ментальними відтінками, “робиться” своєю, індивідуальною, але правомірною, адаптованішою до соціального середовища.

Розглядаючи менталітет у граничному екзистенційному вимірі, ми повинні дослідити певний процес ментальних утворень у граничному за допомогою екзистенціалів та чеснот. Це ментальне утворення здійснюється людиною креативно (творчо) із виходом у віртуальну реальність з урахуванням різних рівнів ментальної свідомості та повноти набуття чеснот. Звичайно, в ідеальному виді дифузії чеснот з менталітетом не існує, оскільки є ще й інші впливи, яких відслідкувати складно. Але основне міститься у них, що можна дослідити на тих прикладах, де яскраво виражені розглядувані характеристики. Тому у більшості ментальних утвореннях чесноти й менталітет мають екзистенційну спорідненість, оскільки є детермінантами однієї людини в природно-правовому просторі. Іншу людину характеризує дещо інша спорідненість у зв'язку з іншою точкою координат в просторі.

Наприклад, в особи, яка перебуває у місцях позбавлення волі, відсутні сподівання на краще, існує безнадійна ситуація, сильний душевний біль. Тобто людина в розпачі, відчаї. Такий локальний екзистенціал граничного, крім того, поєднаний в даному випадку із гнівом на суспільство, в якому скоювалися злочини, на людське оточення, яке не змогло запобігти злочинним діям і т. д. Зрозуміло, що в такій особі відсутня тверда надія і віра на краще, на те, що після виходу із місць позбавлення волі вона може приступити до повноцінного життя і виконувати онтологічні завдання, які поставлені перед людиною у життєдіяльному процесі.

Розглянемо два можливі випадки творчого поєднання проявлених екзистенціалів граничного (відчаю, гніву, безнадійності і безвір'я) чеснотами та менталітетом. Хоча у житті існують доволі багато комбінацій поєднання розглядуваних категорій.

Один із випадків можливий, коли людина із негативними граничними екзистенціями не вдається до сприймання чеснот. Такий

випадок призводить до посилення агресії на життя, на звинувачення всіх у псуванні долі засудженому, на ненадану допомогу родині і т. д. Тобто творчість засудженого полягає в тому, що у підсвідому зону він насильно поміщає негативну екзистенційну, антиморальну, антидуховну інформацію, що є великою небезпекою для суспільства. Ментальні норми, отримані до місця позбавлення волі, навіть якщо вони були позитивними, самостійно не справляться із виправленням негативного духу людини. На допомогу менталітету повинні прийти чесноти, в цьому креативність буде мати успіх.

Інший випадок стосується тієї ж особи, яка перебуває у місцях позбавлення волі визнає себе винною, але не вдається до відчаю, гніву і має надію на покращення ситуації, вірить у свою можливість принести користь суспільству після відбуття покарання. Це означає, що особа допустила до себе духовну дію чеснот, зокрема мудрість, обов'язок, совість, мир, радість, довготерпіння, милосердя та інші, які пов'язані з поміркованістю, мужністю відступити від зла і розпочати жити по-новому з добром.

Отримані раніше ментальні норми стають у пригоді, допомагають сприйняття чеснот. Людина згадує всі добрі вчинки своєї родини, оточуючого середовища, уявляє їхні дії виходу із складеної ситуації і тим самим у підсвідому зону попадає позитивна інформація – поєднання менталітету з чеснотами.

Ми доходимо висновку, що у граничному екзистенційному вимірі менталітет потребує нового духовно-душевного підживлення—чеснот. Кожна чеснота виводить кожную ментальну норму на вищий рівень. Хоча у чистому виді чесноти не існують, тому їх вплив на менталітет теж буде сукупним в результаті може утворитися декілька ментальних норм, які доповнюють одна одну.

Отже, у граничному локальні екзистенціонали набувають змісту ментальних норм. Наприклад, такі граничні екзистенціальні як віра, надія, любов породжують феномени креативності у ментальному полі, що є онтологічним.

1. Багнюк А. Філософія: Навчальний посібник. У 2 ч. – 4. І. / А. Багнюк. – Рівне, 1997. – 475 с.

2. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В. Петрушенко. – Львів: “Магнолія 2006”, 2011. – 352 с.

3. Философская антропология: словарь / Под редакцией Н. Хамитова. – К.: КНТ, 2011. – 472 с.

4. Философский словарь. Основан Г. Шмидтом / Под ред. Г. Шмикофра. – М.: Республика, 2003. – 575 с.

Когут Я. М.
професор кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Сергенюк Д. І.
аспірант кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Діяльність органів системи МВС України передбачає визначення основних завдань та функцій державного управління в галузі внутрішніх справ. Не вдаючись до характеристики наукової термінології, ці функції забезпечувались у будь-якому суспільстві, де виникали владні відносини, і де необхідно було забезпечити правопорядок, норми якого визначались суб'єктом, наділеним владними повноваженнями, на свій розсуд.

Нормотворча діяльність вимагає узгодженого підходу до використання юридичних термінів у всіх нормативно-правових актах, які регламентують окрему сферу правового регулювання, зокрема сферу діяльності поліції.

З прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» [1] виникла потреба у здійсненні аналізу правових норм для встановлення відповідності окремих юридичних термінів, використаних у цьому законі, іншим нормативно-правовим актам.

МВС України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у галузі внутрішніх справ [2]. Стратегічні пріоритети реформування і діяльності системи МВС України – це безпечне середовище, протидія злочинності, дотримання та забезпечення прав людини органами системи МВС, якість і доступність послуг, ефективне врядування, прозорість та підзвітність тощо.

Функції міністерства розповсюджуються на таких суб'єктів як Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна міграційна служба України, Державна прикордонна служба України та Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Сервісні центри МВС України, які мають різноманітні завдання. Кожен із зазначених суб'єктів наділений правом здійснювати окремі поліцейські функції, і кожен із них, в результаті, має повноваження спрямовані на забезпечення безпеки

людей. Національну поліцію можна вважати загальною поліцією, основним призначенням якої є здійснення правоохоронної функції за багатьма напрямками.

Закон України «Про Національну поліцію» визначив, що завданням поліції є надання поліцейських послуг у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. Отже, на нормативному рівні відбулась заміна термінів «громадський порядок» та «громадська безпека» на терміни «публічна безпека та порядок». У правових актах, які регламентують діяльність поліції, що визначають адміністративну і кримінальну відповідальність тощо, зустрічаємо поняття «громадський порядок» і «громадська безпека».

З огляду на практику застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції – публічний порядок, як і порядок громадський – це урегульована моральними і правовими нормами система суспільних відносин, що має на меті гарантування громадської безпеки і спокою, захисту честі і гідності осіб, нормальних умов для діяльності організацій [3, с. 132].

Хоча, міжнародні акти (зокрема у сфері цивільного законодавства), стандартно використовують поняття «публічного порядку», на нашу думку, попри відсутність суттєвих розбіжностей у науковому плані, терміни «публічний порядок» і «публічна безпека» можуть використовуватись на нормативному рівні лише у випадку приведення всіх правових актів, які визначають межі поліцейської діяльності, до єдиної уніфікованої категорії. А це потребує внесення змін до всіх законів і підзаконних актів, в яких цей термін застосовується (Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення і багатьох інших).

Проте, ми можемо виділити і більш широке поняття, яке може бути закріплене на нормативному рівні у вигляді завдань органів системи МВС України. Це – формування безпечного середовища життєдіяльності населення.

Отже, очікуваним результатом реформування системи МВС України є формування усіма суб'єктами цієї системи (у тому числі Національною поліцією) безпечного середовища життєдіяльності людей, забезпечене орієнтованою на потреби населення діяльністю органів системи МВС, їх швидким і компетентним реагуванням на надзвичайні ситуації та події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, їх превенцією та активною участю громадян.

1. Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 № 580-VIII // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015

3. Адміністративна діяльність: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [М.В. Ковалів, З.Р. Кісіль, Д.П. Калаянов та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 432 с.

Козак І. Б.

суддя

(Господарський суд Львівської області)

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Розгляд проблематики філософської ідентифікації конфлікту завжди відповідає злободенним викликам як науки, так і практики.

Чимало відомих вчених не оминали цієї ключової проблематики в різних її аспектах: конфліктології, психології, теорії держави і права, філософії, психолінгвістики, психоаналізу, логіки, теорії аргументації, феноменології, герменевтики та ін. Це ряд зарубіжних дослідників: П. Бурдьє, Р. Баумайстер, Х.-Г. Гадамер, Е. Гідденс, Е. Гуссерль, У. Джеймс, В. Дільтей, Г. Люббе, П. Рікер, З. Фрейд, Е. Фромм, В. Хесле, Е. Еріксон, К. Г. Юнг та ін.

Школа радянських дослідників представлена іменами О. Анцупова, О. Аврамової, І. Ачкуріна, Н. Гришиної, Л. Гудкова, М. Заковоротневої, В. Малахова, І. Кона, Л. Путилової, Л. Шнейдер, В. Федотової, В. Баруліна, А. Коршунова, Б. Пружиніна, В. Лекторського, Т. Худойкіної, Л. Петровської та ін. Серед вітчизняних вчених безпосередньо юридичному конфлікту як феномену правової дійсності присвятили свої наукові розвідки В. Кривцова, Н. Свиридюк, а безпосередньо питанням конфліктного протистояння й ідентифікації його в міжкультурній комунікації присвятили свої дослідження В. Андрущенко, А. Єрмоленко, Г. Касянова, М. Попович, О. Шемякіна та ін.

Однак жодна із теорій не змогла до кінця пролити світло на розуміння характеру, динаміки розгортання і змісту суперечностей, які виникають у суспільному житті і породжують конфлікт, та те, яким може бути процес розгортання та наслідки юридичного конфлікту.

Розглядаючи конфлікт у сфері правосуддя, зауважимо на тому, який зміст ми вкладаємо в дане поняття. На нашу думку, воно складається із ряду компонентів: правових, неправових, моральних, гімморальних, політичних, аполітичних, економічних та ряду інших. Авторитетним для нас є визначення конфлікту, на яке ми спиратимемося, – це філософсько-правове

тлумачення конфлікту, подане авторами словника «Філософія права» (В. Бачинін, В. Журавський, М. Панов). Отже, їхнє трактування наступне: це 1) зовнішній прояв глибинних морально-правових протиріч; 2) гранична стадія розгортання морально-правових суперечностей, що виводять їх на рівень відкритих суб'єктно-суб'єктивних зіткнень» [1, с. 161].

В методології аналізу кожного суб'єктно-суб'єктного конфлікту не можна забувати про те, якою ж є структура кожного такого зіткнення. Фахівці закономірно визначають наявність кількох стадій конфлікту: це, за Н. Свиридюк, передконфліктна, конфліктна і постконфліктна стадії. Дослідниця поділяє передконфліктну стадію на такі два етапи: перший – полягає у виникненні конфліктної ситуації; а другий – в усвідомленні і сприйнятті конфліктної ситуації [2, с. 118].

У такому логічному й послідовно аргументованому викладі, який ілюструє методологічно виправдану модель аналізу – від загального до часткового, на нашу думку, варто було б додати ще одну не менш вагомую обставину, яка зумовлює появу передконфліктної стадії. Йдеться про той комплекс об'єктивно-суб'єктивних обставин, які передують чи зумовлюють появу суперечностей. Це підґрунтя (економічні, соціальні, політичні, моральні та інші чинники) створюють серйозне підґрунтя конфліктогенності всіх учасників правовідносин. Відтак першою стадією конфлікту можна було б назвати об'єктивно реальні передумови конфлікту, до яких віднести теж два етапи його зародження: перший – це провокаційний, за обставин якого відбувається породження умов для протистояння; а другий – це усвідомлене або неусвідомлене поняття причин, які неодмінно приведуть сторони до неминучого (судового) з'ясування стосунків фактів, явищ та ін.

Не завжди обидві сторони суб'єктивно спричиняють проблемні зв'язки один з одним. Виникає конфлікт часто незалежно від них, але його розгортання залежить: від обставин, в яких конфлікт розпалюється, від ставлення до нього сторін – безпосередніх учасників протистояння, а також їхніх психологічно-темпорально-просторових змістових сутностей. Подекуди відразу почуте викликає непередбачувано категоричну реакцію, яка на певному часовому проміжку може видозмінюватися. Так само можуть впливати і просторові характеристики стану суперечливості. І вже щонайбільше, як свідчить практика, важить темперамент особи, яка вступає в конфлікт, її психічні дані у т. ч.

Якщо зважати на те бачення загальносоціальних передумов, з яких виникають суперечності, то перелік факторів впливу на людську психіку можна розширити й уточнити за допомогою класифікації передумов соціального конфлікту, виписаних дослідниками: наявність суперечностей, зумовлених дефіцитом ресурсу і прагненням як мінімум

двох суб'єктів встановити (зберегти) контроль над цим ресурсом; формування на рівні індивідуальної і колективної свідомості так званої готовності до конфлікту (психологічної установки на відкрите протистояння і відстоювання власних інтересів); наявність нормативної бази, що регламентує конфлікти і закріплює критерії їх юридичної кваліфікації, а також встановлює засоби і методи запобігання і подолання; наявність як мінімум двох суб'єктів права, інтереси яких мають суперечливий характер [2, с. 38].

Позитивно варто оцінити і взяти за основу методології твердження О. Белинської, яка окремо спинає свою увагу на філософській ідентифікації конфлікту у соціальному пізнанні. Дослідниця слушно зауважує. Що соціальне пізнання орієнтоване на багатофакторні моделі суспільства, які утверджують розуміння і жоден із факторів, жодна із теорій не охоплюють динаміку і характер сучасних соціальних процесів. Відповідно до діалектичної логіки соціального пізнання конфлікт буття продукує конфлікт у пізнанні як повний тип взаємодії різних суперечливих сторін, якостей, тенденцій у складі тієї чи іншої системи чи між системами. Конфлікт як форма суперечності не завжди і не відразу відображається у соціальному пізнанні, а досягається логікою діалектичного перетворення, з допомогою якого об'єктивна суперечність «переводиться» у суб'єктивну, теоретичну. При цьому як зауважує дослідниця, обов'язковою умовою вияву конфлікту. Його адекватної ідентифікації є «евристична ясність, розвиненість і зріла форма» даної суперечності [3, с. 8].

Ми, звісно, із вузького поняття конфлікту робимо акцент на юридичному конфлікті (як протистоянню) суб'єктів права з приводу застосування, порушення або тлумачення правових норм», за визначенням В. Кудрявцева [5, с. 10].

Для правового поля, як засвідчує практика правосуддя, надзвичайно важливою місією в процедурі правосуддя є належний рівень, на якому може бути справедливо розсуджено конфліктні інтереси сторін. П. Рикер сформулював чи не найбільш точно формулу роботи суду, назвавши його «регулюючою формою конфлікту» [4, с. 27]. Він (філософ) вивів синтетичну формулу цієї процедури: насилля замінюється мовним дискурсом, мова торжествує над насильством.

Юридичний конфлікт розв'язується в суді на основі законодавства та процедурою судової системи. Проте варто зауважити іще одну важливу для філософсько-правової методології засадничу деталь: «не кожен конфлікт є юридичним, але практично кожен може завершитися певною юридичною процедурою». Як застерігає правознавець і філософ В. Бігун, «Чимало конфліктів породжуються самим правом. Відтак треба з'ясувати,

який конфлікт слід вважати юридичним, і які з них стають судовими конфліктами чи спорами» [6, с. 121].

Якщо ми зосереджуємо увагу на філософсько-правовому аналізі, то не можемо не сказати про відмінності правового і юридичного конфлікту, бо це теж має сутнісну вагу для з'ясування наших позицій. Отже, авторитетним визначенням для нас може бути дефініція «правового конфлікту», сформована О. Кузьменко: це «протиборство суб'єктів права з протилежним й несумісним розумінням та діями стосовно принципів і норм права, які мають на меті зміну свого статусу та юридичного стану» [7, с. 19]. Дослідники відстоюють думку про те, що поняття «правовий конфлікт» за своєю семантичною наповненістю переважає поняття «юридичний конфлікт», охоплюючи його. Така думка В. Кривцової [8, с. 4–5].

Роль правосуддя у розв'язанні конфлікту є вирішальною – і цього ніхто з дослідників не піддає сумніву. Юридичний конфлікт може бути вирішений судом, арбітражем, адміністративним актом тощо. Судочинство у розв'язанні конфліктів має такі переваги: насамперед це судові ухвали ґрунтуються на системі права, силі суспільної влади, а не на суб'єктивних уявленнях його учасників; друге – це теоретичний постулат: «Суд як інститут влади та судді як її носії є незалежними та неупередженими у своїх діях і рішеннях, керуючись лише законом і внутрішніми переконаннями; третє – судовий розгляд здійснюється на чітко визначених у законі підставах та за юридично формалізованими процедурами оцінки фактичних обставин прийняття рішень; г) поставлені судові ухвали є обов'язковими для виконання сторонами конфлікту [6, с. 124].

Отже, наявність об'єктивного та суб'єктивного у суспільному бутті супроводжується процесами появи конфліктів, які спричиняють наслідки (як негативні, так і позитивні) ще до розгляду цих процесів у судовому порядку. Підґрунтям спричинення появи конфлікту є економічні, політичні, соціальні, моральні та інші причини. Кожен конфлікт методологічно правильно може бути оцінений у судовому процесі. Однак існує потреба теоретичного перспективного заглиблення у практику судового розгляду конфлікту та її оцінки, оскільки це процеси багатоспрямовані, різномістові і суб'єктивно сформовані учасниками судового процесу. Вони й зумовлюють постійний філософсько-правовий аналіз змісту та наслідків конфлікту для типізації їхнього судового розгляду, контролю і регулювання.

1. Бачинін В. Філософія права: словник / В. Бачинін, В. Журавський. – К.: Ін Юре, 2003. – 408 с.

2. Свиридчук Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: монографія / Н. П. Свиридчук. – К.: МП «Леся», 2012. – 204 с.

3. Белинская А. Б. Философская идентификация конфликта в социальном познании: дис. ... доктора филос. наук: спец. 09.00.01 – онтология и теория познания; 09.00.11 – социальная философия / А. Б. Белинская. – М., 2004. – 398 с.

4. Рикер П. Торжество языка над насиллием. Герменевтический подход к философии права / П. Рикер // Вопросы философии. – 1996. – №4. – С. 27–34.

5. Кудрявцев В. Н. Юридический конфликт / В. Н. Кудрявцев // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 10.

6. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідеї та здійснення: монографія / В. С. Бігун. – К., 2011. – 303 с.

7. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: автореф. на здобуття наукового ступеня докт. юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Кузьменко; Київ. нац. ун-т внутр. справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2006/06kovppp.zip>

8. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності: автореф. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.12 / В. М. Кривцова; Націон. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – С. 4–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05kvmfpd.zip>

Колиба М. М.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО ПОЛЯ

Аксіомою стало те, що серед природних, невід’ємних прав людини свобода віросповідання є одною із найважливіших. Вона є складовим елементом особистісного самовизначення людини, в основі якого є віра людини як обов’язковий елемент її світогляду, свідомості [1, с. 210]. До такого розуміння людство йшло тисячоліттями, через подолання у релігійних догм імперських амбіцій, безлічі жертв в ім’я торжества свободи, рівності, через боротьбу прогресивних ідей проти зверхності однієї релігії над іншими, проти панування державних релігій.

Міжнародно-правовий захист релігійних прав і свобод на

європейському континенті для нас є найбільш актуальним. Європейський Союз, Рада Європи та ОБСЄ неодноразово підтверджували важливість захисту права на свободу віросповідання для побудови демократичної Європи.

У рамках Європейського Союзу ст. 6 (1 і 2) Консолідованих текстів Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства [*Consolidated Versions*] зазначає, що Союз засновано на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод. Як загальні принципи права Співтовариства приймаються основні права людини, як їх гарантовано Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 р. і як вони витікають із загальних конституційних традицій держав-членів [2, с. 528].

Відповідно до ст. 9 «Свобода думки, совісті і релігії» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи від 4 листопада 1950 р. у п. 1 – кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виховання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно [3].

Отже, Рада Європи використала щодо права на свободу віросповідань аналогічний термін, що й ООН у ст. 18 Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН, – «право на свободу думки, совісті та релігії». Це, на переконання В. Арестова та Н. Арестової, стало лейтмотивом, що відображає загальну тенденцію до вільнодумства [4, с. 143-150]. Ст. 10 Хартії фундаментальних прав 2000 р. визнала за кожним право на свободу думки, совісті та релігії. Відповідно до ст. 52 (3), права, зазначені в Хартії, відповідають правам, гарантованим Конвенцією 1950 р. і мають однакові з ними значення та обсяг [5].

Парламентська Асамблея Ради Європи неодноразово визнавала важливість гарантування захисту права на свободу думки, совісті та релігії, релігійної толерантності та захисту осіб та спільнот від будь-яких форм релігійного переслідування у своїх рекомендаціях та резолюціях [6]. ПАРЕ переконливо рекомендує приведення національного законодавства країн-членів у відповідність до ст. 9 Конвенції, гарантувати релігійний плюралізм тощо [7].

Відокремлення церкви від держави визнається загальновизнаним принципом, який панує в демократичних країнах незалежно від національних відмінностей. Релігія кожного, а також право не мати будь-якої релігії визнані суто особистою справою кожної людини.

ПАРЕ було прийнято цілу низку рекомендацій, які також торкаються питань про незаконну діяльність сект, новітні релігійні течії, свободи висловлення поглядів по відношенню до інших релігій чи переконань, права на відмову від військового обов'язку з приводу релігії чи переконань тощо. Попри те, що резолюції та рекомендації ПАРЕ або Комітету міністрів не є юридично обов'язковими, вони є авторитетним тлумачення ст. 9 Конвенції, якими не можуть нехтувати ні національні уряди, ні Стразбурзькі органи [8, с. 545].

Незважаючи на те, що українське законодавство у сфері захисту релігійних прав досі вважається одним із найкращих у Східній Європі та на пострадянському просторі [9], воно все ж таки потребує певних змін задля виконання міжнародних зобов'язань України, що й вимагають як Рада Європи, так і ООН [10]. Зокрема, у цьому контексті В. Сорокун справедливо вказував, досліджуючи проблему міжнародно-правового захисту права на свободу совісті та віросповідання, що необхідно визначити, які саме зміни та де само їх необхідно внести для приведення українського законодавства у сфері релігійних прав у відповідність до міжнародно-правових стандартів [11].

Унормовують питання свободи віросповідання дві універсальні категорії норм, які мають застосування загальне та регіональне: 1) норми, які забороняють дискримінацію з приводу релігії чи переконань; 2) норми, що безпосередньо гарантують право на свободу совісті та віросповідання.

Право на свободу совісті та віросповідання захищається ст. 11, 24, 35 та 37 Конституції України. Зокрема ст. 11 гарантує державне сприяння розвитку «релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». Ст. 24 гарантує рівність громадян перед законом та в правах і свободах, та не дозволяє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками релігійних та інших переконань. Ст. 37 забороняє утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на розпалювання релігійної ворожнечі. Окрема ст. 64 стосується встановлення відступів від прав і свобод людини в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Спеціальною статтею захисту права на свободу совісті та віросповідання є ст. 35: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей».

У той же час численні рішення Європейського Суду звертають увагу на певні недоліки у сфері захисту права на свободу віросповідання в національних законах. Так у § 145 рішення Європейський Суд звернув увагу на те, що ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» не надає чіткого визначення «релігійним організаціям». Суд також зазначив, що в національному законі існує чітка невідповідність між тим, що є «релігійною організацією», а що – «релігійною громадою», бо різницею між ними був лише місцевий статус релігійної громади та відсутність вимоги про її державну реєстрацію (взагалі у статті використовуються поняття однопорядкові, однак далеко не однакові – «релігійні організації», «релігійні громади» та «релігійні об'єднання»).

У § 146, 147 та 150 рішення Європейський Суд зазначив, що релігійні організації є приватно-правовими асоціаціями, які мають право самостійно визначати правила прийому та виключення членів, критерії щодо членства та процедуру обрання органів правління. Суд також зазначив, що внутрішня структура релігійних організацій та правила членства мають розглядатися як засоби, за допомогою яких такі організації виражають свої переконання та зберігають релігійні традиції. Суд вирішив, що висновки в ухвалі Верховного Суду України від 21 квітня 2000 р. про те, що вимоги щодо «фіксованого членства» в релігійних організаціях не було впроваджено законом, а тому права більшості релігійної громади були порушені, були ані відповідними ані обґрунтованими.

Враховуючи, що згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» національні суди зобов'язані застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, вимоги Європейського суду до якості національних законів про захист права на свободу совісті та віросповідання, які містяться в його інших рішеннях, можна застосувати до українського законодавства.

В сучасних умовах новий імпульс у вирішенні проблем свободи віросповідання дала Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Ця Стратегія складається з чотирьох векторів – розвитку, безпеки, відповідальності та гордості. Зокрема, у векторі відповідальності йде мова про забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах, а вектор гордості включає забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її

історію, культуру, науку, спорт. Зрозуміло, що вищеназвані вектори мають загальний характер, однак зовсім не знімають з порядку денного питання законодавчого захисту прав і свобод людини, зокрема свободи віросповідання.

Таким чином, міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту права на свободу віросповідання на практиці безпосередньо впливають з її участі в міжнародних організаціях, які відіграють провідну роль в галузі міжнародно-правового захисту прав людини, а саме ООН, Раді Європи та ОБСЄ. Укладені в рамках цих організацій міжнародні договори, а також інші норми, викладені в їх резолюціях, є основним джерелом зобов'язань України в сфері захисту цього права.

1. Філософія права: проблеми та підходи : навчальний посібник для студентів спеціальності «Правознавство» / П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, Д. А. Гудима [та ін.] ; за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – 290 с.

2. Европейское право : учебник для вузов / [под общ. ред. Л. М. Энтина]. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 720 с.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/tu/995_004

4. Арестов В. От свободы вероисповедания к свободомыслию / В. Арестов, Н. Арестова // Вибір. – 1997. – № 3–4. – С. 143-150.

5. The Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000 // http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm

6. Recommendation 1556 (2002) Religion and change in Central and Eastern Europe // <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta02/errec1556.htm>

7. Recommendation 1396 (1999) Religion and democracy // <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta99/errec1396.htm>

8. Van Dijk, Peter. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights / Peter van Dijk, G. J. H. van Hoof. – The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1998. – 850 p.

9. Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe. – Report: Honouring of obligations and commitments by Ukraine. – Doc. 10676, 19 September 2005 // <http://assembly.coe.int/main.asp?link=http://assembly.coe.int/documents/WorkingDocs/doc05/EDOC10676.htm>, § 269

10. Concluding observations of the Human Rights Committee: Ukraine, UN. Doc. CCPR/C/UKR/CO/6 (28 November 2006) // <http://www.unhchr.ch/>

tbs/doc.nsf/(Symbol)/CCPR.C.UKR.CO.6.En?Opendocument, § 6

11. Сорокун В. М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання / В. М. Сорокун. – Х. : Константа, 2010. – 251 с.

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Коцан-Олинець Ю. Я.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Зміна політичного курсу України та її зближення з Європейським Союзом викликали з боку Російської Федерації агресію, до якої сектор безпеки і оборони не був готовий. Загрози національним інтересам України стрімко загострились в усіх сферах і набули комплексного масштабного характеру. Дії суб'єктів забезпечення національної безпеки України щодо нейтралізації цих загроз впродовж 2014 – 2017 рр. виявились недостатньо ефективними, що призвело до втрати частки території, значного падіння економіки та соціального рівня населення України.

Політичне управління сектором безпеки і оборони, а також його реформування здійснюються без проведення системного аналізу, без створення цілісної системи взаємопов'язаних нормативно-правових актів, програм розвитку, планів та відповідного фінансового і матеріально-технічного забезпечення. Оперативність прийняття управлінських рішень у сфері національної безпеки залишається низькою, що не забезпечує своєчасного реагування на нові загрози. Відсутність сталого механізму моделювання і прогнозування як основи для прийняття рішень не дозволяє діяти на упередження [1].

Неефективною залишається взаємодія урядових структур з інститутами громадянського суспільства та експертними спільнотами у сфері забезпечення національної безпеки. При формуванні політики забезпечення національної безпеки поза увагою вищих органів державної влади залишаються навіть наукові розробки профільних державних установ.

Система вітчизняних нормативно-правових актів у сфері забезпечення національної безпеки не відповідає сучасним вимогам. Перед усім вона не є цілісною і нерівномірно регулює процес забезпечення різних, взаємопов'язаних видів безпеки. Так в Україні діє

Закон “Про основи національної безпеки України”, прийнято нову Стратегію національної безпеки, Воєнної доктрини, розробляється Концепція інформаційної безпеки [2]. Проте окрім воєнної та інформаційної складових національної безпеки є політична, економічна, гуманітарна, соціальна, науково-технологічна сфери її забезпечення. Поряд із цим означені нормативно-правові акти не узгоджені належним чином між собою мають ряд недоліків, які негативно відображаються на рівні забезпечення національної безпеки.

За цих умов найвищим національним пріоритетом є даліше зміцнення сектору безпеки і оборони. Під час зовнішньої агресії розвиток Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки України, правоохоронних і розвідувальних органів є без перебільшення умовою виживання незалежної України та її поступу. На цьому не можна економити гроші. Фінанси не будуть потрібні, якщо ми не зможемо захистити державу.

Військова реформа повинна забезпечити повну відмову від російсько-радянського ставлення до солдата як до гарматного м'яса та запровадження головного принципу НАТО – безумовної важливості збереження життя військовослужбовців при виконанні бойових завдань. Проходження військової служби має відкривати соціальні сходи, стати обов'язковою умовою для політичної чи державної кар'єри, бути суспільно престижним і матеріально привабливим.

Поряд з тим слід посилити демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони України. Політики мають не лише контролювати військових, а й нести свою частку відповідальності за ухвалені ними рішення та їхні наслідки.

Стратегія кібербезпеки України вперше встановлює розподіл відповідальності органів сектору безпеки і оборони у сфері кібербезпеки, передбачає створення координаційного механізму в цій сфері, визначає напрями і пріоритети розвитку спроможностей щодо кіберзахисту і забезпечення кібербезпеки.

Поглиблюється співробітництво з НАТО, послідовно запроваджуються стандарти Альянсу в секторі безпеки і оборони України. Разом з партнерами створено шість нових трастових фондів, до процесів розвитку сектору безпеки і оборони залучено експертів з держав-членів НАТО, розвивається військово-технічне співробітництво з цими державами. На Варшавському саміті Альянсу прийнято рішення щодо надання Україні Комплексного пакета допомоги.

Набув потужного імпульсу розвиток вітчизняного оборонно-промислового комплексу (ОПК), який перетворився на один з пріоритетних секторів економіки. Метою реформування ОПК є

забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань сучасним озброєнням і військовою технікою. Рада національної безпеки і оборони України визначила основні напрями розвитку ОПК та завдання щодо забезпечення ЗСУ, інших військових формувань сучасним озброєнням і військовою технікою [3].

Має стати безумовним пріоритетом відновлення ракетного щита України, збільшення бойового потенціалу артилерійських систем і відновлення надійної ППО, виробництво боєприпасів, розвиток систем телекомунікацій, автоматизованих систем управління військами і розвідки.

Розпочато реформування розвідувальних органів. Створено Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України, розроблено і затверджено Главою держави Національну розвідувальну програму України на період до 2020 року. Завершується створення системи забезпечення видовою інформацією органів сектору безпеки і оборони та інших споживачів, збільшуються можливості аерокосмічної розвідки [4].

У співпраці з експертами ЄС і НАТО розроблено проект концепції реформування СБУ, який враховує європейські принципи функціонування спецслужб і вітчизняний досвід протистояння російській агресії. Формується сектор безпеки і оборони України як цілісна система, об'єднана єдиним керівництвом. Вдосконалено механізм координації діяльності його складових. Зокрема, за рішеннями Ради національної безпеки і оборони України створено Воєнний кабінет РНБО України, Головний ситуаційний центр України, активно розвивається мережа ситуаційних центрів органів сектору безпеки і оборони, а також центральних і місцевих органів виконавчої влади. Зокрема, ситуаційні центри створено в усіх обласних державних адміністраціях. Ця мережа надає змогу забезпечити координацію і контроль дій державних органів у режимі онлайн, а у разі кризових ситуацій перебирати на Головний ситуаційний центр держави управління силами і засобами сектору безпеки і оборони України [3].

Загалом протягом 2015-го та 2016-го року в Україні визначено стратегічне бачення розвитку системи забезпечення національної безпеки та сектору безпеки і оборони. В основному сформовано його законодавчу і нормативно-правову базу. Активно реалізуються визначені стратегічні цілі реформи. Таким чином, завершено перший етап реформування системи національної безпеки і оборони. Реформа системи забезпечення національної безпеки і оборони знайшла підтримку і більшості громадян України, й іноземних партнерів, насамперед держав-членів НАТО.

Ключове завдання подальшої реалізації реформи системи національної безпеки і оборони полягає у розвитку безпекового і

оборонного потенціалу держави. Особлива відповідальність за хід реформи покладається на керівників органів сектору безпеки і оборони відповідно до завдань, визначених Президентом України і Радою національної безпеки і оборони України.

Отже, рівень забезпечення національної безпеки України залежить насамперед від ефективності функціонування відповідних органів державної влади, чіткого розподілу відповідальності й повноважень у визначених сферах діяльності та налагодженої взаємодії між ними.

1. Реформа системи національної безпеки та оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/reforms/reforma-systemy-nacionalnoyi-bezpeky-ta-oborony>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України": Указ Президента України від 14.03.2016 р.

3. Національна безпека України: виклики та пріоритети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/274453>.

4. Оновлення Стратегії національної безпеки України у контексті нових викликів і загроз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4629/>.

Левицька О. В.

асистент кафедри теорії та філософії права
*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРАВО ЯК ІСТИННА ФОРМА СВОБОДИ

Свобода – це юридична можливість людини поводитись відповідно до своїх волевиявлень, свідомо тобто робити те, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей. Свобода не є абсолютною, оскільки обмежується законом.

Свідомість сучасної людини значною мірою сприймає свободу як абсолютне, вище благо, якому підпорядковані всі інші блага. Судові рішення послідовно підтримують свободу творчості й свободу переконань перед усіма іншими моральними цінностями [2].

Значущість цінності, як моральної так і духовної, що визначає людське буття, свобода займає місце базової цінності і фундаментального людського права, яке беззаперечно допомагає нам зрозуміти істину.

Питання «що є свобода?», в результаті, не менш складне, ніж

питання «що є істина?». Дилема Просвітництва, зобов'язує нас звертатися до цих двох питань. Таким чином, бажаючи досягти прогресу, ми повинні переглянути відправну точку розвитку свободи в сучасному світі. Не викликає сумнівів, що з сивої давнини кожна епоха вкладала свій зміст в поняття свободи. Раптовий розрив зі старим порядком заради пошуків нової свободи є єдиною причиною, що виправдує подібну періодизацію. Полемічна праця Лютера «*Von der Freiheit eines Christenmenschen*» («Про свободу Християнина») піднімає цю проблематику, оскільки це був заклик до свободи, що змусив людей прислухатися, що викликав справжню лавину і зробив писання простого ченця спонукальною причиною масового руху, що радикально змінив обличчя середньовічного світу. Навіть якщо буде невірно говорити про індивідуалізм Реформації як такої, все одно нова значимість людської індивідуальності та зміни у взаєминах особистої совісті і влади – одні з її (Реформації) домінуючих рис. Однак цей визвольний рух було, по суті, обмежено релігійною сферою. Він постійно розширювався в політичну програму, що викликало рішучий протест з боку Лютера [2]. Проте, коли релігійні традиції повністю відкидаються, людина відлучає сама себе від істини, вона живе наперекір їй і стає невольною. Навіть філософські вчення про мораль не можуть бути рішуче незалежними. Відмова від ідеї Бога чи від ідеї істини не може носити моральний характер. Якщо не існує істини про людину – людина не володіє свободою. Тільки істина робить нас вільними [1].

Спільним для всього Просвітництва є прагнення до звільнення. Спочатку в сенсі Кантівського «*sapere aude*» – май мужність використовувати свій власний розум. Кант закликає розум індивідуума скинути владу авторитету, який, у свою чергу, має бути підданий пильному критичному розгляду. Лише те має значення, що доступно очам розуму, тобто те що відповідає істинному відображенні реальності. На протилежному кінці спектра знаходиться радикальний підхід Руссо, кінцева мета якого – повна автаркія (грец. «*Autarkeia*» – самозадоволення. Повна самодостатність індивідуума, незалежність від людей і явищ навколишнього світу). Критичні дослідження природного права додають критерій людських вроджених прав як до позитивного права, так і до конкретних форм правління. Ці права, на думку Руссо, передують всякому законному порядку і представляються його мірилом і основою. «Людина створена вільною, і вона вільна, навіть якщо вона народилася в ланцюгах», – каже з цього приводу Шиллер. Шиллер своїм твердженням не втішає рабів метафізичними розважаннями, він висуває керівний принцип для борців, керівництво до дії. Юридичне встановлення, яке утверджує рабство, є встановлення несправедливості. Від створення людина володіє правами, якими слід користуватися, якщо існує

справедливість. Свобода не нав'язується людині ззовні. Вона носій прав, бо вона створена вільною. Ці міркування приходять до ідеї людських прав, що є Великою Хартією сучасної боротьби за свободу [2].

Специфічною особливістю Просвітництва і сучасності, розмірковуючи в цьому напрямку, можна визнати те, що найголовнішою правовою претензією до існуючих форм правління є вимога від держави та інших інститутів поваги до прав індивідуума. Природа людська, насамперед, повинна володіти правами захищатися від суспільства, правами, захищеними від суспільства: громадські інститути здаються полярно протилежними свободі, тоді як особистість зображується носієм цієї свободи, мета якої представляється як повна незалежність. У цьому полягає точка дотику між першим напрямком і другим, набагато більш радикально націленим. Для Руссо все, що зобов'язане своїм походженням розуму і волі – противне природі, розкладає і суперечить їй. Поняття природи не формується саме по собі ідеєю права, яке, ймовірно, передусє всім нашим суспільним звичаями у вигляді природного закону. Поняття Руссо про природу антиметафізичне і взаємопов'язане з його мріями про повну, абсолютно неупорядковану свободу[2].

Свобода є істинною людською цінністю. Вона може розглядатись як істинний стан людини, що необхідний для її всебічного розвитку і розкриття її справжньої суті. Якщо людина не вільна у своїх вчинках, ця суть залишається прихованою. Зв'язок свободи з істиною підкреслює М. Гайдеггер: «Свобода править у просторі, що виникає як просвіток, тобто як вихід із потаємності. Розкриття потаємного, тобто істина – подія, з якою свобода має найближчу та найінтимнішу спорідненість». М. Гайдеггер торкається і такого аспекту зв'язку істини зі свободою: «Суть істини відкривається як свобода». Можна сказати, що пошук істини збігається з пошуком свободи. Адже, за відомим висловом, істина робить людину вільною [1].

Справжня свобода – це здійснення свідомого вибору, для якого необхідне знання істинної картини ситуації. Свобода полягає й у можливості вільно виражати ті думки, які людина вважає істинними. Відвертість та прямота притаманні відповідальній і незалежній особистості [1].

Для права свобода також є істинною цінністю. У сучасному правознавстві найпоширеніший погляд на право полягає у тому, що воно є нормою свободи. Можна сказати, що право за своєю суттю є інститутом, створеним людьми задля упорядкування свободи, надання їй визначеності й забезпеченості. Найвищими цінностями життя, вираженими у правових приписах, вважаються автономія й самодостатність, тобто особиста свобода. Г. Гегель вважав, що право є «взагалі свободою як ідеєю».

Цікаво, що незалежність, автономію розуміють як специфічно особистісне ставлення до закону. Етимологічно слово «автономія» означає право диктувати самому собі свій власний закон. Коли громадянин вважає норми позитивного права правильними і цілком згоден з ними, вони становлять його вибір, він ставиться до них як до правил, встановлених ним самим, і тоді для їх дотримання не потрібен зовнішній примус [1].

Істина має зв'язок і з рівністю, і зі справедливістю. Справедливість, як і рівність, має об'єктивні підстави і не повинна залежати від чиєїсь примхи. Істинність є головним принципом поєднання нормативності та справедливості. Справедливість не може бути хибною, істина ж не може бути ненормативною. Взагалі відхід від загальнолюдських цінностей можна розглядати водночас і як відхилення від істини[1].

Отже, ми можемо стверджувати що право є формою свободи, яку нам допомагає зрозуміти істина. Людська свобода може складатися тільки в упорядкованому співіснуванні прав, істинному відображенні реальності, значить, законний порядок – право – це не концептуальна антитеза свободи, а скоріше її умова, справжній основоположний елемент самої свободи. Право при цьому не перешкоджає свободі, а формує її, відсутність права означає відсутність свободи.

1. Істина як загальнолюдська та правова цінність / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/Istina_yak_zagalnoludska_ta_pravova_cinnist

2. Кардинал Йозеф Ратцінгер Істина і свобода / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.christusimperat.org/uk/node/37434>

Лепісевич П. М.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО : ЮРИДИЧНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Переважна більшість українських та зарубіжних дослідників Української Національної революції під керівництвом Богдана Хмельницького справедливо дотримується тієї точки зору, що козацький гетьман, піднімаючи козаків на повстання проти уряду Польщі передбачав обмежені цілі: припинити свавілля королівської адміністрації в Україні і

поновити козацькі привілеї, що були надані козакам в минулому польськими королями, усунути переслідування православної церкви і православних віруючих, нарешті, відстояти особисту козацьку честь і гідність, що були потоптані шляхтичем Чаплинським та його вельможними покровителями. Однак, під впливом перемог літа-осені 1648 р., вже на переговорах з поляками наступного, 1649 р., Богдан Хмельницький по-суті висунув політичну програму українського державотворення, сформулювавши вперше в історії української суспільної та політико-правової думки основні принципи національної державної ідеї.

По-перше, ідеологія і практика Національної революції під проводом Богдана Хмельницького однозначно засвідчують: йдеться не лише і не просто про створення держави, але й держави національної, держави етнічної. І не варто думати, що ці виміри в той час не розрізняли. Навпаки, ще видатний мислитель XVI ст. Станіслав Оріховський-Роксолан, знаний своєю мудрістю і патріотизмом у всій Європі, визначав своє походження як: «мій народ український, нація – польська». Адаптуючи до сучасних смислів, це означає свідчення на етнічне походження (українське) і водночас, входження до кола громадян польського королівства, тобто про приналежність до певної політичної нації, а саме – польської.

Тому є цілком природним, що Богдан Хмельницький від самого початку визвольних змагань визначив об'єкт зусиль народу, який через це і постає суб'єктом дії. Це – Україна, у єдності всіх її етнічних земель і всього українського народу. Напрочуд виразно ця думка звучить уже в Універсалі 1648 р. до українського народу, проголошеним Богданом Хмельницьким, «великим гетьманом Війська Запорізького», і «всім божим Військом Запорізьким»: «...Ми зазнали чимало шкоди і кривд від ляхів і різних панів, які порушили наші права і зневажили наше Військо Запорізьке, через що Україна наша і слава і божі доми мало не загинули, і святі місця і тіла святих... і знову чути плачі, крики, ламання рук, рвання волосся (мати [за], дитину, батько [за] сина, син [за] батька) – це ридання всієї України голосами пробиває небо, благаючи помсти від господа бога, – ось чому хочу я шаблею знищити цього неприятеля, пробиваючись за ним до Вісли (підкреслення наше)». А вже восени того самого року, після низки блискучих перемог над поляками, Богдан Хмельницький у листі до турецького султана Мухамеда зазначав: «а нам господь бог ... за наші кривди дозволив взяти під владу більшу половину польського королівства, Україну, Білу Русь, Волинь, Поділля з усією Руссю аж по Віслу». Наголос на політичній незалежності України та етнічній державності є наскрізною думкою в усіх переговорах, виступах і діяннях Богдана Хмельницького. Отже, було сформульовано положення про

соборність Української держави. В реалізації задуманого Б. Хмельницький убачав відтепер основну мету своєї діяльності ("Виб'ю з лядської неволі народ весь руський...тепер досить достатку в землі і в князівстві своїм по Львів, Холм, Галич. А ставши на Віслі, скажу далі ляхам: сидіти, мовчіти ляхи").

По-друге, було висловлено ідею незалежності утвореної держави від польського короля. Це добре простежується і з політичної доктрини самих повсталих; це добре розуміли втаємничені тогочасні політики. Так, польський магнат Микола Потоцький вже на початку березня 1648 р. зауважував, що козаки «хочуть необмежено панувати на Україні, складати договори з іноземними монархами і те все робити, що їм подобається». А Богдан Хмельницький роком пізніше, у лютому 1649 р., промовляючи до польських комісарів у Переяславі, заявив: «Бог дав мені, що я є одновладцем і самодержцем руським лядська земля згине, а Русь ще в цьому році панувати буде." ...Нас Бог від них [Польщі і Литви - В.М.] увільнив короля ми не обирали і не коронували, і хреста йому не цілували. А вони до нас про це не писали і не присилали, і ми волею божою цим від них стали вільні». Як зауважила Н. Полонська-Василенко, тут він «розмовляв з послами не як ватажок повстанців, а як володар України". Ним він і залишився аж до своєї смерті 27 липня 1657 р.

Нарешті, по-третє, утворена Українська держава розглядалася як спадкоємиця Київської Русі. Зокрема під час переговорів з поляками, Б.Хмельницький припускав укладення миру з Річчю Посполитою лише за умови визнання її урядом незалежності козацької України в тих кордонах, "що володіли благочестиві великі князі".

Зазначені ідеї лежали в основі правових документів, спрямованих на юридичне закріплення української державності. Першим юридичним документом, в жому йшлося про закріплення (визнання) української козацької держави став Зборівський договір (серпень 1649 р.) між польським королем та Військом Запорозьким. На початку січня 1650 р. його ратифікував польський сейм.

На змісті договору не могла не позначитися поразка козацьких військ під Зборовом. За договором Польща визнала козацьку державу та законодавчо закріпила за нею державну автономію у складі Речі Посполитої, однак лише в межах Чернігівського, Київського і Брацлавського воєводств (вони мали спільну назву «Україна»). У документі доволі суперечливо було виписано правовий статус влади гетьмана. З одного боку, польський король залишив Військо Запорозьке «при всіх давніх вольностях, згідно з давніми привілеями...» (ст. 1), тобто визнавав владу гетьмана в межах, що визначались козацьким звичаєвим правом. З іншого - договір передбачав повне підпорядкування гетьмана

польському королю. Визначався реєстр козацького війська в кількості 40 тис. душ. Урівнювалися права православної церкви з католицькою, визнавалися й підтверджувалися права українських шкіл; передбачалось ліквідувати унію. Отже, Зборівським договором Б. Хмельницький номінально змушений був визнати владу польського короля. Зборівська угода була важливим етапом у творенні української державності.

Зона стала першим юридичним актом визнання української автономії. Наступний юридичний документ, в якому йшлося про визнання української державності, було укладено в Білій Церкві 28 вересня 1651 р. Білоцерківський трактат формально-юридичним чином передбачав обмеження суверенітету української держави та зменшення її території до розмірів Київського воєводства. Угода не містила статті про збереження за Військом Запорозьким його «давніх прав і вольностей». Козацький реєстр скорочувався до 20 тис. душ.

У документі суттєво обмежувалася влада гетьмана (ст. 5). Зокрема, юридично закріплювалося за королем право затверджувати кандидатуру гетьмана, запропоновану радою, чи відхиляти її, зводячи таким чином нанівець право вільного вибору гетьмана. Новообраний гетьман повинен був присягати «його королівській милості й Речі Посполитій», але підпорядковувався не безпосередньо королю, а коронному гетьманові. Гетьман також позбавлявся права одноособово, без затвердження короля призначати на посади козацьких старшин. Йому заборонялося вступати в дипломатичні зносини з іншими державами, Гетьманщина мала розірвати союз із Кримом (ст. 9).

Отже, Білоцерківський договір, що мав би стати другим етапом юридичного закріплення (визнання) української державності, практично анулював значні здобутки українського державотворення. Проте він не задовольняв польську шляхту і не був ратифікований сеймом, а тому не набув юридичної сили. А після перемоги Б. Хмельницького під Батогом (липень 1652 р.) договір узагалі було анульовано.

Отже, українська козацька державність із перших років національно- визвольної боротьби мала чітко визначену мету - розбудову незалежної держави, що охоплювала б усі землі тодішнього етнічного розселення українців. Однак державотворчий поступ українців напряду залежав від воєнних успіхів армії гетьмана Б. Хмельницького. Після поразки козацьких військ під Зборовом однойменний договір визначав українську державність як автономну у складі Речі Посполитої. А в період з 1652 р. по 1654 р. Україна і юридично, і фактично виступала як цілком суверенна держава, що «не визнавала над собою іншої влади, крім влади свого гетьмана».

Усвідомивши безперспективність намірів будувати українську

державу як автономію в складі Польщі, Б.Хмельницький, ведучи активну і багатосторонню дипломатичну діяльність, остаточно зважується на нову спробу побудувати українську державу під протекторатом Москви. З укладанням так званого Переяславського договору починається новий етап юридичного закріплення (визнання) української державності, але вже у межах Московщини (підкреслення наше).

Українсько-російський договір 1654 р. в силу об'єктивних (стан наявних джерел) та суб'єктивних (ідеологічна та політична заангажованість) причин належить до затемнених сторінок української історії. Наукову оцінку цьому важливому правовому акту давало досить багато істориків, починаючи ще з XIX ст. В результаті їхніх студій постали різноманітні теорії, що трактували українсько-російський договір як: персональну та реальну унію, інкорпорацію та автономію, васальну залежність та військовий союз. У радянській історіографії цей акт розглядали спочатку як "союз українських та російських феодалів", а згодом, після 1954 р. як "возз'єднання" українського та російського народів. У сучасній, скоріше публіцистичній, ніж науково-історичній літературі також обстоюється думка про Переяславський договір як про союз двох незалежних держав.

Нам найбільше імпонує точка зору тих дослідників (С. Макарчук), яка передбачає застосування до характеристики відносин України з Московською державою тогочасної термінології. Тобто слід дивитись на Переяславсько- московський договір як такий, що визначав васальну залежність, протекцію Української Держави, Війська Запорізького від московського царя як сюзерена. Згідно тодішніх міжнародних норм, васали користувалися всіма тими правами, які випливали з угод, що визначали їх васальну залежність аж до "права на непокору" у випадку, коли сюзерен порушує згадані угоди. Україна ввійшла в підданство Росії, під її протекторат на правах васальної держави. При цьому нагадаємо, що протекторат у феодальну епоху – це звичайна форма міжнародної васальної залежності меншої і слабшої держави від більшої і сильнішої. Перша входить під захист (покровительство) другої. Зміст протекції обумовлюється конкретними обставинами створення цього об'єднання, але перша й неодмінна вимога цієї угоди – це військова допомога сильнішої держави (протектора) слабшій – державі-васалу. Протекторату властива ще одна ознака. Держава, яка просила протекції, не входила до адміністративного складу держави-протектора, тобто "не розчинювалася" в ній, а зберігала свою державно-національну територію.

В основі російського протекторату над Україною маємо також ознаки, що дозволяють трактувати його також як «військовий союз». Власне, верховенство російської династії Романових приймалося з однією метою

(принаймні з боку українців) – здолати зовнішнього ворога – Польщу.

Після тривалих переговорів 8 січня 1654 р. відбулася відома Переяславська Рада, на якій Військо Запорозьке прийняло рішення визнати над собою протекторат московського царя. В березні 1654 р. з ініціативи гетьмана і старшини українсько-московська угода була оформлена законодавчо: з української сторони – Березневими статтями Б.Хмельницького, з російської – ратифікаційною жалуваною грамотою царя Олексія Михайловича. За умовами договору Україна зберігала за собою широкий внутрішній державний суверенітет. Ратифікаційна грамота московського царя підтверджувала право Війська Запорозького обирати гетьмана та вперше закріпила довічний характер влади гетьмана. Але водночас Москва вимагала від новообраного гетьмана прийняти присягу на вірність цареві та встановлювала процедуру затвердження гетьмана царем. Ратифікаційна грамота передбачала положення, за яким гетьман повинен інформувати царя про зносини Війська Запорозького з іноземними державами. І насамкінець грамота містила вимогу до гетьмана за наказом царя брати участь у військових походах, що свідчить про васальну залежність гетьмана від царя.

Таким чином, за договором 1654 р. Україна зберігала свій державний устрій і свою територію. Між іншим, визнаючи стосунки між Україною і Росією, необхідно брати до уваги стан православної церкви - цієї дуже впливової інстанції: вона залишалася самостійною, не підлеглою російському патріархату.

Отже, у політичному відношенні Московсько-Переяславський договір юридично засвідчував на міжнародному рівні відокремлення України від Речі Посполитої, а у правовому – створення військово-політичного союзу антипольської спрямованості у формі сюзеренітету-васалітету з династією Романових сусідньої Московської держави. Ілюстрацією стосунків васалітету-сюзеренітету стала, зокрема, практика присяги на вірність цареві новообраного гетьмана разом із старшиною та укладення між ними договірних (гетьманських) статей. Останні для царського уряду впродовж XVII ст. стали юридичним засобом обмеження українського державного суверенітету, важелем трансформації форми української держави в автономію. Це засвідчує навіть побіжний аналіз текстів «гетьманських статей». Зафіксована у них динаміка міждержавних змін показує той самий напрям їх розвитку - поступове, але неухильне обмеження суверенних прав України.

1. Помпео Лоренцо. Гуманістична етнографія в посланні щодо релігії і жертвопринесень, давніх прусів Чна Сандекія Малекія (Мелетіуса) // Етнічна історія народів Європи. – Вип.4. – К.:

УНІСЕРВ, 2000. – С.104.

2. Хмельницький Богдан. Універсал до українського народу з закликом повстати проти шляхетської Польщі. 1648, початок року // Крисаченко В.С. Українознавство.: Хрестоматія-посібник: У 2-х кн. – Кн..2. – К.: Либідь, 1997. – С.58–59.

3. Хмельницький Богдан. Лист до турецького султана Мухамеда з пропозицією прийняти Україну під турецьку владу, 1648, листопада 18(28). Старе Село / Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І.Крип'якевич та І.Бутич. – К., 1961.

4. Полянська-Василенко Н. Історія України-Руси. У 2-х т. – Т.1. – К., 1992. – С.200.

5. Зборовський трактат; Білоцерківський трактат із Річчю Посполитою, від 28 вересня 1651 року; Договірні статті із російським царем Олексієм Михайловичем, від 13 березня 1654 року // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9- ти т. – К.: Дніпро, 2001. – Т. 3. – Кн. 1. – Третя чверть XVII ст. / Упор., передмова В. Шевчука. – С. 230–233; с. 250–255; с.262–268.

6. Плохій С. Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади в Україні // Ментальність та історія ідей. – Т.3. – К., 1994. – С. 45.

7. Макарчук С. Державотворчі, національні і соціальні спектри політики Б.Хмельницького / С. Макарчук //Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів. – Львів-Люблін, 1996. – С. 9–20.

Лещух А. Р.

професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права?
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЗАЦІЯ ПІДСТАВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ФЕНОМЕНІВ

Політична криза у державній владі обумовлює підвищений інтерес науковців та практиків до пошуків нових форм та видів відповідальності суб'єктів конституційно-політичних відносин, насамперед, держави, її органів та посадових осіб. Проблематика юридизації конституційних відносин у сфері відповідальності владних інституцій в Україні постійно

обговорюється фахівцями у галузях суспільно-гуманітарних наук і практиками. Однак, відповідні напрацювання стосуються, насамперед, загального удосконалення інституційно-конструктивної основи такої відповідальності без свого законодавчого продовження: владний політикум не має наміру «прощатися» з перевагами та імунітетом, які надає їм конституційно-правовий статус.

Разом із тим, у правовій літературі відсутня юридизація конституційних відносин процесуальної відповідальності, визначення правових підстав щодо її застосування, хоча початок дослідження цих проблем покладено у роботах зарубіжних та українських дослідників-науковців: С. Авак'яна, С. Балана, К. Басіна, Н. Батанової, Г. Ветрової, П. Елькінда, К. Жоля, З. Ковклуня, В. Коркунова, Л.Кривенко, Н. Лумана, В. Лучина, О. Мельника, Л. Наливайко, П. Недбайла, Р. Павленка, І. Петрухіна, В. Погорілка, С. Полуніна, А. Столярова, В. Федоренко, Ю. Хабермаса, Н. Чечиної, А. Юдіна, В. Яркова та інших учених.

Розглядаючи українське суспільство в якості функціональної диференційованої, структурованої соціальної системи ми отримали змогу з'ясувати, що однією із його функціональних підсистем є право. Право у процесі свого історичного еволюціонування, сформувалось в суспільстві як особлива соціальна інституція, що функціонує в межах конкретних юридичних норм та спричинює регулятивний вплив щодо існуючих в суспільстві і в державі соціально-правових відносин, не утворюючи і не формуючи нових.

Правова система хоча і є саморегульованою та відображає себе правовим способом, однак у законотворчості – повною мірою залежить від впливу вищої політичної влади в державі та від громадянської активності. Формування правової держави в Україні – доволі тривалий і болісний процес, однак, слід розуміти й те, що допоки право і закон співвідноситимуться як справедливе-несправедливе – правової держави відбутися не може!

За своїм характером та структурою конституційно-правові відносини є доволі складними, різнорівневими, що передбачає необхідність щодо запровадження державою особливих правових механізмів, процедур реалізації функцій і повноважень, виконання обов'язків, застосування заходів відповідальності до порушника конституційних приписів. Для реалізації матеріальних норм конституційного права, забезпечення ефективної та оптимальної реалізації завдань, функцій і повноважень суб'єктами конституційних правовідносин, законодавець створив відповідну систему процесуальних норм.

Конституційний процес, ґрунтуючись на нормах вищої юридичної сили, володіючи владно-політичним характером безпосередньо

встановлює для державно-владних суб'єктів головні засади та порядок діяльності щодо створення, тлумачення та реалізації конституційно-правових норм, закріплює право і обов'язок щодо здійснення ними публічно-владних повноважень в межах Конституції та законів України тому займає панівне становище серед інших, юридичних, видів процесу.

Встановлений порядок діяльності суб'єктів-учасників конституційних відносин є процесом правореалізаційного характеру адже стосується безпосередньо виконання, дотримання та застосування конституційних норм, спрямований на реалізацію владних повноважень, виконання своїх обов'язків, утримання від вчинення заборонених дій та «відчуття» впливу відповідальності за конституційний делікт. Цей порядок включає процедури, механізми із реалізації владними суб'єктами свого конституційного статусу, а також – повинен регламентувати процес притягнення їх до конституційної відповідальності за відповідне порушення конституційних приписів.

У конституційному праві виділяють конституційно-правотворчий процес, як установлений нормами конституційного права порядок діяльності суб'єктів конституційних відносин щодо аналізу та оцінки правових потреб суспільства, формування і прийняття відповідних і адекватних суспільному розвитку правових рішень та актів.

Відносно новий термін «юридизація» відносин застосовують для глибшого розуміння процесу активного впливу юридичної думки та практики на соціально-політичне життя в загальнодержавному масштабі стосовно – новлення правових інституцій, які є гарантами стабільності суспільства у масштабах правової держави [1, с. 293].

Єдність національної конституційної теорії, конституційного законодавства та практики його реалізації в частині забезпечення прав та свобод особи в Україні, організації публічної влади на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, гарантування місцевого самоврядування, функціонування конституційної держави загалом в юридичній літературі охоплюється поняттям конституціоналізм [2, с.783].

До поняття конституціоналізму можна також віднести: політико-правову ідеологію, наукові та інтелектуальні узагальнення, теоретично-правові конструкції, в основі яких лежать фундаментальні засадничі підвалини щодо забезпечення відповідального здійснення державної влади згідно з конституцією, визнання і гарантування державою основних прав і свобод особи.

А. Берч зазначив: «Відповідальне врядування – це врядування, за якого влада прислухається до громадської думки, здійснює розважливу й послідовну політику, підзвітна перед представниками виборців» [3].

Інститут відповідальності є: однією із фундаментальних засадничих

підвалин щодо забезпечення відповідального здійснення державної влади згідно з конституцією; одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу владного суб'єкта.

Види та підстави відповідальності визначено Конституцією України (конституційно-політична) та відповідним галузевим законодавством: кримінальна, цивільно-правова, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна – (юридична).

Разом із тим, визнаючи в юридичній науці та практиці наявність самого конституційного процесу, як сукупності процесуальних норм, притаманних статусу суб'єкта конституційних відносин не можна заперечувати необхідність запровадження в науковий правовий обіг поняття конституційної процесуальної відповідальності та підстав настання.

Пояснимо свою думку тим, що за невиконання (неналежне виконання) владним суб'єктом конституційних приписів під час відповідних процедур (у законодавчому процесі, в конституційному судочинстві, у здійсненні виконавчої діяльності центральними органами влади, у розпорядчій діяльності глави держави тощо) щодо нього мають настати несприятливі наслідки після оцінки його вчинку, як делікту.

Однак, чинне конституційне законодавство України передбачає відповідальність лише за конституційний делікт як порушення матеріально-правових норм (імпічмент президента, відставка урядовців, конституційних суддів, дострокове припинення повноважень парламенту, відкликання депутата тощо). Процесуальний делікт не знайшов достатньої законодавчої регламентації в українській правовій системі, хоча закон повинен проникати у всі відносини життєдіяльності суспільно-державного механізму.

По-суті, усі відомі правопорушення (конституційні, кримінальні, адміністративні, дисциплінарні тощо) тією чи іншою мірою спрямовані на порушення конституційних приписів, однак не всі види правопорушень (деліктів) охоплюються установленими в Україні видами відповідальності. Насамперед, це стосується процесуальних порушень, допущених суб'єктами здійснення вищої публічної влади в державі (у сфері конституційних процесуальних відносин політичного характеру).

Прогалина в українському законодавстві, зокрема, в частині відсутності правової регламентації конституційної процесуальної відповідальності, підстав її настання дозволяє порушнику конституційних приписів уникнути відповідальності та безкарно «діяти» далі.

Безпосередньою підставою юридичної відповідальності у вузькому розумінні є склад делікту, тобто наявність елементів, які в цілому складають правопорушення (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона). Однак, склад правопорушення – це не єдина підстава відповідальності.

У широкому розумінні юридична відповідальність настає за наявності, принаймні, трьох підставних елементів: нормативного характеру (відповідальність передбачена правовою нормою), фактичного – (юридично-значима поведінка, факт правопорушення) та процесуального – (правовий акт, який містить відповідні санкції).

Стосовно відповідальності публічно-владного суб'єкта-порушника, що вчинив делікт процесуального характеру у «своєму» виді конституційного процесу, то констатуємо відсутність принаймні двох елементів: передбачення конституційної процесуальної відповідальності правовою нормою, санкції не закріплені відповідним актом.

Санкції конституційно-правової відповідальності містяться виключно у Конституції України, а конституційно-процесуальної – мають бути чітко прописані у правових нормах актів процесуального характеру (Регламенти парламенту, уряду, Конституційного Суду тощо).

Адже норми конституційного процесуального права безпосередньо регламентують такі надважливі конституційні процедури, як: виборчий процес, організацію та проведення всеукраїнського референдуму, реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, парламентські, президентські, конституційні юрисдикційні процедури, процедури у сфері місцевого самоврядування та інші, що в сукупності складають конституційний процес в Україні.

Конституційно-процесуальна відповідальність як одна з найважливіших гарантій функціонування конституційного права і процесу, що відіграє важливу роль у становленні в Україні правової держави, демократії, громадянського суспільства – інститут, що знаходиться в стадії зародження та вимагає подальшого розроблення і вдосконалення. Відтак, необхідність юридизації підстав конституційно-процесуальної відповідальності продиктована гострою необхідністю: розроблення якісно нових та вдосконалення діючих механізмів ефективної взаємодії держави і особи та посилення демократичного впливу особи на суспільно-політичне становище в державі; необхідністю підвищуватиме ефективність конституційно-правових норм; притаманною суто конституційним правовідносинам ознакою – політичним характером їхнього процесу; вдосконаленням фахової процесуальної діяльності представників влади – учасників конституційно-правових відносин; відновленні порушених відносин та покаранні винних; профілактики конституційних деліктів та усунення причин і умов, які сприяли їх вчиненню.

2. Основи демократії: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Третє видання, оновлене і доповнене. – Львів: Астролябія, 2009. – 832 с.

3. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 2006. – 789 с.

Марковський В. Я.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Шевченко В. С.

в.о. директора

(Комунальний вищий навчальний заклад «Бердичівський
медичний коледж» Житомирської обласної ради)

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «НАВЧАННЯ РІДНОЮ МООВОЮ» І «ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ» СТАТТІ 53-Ї КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до положення частини п'ятої статті 53 Конституції України, громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на *навчання рідною мовою* чи на *вивчення рідної мови* у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [1]. Тобто, обидва поняття: «*навчання рідною мовою*» та «*вивчення рідної мови*» застосовуються в Конституції України для визначення мовних прав осіб, які належать до національних меншин, на освіту рідною мовою. У такому значенні поняття «*навчання рідною мовою*» і «*вивчення рідної мови*» мали би застосовуватися в українському законодавстві винятково для визначення мовних прав національних меншин (на нашу думку, також і корінних народів), як це закріплено у частині п'ятій статті 53 Конституції України.

Очевидно, що поняття «*навчання рідною мовою*» і «*вивчення рідної мови*», що застосовуються для визначення мовних прав національних меншин у сфері освіти, не тотожні. На нашу думку, поняття «*навчання рідною мовою*» означає провадження освітнього процесу поряд з державною мовою, мовою національної меншини чи корінного народу. Також це означає, що *певний* обсяг навчально-методичного, дидактичного матеріалу різних навчальних дисциплін у такій школі (кафедрі, факультеті, інституті) розроблено мовою національної меншини чи

корінного народу. Відтак виникає питання: який обсяг навчально-методичного, дидактичного матеріалу навчальних дисциплін мовою національної меншини може використовуватися для освітнього процесу в школах для національних меншин? Вважаємо, що обсяг застосування державної мови в освітньому процесі українських шкіл, де навчаються представники цих меншин і корінних народів, не може бути меншим ніж 50 %. Визначення такого обсягу може бути предметом регулювання спеціального закону про середню освіту, або предметом консультацій представників національних меншини та МОН України, як це, наприклад, пропонується пп. 20, 21 Гаазьких рекомендацій щодо прав національних меншин на освіту (далі – Гаазькі рекомендації) [2].

Таким чином польськомовна, румунськомовна чи караїмськомовна школи (кафедри, факультети, інститути) можуть здійснювати освітній процес двома мовами: українською та національної меншини (корінного народу), але не винятково мовою відповідної меншини чи корінного народу.

Вказане очевидне з огляду на офіційне тлумачення статті 10 Конституції України у Рішенні КСУ від 14 грудня 1999 року № 10–рп/99 у справі щодо застосування української мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (далі – Рішення від 14 грудня 1999 року № 10–рп/99). У II абзаці п. 2 резолютивної частини цього рішення КСУ вказано: «У державних і комунальних навчальних закладах *поряд* з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин» [3]. Тобто, засадничим для розуміння обсягу, в якому мають застосовуватися мови національних меншин (корінних народів України), є поняття «*поряд із державною мовою*». Поряд із державною мовою, а не замість неї, як це помилково трактують представники національних меншин та уряди деяких країн, що висловлюють претензії до України з приводу, як на їхню думку, порушень мовних прав нацменшин.

У 2010 році Конституційний Суд України, ще раз здійснив офіційне тлумачення положення статей 10 і 53 Конституції України що стосується питання мови освітнього процесу загальноосвітніх навчальних закладів у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про загальноосвітній навчальний заклад» від 2 лютого 2010 р. (далі – Рішення КСУ від 02 лютого 2010 року № 4–рп/2010). Зокрема, у правовій позиції, висловленій у мотивувальній частині Рішення КСУ від 02 лютого 2010 року № 4–рп/2010, згідно з якою «В розвиток конституційних

положень про статус української мови як державної та порядок застосування мов згаданими законами України встановлено одну з засад державної мовної політики в сфері освіти: навчальна і виховна робота в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється українською мовою, *поряд* з якою можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин» [4]. Таким чином КСУ підтвердив свою позицію стосовно того, що мови національних меншин можуть застосовуватися в Україні у сфері освіти лише *поряд* з державною мовою.

Тут необхідно зазначити, що сформульовані у рішеннях КСУ правові позиції ураховані законотворцями під час розроблення законопроектів у сфері мовних відносин, з огляду на правову природу його актів як особливого джерела права. Відтак у статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 (далі – Закон про освіту) законодавець фактично відтворив резолютивну частину Рішення від 14 грудня 1999 року № 10–рп/99, сформулювавши положення про те, що особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання мовою відповідної національної меншини *поряд* з державною мовою для здобуття дошкільної і початкової освіти. Тобто особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти *поряд* із державною мовою, мовою відповідної національної меншини України (див. абзац 3 частини першої статті 7 Закону про освіту) [5].

Вказане узгоджується з п. 1 Гаазьких рекомендацій у яких вказано, що «Право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізовано тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання. Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою» [2].

Поняття «вивчення рідної мови» є дещо вужчим у контексті прав національних меншин на освіту рідною мовою, аніж право на «навчання рідною мовою» і передбачає вивчення мов меншин. Його зміст безпосередньо стосується права національних меншин і корінних народів на *вивчення їхньої рідної мови* у дошкільних закладах, школі та ВНЗ або через національні культурні товариства на території всієї держави. Тобто, зважаючи на текст Конституції України, ні кількісні показники, ні територія проживання національної меншини чи корінного народу не можуть завадити праву громадянина України, який належить до національної меншини чи корінного народу, вивчати рідну мову свого народу. Відповідно до положення Конституції України (ч. 5 ст. 53) [1] та Закону про освіту (абзац 4 частина перша стаття 7) [5], держава бере на себе зобов'язання таке право забезпечити.

Очевидно, що йдеться про гарантоване право представників національних меншин чи корінного народу вивчати рідну мову, навіть якщо така особа (наприклад, дитина в класі) є одна. У такому разі, на нашу думку, юридичною підставою для вивчення особою мови національної меншини чи корінного народу має бути заява такої особи (осіб) про забезпечення гарантованого законом права. Отже, правове значення тут матиме лише бажання, вимога (заява особи, осіб) вивчати рідну мову в тому чи іншому навчальному (державному чи комунальному) закладі. Однак такі деталі, сподіваємося, будуть прописані в новому законопроекті про середню освіту, на що, зокрема, вказувала і Міністр освіти і науки. Єдиною умовою забезпечення цих освітніх потреб представників національної меншини (корінного народу) з боку держави є можливість (здатність) навчального закладу (школи чи ВНЗ) певної територіальної громади забезпечити вивчення мови національної меншини чи корінного народу. Тут, власне, і можуть виникнути проблеми з педагогічними (науково-педагогічними) кадрами для реалізації гарантованого Конституцією права. Наприклад, це може бути проблема викладачів (вчителів), які б змогли навчати мови караїмів або кримських татар, тобто наших співвітчизників, які переїхали до Львова через окупацію Росією Кримського півострову.

Отже, поняття, використані у формулюванні частини п'ятої статті 53 Конституції України, – «*навчання рідною мовою*» і «*вивчення рідної мови*» – належать до обсягу прав національних меншин на освіту рідною мовою і юридично закріплюють двомовність у школах, де навчаються громадяни України – представники національних меншин (на нашу думку, також і корінних народів).

Правовою основою визначення змісту конституційних понять «*навчання рідною мовою*» і «*вивчення рідної мови*» є рішення Конституційного Суду України у яких здійснено тлумачення статті 10 і частини п'ятої статті 53 Конституції України, а саме: Рішення КСУ від 02 лютого 2010 року № 4–рп/2010 та Рішення КСУ від 02 лютого 2010 року № 4–рп/2010. Також, правовою основою для визначення змісту прав національних меншин у сфері мови освіти в українському законодавстві є Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту 1996 року.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/hcnm/32194?download=true>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови): Рішення Конституційного суду від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 // Вісн. Конституц. Суду України. – 2000. – № 1. – С. 5–13.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про загальноосвітній навчальний заклад» від 2 лютого 2010 року N 4-рп/2010 (Справа N 1-11/2010). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-10>

5. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 №2145-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Медведик В. В.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОФІСУ ПОЛІЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розвиток сучасних суспільних відносин проходить під впливом таких тенденцій, як глобалізація та регіоналізація, що призводять до підвищення ролі міжнародного права та його фрагментації, наслідком чого є поява регіональних правопорядків. Такою регіоналізацією характеризується правопорядок Європейського Союзу (далі – ЄС), основою якого стало інтеграційне право ЄС, яке, у свою чергу, формує європейський правопорядок та поліцейський простір. Вказані вище категорії характеризують такі критерії як: організованість, системність, стабільність та єдність елементів. Їх науковий аналіз має практичне та теоретичне значення, що зумовлено, в тому числі, і впливом на національні правопорядки, системи правоохоронних органів держав-членів ЄС, третіх країн. Безсумнівно, Україна, визнаючи спільні європейські цінності, навіть не будучи членом ЄС, не має необхідності розвивати національний правопорядок згідно з принципами розвитку права ЄС. Україна удосконалює національне законодавство, враховуючи

стандарти законодавства ЄС, що сприяє системній сумісності правових систем та правопорядків.

У свою чергу, неодмінним елементом правотворчого і правозастосовного процесів можна визначити інституційну складову. Йдеться про внутрішньодержавні та наднаціональні органи, інструменти за допомогою яких відбувається формування та реалізація європейського поліцейського простору. Механізми його забезпечення зумовлені реалізацією спільної політики Європейського Союзу у сфері забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції, різноманітними формами співпраці правоохоронних органів європейських держав.

Окремі теоретичні висновки і рекомендації із зазначеної проблематики наведено в працях таких українських та зарубіжних вчених, як: В. Буткевич, Дж. Вайлер, М. Гнатовський, В. Денисов, В. Євінтов, Л. Ентін, О. Зайчук, І. Ільїн, А. Капустін, С. Кашкін, В. Кернз, В. Макар, З. Макаруха, Н. Малишева, М. Микієвич, В. Мицик, А. Мовчан, В. Муравйов, Р. Петров, А. Татам, Б. Топорнін, Г. Тункін, Л. Фалалєєва, Т. Хартлі, С. Черніченко та ін. У роботах згаданих авторів відображені окремі аспекти формування європейського поліцейського простору, правопорядку, але в зазначених працях не в повній мірі відображено сучасні тенденції наукового підходу до досліджуваної проблеми.

Поліцейська співпраця набуває особливого значення в умовах інтеграційних процесів в Україні та ЄС, що зумовлює не тільки необхідність об'єднання зусиль держав і підвищення ефективності використання наявних можливостей міжнародної поліцейської співпраці, а й прийняття на національному та міжнародному рівнях скоординованих заходів щодо вдосконалення правового регулювання.

Підписання Україною у Брюсселі 07.06.2014 року Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована 16.09.2014) офіційно проголосило про прагнення нашої держави стати повноцінним учасником інтеграційних процесів серед країн Європи [1].

Логічним результатом активної діяльності вищого політичного керівництва України і ЄС в напрямі практичної реалізації зазначених засад стало створення спеціального механізму співробітництва системи вітчизняних правоохоронних органів зі спеціальною інституцією ЄС – Європейським поліцейським офісом. Даний механізм передбачений в Угоді між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво, яка була ратифікована Законом України від 12.07.2017 [2].

Жодні положення Угоди про співробітництво не перешкоджають

будь-яким домовленостям про надання взаємної правової допомоги, здійсненню взаємних робочих контактів правоохоронних органів, а тому важливими залишаються способи такого співробітництва та основні цілі. Таким чином, одним із способів співробітництва України та Європолу є: Створення національного контактного пункту, який є центральним пунктом при здійсненні передачі персональних даних від юридичних осіб приватного права, створених в Україні, а також інформації від фізичних осіб, які проживають в Україні, до Європолу.

Консультації та більш тісне співробітництво, визначаються наступними напрямками:

- організація зустрічей на високому рівні між компетентними органами України та Європолем проводяться регулярно з метою обговорення питань, пов'язаних з Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво та співробітництвом в цілому;

- регулярні консультації представників Національного контактного пункту та Європолу з питань політики та питань, що становлять спільний інтерес, з метою реалізації їхніх завдань та координації відповідної діяльності;

- запрошення представника Національного контактного пункту до участі в засіданні голів національних підрозділів Європолу;

- посилення співробітництва шляхом відрядження офіцерів зв'язку від України. Європол на власний розсуд також може прийняти рішення щодо відрядження власного офіцераів зв'язку до України [2].

При реалізації зазначених способів співробітництва України і Європолу, вітчизняним спеціалістам слід враховувати, що у Європейському Союзі головна увага при проведенні спільного навчання поліцейських країн-членів ЄС зосереджується на вивченні трьох основних блоків питань, а саме:

- проблемні аспекти управління поліцією (в першу чергу управління персоналом поліцейських підрозділів різного функціонального призначення);

- зміни котрі відбуваються з поліцейськими системами держав-членів ЄС в результаті апробації і впровадження нових принципів і стандартів роботи поліції з метою підвищення якості і ефективності функціонування всієї системи органів охорони громадського порядку;

- вивчення методів контролю за злочинністю і найбільш раціональних форм протидії їй.

Відзначимо, що в ЄС діють спеціалізовані навчальні заклади в яких здійснюється спеціальна підготовка персоналу правоохоронних органів держав-членів ЄС. Зокрема, – це Європейський поліцейський коледж у м. Бремшил (Англія). В зазначеному навчальному закладі здійснюється

підготовка (перепідготовка) старшого начальницького складу поліції всіх держав-членів ЄС а також будь-якої держави світу яка має тісні зв'язки з Європою [3, с. 64–68]. Є підстави прогнозувати, що підготовка спеціалістів українських правоохоронних відомств буде фактором зміцнення їх кадрового потенціалу і передумовою підвищення якості удосконалення управління відповідними службами і підрозділами.

Важливою формою співробітництва України і Європолу є організація візитів експертів, представників правоохоронних органів та їх керівників, які спеціалізуються на протидії різним видам злочинності. Такі заходи здійснюються з метою аналізу методів і заходів взаємодії служб і підрозділів поліції які доцільно застосовувати при виявленні тяжких форм організованої злочинності. Це стосується передового досвіду раціонального планування розслідування окремих видів злочинів, прийомів спільного вироблення і перевірки криміналістичних версій з метою розкриття резонансних злочинів, формулювання принципів найбільш раціональної взаємодії між слідчим і іншими працівниками поліції, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю, вироблення уніфікованих заходів щодо залучення у процес розкриття злочинів громадськості та інше. Для держав ЄС схожа форма співробітництва поліцейських органів не є новою. Ефективною формою співробітництва поліцейських органів держав-членів ЄС є щомісячні наради міністрів внутрішніх справ країн співтовариства [4, с. 560].

В подальшому більш тісніше співробітництво дасть змогу систематично залучати Міністра внутрішніх справ України до роботи подібних нарад. Така перспектива буде сприяти виробленню оптимальних моделей управління підрозділами Міністерства внутрішніх справ України формуванню найбільш оптимальних і раціональних способів використання тих чи інших підрозділів правоохоронних органів в неординарних умовах та ін. Доцільно зазначити, що відповідно до Додатку 3 до Угоди між Україною та Європолем, Україну у відносинах з організацією можуть представляти компетентні органи, які згідно з національним законодавством України є відповідальними за запобігання кримінальним правопорушенням та боротьбу з ними. Зокрема, – це поліція, Служба безпеки України, Державний комітет фінансового моніторингу України, Генеральна прокуратура України. МВС України є національним контактним пунктом між Європолем та іншими компетентними органами України. МВС співпрацює з Європолем на основі регулярного обговорення напрямів співробітництва в цілому і низки пов'язаних супроводжуваних питань становлять взаємний інтерес. Також МВС бере на себе більшу частину навантаження у порівнянні з іншими правоохоронними відомствами щодо обміну інформацією між

Європолом і Україною.

Виходячи із вищевикладеного, можна підсумувати, що розгляд основних організаційно-правових способів та форм співробітництва України і Європейського поліцейського відомства дає підстави зробити наступні *висновки*:

- правовою основою співробітництва України і Європолу є міжнародний договір – Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво;

- цілями співробітництва України і Європолу є посилення спільної діяльності держав-членів Європейського Союзу, які діють через Європол з Україною, з метою запобігання небезпечним формам міжнародної злочинності, виявленню тяжких злочинів, припинення та розслідування злочинів шляхом обміну спеціальною стратегічною й технічною інформацією, тощо;

- організаційно-правові способи співробітництва України і Європолу здійснюється шляхом: створення Національного контактного пункту, компетентних органів (Національної поліції України, МВС України, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України та ін), організації консультацій та більш тісного співробітництва (зустрічей на високому рівні між компетентними органами України та Європолом, участь представників України у засіданні голів національних підрозділів Європолу, тощо), відрядження офіцерів зв'язку для обміну досвідом та інформацією;

- обмін стратегічною і технічною інформацією відбувається шляхом виконання спеціальних запитів, які може складати як Україна так і Європол з метою отримання необхідних даних.

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

2. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про про оперативне та стратегічне співробітництво. Закон України від 12.07.2017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

3. Горшенева И.А. Полиция в механизме современного демократического государства учеб.пособие / Горшенева И.А.– М, : Юнити–Дана, 2004. – 174 с.;

4. Дір Ю.І. Правові аспекти становлення «простору свободи, безпеки та юстиції» у розширеному ЄС / Ю.І. Дір, З.М. Макаруха // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2007. – №33. – С. 559–564.

Мелех Л. В.

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

З 1 вересня 2017 р. в повному обсязі вступила в силу дія Угоди про асоціацію між Євросоюзом та Україною. Угода про асоціацію є основним інструментом для тіснішого зближення України та ЄС: вона сприяє поглибленню політичних відносин, сильнішим економічним зв'язкам та взаємній повазі до спільних цінностей. Економічна частина угоди, поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі, надає Україні можливість для розширення своїх торговельних відносин та економічного розвитку. Адже вона відкриває нові ринки для України, сприяє адаптації законодавства, стандартів та регламентів в різних секторах. Останнє допоможе інтегрувати стандарти ЄС до ключових секторів української економіки.

Новим Господарським процесуальним кодексом України (ГПКУ) встановлено чіткий порядок та строки вчинення процесуальних дій, а саме: вступ до справи, зміна предмета або підстав позову, склад суду під час розгляду справи за нововиявленими обставинами, строки подання доказів, чіткі стадії судового процесу, розумні обмеження можливості відкладення розгляду та зупинення провадження у справі.

У документі розмежовано повноваження між різними видами юрисдикції, уточнено та розширено категорії справ, підвідомчих господарським судам, а також розширено юрисдикцію господарських судів, яка визначається з урахуванням не лише суб'єктного складу правовідносин, а й змісту спірних правовідносин. Редакція нового ГПК змінює традиційний підхід до видів провадження в господарському судочинстві: крім загального позовного, передбачає спрощене позовне у тих випадках, коли боржник не заперечує проти вимог заявника, та наказне провадження. Крім іншого, вводиться процедура врегулювання спорів за участю судді, розширюється перелік способів судового захисту та засобів доказування (завдяки свідкам та висновкам експертів у галузі права), запроваджуються нові правила забезпечення позову та інші нововведення. Загалом автори документа демонструють підхід до уніфікації процесів у різних видах судочинства.

Суттєвих змін зазнали й інститути доказового права, забезпечення позову та попередніх забезпечувальних заходів. Так, як докази

допускатимуться показання свідків та аудіо - і відеозаписи, а нові зміни до Кодексу встановлюють гарантії від незаконного їх застосування. За словами авторів проєкту нового ГПК, ці норми є відображенням світової практики і нададуть сторонам та третім особам більше можливостей доведення перед господарським судом тих обставин, на які вони посилаються на підтвердження своїх вимог.

Важливою новелою є й виключення з Кодексу інституту положення про відмову в прийнятті заяви. Існування таких норм надавало суду можливість відмовляти у доступі до суду, позбавляти заявників права на судовий розгляд. Питання ж забезпечення дотримання процесуального закону у разі подання заяви вирішуватимуться за наявності відповідних доказів за допомогою нового інституту залишення заяви без розгляду. Новими для господарського процесу також є стадії попереднього судового засідання, які даватимуть змогу для досудового врегулювання спору та належної підготовки справи до головного судового розгляду. Певні зміни в проєкті нового ГПК запроваджуються і в інститутах перегляду судових актів. Зокрема, з урахуванням світового досвіду та положень Цивільного процесуального кодексу України, викладено положення щодо апеляційного та касаційного оскарження рішень господарського суду, а також більш детально регламентовано положення щодо розгляду господарських спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання.

Одним з основних завдань редакції нового ГПК його розробники називають повноцінне забезпечення принципу змагальності сторін. Господарський процес має стати справжнім змаганням зі справедливими правилами. Цей кодекс повинен забезпечити реальну, а не формальну змагальність сторін, за якої суддя має виступати в ролі арбітра, а не слідчого, тоді як кожна зі сторін повинна довести обставини, на які вона посилається. Водночас, згідно з новим кодексом, сторони несуть ризики настання наслідків, пов'язаних з учиненням чи невчиненням процесуальних дій [1].

Все це викликало жваве обговорення під час дискусії «Проект Господарського процесуального кодексу: переваги і недоліки» за круглим столом, організованим комітетом з процесуального права Асоціації правників України. «Навряд чи можна говорити про глобальну реформу судового процесу, оскільки не змінюється роль судді», — зазначив заступник голови комітету, радник судової практики ЮБ «Єгоров і партнери» А. Мілютін. – Суддя повинен перестати бути слідчим, який шукає істину, і має віддати права слідчого адвокатам, а справа суду – оцінка доказів і допомога сторонам». Однак, за словами адвоката, сьогодні в Україні ми маємо не змагальний процес, а інквізиційний (розслідування). Тобто суд фактично розслідує обставини справи, натомість адвокат

залишається лише спостерігачем, якого суд не бажає слухати. Правник також вважає, що судді взагалі важко буде встановити істину, адже в судовому провадженні йдеться про відтворення певних подій, вивчення того, чи відбулись вони тощо. По суті, нині в господарському процесі слово «істина» просто замінено на поняття «всі обставини справи». Ідеться про те, що відповідно до норм чинного ГПК неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, є однією з підстав для скасування або зміни рішення суду першої інстанції апеляційною. Разом з тим важко чітко визначити, що ж таке «всі обставини справи» та якою повинна бути глибина їх вивчення, адже обставини справи можна досліджувати вічно – і це суперечить принципу сталості рішення [2].

Та попри все, на переконання учасників обговорення проекту нового ГПК, пропонувані зміни до нормативно-правового акта, покликаного визначити засади здійснення господарського судочинства, у цілому є позитивні й необхідні. Але, перш ніж запроваджувати подібні зміни, варто було б скористатися досвідом іноземних країн, проаналізувати напрями розвитку судочинства в інших правових системах, щоб законодавство України не ставало ареною для експериментів. Тому хотілося б, аби після таких нововведень до ГПК господарський процес не втратив своїх унікальних характеристик і став ефективним кроком проведення судової реформи в Україні.

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. №1798-ХІІ[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

2. Кривецький О. Проект нового ГПК: актуальні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2462:proekt-novogo-gpk-perevagi-i-nedoliki&catid=8&Itemid=350

Мина В. В.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ АНАЛОГІЇ ПРАВА ТА АНАЛОГІЇ ЗАКОНУ – ЯК ЗАСОБІВ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН У ПРАВІ

Процес вдосконалення законодавства здійснюється безперервно, як на законодавчому рівні шляхом внесення змін, так і в

правозастосовній практиці. Не викликає сумнів те, що цей процес вдосконалення буде здійснюватися постійно, адже змінюються умови життя; соціально-економічні відносини; під час здійснення судочинства виявляються законотворчі помилки; недоліки юридичної техніки, до яких належать помилки і упущення законодавчого органу; суперечливість, неузгодженість норм; до того ж, неможливо нормативно охопити всі життєві ситуації, що об'єктивно вимагають правового врегулювання.

Найчастішою причиною змін у законодавстві є його недостатня повнота та визначеність деяких положень, які є важливим фактором функціонування будь-якої галузі права. Недотримання цих вимог спричиняє появу прогалин у праві.

Якщо суспільні відносини, що потребують правового регулювання, виявляються неврегульованими, питання про права та обов'язки відповідних суб'єктів вирішується шляхом застосування закону за аналогією. В іншому випадку питання вирішується шляхом застосування за аналогією принципів права.

С.І. Вільняський, Е.Ш. Кемуларія, П.О. Недбайло стверджували, що інститут аналогії права не має прямого відношення до аналогії, якщо під такою в прямому сенсі цього слова розуміти порівняння двох близьких і рівноцінних за значенням і положенням об'єктів [1, с.9]. У випадку з аналогією права таких рівноцінних об'єктів, що підлягають порівнянню, не існує.

Дійсно, на перший погляд, аналогія права не може бути повністю віднесена до логічного розуміння аналогії. Під логічне обґрунтування цього терміну більше підходить аналогія закону. Адже, аналогія закону – це вирішення конкретної юридичної справи на підставі норм права, які регулюють схожі з розглядуваними суспільні відносини. Аналогія у праві ґрунтується на порівнянні суспільних відносин з нормами та принципами права, які не регулюють дані відносини, але мають схожі з ними ознаки і відповідно можуть бути застосовані до їх врегулювання. Процедура застосування аналогії закону, як логічний прийом, є творчою діяльністю, яка полягає в перенесенні деяких якостей, притаманних одним явищем, на інші, схожі з першими в сукупності істотних ознак.

Так, Є.В. Васьковський, зазначав, що за своєю логічною природою аналогія права тотожна аналогії закону і відрізняється від останньої лише більшою широтою матеріалу, яким вона оперує [2, с.268]. Розглядаючи сутність аналогії права, Є.В. Васьковський зводив її до того, що при відсутності в законодавстві готової норми, яка б могла бути застосована до даного випадку, з наявних норм попередньо добувається нова норма

відносно однорідного випадку, а потім ця нова норма за аналогією застосовується до не передбаченого законом випадку.

Водночас, при використанні аналогії права, суб'єкту правозастосування необхідно встановити схожість між врегульованими і неврегульованими відносинами, тобто провести аналогію з найбільш значними та важливими суспільними відносинами, що потребують правового регулювання, виявити інформацію, яку можливо перенести з одного відношення на інше, знайти принцип права, який підлягає застосуванню за аналогією з цими відносинами.

Таким чином, логічна складова, характерна для методу аналогії присутня і при застосуванні аналогії права. Даний висновок, в свою чергу, свідчить про необхідність визнати, що аналогія права, як спосіб подолання прогалин в праві, є частиною інституту аналогії у праві, і міцно укорінився в теорії і юридичній практиці.

Аналогія права і аналогія закону є взаємозалежними інститутами, що передбачає застосування цих двох методів у поєднанні один з одним з метою реалізації принципів права, захисту прав та свобод людини при регулюванні суспільних відносин на підставі норм законодавства. Так, наприклад, європейські судді при обґрунтуванні своїх рішень виходять не тільки з конституційних норм, але й з принципів справедливості, розумності, природного права, відповідності моральним критеріям, суспільної необхідності та цілей конституційно-правового регулювання у суспільстві.

Аналогія закону не застосовується механічно, а повинна спиратися на загальні принципи, які виступають методами формування права. Д.І. Дедов зазначає, що у демократичній правовій державі закон має відповідати праву. Аналогія закону можлива тоді, коли вже існує правовий механізм, закріплений в законі та належний до застосування щодо іншої ситуації. Аналогія права використовується, коли такого механізму ще немає. Але в обох випадках ми маємо справу з загальними принципами права. Аналогія вже наявних правових засобів можлива лише з врахуванням загальних принципів права, оскільки на них заснована будь-яка застосовна за аналогією норма закону.

Застосовуючи аналогію закону, ми, насамперед, застосовуємо принципи права. Іншими словами, ми визначаємо застосований в «донорській» нормі закону загальний принцип права, звіряємо, чи можна його застосувати в іншій ситуації, і лише після цього реалізується аналогія закону [3, с.53–54]. Зокрема, відповідно до Конституції України, яка містить загальні принципи права, її норми мають найвищу юридичну силу поряд з іншими нормативно-правовими актами, отже їх застосування повинно відповідати в першу чергу нормам Конституції тобто принципам права.

Розглянувши основні аспекти сутності аналогії права та аналогії закону, слід зазначити, що співвідношення «аналогії закону» та «аналогії права» полягає у обмеженні один одного, з одного боку, нормою закону, з іншого – принципами права, з метою врегулювання неврегульованих суспільних відносин відповідно до принципів права.

Вирішуючи справу за аналогією права, суб'єкт правозастосування не створює принципи права, а лише виявляє вже існуючі принципи права та формулює їх у рішенні в процесі врегулювання конкретного випадку. При цьому, застосування принципів права до врегулювання суспільних відносин за аналогією передбачає відсутність необхідної в цих випадках норми або принципу права, що можуть прямо їх врегулювати. Тому принцип права застосовується за аналогією до схожих суспільних відносин, що підпадають під дію такого принципу, що обумовлює логічну основу методу аналогії права.

Щодо визначення поняття аналогії права погляди науковців можна розділити на три групи: одні вважають, що аналогія права – це вирішення не врегульованих нормою права відносин на основі принципів права закріплених в законодавстві; другі – на основі принципів права, загальних засад і змісту законодавства; треті – на основі принципів та сутності права.

С.О. Комаров аналогію права визначає, як рішення конкретної справи виходячи з принципів права в цілому, галузі або інституту даної галузі права [4, с. 227].

Принципи права є загальною категорією, яка відображає сутність права. При цьому, в процесі застосування права за аналогією дуже важливо чітко відрізнити принципи права від норм права, адже від цього залежить правильне визначення методу подолання прогалин у праві, а саме за допомогою аналогії закону або аналогії права.

Зокрема, принципи відрізняються від норм ступенем узагальнення, вони слугують основою для функціонування норм та пов'язують положення нормативно-правових актів з вимогами правової системи. Принципи не породжують безпосередньо правові наслідки. Принцип визначає мотив (причину), що надає аргументи щодо певного напрямку прийняття рішення, але не обов'язково призводить до певного результату.

Важливим питанням застосування аналогії права є можливість застосування принципів права сформульованих суддями в судових рішеннях.

У більшості країн романо-германської правової сім'ї судова практика формально не є джерелом права (за винятком Швейцарії), а якщо визнається таким, то тільки щодо відносин, які не врегульовані або недостатньо врегульовані законом.

Нині в багатьох країнах так зване «судове право» вважається

допоміжним джерелом права. Аналогічного значення судова практика набуває і в українській правовій системі.

В цьому контексті прецедент функціонує не як окреме джерело права, а як принципове рішення, тобто рішення, норма якого може бути узагальнена на рівні принципу: тлумачення законодавчого положення. Яке визнано правильним для вирішення однієї справи, є таким само чином правильним і для вирішення інших справ.

Отже, прецедентне значення має не формалізована частина мотивації судового рішення, а формулювання принципу права, яким узагальнюється ця мотивація, та основні ідеї, які цей принцип відображає. Тому, як правило, суди у країнах континентальної Європи посилаються на «принцип» чи «загальні принципи права», а не на конкретні судові рішення [5, с.485].

Вирішуючи питання за аналогією права необхідно спиратись на принципи права закріплені у судовій практиці, під якою слід розуміти багаторазове, однакове вирішення судами однієї і тієї ж категорії справ. Послідовна судова практика, в тому числі у випадках застосування права за аналогією є підґрунтям створення правової держави, в якій права людини переважатимуть над владою держави, визнаватимуться найвищою цінністю держави та суспільства загалом.

Розглянувши основні положення про аналогію права та її співвідношення з аналогією закону можна навести наступне визначення аналогії права, яка передбачає вирішення суспільних відносин, щодо яких існують прогалини у праві на підставі принципів права, що закріплені у законодавстві, виводяться із його змісту та суті, сформульовані в правовій доктрині та судовій практиці, походять з правової системи та міжнародного права.

1. Вильнянский С. И. Значение логики в применении правовых норм / С. И. Вильнянский // Ученые записки Харьковского юридического института. – 2008. – Вып. 3. – 46 с.

2. Васьковський Е. В. Учение о толковании и применении гражданских законов. Цивилистическая методология / Е. В. Васьковский. – Одесса : Экон. Тип, 2001. – Ч. 1. – 400 с.

3. Дедов Дмитрий Иванович. Юридический метод : Научное эссе / Д. И. Дедов. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 160 с.

4. Комаров С. А. Общая теория государства и права: Курс лекций / С. А. Комаров ; [2-е изд. исправ. и доп.]. – М.: Манускрипт, 1999. – 312 с.

5. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.

Наливайко Л. Р.

проректор,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Романов М. Ю.

студент

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Правовий статус внутрішньо переміщених осіб на сьогоднішній день в Україні потребує значної уваги, як з боку науковців так і законодавця, оскільки рівень забезпечення їх прав і свобод, знаходиться під серйозною загрозою в ситуації, що склалась.

Таке явище має місце у зв'язку із терміновим переселенням з тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей, а також Автономної Республіки Крим, громадян України та інших осіб, що перебувають на території нашої держави на законних підставах і проживали у вказаних адміністративних одиницях.

Особливої гостроти та актуальності проблемі надає кількість внутрішньо переміщених осіб, яка станом на лютий 2017 р., сягнула позначки у 1 млн. 628 тис. осіб [1].

Україна, проголосивши себе правовою та соціальною державою повинна здійснювати повний комплекс заходів, щодо утвердження, укріплення та розвитку регламентованих положень, а зважаючи на те, що за допомогою системи прав реалізуються функції держави, а даний комплекс питань, в світлі останніх подій, потребує негайного розв'язання.

А з-поміж всього іншого, зважаючи на те, що культурними, спираючись на позицію С. Лисенкова, викладену в Юридичній енциклопедії за загальною редакцією Ю. Шемшученка, є група конституційних прав і свобод людини і громадянина, спрямованих на забезпечення культурних і духовних потреб особи. [2].

Окрім цього, Основний Закон, надає певний перелік культурних прав, якими володіють громадяни України та особи без громадянства, що перебувають на території нашої держави на законних підставах. До них, зокрема, належать права: на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), на освіту (ст. 53), на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності (ст. 54), тощо [3].

В свою чергу, одним із найбільш важливих культурних прав для внутрішньо переміщених осіб є конституційне право на освіту, що визначено в Основному Законі та регламентоване рядом нормативно-правових актів міжнародної юрисдикції.

В Конституції України, зокрема в статті 53 сформульовано основні положення, що відображають концепцію освіти в Україні. В контексті її обов'язковості, доступності і безоплатності (на дошкільному, а також на рівнях повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах).

Разом із тим, на розвиток відповідного напрямку, Верховною Радою України 05.09.2017 року було прийнято Закон України «Про освіту» [3], серед основних положень якого визначено дев'ять наступних принципів освіти в Україні: право на якісну та доступну освіту; право на рівні умови доступу до освіти; право особи на різні рівні освіти; право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів; право на соціальний захист здобувачів освіти; право на належні умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

В свою чергу, в реальних умовах, дані прописні істини можуть нівелюватися залежно від тяжкості ситуації із забезпеченням прав внутрішньо переміщених осіб, залежно від регіону переселення. Але не зважаючи на такі ризики у 2017 р. за інформацією Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб до українських ВНЗ вступило 1550 студентів з тимчасово непідконтрольних та окупованих територій. Перший заступник Міністра Юсуф Куркчі взяв участь у прес-конференції на тему «Рівний доступ до освіти громадянам з Криму та Донбасу: підсумки вступної кампанії-2017 та можливості здобути середню та професійно-технічну освіту», що проходила у УНІА «Укрінформ» [4].

Разом із тим належить звернути увагу на окремі положення, що виділені в Законі України «Про освіту», в частині забезпечення права на освіту для осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, до яких належить віднести і внутрішньо переміщених осіб.

А саме регламентовано рівність прав осіб, яких визнано біженцями або осіб, які потребують додаткового захисту згідно із Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та інших громадян України, що виступає досить абстрактною гарантією в ситуації, яка склалась, але зважаючи на вказані вище статистичні дані щодо кількості вступників з тимчасово непідконтрольних

та окупованих територій є підстави стверджувати про те, що вказані гарантії є ефективними та результату досягнуто.

Отже, на підставі проаналізованих даних, поглядів науковців, а також нормативно-правової бази, що забезпечує стале функціонування інституту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також офіційних даних статистики належить обґрунтувати позицію, щодо необхідності підвищення якості забезпечення права на освіту громадянам України, що отримали статус внутрішньо переміщених шляхом створення окремого нормативно-правового та наукового підґрунтя, що здатне більш ефективно розв'язувати проблеми вказаних осіб в контексті їх освіти.

1. Фундація. 101 – В Україні зменшилась кількість вимушених переселенців – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foundation101.org/news/20170301>

2. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1 Т.5: П–С. – 2003. – 736 с.: іл. – ISBN 966-7492-05-02

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання від 28.06.1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

4. Закон України «Про освіту» Верховна Рада України; Закон від 05.09.2017 року №2145-19 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>

5. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtot.gov.ua/u-2017-rotsi-do-ukrayinskyh-vnz-vstupylo-1550-studentiv-z-tymchasovo-nepidkontrolnyh-ta-okupovanyh-terytorij/>

Нестерович В. Ф.

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

доктор юридичних наук, доцент

(Луганський державний університет

внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ВИБОРИ» У СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Вибори є однією з найбільш апробованих та загальноприйнятих форм безпосередньої демократії, яка наразі має постійне застосування в усіх без виключення демократичних державах світу. Слушно у даному разі вказує німецький вчений Г. Майєр, що вибори, які проводяться у

загальнонаціональному масштабі, – «це найбільш масовий процес, який знає право» [1, с. 124]. Саме з виборчої дільниці для багатьох громадян починає формуватися їх політична зрілість та є чи непершим досвідом безпосередньої участі у вирішенні державних та суспільних справ. Окрім цього, вибори починають займати усе помітне місце та відігравати значно більшу роль навіть у недемократичних та напівдемократичних режимах, вказуючи тим самим на те, що органи публічної влади за будь-якого державно-правового режиму залежать від тих ким вони правлять.

Поняття «вибори» досить широко використовується у Конституції та законах України, однак його безпосереднє визначення у вітчизняному виборчому законодавстві відсутнє. Попри такий підхід, норми виборчого законодавства України дають можливість чітко зрозуміти, що вибори – це одна з основних форм безпосередньої демократії, яка передбачає формування складу представницьких органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування шляхом голосування виборців.

Утім для належного розуміння поняття «вибори», вкрай важливо звертати увагу на контекст, у якому цей термін вживається у виборчому законодавстві України. Так, якщо взяти Конституцію України, то у ній поняття «вибори» вживається у широкому та вузькому значеннях:

1) у широкому значенні виборами позначається уся сукупність виборчих процедур та етапів при формуванні представницьких органів публічної влади шляхом безпосереднього голосування виборців. Наприклад, виключно законами України визначається організація і порядок проведення виборів (п. 20 ч. 1 ст. 92 Конституції України);

2) у вузькому значенні під виборами розуміється лише один з етапів виборчого процесу – голосування. Наприклад, чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України (ч. 1 ст. 77 Конституції України).

Широке розуміння виборів досить часто можна зустріти у різного роду міжнародних документах, що стосуються виборчого права. Зокрема, у Річному звіті Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ за 2014 рік вказується, що «вибори – це не подія одного дня, а процес, який потрібно розглядати у всій його повноті, аналізуючи аспекти, що виходять за рамки процедур дня виборів, – наприклад, здатність виборців зробити усвідомлений вибір між альтернативами, прозорість і сумлінність фінансування виборчої кампанії, наявність механізму своєчасного і ефективного правового захисту, а також забезпечення точних, чесних і прозорих відомостей результатів голосування» [2; с. 12].

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то виборче

законодавство деяких країн, особливо пострадянського простору, дає чітке визначення поняттю «вибори». Так, згідно з ст. 1 Виборчого кодексу Республіки Молдова 1997 року, вибори – це «діяльність громадян, партій та інших суспільно-політичних організацій, виборчих блоків, виборчих та інших державних органів щодо складання списків виборців, висунування і реєстрації кандидатів, проведення передвиборної агітації, проведення голосування і підбиття його підсумків та інша виборча діяльність, здійснювана відповідно до чинного законодавства [на виборах Парламенту, Президента Республіки Молдова та органів місцевого публічного управління]» [3]. У ст. 2 Виборчого кодексу Грузії 2011 року, вибори визначаються як «виборчий процес, призначення і результат якого є обрання представницьких органів публічної влади та посадових осіб публічної влади» [4, с. 2].

Відповідно до ст. 2 Федерального закону Російської Федерації «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації» від 12 червня 2002 року № 67-ФЗ, «вибори – це форма прямого волевиявлення громадян, що здійснюється відповідно до Конституції Російської Федерації, федеральних законів, конституцій (статутів), законів суб'єктів Російської Федерації, статутів муніципальних утворень з метою формування органу державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями посадової особи» [5].

Таким чином, вибори – це передбачена конституцією та гарантована державою форма безпосередньої демократії, яка полягає у формуванні складу представницьких органів державної влади, органів влади автономії та органів місцевого самоврядування шляхом голосування виборців.

1. Государственное право Германии: Сокр. перев. немецкого семитомного издания. – В 2-х т. – Т. 1. – М: ИГП РАН, 1994. – 311 с.

2. OSCE/ODIHR Annual Report 2014 / The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Warsaw: Agencja Karo, 2015. – 88 p.

3. Codul Electoral [Republica Moldova] COD Nr. 1381 din 21.11.1997 // Monitorul Oficial. – Nr. 81. – Art. 667.

4. Election Code of Georgia as of 27 October 2015 (CDL-REF(2016)004) [Engl. only] / Venice Commission. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2016. – 160 p.

5. Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации: Федеральный закон от 12 июня 2002 г. № 67-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2002. – № 24. – Ст. 2253.

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

На сьогодні транснаціональні злочинні організації не лише об'єднують спільні зусилля, а й стають все могутнішими та налагоджують чітко зорганізовану взаємодію один з одним з метою реалізації своєї протиправної діяльності, розширення діяльності щодо охоплення незаконних ринків збуту й розширення своїх можливостей. Уряду будь-якої країни надто складно застосовувати заходи, які будуть ефективними для боротьби з транснаціональною злочинністю не користуючись жодною із форм міжнародного співробітництва.

Відповідно до ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000, яку Україна ратифікувала 04.02.2004, злочин носить транснаціональний характер, якщо він: вчинений у більш ніж одній державі; вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [1].

За останні роки співпраця України на міжнародному рівні розвивається надзвичайно швидко і бурхливо. Актуально звернути увагу на те, що раніше підґрунтям співпраці України у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю на міжнародному рівні була двостороння взаємодія, а акцент співпраці покладається на розширення застосування і використання можливостей спеціалізованих міжнародних організацій, що формуються на європейському рівні. Перегляд питань розвитку та становлення нормативної бази співпраці на міжнародному рівні показує, що провідна роль у формуванні та розвитку такого напрямку міжнародної співпраці у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, як договірно-правова координація, належить державі і тому важливе значення для розвитку сфери боротьби з транснаціональною злочинністю має співпраця з Європейським Союзом.

В полі зору вчених питання регулювання співпраці України та ЄС у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю загалом є доволі фрагментарними. Однак теоретичні та практичні основи міжнародного співробітництва у даній сфері виокремили: О. М Бандурка, С. Бондар, В.

Грохольський, Б. Калиновський, Є., О. В. Танкевич, О. М. Толочко, О. О. Штанько та ін.

Враховуючи думку Б. Калиновського, то до основних форм міжнародної співпраці у подоланні транснаціональної злочинності необхідно відносити: узгодження умов про видавання особи, яка вчинила злочин, чи про будь-які інші діяння, які стосуються вчинення злочину; взаємообмін інформацією про окремі злочини та осіб, які їх вчинили, про статистичні та наукові дані стосовно причин, тенденції, а також прогнозування злочинності [2, с. 526].

А.С. Вонсович тлумачить, що у процес боротьби із транснаціональною злочинністю вагомий внесок здійснює Європол. Завданням якого є підвищення рівня ефективності правоохоронних органів, що включає збір, складання та обмін інформацією, що полегшує проведення розслідувань, поглиблення знань спеціалістів, проведення досліджень та проведення поліцейських тренінгів. Європол бере участь у акціях та операціях, організованих національними службами, які співпрацюють один з одним. Його роль часто полягає в координації роботи поліції різних країн та аналізу та обміну інформацією між підрозділами, що беруть участь у операції. Крім того, він розробляє щорічні звіти про організовану злочинність та тематичні доповіді про найбільш серйозні злочини, що представляють для них особливий інтерес [3].

На основі Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне та оперативне співробітництво, ратифікованою Україною 12.07.2017, проводиться ефективна діяльність стосовно виявлення, припинення, попередження злочинів завдяки тісній взаємодії правоохоронних органів України з Європейським поліцейським офісом. Це потребує постійного розвитку нормативно-правової бази на рівні законодавства та відомчого регулювання.

Для досягнення максимальної ефективності в боротьбі з транснаціональною злочинністю, як наголошує Сірант М.М., необхідна відповідна координація дій і зусиль України та ЄС у межах діяльності Європейського поліцейського офісу [4, с. 353].

Взаємодія України та ЄС у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю також потребує вдосконалення можливостей проведення слідчої діяльності та судового переслідування. Тому основне завдання співробітництва полягає в мобілізації, об'єднанні й спільному використанні ресурсів держав, а саме досвіду, спеціальних знань та інших можливостей.

Основним завданням Європолу в сучасних умовах є підтримка органів кримінального переслідування держав-членів ЄС у боротьбі з

транснаціональною злочинністю (за умови визнання і поваги державного суверенітету кожної держави), яка активізується в таких формах:

- накопичення, співставлення та аналізу інформації про злочини у межах ЄС;

- сприяння слідчим органам держав-членів у розслідуванні злочинів шляхом передачі їм інформації через національні підрозділи щодо взаємодії з Європолом;

- актуалізації необхідних комп'ютерних програм для боротьби зі злочинністю (аналітичних, інформаційних, які індексують);

- створення щорічних доповідей, щодо аналізу злочинності на основі отриманої інформації від держав-членів, третіх країн та міжнародних організацій-партнерів;

- надання технічної та стратегічної допомоги під час здійснення операцій, координації використання ресурсів для боротьби з транснаціональною злочинністю;

- забезпечення безпосередньої участі в об'єднаних слідчих групах;

- надсилання запитів про розслідування окремих видів злочинів до компетентних органів держав-членів ЄС;

- створення для тимчасового користування баз даних з різної тематики;

- інформаційної підтримки розслідувань злочинів, що здійснюються держави-члени.

На думку О. Шостко, для успішної протидії транснаціональній злочинності слід ефективно підтримувати взаємодію правоохоронних органів держав-членів, зокрема розглядати питання забезпечення обміну інформацією між ними, здійснювати підготовку та підвищення кваліфікації працівників поліції, впроваджувати новітні системи підготовки кадрів для правоохоронних органів [5, с. 369].

Активна діяльність Європолу як, центрального відомства Європейського Союзу з накопичення стратегічної та технічної інформації, супроводжується важливістю виокремлення пріоритетів стосовно дослідження питань обміну інформацією у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, недоліків у цій діяльності та необхідністю її вдосконалення між державами-членами ЄС.

Найбільш поширеними транснаціональними злочинами в світі є наступні: відмивання грошей, тероризм, незаконний обіг наркотиків, крадіжки у сфері культури та мистецтва, інтелектуальної власності, торгівля людьми та людськими органами, піратство, захоплення повітряних суден та наземних транспортних засобів, кіберзлочини, злочини у сфері екології, тощо. У 1994 році в Неаполі на Всесвітній конференції з організованої злочинності вказаний перелік був доповнений ще кількома злочинами, а саме: незаконне перевезення мігрантів,

незаконними азартними іграми, незаконна торгівля радіоактивними речовинами, крадіжка автомобілів торгівля вимираючими видами флори і фауни [6].

Беручи до уваги думку Єсімова С.С. можна сказати, що вдосконалення інформаційного законодавства та запровадження новітніх технологій має схилитися до підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії, до потреб оптимізації внутрішньої діяльності окремого органу державної влади та до надання державних послуг. Надзвичайно потрібною також є взаємодія з міжнародними організаціями та з іншими державами в інформаційній сфері, що удосконалисть процес інтеграції з європейським інформаційним простором, а саме у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю [7, с. 53].

Налагоджуючи професійне співробітництво з Європолом Україна фактично приєднується до загальної європейської системи профілактики і протидії найтяжчим формам злочинності що слід розглядати не лише як передумову підвищення рівня правопорядку і законності в нашій державі, але й як важливий крок у напрямі політичного наближення України до ЄС в контексті євроінтеграції.

Враховуючи вищевикладене, слід сказати що розвиток суспільних відносин і стрімке поширення транснаціональної організованої злочинності вимагають від держав чіткого і дієвого співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю, однак сучасні умови життя, які виходять від сепаратизму, транскордонної і організованої злочинності викликають потребу у реформуванні системи правоохоронних органів України. Одним із шляхів вирішення даної проблематики є зміцнення співпраці між європейськими структурами. На даний час на рівні Європолу є недостатньо закріпленим правовий механізм взаємодії України з Європейським Союзом, основою якого є просування на вищий рівень окремих нормативно визначених повноважень правоохоронної системи України в сфері боротьби з транснаціональною злочинністю. Враховуючи досвід діяльності Європолу такий підхід довів свою виправданість, оскільки скоординований на дотримання інтересів усіх держав-членів ЄС і країн-кандидатів до вступу в ЄС.

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 8 т. / відп. ред.: В. В. Черней, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, Ю. І. Римаренко. – К.: Атіка, 2010. –

Т.VIII: Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби, міжнародне співробітництво. – 1132 с.

3. Вонсович А.С. Інституційний вимір боротьби Європейського Союзу з транснаціональною злочинністю як однієї з основних загроз європейської безпеки / А.С.Вонсович // – Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php>

4. Сірант М.М. С. Поліцейське співробітництво України та Європейського Союзу-правовий аспект / М. М. Сірант // – Режим доступу: <http://science2016.lp.edu.ua>

5. Шостко О. Ю. Міжнародне та регіональне співробітництво у сфері протидії організованим злочинностям / О. Ю. Шостко. Порівняльно-аналітичне право. Наук.-практ. журнал. – 2015. – № 4 – С. 366–370.

6. Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23.12.1994 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

7. Єсімов С.С. Формування єдиного інформаційного простору в діяльності державних органів України / С. С. Єсімов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. – 2015. – № 813. – С. 48–53

Онишко О. Б.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В ідеальному демократичному суспільстві в діяльності органів державної влади присутній процес деліберації, який полягає у законодавчо визначеному діалозі влади з різними суспільними групами, наслідком якого є компромісне вирішення тієї чи іншої проблеми. Однак, в сучасних умовах розвитку Української держави такий процес важко назвати тривалим, оскільки делібералізація відбувається спонтанно, нерегулярно та безініційовано як з боку органів державної влади, так і з боку громадян.

Питання деліберативної демократії та деліберації в цілому висвітлювали у своїх працях такі науковці, як: Б. Бебік, С. Блек, Ю. Габермас, Дж. Грюнінг, П. Уїлбі, Дж. Орестер, С. Чамберс, М. Хейг та інші. Однак належного дослідження потребують питання особливостей впровадження в Україні такого виду демократії.

Деліберативна демократія – це концепція, яка передбачає більшу участь громадян у прийнятті державно- та суспільно важливих рішень, враховуючи плюралізм думок та способів мислення. Для того, щоб реалізувати дану концепцію, необхідно створити сприятливу платформу для діалогу між владою та суспільством, яку потрібно будувати не лише між цими двома інститутами, а й між окремими громадянами та громадськими об'єднаннями на різних рівнях їх спілкування з метою розв'язання спільних проблем чи завдань [1].

Щодо суті процесу деліберації, то слід проаналізувати поліархічну концепцію Р. Дола, в якій демократія є ідеальним станом, до якого дійшла держава. Однією з підстав поліархії є свобода і плюралізм думки, слова, можливість доступу до будь-яких, в тому числі й альтернативних, джерел інформації. Важливу роль і цій концепції відіграє політична комунікація, яка полягає у двосторонньому обміні інформацією між владою та громадянами за їх прямою чи опосередкованою участю ЗМІ [2, с.201–203]. Таким чином, деліберація може бути одним із основних чинників для досягнення ідеальної моделі демократії в державі. Деліберативний діалог між владою та громадянами повинен відбуватися не лише під час виборчого чи референдного процесу, а й при вирішенні суспільних проблем (зменшення бюрократичних процедур, боротьба з хабарництвом, ремонт автошляхів тощо).

Деліберація має аргументований характер, оскільки її учасники повинні аргументувати свої переконання та судження, критично аналізувати думку інших, здійснювати порівняльний аналіз наявних думок та на підставі цього робити власні висновки.

Характерною рисою деліберації також є інклюзивність, тобто допуск до участі в суспільно-політичних процесах діяльності держави різноманітних поглядів, підходів, точок зору, в тому числі і контрверсійних та радикальних. Однак, з іншої сторони такий підхід може бути надто небезпечний та дестабілізувати сталий процес розвитку суспільства та держави в цілому. Тому, для ефективного та успішного застосування деліберації, потрібно відшукати баланс між позитивним плюралізмом та конфліктними негативними явищами [3, с. 26-28].

Деліберація передбачає свободу від примусу як зовнішнього, так і внутрішнього. Участь у суспільно-державних процесах є добровільною і обмеження для учасників відбувається лише у разі застосування нормативно-правової процедури. Так, при реалізації конституційного права громадян на проведення мітингів, походів, демонстрацій, безперечно, використовується деліберація, однак якщо заклики на мітингах будуть суперечити нормам Конституції України, спонукати до повалення державного суверенітету, територіальної цілісності, узурпації

влади, то органи державної влади змушені будуть шляхом примусу припинити проведення таких мітингів.

Внутрішня свобода означає, що учасники є рівними між собою, мають однакові можливості для вираження своїх поглядів та переконань і повинні дотримуватися однакової процедури реалізації суспільних відносин. Деліберация повинна також застосовуватися і щодо вирішення питань, які врегульовуються в ім'я загального суспільного блага. Однак ідея, яка передбачає, щоб в загальнодержавних та суспільних процесах були прийняті лише рішення задля загального блага є хорошою, але нереальною. Такий підхід зумовлений тим, що не існує єдиного критерію досягнення суспільного блага, і чим є суспільне благо взагалі [4, с. 32-35].

Один із шляхів застосування деліберации є консенсус. Чим меншою є суспільна група, тим легше цього консенсусу досягнути, чим більша – тим важче його досягнути та прийняти оптимальне рішення. Чим менше осіб підлягатимуть деліберации, тим легше буде встановлення спільної проблеми та інтереси [5, с. 38-40]. Наприклад, метою мешканців будинку є ремонт сходової клітки, а засоби для реалізації даної мети мешканці мають можливість обговорити та прийти до спільного рішення.

Якщо мова йде про соціальні групи з різними інтересами, кожна з яких має власні погляди, інтереси, цінності, переконання та досвід, то в таких випадках деліберация є яскравим підґрунтям до вираження і конфронтації різних точок зору звернення уваги на проблему та прийняття спільного рішення, яке в кінцевому результаті задовольнить усіх (в ідеальному варіанті) чи більшість. Досягнення цілковитої згоди усіх членів великої суспільної групи є неможливим. Це призводить до безвихідності та зростання невдоволення. І якщо така угода в будь-якому разі досягнута, вона не відповідає дійсності [3, с. 45-48].

В реальних демократичних умовах функціонування Української держави та суспільства належить погодитися із думкою, що не у кожній сфері розв'язання проблеми чи досягнення консенсусу, який задовільнить потреби як усіх соціальних груп, так і держави в цілому, є можливим. Де-факто цього досягти неможливо. Різницю у поглядах, різне бачення «спільного блага» неможливо знівелювати, спростувати чи уніфікувати з допомогою реінтерпретації в процесі деліберации.

Найчастіше деліберация впроваджується в суспільстві шляхом широких суспільних консультацій та опитувань. Це є найбільш очевидна форма співучасті громадян в прийнятті загальнодержавних рішень, яка, однак доволі часто не застосовується. Процес деліберации передбачає можливість вираження своєї думки кожному з небайдужих, заінтересованих в перебігу справи осіб (громадян). На практиці, отримати та враховувати думку кожного громадянина неможливо,

оскільки така діяльність передбачає надзвичайно великий обсяг залучення як матеріальних, так і людських ресурсів. Тому, здебільшого, інтерактивні діалоги відбуваються між владою та громадськими об'єднаннями, позаурядовими організаціями, громадськими ініціативами та профспілками, представниками суспільних груп, в окремих випадках – небайдужими громадянами. Консультації з громадськістю є бажаним і позитивним явищем, але вони повинні здійснюватися з якомога більшою кількістю представників різних груп, щоб отримати найбільш реалістичну картину очікувань стосовно наявних проблем суспільства.

Проведення реформ у всіх сферах суспільно-владної діяльності в умовах демократичних перетворень України та наближенням до європейських стандартів, як ніколи, потребує консультацій з громадськістю, а особливо – у сфері житлово-комунального господарства. Нещодавно прийнятий Проект Закону про житлово-комунальні послуги містить ряд питань, при вирішенні яких розмаїтість громадських думок є вкрай необхідною. Так, у законопроекті відсутня відповідальність постачальників електроенергії, газу, води та інших комунальних служб за непостачання або неналежне постачання відповідних ресурсів, хоча відповідальність за несплату комунальних послуг споживачами вказана, що передбачає нарахування пені [6]. В умовах переходу України до ринкової економіки не має можливості громадянам обирати і альтернативних постачальників ресурсів, оскільки монополістами на ринку є лише державні структури.

Позитивним є досвід Польщі у застосовуванні деліберативних процесів. Так, за останні роки в цій країні набрало популярності поняття так званих «громадських бюджетів». Вони полягають у тому, що частина грошей із запланованого бюджету міста або комуни виділяється на ціль, обрану мешканцями. Важливо, що консультація з громадським бюджетом повинна бути автентичною, а не очевидною [2, с. 195 – 197]. Консультації та дебати щодо остаточного вирішення обговорюваного питання повинні враховувати різні пропозиції та сприяти реальним змінам.

Наступним етапом у сфері деліберації, як показує досвід Польщі, є громадський суд. Коли сторони не можуть досягти згоди, запрошується невелика кількість людей, які безпосередньо не беруть участь у справі, а не фахівці з цього питання. Після розгляду справи вони виносять вирок, який є обов'язковим для сторін. Перший цивільний суд у Польщі відбувся в Познані наприкінці 2011 року [2, с. 198]. Питання про те, чи можуть люди, які приймають рішення, вирішити конфлікт, якщо вони не є експертами з певного питання, можуть бути спірними, але, така ідея є непогана, оскільки громадяни не мають спеціальних знань про тему та аналізують лише дані, які вони надають.

Для ефективного розвитку деліберативної демократії в Україні, а в майбутньому – її трансформацію у процес державного управління, потрібно, насамперед, проаналізувати деліберативний потенціал держави, її органів та громадськості, а вже потім розглянути можливість впровадження методу деліберативної демократії, який полягає у впровадженні переваги громадської думки чи громадських ініціатив у суспільну діяльність як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Для впровадження деліберативної демократії в Україні важливо створити інтегровану систему соціального та громадянського діалогу, систематичне рішення та створення діалогових платформ. Це дозволить більш встановити уніфіковані процедури щодо прийняття рішень, здійснювати формальні, прозорі дії, покращити спілкування між різними установами (державними та приватними) на різних рівнях [7, с. 120 – 121]. Після того як такі періодичні та експериментальні дебати з суспільством перетворюються на інститут, соціальні консультації стануть більш систематичними та частішими. Тоді їхня сутність та поведінка будуть впізнаваними для широкої громадськості, що може зацікавити останню приймати участь у різних ініціативах і організованих консультаціях.

Для виникнення та розвитку дорадчої практики в нашій країні важливо відкрити органи влади для діалогу з громадянами та створити для них можливість щодо спілкування. Це здається очевидним, однак державна влада, на сьогоднішній день, не готова це зробити. Зважаючи на те, що процес обговорення відбувається лише в окремих випадках, і лише на рівні органів місцевого самоврядування, одним із ключових питань є можливість доступу до органів державної влади та місцевого самоврядування та до їх представників. Важливою умовою є те, що урядовці повинні сприйматися не як «вища каста», як рівноправні, поряд з громадянами, партнери.

Широкого поширення потребують ідеї щодо громадських консультацій та надання громадянам точної інформації про те, коли і що робити, щоб брати участь в них через нові та традиційні медіа, навіть і безпосереднім шляхом – відправляючи листи жителям. Коли громадяни добре інформовані, вони зможуть брати участь у обговоренні з владою суспільно важливих питань.

В сучасних умовах доступності до інформативного простору та до он-лайн ресурсів не важко на законодавчому рівні створити он-лайн консультації з громадськістю у соціальних мережах [8, с. 211-216] Таким чином, перш, ніж подавати законопроект на сесійний розгляд у парламент, потрібно надати його громадськості для ознайомлення та урахувати після цього критичні зауваження, доповнення та навіть скасування окремих положень новоствореного законопроекту.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що завдяки делібератції участь громадян у державотворенні та прийнятті управлінських рішень є найбільш безпосередньою, постійною та систематичною, а не застосовується лише раз на кілька років під час участі у виборах. Це зміцнює легітимність чинної влади, основні засади і принципи державного устрою. Учасники делібератції можуть здійснювати взаємний контроль, що зумовлює прояв позитивних людських взаємин, які будуватимуться на довірі та діалозі. Застосування делібератції відкриє нову сферу реалізації безпосередньої демократії в Україні та в українському суспільстві.

1. Abramowicz B. Koncepcja demokracji deliberacyjnej jako odpowiedź na postulaty usprawnienia demokracji przedstawicielskiej, «Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny», zeszyt 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream>

2. Kamosiński Sławomir. Partycypować czyli uczestniczyć : formy uczestnictwa mieszkańców w zarządzaniu lokalnym W: Przeszłość i teraźniejszość samorządu terytorialnego w Europie Środkowej / red. Z. Bukowski, S. Kamosiński. – Bydgoszcz : Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2013. – 260 s.

3. Sroka Jasek. Wybrane instytucje demokracji partycypacyjnej w polskim systemie politycznym / Jacek Sroka (red.), Ryszard Herbut, Paweł Poławski, Jan Dzierzgowski, Dariusz Zalewski, Magdalena Twardowska, Kazimierz W. Frieske. – Warszawa: IPiSS, 2008. – Seria «Studia i Monografie». – 209 s.

4. Колодій А.Ф. Визначення критеріїв та вимірювання демократичності врядування в Україні // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. за між нар. уч. (22 жовтня 2010 р.): пленарне засідання. – Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2010. – С. 29–55.

5. Krzewińska Aneta. Deliberacja Idea - metodologia – praktyka / Aneta Krzewińska. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. – 280 s.

6. Проект Закону про житлово-комунальні послуги від 1581-д від 10.12.2015// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/p>

7. Sroka Jasek, Deliberacja i rządenie wielopasmowe. Teoria i praktyka / Jasek Sroka // Polityka i Społeczeństwo/ – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. – С. 120–121.

8. Дзюндзюк Б.В. Інструменти сприяння он-лайн делібератції в умовах віртуалізації суспільних відносин / Б.В. Дзюндзюк // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 1 (49). – С. 211–216 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/>

Остроглядюв О. І.

начальник

*(Приморський РВ поліції у м.Одеса
ГУНП в Одеській області)*

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ ПРИЧОРНОМОР'Я УКРАЇНИ

Протягом останніх років в Україні спостерігається помітне загострення криміногенної обстановки, що викликає зрозуміле занепокоєння у керівництва держави, правоохоронних органів і у суспільства. За офіційною кримінально-правовою статистикою та оцінками фахівців одну з домінуючих, за поширеністю позицій серед інших злочинів займає корислива злочинність проти власності. У загальній структурі міської злочинності цей вид правопорушень у різні роки становив від 60 до 77 відсотків.

Ситуація погіршується збільшенням ступеню тяжкості вчинюваних злочинів, її професіоналізацією, появою нових форм та видів вчинення злочинів та способів їх приховування. Викликає занепокоєння й те, що тенденція до зростання цих посягань відновилася після зниження у 2015 р. (– 7 %). У 2016 р. було обліковано 362213 таких діянь, що на 16,3 % більше показника попереднього року і становить 64,1 % всіх злочинів, вчинених в країні. Загальне зростання злочинності в країні відбулося в основному за рахунок збільшення числа злочинів цієї категорії. Суттєво зросла кількість найбільш розповсюдженого виду таких злочинів, як крадіжок, грабежів, розбоїв та вимагань і т.д.. У 2016 р. тільки кількість крадіжок зросла на 20,7 % і становила 273756, що склало 48,4 % облікованих злочинів і понад $\frac{3}{4}$ всіх посягань на власність [1, с. 1-2; 2, с. 195-200]. Відповідно до кримінологічних висновків та статистичних даних [3, с. 42-51; 4, с. 446-449; 5, с. 533-536], у великих та особливо великих містах України традиційно спостерігався більш високий рівень злочинності, в тому числі і корисливої проти власності, ніж на територіях іншого типу. В Україні майже дві третини зареєстрованих злочинів цього виду фіксувалися на території саме великих міст.

В силу особливостей географічного розташування, наближення до кордонів, та адміністративної межі з тимчасово окупованою територією АР Крим, саме такі міста Причорноморського регіону, як Одеса, Херсон та Миколаїв виявилися територіями підвищеної кримінологічної загрози [6, с. 5-7]. Більше того, зазначені території характеризуються

розгалуженістю транспортного сполучення міжрегіонального і транскордонного значення, специфікою природного рекреаційного комплексу, розвиненістю економіки та інфраструктури. Це привертає увагу не лише місцевого, а й іногороднього злочинного елемента. Наведене ставить території великих міст Причорномор'я України до розряду надзвичайно привабливих територій для злочинців і, як наслідок, у території посиленої кримінологічної загрози [6, с. 1-2]. Отже, з огляду на зазначене, запобігання корисливій злочинності проти власності на території великих міст Причорномор'я України набуло якості надзвичайно важливого феномену і **значної актуальності** з точки зору вивчення її сучасного стану і тенденцій та розробки нових підходів у протидії міській злочинності.

Особливого суспільного резонансу задекларовані види злочинів набули розповсюдження у великих містах саме материкової частини Причорномор'я України – у м. Одеса, Херсон та Миколаїв. Моніторинг соціально-кримінологічної обстановки у цих містах дає підстави стверджувати про те, що: по-перше, повідомлення про зухвалі вчинення крадіжок, грабежів, розбоїв, і т.д. останніми роками домінують у інформаційному просторі телебачення і у періодичній пресі; по-друге, дана категорія злочинів характеризується підвищеною суспільною небезпечністю; по-третє, викликає значний резонанс у суспільстві; по-четверте, складає помилкове враження серед населення про бездіяльність правоохоронних органів; по-п'яте, поширює необґрунтовані думки про безкарність злочинців.

Підсумовуючи зазначимо, що у сукупності наведені обставини ставлять перед науковою спільнотою та працівниками правоохоронних органів завдання з розробки нових підходів щодо покращення інформаційно-аналітичного забезпечення роботи правоохоронних органів та удосконалення системи запобігання злочинності на рівні окремих міських територіально-просторових систем. Вирішення вказаних завдань вбачається у використанні диференційованого підходу щодо аналізу злочинності на загальноміському рівні, виявлення місцевих факторів, які генерують корисливу злочинність на території конкретних вулиць, кварталів та районів міст, встановлення місць підвищеної розповсюдженості цих злочинів, інформування про них суспільства і локалізація осередків протиправних проявів.

1. Азаров Є.Ф. Запобігання корисливим злочинам на пасажирському залізничному транспорті України: автореф. дис. ...кандид.докт.юрид.наук: спец.12.00.08 / Є.Ф.Азаров. – Харків, 2017. – 20 с.

2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України:

концептуально-методологічний та праксеологічний вимір[Текст]: монографія / А. М. Бабенко – Одеса : ОДУВС, 2014. – 416 с.

3. Филонов В. П. Преступность в особо крупном промышленном городе: состояние, причины и меры по ее предупреждению [Текст]: монографія / В. П. Филонов, Д. В. Федоренко. – Донецьк : ДИВД МВД України, 2002. – 281 с.

4. Бабенко А.М. Кримінологічна картографія у вивченні злочинності у великому місті: історія та сучасність / А.М.Бабенко // Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали між нар.наук.-практ.конф. (м.Харків, 12-13 жовтня 2017 р.); редкол.: В.Я. Тацій (голов.ред.), В.І. Борисов (заст..голов.ред.) та ін. – Х. : Право, 2017. – С.446-449 [560 с.]

5. Бойко В.В. Поняття та класифікація міст в Україні у контексті вивчення насильницької злочинності / В.В.Бойко // Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали між нар.наук.-практ.конф. (м.Харків, 12-13 жовтня 2017 р.); редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст..голов.ред.) та ін.. – Х. : Право, 2017. – С.533-536 [560 с.]

6. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах України: автореф. дис. ...кандид. юрид. наук: спец.12.00.08/І.М.Чекмарьова. – Одеса, 2017. – 20 с.

Павлусів Н. М.

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного і міжнародного права,
кандидат філософських наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

«Майдан, Революція, Небесна сотня визначили європейський вибір України» – так заявив Президент України Петро Порошенко. Справді Майдан відкрив двері у зміни, але все бажане не прийде відразу, зміни триватимуть ще довго.

Майдан називають революцією студентів, саме студенти були впевнені, що їхнє майбутнє в Європі. Слова Юсипа Сліпого підтверджують це твердження: (Бажаєте великого. Треба бажати цього, щоб робити самого себе).

Євроінтеграція передбачає не просто поверхнєві перетворення, а докорінні зміни в усіх сферах суспільного життя та соціальних інститутах.

Чи не найбільшого реформування потребує юридичний сегмент функціонування держави, а зокрема юридична освіта.

Насьогодні вища юридична освіта не відповідає європейським стандартам, а відтворює форми і стереотипи, призначені для потреб радянського суспільства.

Сьогоднішній стан юридичної освіти: кількість вишів, які дають юридичну освіту в Україні майже 300, а до 1991 року було 6 державних. Для порівняння: у Польщі – 25 (10 – приватні), у Німеччині – 44 (1 – приватний), у Франції – 80, у Великій Британії – 97. У нас випуск юристів більший, ніж в Євросоюзі.

Ситуація з попитом на вищу юридичну освіту така, що дозволяє згорнути бюджетне фінансування взагалі.

Зміст та якість юридичної освіти не відповідає вимогам сучасного суспільства, а це значить, що йдеться про кризу юридичної освіти. Які ж причини неуспішності студентів? Серед них можна виділити такі:

- складне соціальне становище сімей, зокрема там, де батьки виїхали на заробітки;

- невідповідність навчальних програм та методичне викладання сучасному рівню розвитку суспільства, насамперед під час засвоєння та обміну інформації;

- відсутність реальних розробок з вікової психології та педагогіки, які б модернізували навчальний процес;

- відсутність зворотного зв'язку між юридичною наукою й освітою – з одного боку, і практикою – з іншого;

- проходження навчальної практики є, зазвичай, формальністю і її мета не досягається;

- ринок оцінює поки що не стільки рівень знань, скільки наявність диплома про вищу освіту, що призводить до втрати мотивації студентів у навчанні;

- недостатній ступінь активності під час проведення семінарських, практичних занять;

- мала кількість у вишах викладачів, які б мали особистий практичний досвід роботи у тій галузі, дисципліни з якої викладаються;

- було б добре, коли б роботодавці вкладали кошти в навчання своїх майбутніх спеціалістів та контролювали якість їхнього навчання.

Міністр юстиції України Павло Петренко виступає за повну заборону заочної форми навчання для майбутніх юристів. «Якщо ти юрист, то мінімум чотири роки маєш навчатися стаціонарно, щоб потім не калічив свою долю і долю людей з якими ти стикаєшся, будучи адвокатом, суддею, прокурором, держслужбовцем», – підкреслив Петренко. Випускні іспити для бакалаврів – правників проходитимуть у вигляді ЗНО.

Президент України анонсував Проект закону «Про юридичну освіту».

Отримати гідну освіту – це дуже важливо для молоді. Випускники повинні добре володіти правовими знаннями, практичними вміннями та навиками, користуватися законодавчою базою, навчальною літературою, періодикою, тощо. Метою навчального процесу має бути підготовка творчої особистості фахівця, який здатний до самореалізації та самовдосконалення. У вишах повинні вчитися кращі.

А викладати повинні кращі з кращих. Існують суттєві проблеми з кадровим забезпеченням навчального процесу. Основною причиною є суттєве зниження вимог до захисту кандидатських і докторських дисертацій. Внаслідок цього на ринку праці утворився надлишок осіб з науковими ступенями з юридичних дисциплін. Науковий ступінь перестав бути конкурентною перевагою при прийнятті на роботу і продовженні контракту, а інших сучасних прозорих механізмів не створено.

Сьогодні студенти, як і все суспільство, перебувають під інформаційним пресом, на заняття вони приходять перевантажені різною інформацією (смартфони, соцмережі, аудіовізуальна реклама, телевізор). За цих умов найважливіше для викладача виробляти професійне мислення.

Навчити правового професійного мислення можна тільки в процесі живого спілкування з людиною, котра цим мисленням володіє. Треба пропонувати студентам на кожне практичне заняття «юридичні справи» які б методом запитань та відповідей обговорювалися, а студенти обстоювали власну позицію. Студенти повинні аналізувати юридичні проблеми, судові прецеденти. Змістовний акцент навчального процесу з передачі знань зміщується на вироблення навичок і вмінь, оскільки студента оточує надлишок фахової інформації.

Навчальна практика як форма навчання застаріла. Практика – це один із способів навчання, який полягає у тому, щоб теоретичні знання закріпити та застосувати. На практиці найважливіша роль повинна бути відведена керівникові практики (наставникові). Це повинен бути висококваліфікований спеціаліст, який готовий поділитися досвідом, приділити достатньо часу і уваги студентові. Інший варіант проходження практики: на зміну практиці повинні прийти зустрічі, бесіди – семінари з фахівцями, що досягли відчутних успіхів в юриспруденції.

За результатами запропонованої доповіді можна запропонувати наступні напрямки реформування юридичної освіти:

- встановлення навчальних, наукових зв'язків (обмін студентами, масове стажування) з вузами не тільки Польщі, але і Франції, ФРН, Італії;
- на I та II курсах для правильного формування правової акцентувати увагу на вивченні практики Європейського суду з прав

людини як основного джерела формування правосвідомості майбутнього правника;

- для підвищення загальної гуманітарної культури майбутніх свідомості майбутніх фахівців забезпечити максимальне наслідування програм провідних юридичних вишів європейських країн;

- правникам розробити два – три комплексних предмети, вивчення яких забезпечило б чіткі уявлення про форми та сутність національних, цивілізаційних, економічних та міжконфесійних відносин у сучасному світі;

- залучати до викладання спеціальних дисциплін колишніх слідчих, суддів, прокурорів з країн Євросоюзу.

Будь які спроби обмежитися половинчастими заходами або взагалі нічого не змінювати – це продукт корумпованої фантазії окремих осіб, які перетворили юридичну науку та освіту в Україні на джерело особистого збагачення та поле інших зловживань (кумівство, непотизм, плагіат тощо).Юридична освіта має ту особливість, що вона в основі прив'язана до певної держави та суспільства.

Не можна створити Європейську державу і суспільство на основі старої радянської науки.

Панкевич К. О.

студент

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Конституція України передбачає гарантії численних соціально-економічних прав людини і громадянина. Важливе місце із зазначених гарантій займає право на працю. Значимість трудових прав визначається тим, що особа використовуючи свій потенціал, може забезпечити себе певними матеріальними благами та гідним рівнем життя, створити сприятливі умови для власного духовного, творчого розвитку.

Досліджувана тематика є актуальною не лише для юристів, але й для пересічних громадян. Адже практично кожна людина впродовж свого життя виступатиме одним з суб'єктів трудового права, а відповідно виникне необхідність ознайомитись із своїми повноваженнями, правами та обов'язками у ролі того чи іншого суб'єкта.

Конкретизованого визначення поняття суб'єкта трудового права законодавство не містить. Проте, виходячи з визначення трудового договору, поданого законодавцем у статті 21 Кодексу законів про працю, можна виокремити фактичний перелік певного кола суб'єктів трудового права – це працівники, власники підприємств, установ, організацій або

уповноважені ними органи чи фізичні особи.

Основними суб'єктами трудового права є сторони трудових правовідносин – це працівник і роботодавець. Отож розглянемо правовий статус цих двох суб'єктів.

Чинним трудовим законодавством не визначено повний юридичний зміст правового статусу працівника як суб'єкта трудових правовідносин. Зазначено лише загальні вимоги набуття фізичною особою трудової правосуб'єктності. Зокрема до таких вимог можемо віднести вік особи, стан здоров'я (для окремих категорій працівників), громадянство.

Науково-практичний коментар до законодавства України про працю містить положення, яке зазначає, що працівником може бути як громадянин України, так і іноземний громадянин чи особа без громадянства. Більше того, іноземні громадяни та особи без громадянства мають у трудових правовідносинах такі ж права, що і громадяни України, якщо інше не передбачено законодавством і міжнародними договорами України.

Працівникам як головним суб'єктам трудового права надаються численні права та гарантії. Зокрема в Конституції України передбачені такі права для працівників як: право на відпочинок, безпечні умови праці, об'єднання у професійні спілки; тут же ж законодавець не забуває згадати й про інший невід'ємний елемент правового статусу працівника – обов'язки: сумлінно працювати, додержуватися трудової та технологічної дисципліни.

Правовий статус переважно є однаковим для всіх працівників, де б вони не працювали. Винятком є лише три категорії працівників: жінки, неповнолітні та працівники з пониженою працездатністю (інваліди, пенсіонери). Правовий статус означених трьох категорій містить підвищені гарантії права на працю, підвищений захист їх організму від шкідливих факторів, пов'язаних з виробництвом.

Законодавець таким чином мав би надавати окремим категоріям працівників певні гарантії, натомість, створюються певні обмеження. Наприклад, у Наказі № 256 МОЗ України встановлюється перелік робіт, на яких забороняється застосування праці жінок. Більшість із нормативних положень справді відповідає медичним рекомендаціям. Проте залишаються окремі види робіт, на яких обмеження праці жінок, на мою думку, є недоречними. Вважаю доречним до цього переліку віднести роботу водія автомобіля, який працює на автобусі з кількістю місць понад 14, кондуктора залізничного транспорту і метрополітену [1]. Окремі положення цього акту в наш час, як видається, є абсолютно безпідставними та не актуальними для сучасних жінок. Варто також зазначити, що фактично на практиці відбувається багато порушень таких вимог законодавства.

Переходячи до характеристики ще одного суб'єкта права, слід

зазначити, що законодавчого відображення термін «роботодавець» не отримав, а запропонована конструкція «власник підприємства, установи, організації», що застосовується в КЗпП для визначення іншої, ніж працівник, сторони правовідношення, більш характерна не для трудового, а для цивільного права. Це вимагає законодавчого закріплення поняття «роботодавця» та визначення юридичної особистості цього суб'єкту, його прав і обов'язків.

Для набуття статусу роботодавця важливим є вид особи, що прагне набути такого статусу. У більшості випадків мова іде про роботодавців – юридичних осіб, однак, у фізичної особи також є можливість в окремих випадках бути роботодавцем. Але дослідженню такої категорії роботодавців не приділяється належної уваги як в законодавстві так і в працях вчених.

Саме на цю актуальну проблему й хочеться поглянути. Як зазначає І. П. Греков, фізична особа–роботодавець є рівноправним учасником трудових правовідносин поряд з юридичною особою.

Фізична особа-роботодавець володіє всіма трьома складовими правосуб'єктності:правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю. Трудова правоздатність фізичної особи – роботодавця – це її абстрактна можливість та здатність мати трудові права та обов'язки. Виходячи з положень теорії права, правоздатність виникає з моменту народження фізичної особи і трудова правоздатність у фізичної особи – роботодавця також виникає з моменту її народження, оскільки категорія «фізична особа» є цивільно-правовою, а цивільне законодавство визначає саме такий порядок виникнення у фізичної особи правоздатності. Трудова дієздатність фізичної особи – роботодавця – це її здатність набувати та реалізовувати своїми діями трудові права і виконувати трудові обов'язки. Тобто, фізична особа, яка володіє трудовою дієздатністю, може безперешкодно набувати та реалізовувати свої трудові права, зокрема укласти трудовий договір [2, с. 40].

Серед фізичних осіб – роботодавців виділяють два типи: фізичні особи, які використовують найману працю з метою отримання прибутку та фізичної особи які використовують найману працю без мети отримання прибутку, тобто для задоволення особистих побутових проблем.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що суб'єкти трудового права – це комплексне поняття, яке потребує всебічного розгляду. Про це свідчить й загальновизнане у вітчизняній юриспруденції визначення, що окреслює суб'єктів трудового права як учасників трудових і пов'язаних з ними відносин, які на підставі трудового законодавства мають трудові права та обов'язки.

Проаналізувавши законодавчу базу з досліджуваного питання,

наголосимо, що численні норми чинного законодавства, котрі збереглися ще з радянських часів є застарілими та потребують докорінної модернізації. Окрім цього, трудові відносини не вдається повністю регулювати правовими нормами. Станом на сьогодні залишається багато прогалин, які не досліджуються і не беруться до розгляду законодавцем. Це явище має численні негативні наслідки, зокрема створюються нерівні умови праці. Наприклад, таким чином породжуються такі явища, як “зарплати в конвертах” і т.д.

На мою думку, існуюча система суб’єктів трудового права та правових статусів кожного з них потребує вдосконалення, деталізованої регламентації і закріплення на рівні закону, а також створення належних засобів та умов для реалізації прав усіх суб’єктів.

1. Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок. Затв. Наказом МОЗ України від 29 грудня 1993 р. № 256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94>.

2. Греков І.П. Окремі питання щодо визначення правосуб’єктності фізичної особи - роботодавця в трудових правовідносинах / І.П. Греков // Науково-теоретична конференція викладачів, аспірантів, співробітників та студентів юридичного факультету : тези доповідей у 3-х ч. – Суми : СумДУ, 2011. – Ч.2. – С. 39–41.

Панкевич О. З.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПІР ПРО УНІВЕРСАЛІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРО ІНДИВІДУАЛЬНІ/КОЛЕКТИВНІ ПРАВА (ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ)

Видається, що проблеми співвідношення індивідуального/колективного виміру свідомості, індивідуальних/спільних переконань, індивідуальних/колективних інтенцій, опозиції індивідуальне/колективне в структурі особистості, інтерес до яких значно посилювся в останній час у світовій соціальній філософії, фокусом свого дослідження у філософії права (насамперед, у філософії конституційного права) мають індивідуальні/колективні права. Актуальність знаходження оптимального (або принаймні, більш-менш прийнятного) балансу між цією

дихотомічною парою прав зростає з кожним днем, насамперед, з огляду на глобалізаційні процеси в цілому та потужну міграційну кризу («не єдину, але найтяжчу з криз, з якими зіштовхнулася Європа» [1]) зокрема. Практично вже неконтрольована «навала» біженців з Сирії, Іраку, Афганістану та інших, переважно «мусульманських», країн значно загострила в «старій добрій Європі» (на теренах ЄС) існуючу і до того проблему зіткнення національних ментальностей (або навіть, за виразом С. Хантінгтона, «зіткнення цивілізацій» [2]). Достатньо наочно ця проблема своєю чергою проявляється у «зіткненні індивідуальних прав і свобод із колективними правами, які культивуються у несередньоевропейських суспільствах», що «стало чи не найбільшим випробуванням для європейської системи правозабезпечення і правозахисту» [3, с. 212].

На нашу думку, з методологічної точки зору сучасні дискусії про індивідуальні/колективні права, індивідуальне/спільне (загальне) благо – як окремі аспекти загальнофілософської проблеми співвідношення одиничного й загального – сягають своїм корінням ще столітні середньовічні спори між реалістами та номіналістами про природу загальних понять – універсалій (*lat. universalis* – загальний) (в контексті нашого дослідження їх можна умовно означити як конституційно-правові універсалії).

Як відзначав відомий соціолог П. Сорокін, поняття «реалізм – номіналізм» є найбільш загальними і фундаментальними «першопринципами», що лежать в основі системи істини та знання. Більш того, на його думку, «багато актуальних соціальних проблем, особливо таких, як індивідуалізм – колективізм, суспільство та індивід, універсалізм і сингуляризм, дуже тісно пов'язані з проблемою реалізму – номіналізму і не можуть бути плідно досліджені без їх попереднього вирішення» [4, с. 371]. Наголосимо також, що П. Сорокін робив висновок, у відомому сенсі аналогічний куайновському [5, с. 121-123]: проблема «номіналізму – реалізму» є не тільки проблемою інтерпретації загальних понять, але перш за все проблемою інтерпретації реальності, що позначається з їх допомогою [4, с. 385].

У зв'язку з вищенаведеним видається необхідним хоча би коротко, схематично окреслити сутність спору про універсалії, що триває вже тисячоліття.

За твердженням авторів «Нової філософської енциклопедії», «універсалії в західноєвропейській філософії вживаються в двох основних значеннях: 1) об'єктному, пов'язаному з визначенням речі, і 2) суб'єктному, пов'язаному із здатністю судження, що виробляє критерії істинності або хибності, прекрасного і потворного, блага і зла» [6, с. 136]. Слід погодитися з думкою, що «правильний підхід до поняття «універсалії», враховуючи

всю його складність та лексику, передбачає не просто опис актуальних нині теорій, а й археологічну реконструкцію самого джерела суперечок, біля початку яких стоять праці Порфирія та Александра Афродизійського. «Проблема Порфирія» є концептуально перенасиченою ще на першому етапі, а саме через Александрове розрізнення між спільністю та універсалією, так і в подальшому розвитку – через Аммонієве розрізнення між трьома «станами» універсалії, популяризованими вже в період схоластики як тріада *ante rem, in re, post rem* [7, с. 271]. Ця тріада, як відомо, відповідає трьом течіям, напрямкам у спорі про сутність універсалій – реалізму (універсалії до речей, *ante res*), концептуалізму (універсалії в речах, *in rebus*) й номіналізму (універсалії після речей, *post res*).

Першою значною пам'яткою доктрини про три типи універсалій є коментар Аммонія на «Isagoge», де для пояснення «шляху» універсального від платонівської ідеї до абстрактного поняття використовується яскрава метафора *печатки, воску та відтиску*, запозичена з «Тимея» (одного з найважливіших трактатів Платона)¹: «Аби ясніше було те, про що йдеться, розглянемо наш предмет за допомогою прикладу. Адже не просто так і не випадково [філософи] називають одні [речі] тілесними, інші – безтілесними, але з певних міркувань; і вони не суперечать одні одним, бо кожен з них каже слушно. Отже, уявімо перстень із різьбленням, що зображує, скажімо, Ахілла, і чимало шматочків воску поруч; різьблення відтискають на всіх шматочках. Згодом же коли хтось увійде і, побачивши шматочки воску та збагнувши, що все це – [відтиски] з одного зображення, матиме в собі зображення, що є відбитком в думці. Отже, печать на персні називається тим, що «передусе багатьом [речам]», печать на воску – «у багатьох [речах]», а печать у думці того, у кого вона відбита, – тим, що виникло пізніше «після багатьох [речей]». Отож, саме так треба уявляти й те, що стосується родів та видів» [цит. за: 7, с. 274–275], – підсумовує Аммоній.

Тепер, власне, окреслимо три основні варіанти вирішення спору про універсалії.

Реалізм (від пізньолат. *realis* – речовий, дійсний) – філософський напрям, що визнає реальність, яка лежить поза свідомістю, яка тлумачиться або як буття ідеальних об'єктів (Платон, середньовічна схоластика), або як об'єкт пізнання, незалежний від суб'єкта, пізнавального процесу і досвіду (філософський реалізм XX ст.). Проблема універсалій історично сходиться до

¹ Аристотель теж згадує цю метафору в своєму критичному викладі доктрини Платона, пояснюючи за допомогою терміна *ἐκτύπητον* «печатка» відтворення єдиного в множинному (Метафізика I, 6, 987b-988a).

вчення Платона про організуючі світ і самодостатні сутності – «ідеї», які, знаходячись поза конкретними речами, складають особливий ідеальний світ. На відміну від номіналізму, для якого реальна лише одинична річ, а універсалія – ґрунтоване на реальній схожості предметів узагальнення в понятті, реалізм вважає, що універсалії існують реально і незалежно від свідомості (*universalia sunt realia*). У багатому відтінками вченні реалізму зазвичай виділяють два його види: крайній реалізм, який вважає універсалії існуючими незалежно від речей, і помірний реалізм, який вважає, що вони реальні, але існують в одиничних речах [8, с. 427]. Таким чином, головною характеристикою реалізму є гіпостазування загальних понять (тобто приписування їм самостійного буття. – *О.П.*) або, в термінології Л.І. Петражицького, їх «наївне проектування» в трансцендентний по відношенню до свідомості людини світ [9, с. 53].

Номіналізм (лат. *nominalis* – той, що відноситься до імен, іменний, від *nomen* – ім'я) – історично перша форма матеріалізму. У методологічному плані, починаючи з пізнього середньовіччя, номіналізм стає свого роду емпіричною філософією науки, котра пробуджується. Згідно з номіналізмом, предметний світ поза мисленням і свідомістю – це цілком емпіричний світ. Тому поза чуттєвим досвідом немає жодної об'єктивної реальності. Тільки конкретні речі – індивіди – існують у фізичному значенні цього слова. Що ж до абстрактних об'єктів (абстрактних сутностей, універсалій), які в чуттєвому досвіді не дані, то вони «самі по собі» (поза мисленням і мовою) не існують. Своїм дійсним існуванням і значенням вони зобов'язані їх матеріальному носію – мові [10, с. 104]. Іншими словами, загальні поняття, котрим не відповідають жодні якості речей, існують тільки вербально, як «манера мови» [5, с. 18].

В якості «середнього» шляху між крайностями реалізму й номіналізму традиційно розглядається *концептуалізм* – заснований П. Абеляром напрямок, у рамках якого доводилось, що «загальні поняття (універсалії) реально не існують самі по собі... (реалізм), але й не є «коливанням повітря» (крайній номіналізм), а являють собою особливу форму пізнання дійсності» [11, с. 263]. Такою особливою формою концептуалісти вважали додослідні загальні поняття – концепти (від лат. *conceptus* – схоплення), тобто ідеальні сутності, які з самого початку знаходяться в розумі людини. Таким чином, загальне поняття розуміється в рамках цього напрямку як умова можливості конструктивної діяльності людського розуму» [9, с. 57]. Іншими словами, прибічники цього напрямку вважали, що загальне існує в речах (*in rebus*) і виявляється в мовних актах.

Водночас Д.П. Горський слушно наголошував, що «суперечку «платоніків» («реалістів») і «номіналістів», яка ведеться в філософії ХХ ст. (тим паче ХХІ. – *О.П.*), у жодному разі не слід плутати зі спором

номіналістів і реалістів у середні віки. В наш час спір йде про інтерпретацію термінів, про доцільність використання тієї чи іншої мови, а не про онтологічне існування універсалій» [12, с. 57].

Наполягаючи на фундаментальному характері проблеми утворення загальних понять науки, П. Сорокін писав: «Що являють собою поняття, визначення та узагальнення будь-якої науки, від математики до соціології? Фікцію і штучні образи в нашій свідомості, які не мають відповідних об'єктів в *rerum natura*? (...) Або це щось, що існує і в нашій свідомості, і у зовнішній реальності? Варто тільки сформулювати питання таким чином і стане очевидним, що проблема номіналізму – реалізму виникла не в середні віки, а одночасно з появою у людини чіткого мислення. Вона існує і сьогодні і буде існувати, поки існує людська думка» [4, с. 374].

Зрештою, на нашу думку, певна позиція щодо проблеми універсалій визначає для кожного дослідника (це може відбуватися свідомо чи несвідомо, явно чи імпліцитно) інші вихідні світоглядно-методологічні позиції з найважливіших питань, зокрема щодо сутності колективних прав. Але про це – у наступних наших публікаціях.

1. Дж. Сорос. Останній шанс Європи: 7 порад від Джорджа Сороса, як вирішити міграційну кризу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/08/1/7052763/>

2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

3. Мельник А. Співвідношення індивідуальних та колективних прав людини в контексті забезпечення і захисту свободи вираження поглядів / А. Мельник // Вісник Львів. ун-ту. Серія філософські науки. – 2013. – Вип. 16. – С. 211–220.

4. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика / П.А. Сорокин; Пер. с англ. В.В.Сапова. – Санкт-Петербург: Изд-во Рус. Христиан. гуманитар. ин-та, 2000. – 1054 с.

5. Куайн У.В.О. С точки зрения логики. 9 логико-философских очерков / У.В.О. Куайн. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 2003. – 166 с.

6. Неретина С.С. Универсалии в западноевропейской философии / С.С. Неретина // Новая философская энциклопедия: В 4 т. – М. : Мысль, 2010. – Т. IV. – 2010. – С. 136–141.

7. Універсалії // Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. – К. : Дух і літера, 2009. – С. 271–276.

8. Доброхотов А.Л. Реализм / А.Л. Доброхотов // Новая философская энциклопедия: В 4 т. – М. : Мысль, 2010. – Т. III. – 2010. – С. 427–428.

9. Тимошина Е. В. Право как «идея», как «фикция» и как «факт»: о номинализме и реализме в теории права / Е. В. Тимошина // Труды ин-та государства и права РАН. – 2013. – № 4. – С. 48–75.

10. Новосёлов М.М. Номинализм / М.М. Новосёлов // Новая философская энциклопедия: В 4 т. – М. : Мысль, 2010. – Т. III. – 2010. – С. 104–105.

11. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М.: Наука, 1975. – 720 с.

12. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образование понятий / Д.П. Горский. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 352 с.

Парасюк В. М.

доцент кафедри цивільного права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Парасюк Н. М.

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЧИННІСТЬ КОНВЕНЦІЙНОЇ НОРМИ ПРО ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Конституція України визначає найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку (ст. 3) [1]. Реалізація цієї конституційної норми забезпечується декларуванням окремих гарантій. Так у ст. 29 Конституції України закріплюється важлива складова загальної концепції про утвердження і забезпечення прав і свобод людини, а саме стверджується, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Реалії сьогодення диктують нові стандарти захисту прав і свобод людини. Можна з упевненістю стверджувати, що дієвість конституційних положень все частіше опиняється під пильним поглядом міжнародно-правових норм.

На сьогодні саме Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (надалі – Конвенція) є найбільш ефективно застосовуваною серед множини міжнародних документів [2]. Це пов'язано насамперед із зростанням практики Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) за участю України. За офіційними даними, розміщеними на сайті Міністерства юстиції України, виявлені порушення права на свободу та особисту

недоторканість (ст. 5 Конвенції), за кількістю поступаються лише порушенням права на справедливий судовий розгляд та порушенням майнових прав (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції). ЄСПЛ відносить розглядуване порушення ст. 5 Конвенції до справ «як такі що постійно констатуються судом у справах проти України» [3].

Закріплення дієвого механізму захисту права на свободу та особисту недоторканість є важливою гарантією належної реалізації кожної людини як повноправного учасника будь-яких суспільних відносин. Зміст ст. 5 Конвенції, яка визначає гарантії дотримання права на свободу та особисту недоторканість суттєво відрізняється від нормативних конструкцій інших міжнародних актів, які захищають це право. Так, наприклад, у ст. 3 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. лише стверджується, що «кожна людина має право на життя, на свободу і особисту недоторканість» [4]. На відміну від цього у ст. 5 Конвенції закріплюється вичерпний перелік правових підстав допустимого обмеження цього права на свободу та особисту недоторканість. Це свідчить про максимально високий рівень забезпечення цього права в контексті зробленого порівняння. У рішенні у справі «Руслан Яковенко проти України» (заява № 5425/11) від 04 червня 2015 р. ЄСПЛ наголошує, що «важливі гарантії ст. 5 Конвенції не залежать від національного законодавства» [5]. Цим положенням черговий раз визначається важливість забезпечуваності права на свободу та особисту недоторканість. У рішенні у справі «Де Вільде (De Wilde), Оомс (Ooms) і Версіп (Versyp) проти Бельгії» від 18 червня 1971 р. Європейський суд з прав людини називає це право найважливішим у «демократичному суспільстві» у розумінні Конвенції. Саме особиста свобода є такою фундаментальною умовою, якою кожен повинен користуватися і позбавлення якої дуже ймовірно матиме прямий і негативний вплив на користування багатьма іншими правами [6].

Відповідно до змісту гарантованого конвенційною нормою права на свободу та особисту недоторканість, можна стверджувати, що вона захищає особисту свободу людини. Перш, ніж визначати межі чинності розглядуваної норми слід визначитися із змістом поняття «позбавлення свободи», яке вжито у ст. 5 Конвенції. Аналіз рішень ЄСПЛ щодо України дозволяє виділити такі його складові:

- 1) цей захід застосовується державою або перебуває у сфері державної відповідальності відповідно до вимог Конвенції;
 - 2) захід полягає в утриманні особи у місці, обмеженому певними просторовими межами;
 - 3) застосовуваний захід не є елементом змісту правового статусу особи.
- Законність позбавлення свободи відповідно до Конвенції

передбачає дотримання матеріальних і процесуальних норм національного права. При цьому також вимагається, щоб позбавлення свободи відповідало меті, що впливає зі ст. 5 Конвенції, яка полягає у захисті людини від свавілля [7].

Окрім цього регламентовані у державі винятки правомірного позбавлення свободи людини мають відповідати нормам принципу верховенства права. Так у рішенні у справі «Луценко проти України» (заява № 6492/11) від 03 липня 2012 р. Європейський суд з прав людини зазначив, що законне позбавлення волі за національним законодавством усе одно може бути свавільним [8]. У розумінні ЄСПЛ «свавільність» не розуміється лише як невідповідність національному законодавству. Як порушення Конвенції, зокрема, розглядається недобросовісність, або введення в оману з боку державних органів [9] або ж коли таке позбавлення свободи не було необхідним за конкретних умов [10].

Чинність конвенційної норми про право на свободу та особисту недоторканість слід розуміти як її дію у часі, просторі та за колом осіб.

Дія ст. 5 Конвенції у часі визначається особливостями дії Конвенції як міжнародного договору відносно конкретної держави. В контексті об'єкта захисту Конвенція охоплює весь період здійснення відносно особи заходів щодо позбавлення її права на свободу та особисту недоторканість.

Просторова сфера дії передбачених ст. 5 Конвенції гарантій не визначається якоюсь територією конкретної держави. Вона охоплює обов'язок держави забезпечити право на свободу та особисту недоторканість кожній людині, яка перебуває під її юрисдикцією, як це передбачено у ст. 1 Конвенції.

Чинність ст. 5 Конвенції щодо кола осіб визначається можливістю поширення цієї норми на певне коло суб'єктів. Їх умовно можна поділити на загальних і спеціальних. Перша група суб'єктів складається із фізичних осіб, які не характеризуються якимись спеціальними ознаками. Поряд з цим із змісту ч. 1 ст. 5 Конвенції можна виділити і спеціальних суб'єктів. Так тут вказується про особливості правомірного позбавлення свободи неповнолітніх осіб, психічно хворих, алкоголіків або наркоманів, осіб щодо яких проводиться процедура депортації або екстрадиції.

Залежно від того на яке коло суб'єктів поширюється дія ст. 5 Конвенції мета правомірного позбавлення свободи може змінюватися. Так, у справі «Ічин та інші проти України» (заяви №№ 28189/04 і 28192/04) від 21 грудня 2010 р. ЄСПЛ визнав свавільним порушенням п. 1(d) ст. 5 Конвенції поміщення двох неповнолітніх у приймальник-розподільник. Суд стверджує, що у матеріалах справи ніщо не свідчить про те, що застосування такого заходу до неповнолітніх було здійснено з

метою застосування наглядових заходів виховного характеру або, що під час перебування в цій установі заявники брали участь у тих чи інших виховних заходах [11]. Незважаючи на передбачення окремих винятків щодо позбавлення права на свободу та особисту недоторканість відносно спеціальних суб'єктів, зрештою це не означає відсутності можливості поширювати на них випадки загальних підстав позбавлення свободи, які визначені в інших пунктах ч. 1 ст. 5 Конвенції.

На завершення слід зазначити, що застосування ст. 5 Конвенції є важливою гарантією забезпечення захисту права на свободу та особисту недоторканість. Її ефективна реалізація повинна узгоджуватися із відповідними правилами чинності конвенційної норми в часі, просторі та за колом осіб. Численні випадки порушення права на свободу та особисту недоторканість засвідчують доцільність узгодження випадків правомірного позбавлення свободи із вичерпним переліком зазначеним у ст. 5 Конвенції. Особливості реалізації кожної із цих правових підстав розкривається у практиці ЄСПЛ і мають враховуватися Україною при здійсненні позбавлення права на свободу та особисту недоторканість.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02): Рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_662

4. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

5. Справа «Руслан Яковенко проти України» (Заява № 5425/11): Рішення Європейського суду з прав людини від 04 червня 2015 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a79

6. Справа «Де Вільде (De Wilde), Оомс (Oovs) і Версіп (Versyp) проти Бельгії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 18

червня 1971 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_161

7. Справа «Амуур проти Франції»: Рішення Європейського суду з прав людини від 25 червня 1996 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_878

8. Справа «Луценко проти України» (Заява № 6492/11): Рішення Європейського суду з прав людини від 03 липня 2012 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_852

9. Справа «Моарен проти Німеччини» (Заява № 11364/03): Рішення Європейського суду з прав людини від 09 липня 2009 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_110

10. Справа «Нештак проти Словаччини» (Заява № 65559/01): Рішення Європейського суду з прав людини від 27 лютого 2007 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_665

11. Справа «Ічин та інші проти України» (Заяви №№ 28189/04 і 28192/04): Рішення Європейського суду з прав людини від 21 грудня 2010 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_661

Пендюра М. М.

доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЙ «КАТУВАННЯ» В МІЖНАРОДНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ

Однією із сучасних глобальних загальнолюдських проблем є проблема прав людини та їх забезпечення. Особливе місце серед прав людини посідають невід’ємні права. Це права, відступ від яких (порушення) або обмеження яких не може бути виправдано ні за яких обставин. Якщо право на свободу, право на вільне пересування й навіть право на життя у визначених законом випадках держава може обмежити, то право, передбачене статтею 3 Європейської конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод, є правом непорушним, реалізація якого за жодною ознакою, за жодних умов і за жодних обставин не може бути скасована чи будь-яким чином обмежена: *«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню»* [1].

У міжнародній практиці (ч. 1 ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р.) під катуванням мають на увазі «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» [5].

Крім того, зазначено, що до терміну «катування» не включено біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Національне законодавство також включає норми, що повністю забороняють катування в будь-якому його прояві. Зокрема, на найвищому юридичному рівні, ст.28 Конституції України визначає право кожного на повагу до його гідності: *«Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям»* [6].

Окрім цього, реалізація цього положення знаходить своє місце в низці законодавчих актів, починаючи від відповідальності у Кримінальному кодексі України [7] і закінчуючи постійним нагадуванням про заборону такого явища у відомчих інструкціях органів правопорядку.

Під час розгляду поняття «катування» треба звернути увагу на те, що в різний спосіб визначають як саме поняття, так і суб'єкт цього злочину. Українські правники продовжують дискутувати з приводу такого різнобачення, але ця дискусія мала завершитися до ратифікації Україною міжнародних документів із цим поняттям. «Попри очевидну небезпечність і кримінальність діянь, що утворюють злочин, точне визначення терміна «катування» є зовсім нелегким завданням. Формулювання обов'язково буде або надто широким, або досить вузьким» [4].

Існують різні підходи до визначення складу такого злочину, які обтяжені складною генезою такого явища – співвідношення соціально-

психологічних факторів, що відіграють чи не найбільш важливу роль у розумінні детермінації насильницької природи катування.

Якщо міжнародні договори визначають суб'єктом катування тільки: 1) посадову особу; 2) іншу особу, яка виступає як офіційна особа; 3) іншу особу – з підбурювання офіційної особи, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди, то у випадку національного законодавства – будь-яку осудну особу, що досягла 16-річного віку (ст. 127 КК України) [3].

Таким чином, проблема полягає в тому, що з огляду на національне законодавство суб'єктом катування може бути будь-яка особа, яка здійснила зазначені у диспозиції статті дії, а не тільки представник органу державної влади (офіційної влади), що не відповідає букві та духові міжнародно-правових договорів.

Взагалі, розглядаючи мету і генезу такого явища як катування, дуже важливими для правильного розуміння є ідеї французького філософа Мішеля Фуко, котрий, говорячи про гуманізацію кримінально-виконавчої системи, описує перехід об'єкта катування від тіла людини до її душі, від публічності до індивідуальної закритості. Катуванням піддається не стільки фізичне тіло (мучення), скільки честь, гідність, людськість людини [8]. Про це необхідно пам'ятати не тільки законодавцям які творять право, а і працівникам Національної поліції при виконанні своїх службових завдань.

На сучасному етапі розвитку національного законодавства у сфері захисту прав людини видається доцільною імплементація норми про катування, яка міститься в Конвенції про катування, не шляхом трансформації з посиленням відповідальності через розширення можливих суб'єктів злочину (як це зроблено в чинному КК України), а шляхом викладення основних ознак катування в змісті, максимально наближеному до міжнародно-правового розуміння. Такої мети можна досягти, якщо в кваліфікованому складі статті 365 КК України вжити термін «катування» (як одну з кваліфікуючих ознак) та роз'яснити його зміст (безпосередньо в диспозиції статті або в примітці до неї). Такий підхід забезпечив би імплементацію Конвенції проти катувань та усунув би невинуватану конкуренцію

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний портал Верховної Ради України. Законодавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. – К.: Український Центр Правничих Студій, 2001. – С. 12.

3. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких,

нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань. Науково-практичний коментар. Хавронюк М.І., Гацелюк В.О. – К. : ВАІТЕ, 2014. – С. 40.

4. Замула А.Ю. Еволюція становлення тортур (катувань) у сучасному міжнародному праві / Замула А.Ю. // Право і суспільство. 2015. – №5-2, ч. 3. – С. 9–10.

5. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. //Офіційний портал Верховної Ради України. Законодавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085

6. Конституція України. Ст.28 [Електронний ресурс] <http://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini>

7. Кримінальний кодекс України //Офіційний портал Верховної Ради України. Законодавство [Електронний ресурс] // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/2341-14>.

8. Фуко Мішель. Наглядати й карати: Народження в'язниці. - К.: Основи, 1998. - 392 с.

Петрончак Ю. О.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,

конституційного та міжнародного права,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПОВЕДІНКА ОСОБИ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

Реалізація особи в межах того чи іншого суспільства безпосередньо залежить від уміння та бажання дотримуватись певних поведінкових норм. Поведінка особи – це зовнішній прояв діяльності, у якому виявляється конкретна позиція людини, її настанова. Це вчинки, дії індивідів, які можна спостерігати зовні, їх певна послідовність, яка тим чи іншим чином зачіпає інтереси інших людей чи їх груп [1, с. 110].

Як відомо, поведінка особи визначається соціальними нормами, правилами, які відбивають певні вимоги суспільства до особистостей. За відсутністю або недостатністю чіткої регуляції поведінки індивідів у суспільстві, що Е. Дюркгеймом було названо аномією, існує певне безладдя, бо нема чітких правил, згідно з якими повинна належним чином діяти кожна особа. Саме тому, наукова розробка чіткого й збалансованого механізму впливу та регуляції поведінки особи становить собою науковий

інтерес для багатьох вчених із галузей філософії, психології, права, соціології.

Що стосується механізму правового регулювання, то ним є узятя в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим»). Будучи категорією широкою за обсягом, він збирає воедино всі явища правової дійсності: засоби, способи, методи, форми [2, с. 315].

Результатом його діяльності є встановлення правопорядку в суспільстві: коли визначене загальне коло осіб, зміст правовідносин та правила поведінки суб'єктів.

Динаміка суспільно-політичного життя держави зумовлює постійні зміни всередині правової системи. Суттєвих метаморфоз зазнає уся цивілізаційна парадигма – ось чому питання вдосконалення правового механізму формування (впливу та регулювання) поведінки особи є неабияк актуальними у час глобальних перетворень [3, с. 13]. Беззаперечно, є той факт, що режим сприяння механізму правового регулювання забезпечується законністю, державною дисципліною, які разом із правосвідомістю і правовою культурою є обов'язковими протягом усієї його дії. Виходячи із цих положень, зазначимо, що реформи правового механізму регуляції повинні охоплювати два умовні сектори: загальнодержавний та особистісний.

Перший із них повинен забезпечуватися діяльністю відповідних органів державної влади, реалізацією принципів Конституції та законів України, адже реформування правового механізму регуляції поведінки особи тісно пов'язане з виходом суспільства з системної кризи політичного, економічного, соціального, духовного життя [2, с. 313].

Другий – потребує неодмінного залучення ініціатив громадських та правозахисних організацій із їх програмами правового виховання громадян (напр.: правовий всеобуч, правова пропаганда, правова агітація тощо).

1. Дюркгейм Э. Социология. Её предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм; Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана. – М.: Канон, 1995. – 352 с.

2. Скакун О. Теорія держави і права. Підручник / О. Скакун; Пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.;

3. Рубинштейн С. Л. Проблема индивидуального и общественного в сознании человека. – М., 1959. – 308 с.

Піскорська Г. О.
викладач кафедри управління повсякденною
діяльністю військ та тилового забезпечення
(*Національна академія сухопутних військ України
імені гетьмана П. Сагайдачного*)

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Майже одразу після проголошення незалежності Україна обрала шлях швидкої інтеграції до світової спільноти та європейський вектор зовнішньої політики. Перед Україною постало складне завдання по вдосконаленню національного законодавства та приведенню системи кримінального правосуддя у відповідність з європейськими та міжнародними стандартами.

Головними критеріями оцінки пенітенціарної політики демократичної держави повинні бути відповідність її змісту природі людини, нормам права і моралі суспільства.

Саме тому пенітенціарна політика України, повинна бути невід'ємною складовою частиною її загальної правової політики. Вона покликана забезпечити основні права та свободи ув'язнених, сприяти гармонізації системи національного права і законодавства з міжнародними нормами та стандартами, побудованих на демократичних принципах та всесвітньо-визнаних цінностях.

Питання виконання зобов'язань України щодо забезпечення прав ув'язнених осіб становить найважливішу частину загального обсягу зобов'язань України перед Радою Європи, тому що пов'язаний з найважливішими правами людини – правом на життя, людську гідність, свободу та особисту недоторканність, справедливий суд та правову допомогу.

Пенітенціарна система має в своїй основі засадничі положення – принципи, ті основні ідеї, керівні положення, які визначають стратегію та основні напрями розвитку державних установ та органів виконання покарань, забезпечують системність правового регулювання суспільних відносин, що виникають при виконанні покарань. Найбільш значущим серед принципів, є принцип гуманізму, значення якого в пенітенціарній політиці важко переоцінити.

Даний принцип знаходить своє відображення в Конституції України, яка у 2 статті проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю». Згідно з ч.2 ст.28 Основного Закону, «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню». Принцип гуманізму відображений і в Кримінальному кодексі України: «Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» (ч.3.ст.50).

Принцип гуманізму і його реалізація при призначенні покарання – це політика держави по відношенню до осіб, які вчинили злочин. Гуманізм у пенітенціарній системі – це відмова від так званого «функціонального» підходу до засуджених, коли вони розглядаються як «функція», засіб досягнення кримінально-виконавчою системою економічних, фінансових, політичних та інших цілей. Гуманізм перш за все виражається в можливості кожного засудженого вернутись до законослухняного життя в суспільстві, це визнання співробітниками пенітенціарної системи, засуджених як рівних собі за їх людською природою і сутністю.

Однак в той же час принцип гуманізму не означає всепрощення, суворість режиму виконання покарань може навіть посилюватись, але дані заходи не повинні призводити до руйнації людяного у людині, підривати здоров'я засудженого, перетворювати його в об'єкт маніпуляції.

Використовуючи репресивні заходи щодо засуджених ми ніколи не зможемо добитись, щоб засуджений дивився на світ і вчиняв свої дії з позицій гуманізму і людяності. Покарання повинне виправляти засудженого, а цілі покарання повинні досягатися гуманними засобами. Саме тому орієнтація пенітенціарної системи саме на принцип гуманізму і приведення у відповідність з ним пенітенціарної політики є найважливішою задачею сучасного суспільства.

Таким чином розбудова відкритого суспільства неможлива без відповідної гуманізації пенітенціарної системи, її реформування з метою дотримання прав людини, міжнародних стандартів поводження із засудженими та переорієнтації її діяльності на гуманне ставлення до засуджених та їх соціальне збереження.

Слід відмітити, що на шляху виконання зобов'язань у цьому напрямі Україною вже зроблено декілька досить великих кроків. Так, нашою державою було підписано та ратифіковано Європейську конвенцію з прав людини та окремі протоколи до неї (№1, 2, 4, 7 та 11), а у 1996 році – Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Також прийнято нові Кримінальний та Кримінально-процесуальний, Цивільний та Цивільний процесуальний кодекси, Кодекс адміністративного судочинства.

Україна також приєдналась до ряду важливих правових документів Ради Європи, зокрема Протоколу №13 до Європейської конвенції з прав людини щодо безумовної заборони смертної кари та протоколів №1 і 2.

Україна досягла значного прогресу в реалізації міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини під час виконання кримінальних покарань. Важливим є те, що позитивні зрушення у цій сфері відбулися у значній мірі завдяки зміні суспільної оцінки процесів, пов'язаних із кримінальними покараннями, а не критиці чи тиску з боку міжнародного товариства. Є всі підстави стверджувати, що у кількісному відношенні законодавцями й іншими учасниками законотворення й нормотворення уперше в історії України створено об'ємну національну законодавчу і нормативно-правову базу кримінально-виконавчої системи.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30.

2. Кримінальний кодекс України. – Сімферополь: «Реноме», Харків: «Світовид», 2001. – 240 с.

3. Ющик О.І. Значення принципу гуманізму при призначенні покарання // Науковий Вісник Чернівецького університету: Правознавство. – 2005. – № 273.

4. Козлов С. Кримінальне судочинство: шляхом гуманізації / С. Козлов // Юридична газета. – 2004. – № 19 (31).

5. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В.А. Бадира, О.П. Букалов, А.П. Гель, М.В. Романов, І.С. Яковець; За загальною редакцією Є.Ю. Захарова. Харківська правозахисна група. – Х. : Права людини, 2009. – 368 с.

Проць І.М.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Лис Л.М.

студент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ УКРАЇНИ

Серед актуальних проблем розвитку Української держави питання європейської та євроатлантичної інтеграції є одним із найбільш складних і

неоднозначних. Відомо, що євроінтеграція є головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Президент України у Посланні до Верховної Ради України у червні 2002 р. визначив європейську інтеграцію стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку України на перспективу. Проголосивши також своїм стратегічним пріоритетом набуття членства в НАТО, очікуючи від цього зміцнення економічної і територіальної безпеки, Україна після набуття незалежності з великими труднощами поетапно виконує завдання повномасштабної інтеграції до світового політичного, економічного та гуманітарного простору [1, с. 7].

Європейська інтеграція – це процес політичної, юридичної, економічної (а в деяких випадках – соціальної та культурної) інтеграції європейських держав, у тому числі й частково розташованих в Європі.

На даний момент європейська інтеграція досягається в основному за рахунок розширення Європейського Союзу та Ради Європи.

Європейська інтеграція – складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав. Є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот [2, с.95]. Виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відбувається на основі затвердженого 17 вересня 2014 р. Кабінетом Міністрів України плану заходів з її імплементації на 2014–2017 рр.. Безумовно, підхід до організації “прориву України в Європу” має бути обов’язково комплексним і багатостороннім.

Вивчаючи євроінтеграційні процеси та євроатлантичні устремління України, надзвичайно важливо розуміти загальну стратегію цього руху, котра не залежить від сьогоденної політичної кон’юнктури всередині держави чи від таких же тимчасових обставин на міжнародній арені.

Принципової альтернативи євроінтеграційному курсові України не існує, і це відображено у нашому законодавстві.

На сьогодні напрацьовано багато важливих документів, створено чимало інституцій, реалізовано проєктів і програм, котрі роблять курс України практично незворотним [1, с. 13]. Багато реформ відбувається у соціальній, освітній, медичній, правовій сферах, на що і спрямована євроінтеграція в Україні.

Нині є очевидним, що інтеграційна стратегія України має ґрунтуватися не на деклараціях про наміри входження до європейських

політичних структур, а на створенні внутрішніх передумов набуття членства в Євросоюзі. Головним завданням України на сьогоднішньому етапі є утвердження європейських цінностей і стандартів в політиці, економіці, соціальній сфері. У цьому – запорука суспільної стабільності і сталого розвитку нашої держави [3].

Успішність європейської політики знаходиться не стільки у площині наших спроб активізувати зв'язки з ЄС, скільки у розв'язанні гострих соціально-економічних проблем та забезпечення зростання рівня життя людей. Лише утвердження соціально спрямованої ринкової економіки в Україні може вивести її відносин з ЄС на вищий рівень. Для цього потрібна наполеглива робота і неодмінно політична консолідація суспільства.

Новій владі не слід тішитися ілюзіями, а послідовно реалізовувати таку політичну стратегію, яка б забезпечила конкурентноздатну національну економіку, сприяла підвищенню рівня правової культури, утвердження громадянського суспільства. Для цього існують всі підстави, адже: “Українські землі, – на думку Ю. Липи, – не є ніякою закутиною. Під оглядом торговельним і геополітичним – це одна з найвагоміших земель світу. Це значіння України тільки зростає в сучасному” [4, с. 97].

Нинішній глобалізований світ визнає і поважає сильних та впливових політичних суб'єктів. Слабка Україна цікавить наших зарубіжних партнерів в основному як транзитно-сателітна держава [5, с. 108].

1. Артёмов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навчальний посібник / І.В.Артёмов . – Ужгород , 2007. – 384 с.

2. Мартинов А.Ю. Європейська інтеграція: Енциклопедія історії України / А.Ю.Мартинов. – К. : Наукова думка, 2005. – Т. 3 : Е – Й. – 672 с.

3. Єрмолаєв А.В, Парахонський Б.О, Яворська Г.М, Резнікова О.О [та ін.]. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.

4. Липа Ю. Призначення України / Ю.Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 271 с.

5. Гордієнко М.Г. Євроінтеграція України:проект майбутнього розвитку чи виклик державній ідентичності / М.Г. Гордієнко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2006. – Вип. 25. – С. 103–112.

Рудий Н. Я.
учений секретар секретаріату Вченої ради
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОТОТЕХНІКИ

Четверта науково-технічна революція подарувала людству технічні вироби, які ще 20 років тому були предметами фантастичних романів. Динаміка використання робототехніки не лише у спеціалізованих сферах, але і в повсякденному житті породжує трансформацію суспільних відносин, які вимагають своєрідного правового регулювання.

Як стверджує виконавчий директор міжнародної компанії з надання юридичних консалтингових послуг Baker McKenzie Пол Ролінсон ніхто насправді повністю не розуміє меж відповідальності робота. Якщо він помилився, якщо надасть хибну рекомендацію, якщо авто без водія зламається і призведе до чиєїсь смерті, якщо машина неправильно випише податкову накладну – це проблеми, які потребують вирішення в юридичній площині. Зрештою ми отримаємо величезну проблему в регулюванні того, як кожна галузь реагуватиме на автоматизацію [1]. Єдине що хотілося б додати до цих слів, так це те, що зважаючи на технологічний розвиток провідних світових держав, ми вже отримали проблему правового регулювання автоматизації.

Не будемо зупинятися на історії становлення робототехніки та штучного інтелекту, вінцем якої, наразі є перемога комп'ютера Deep Blue над світовим чемпіоном з шахів Гаррі Каспаровим, перемога комп'ютера Watson у інтелектуальному телешоу «Ризикуй» (Jeopardy!) чи автопілоти від Google та Tesla. Краще розглянемо як людство вже використовує роботів і спробуємо спрогнозувати еволюцію робототехніки у ближчому майбутньому (до 10 років) та розглянемо можливі межі правового регулювання діяльності роботів.

На сьогоднішній день важко уявити будь-яку сучасну сферу діяльності де б не використовувалися робототехніка. Промислове виробництво, армія, медицина, освіта, сільське господарство, торгівля, логістика і т.д. без використання роботів просто не зможуть ефективно виконувати свої завдання та бути конкурентоспроможними. Більшість з цих роботів, в кращому випадку, є носіями спеціалізованого інтелекту і здатні виконувати лише окремі функції – виготовлення гамбургерів чи деталей, гра в шахи, творення музики, написання

репортажу чи торгівля цінними паперами на Волл-Стрит. Навіть створений IBM системою Watson, що є чи не найприголомшливішим прикладом сучасного машинного інтелекту, ще дуже далеко до того пристрою, який можна було б обґрунтовано порівняти з широким інтелектом людського типу [2, с. 298]. Але відповідно до опитувань провідних учених-комп'ютерників, які провів Джеймс Баррат, вважають, що створення Загального штучного інтелекту (людського типу – Н.Р.) відбудеться до 2030 року – 42 %, до 2050 року - 25 %, до 2100 року - 20 %. Лише 2 % вважали, що цього не станеться ніколи. Цікаво, що деякі респонденти написали в своїх коментарях, з приводу цього опитування, що Баррату слід додати ще один варіант відповіді з більш ранньою датою [2, с. 300]. Якщо дотримуватися в своїх прогнозах закону Мура, то ця проблема мала б вирішитися в найближче десятиліття.

Особливо підсилює можливості робототехніки впровадження вільного доступу до швидкісного Інтернету, GPS та хмарних ресурсів. Роботу не потрібно буде мати значні обсяги пам'яті – достатньо можливості безпроводного з'єднання з мережею. Таким чином, роботи почнуть виконувати багато справ, якими раніше займалася людина – від таких складних та небезпечних як дезактивація ядерних об'єктів до банального прибирання будинку [3, с. 260]. Важливим в процесі роботизації робочих місць буде пристосування економіки до зменшення використання людських трудових ресурсів.

Чого вартує лише глобальне впровадження автопілотів (зникнення професії водія), яке має як суттєві переваги, так і проблемні питання правового характеру. Сучасні автопілоти можуть бути надзвичайно корисними з точки зору безпеки, адже тисячі людей гинуть через неухильність водія, перебування його в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Сьогодні комп'ютери, можуть стежити за вашими очима й розпізнавати очевидні ознаки сонливості, подаючи сигнал тривоги, а в разі відсутності реакції водія візьме керування авто на себе, визначить наявність в автомобілі надмірної кількості алкоголю і заблокує його рух [4, с. 47]. Беручи до уваги смертність на українських дорогах доцільність встановлення таких механізмів не викликає сумнівів.

Але дослідники робототехніки не зупиняються на досягнутому і в жовтні 2013 р. Google оголосила у своєму блозі, що їхні повністю автономні машини вже деякий час успішно пересуваються серед інших автомобілів американськими дорогами та шосе. В рамках проекту «Шофер» ці автомобілі подолали сотні тисяч миль без людського втручання та мали лише дві аварії – перша трапилася коли машиною

керувала людина, а друга – коли в авто Google врізалася машина, що їхала позаду, під час зупинки на червоне світло [5, с. 22]. Незважаючи на такі високі показники безпеки, ніхто не дасть повної гарантії, що з вини автопілота не станеться аварія, яка буде вимагати відповідної правової кваліфікації.

У США три штати – Невада, Каліфорнія та Флорида – ухвалили закони, які дозволяють самокерованим автомобілям (із певними обмеженнями) пересуватися дорогами (Ст. 14 Пришестя роботів). Враховуючи динаміку впровадження автопілотів у промислові зразки і появу їх у вільному продажі (Tesla, Nissan Leaf, Мерседес S) законодавцям в Україні потрібно визначитися з ставленням до цих інновацій і внести корективи в нормативно-правову базу прописавши правовий статус самокерованих автомобілів.

Важливим і надзвичайно актуальним є можливість контролю за програмним забезпеченням робототехніки, яке, судячи з прикладу Google, може самовдосконалюватися. Адже коли компанія стала об'єктом антимонопольного розслідування в Європі, в рамках якого її звинувачують в наданні надмірного впливу на результати видачі, то це буде важко довести в умовах, коли інженери компанії не можуть точно сказати, як працює пошуковий алгоритм [6, с. 195]. Фактично досить складна програма з пошуку інформації, враховуючи зібраний нею досвід, почала враховувати його у подальшій своїй роботі.

Розуміючи можливість виникнення прогалин у праві в рамках Європейського Союзу було розроблено проект резолюції щодо роботизації та штучного інтелекту (схвалена Європарламентом 12 січня 2017 р.). Відповідно до резолюції планується створення Європейського агентства з роботизації та штучного інтелекту, яке буде займатися питаннями технічного й етичного регулювання відносин між людьми та високотехнологічними машинами. Серед найбільш нагальних проблем, зокрема, питання про те, хто буде нести відповідальність за можливі збитки, яких можуть завдати роботи, а також питання про податки на роботів, які підуть на соціальні потреби людей, що втратили роботу через тотальну роботизацію [7].

Таким чином Європейський Союз актуалізує дану проблематику і вже на законодавчому рівні дав старт її вирішення. Хоча, враховуючи громіздку бюрократичну процедуру набуття чинності резолюцій Європарламенту (лише після схвалення всіма державами членами ЄС), очевидно роботи ще досить тривалий час будуть поза правовим регулюванням в Європі.

За загальним правилом у США за роботу пристроїв (в т.ч. роботів) відповідальність несе виробник. Правда і це правило потребує

уточнення, адже виробник робота і програмного забезпечення до нього це можуть бути різні організації. Випадок з некоректною роботою програмного забезпечення стався в тій же Google система розпізнавання якої ідентифікувала темношкірих людей як горил. Наслідком було перепрограмування системи, заборонивши їй визначати будь-що як горил [6, с. 196]. Можна тільки уявляти якою була б реакція темношкірої людини, якщо б робот почав поводитися і спілкуватися з нею як з горилою – це мабуть був би останній судовий позов до Google, враховуючи тонкощі правової системи США та нетерпимість до расової дискримінації. Тому і не дивно що компанія пішла на такі радикальні кроки як повна заборона визначати що небуть як горилу. Хоча де гарантії, що система тепер не почне ідентифікувати горил як темношкірих людей.

Підсумовуючи вищенаведене, потрібно вже сьогодні готувати на законодавчому рівні правову базу для врегулювання відносин у сфері робототехніки в Україні. Інакше ми ризикуємо наразитись на виникнення прогалин у законодавстві чи, як це часто люблять українські законодавці, заборон на використання сучасних високотехнологічних роботизованих систем. Як перший, так і другий варіанти є неприйнятними, зважаючи на потребу інноваційного розвитку України та її конкурентоздатності на світовій арені.

-
1. Інтерв'ю з Полом Ролінсоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/202138>
 2. Форд, Мартін. Пришестя роботів. Техніка і загрози майбутнього безробіття / пер. з англ. Володимир Горбатько. – К.: Наш формат, 2016. – 400 с.
 3. Мир в 2050 году / под.ред Дэниела Франклина и Джона Эндрюса. – М.: Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2013. – 368 с.
 4. Мічіо Кайку. Фізика майбутнього / Переклала з англ. Анжела Кам'янець. – Львів: Літопис, 2013. – 432 с.
 5. Брін'олфссон, Е. Друга епоха машин, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій / Е. Брін'олфссон, Е. Макафі. – К.: K.FUND, 2016. – 236 с.
 6. Романчук О.К. Соціальна інформатика : Навчальний посібник / О.К. Романчук. – Львів: Універсум, 2016. – 224 с.
 7. Епоха роботів – як нам мирно уживатися з «залізчачям», яке раптово порозумнішало [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uifuture.org/ru/post/epoha-robotiv-ak-nam-mimo-uzivatisa-z-zalizaccam-ake-raptovo-porozumnisalo_7

Савайда О. І.

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВПЛИВ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ

Цікавість науковців до звичаєвого права в науковій літературі, не дивлячи на те, що цей правовий термін навіть можна вважати архаїзмом, зростає. Значення цього правового поняття для правової системи та її історичного компоненту, від цього зовсім не стає меншим. Безперечно, звичай залишається первісним елементом звичаєвого права, стародавнім пращуром права як такого.

Звичаєве право України, зазвичай, в сучасних умовах існування держави та права, використовується в регулюванні суспільних відносинах як “сірий кардинал” та зовсім не є застарілим (анахронізмом) чинником розвитку сучасної правової системи України.

Безперечно, значимість його в першу чергу потрібно розглядати з історичної точки зору (хоча тут потрібно звертати увагу на всі переваги та недоліки такої особливості звичаєвого права). Не дивлячись на те, що звичаєве права лишається специфічним чинником правової системи України, ніби невидимою (тобто, такою, яка не фіксується правовою наукою та законодавством), неписаною його частиною, проте, воно є досить дієвим та ефективним в регулюванні суспільних відносин та державно-правових процесів управління.

Ще одна особлива риса звичаєвого права полягає в культурно-історичному середовищі його виникнення. Оскільки сутність звичаєвого права формується саме із таких культурно-історичних, територіальних, моральних осередків суспільства, то й сам звичай проходить процес інтегрованості у правову свідомість українського народу.

Ця інтеграція настільки міцно укорінилася в правосвідомість громадян, що інколи в конфлікті з правом писаним (позитивним правом) така звичаєва (природно-правова) правосвідомість вступаючи в суперечку з правом, безумовно, без вагань надає перевагу органічним для себе культурно-правовим орієнтирам, а не тим, які нав’язані чи нав’язуються державою чи офіційною правовою культурою (правом). На мою думку, в цьому й є особливість звичаєвого права, та основна специфіка впливу звичаєвого права на правові процеси та перебіг їхніх закономірностей, які характеризують сучасну правову систему.

Досить багато випадків застосування звичаєвого права, звичаєвих

норм в сучасному українському суспільстві та державі можна привести. Як відомо, кожна норма звичаєвого права формується із розвитку та потреб суспільних відносин, суспільних потреб та самого перебігу суспільного життя не тільки соціуму, але й держави. Таким прикладом використання звичаєвого права в сучасних українських реаліях інформаційної та реальної агресії та війни може бути утворення та розвиток волонтерського руху в Україні, який утворюється на основі природних потреб суспільства в таких реаліях української держави.

Звичаєве право розглядається як первинна ланка зародження та становлення правової системи українського народу. Ключову роль в такому формуванні належить саме звичаю, який допомагає аналізу правової реальності, не як системи та її елементів пов'язаних між собою певними подіями, а як єдиного невідворотного природно-правового процесу розвитку правової системи.

Застосування викладених вище положень до дослідження проблеми звичаєвого права та впливу його на правову систему передбачає аналіз певного зрізу правової реальності. Бажано цю правову реальність розглядати не як ланцюг пов'язаних між собою ситуацій, а як єдиний природно-правовий процес утворення правової системи, а також взаємодії держави та народу на шляху їхнього спільного функціонування.

Йі тому, більшість авторів, й ми також підтримуємо думку, що звичаєве право є певною природно-правовою системою прав і обов'язків соціальних суб'єктів, що формувалися у процесі спільного побуту, життєдіяльності, закріплених у свідомості як правові норми, обов'язковість дотримання яких ґрунтувалася на загальному переконанні у їх правильності та забезпечувалася впливом зовнішнього авторитету [1, с.16]. Схиляючись до такого визначення та поняття звичаєвого права, деякі автори стверджують, що звичаєве право становило систему прав і обов'язків, які, в свою чергу, закріплювались у правових нормах [2, с.46]. Акцент в даному випадку стоїть саме на такій ознаці як системність звичаєвого права. Що також притаманно й для правової системи. Проте, системність звичаєвого права не така яскраво виражена як системність правових систем держави. Адже, те, що використовується в продовж певного періоду часу та є ефективним у його використанні із звичаю поступово переростає в позитивне право.

Тому, безперечно що первинною ланкою та основоположним елементом звичаєвого права в Україні була трансформована норма права. Кожна із норм українського звичаєвого права формувалася природним шляхом, виходячи із потреб суспільних відносин, будучи суспільним правилом, що пройшло тривалу апробацію соціальними суб'єктами.

Підводячи підсумок викладеним думкам, потрібно помітити таку

характерну рису впливу звичаєвого права на правову систему, яка полягає в сталості їх застосуванні, іноді ця сталість проявляється навіть у формі консервативності. Така риса звичаєвого права закріплює не лише досвід минулих поколінь чи суспільну практику, але й навіть соціальний досвід минулих років. Й ключовий акцент звичаєвого права полягає в тому, що воно має загально-спільні цілі що й правова система – встановлення суспільних відносин та їхня підтримка в процесі їхнього регулювання в державі, в соціумі та праві.

Український правознавець С. Дністрянський назвав основою права та правильної правової системи суспільні зв'язки [3, с. 10]. На його думку, найбільш чітко такі зв'язки проявляється саме у звичаєвому праві.

1. Лобода Ю.П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу) / Ю.П. Лобода. – Львів: Світ, 2009. – 280 с.

2. Бедрій М. Система українського звичаєвого права: історико-правовий аспект / М.Бедрій // Вісник Одеського національного університету. – 2011. – Том 16. – Випуск 9. Правознавство. – С. 45 – 51.

3. Дністрянський С. Звичаєве право – асоціальні зв'язки / Станіслав Дністрянський // Часопись правнича і економічна. – Том IV. – Львів, 1902. – 42 с.

4. Фальковський А. О. До визначення поняття аксіологічного дослідницького підходу в методології юриспруденції / А.О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. досліджень. Вип. 40. – Одеська Національна юридична академія. – 2008. – С. 59-64.

5. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І.Б. Усенка. – К.:Наукова думка, 2006. – 280 с.

6. Охримович В. Знадоби до пізнання народніх звичайів та поглядів правних / В. Охримович // Житє і слово. – Том 3. – Львів, 1895. – 401с.

7. Загальна теорія держави і права : [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук , проф, акад. АПрН України М В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.

8. Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

9. Костенко Л. Право звичаїв / Л. Костенко // Юридичний журнал. Аналітика. – 2006. – №8. – С.91–95.

Савайда О. І.

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Алієва С. В.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Відношення людини до світу – одне з основного. В залежності, як людина справляється з проблемою пізнання, залежить від уявлення про світ, точність і якісність отриманих знань про наше минуле. Потрібно проявляти вміння здійснювати самостійно процес пізнання, отримання певних навичок та бути обізнаним. Знання дають змогу не лише передбачати, але діяти у відповідний момент, працювати та змінювати суспільство і людину. Одною з провідних наук за допомогою якої ми пізнаємо світ є методологія.

Методологія – це вчення про методи, які застосовуються в науці для пізнання та переосмислення та перетворення творення дійсності. Основу методології складає мислення та світогляд, як операційне середовище самодисципліни та роботи з інформацією, моделями, алгоритмами.[1, с. 115].

У методології наукових досліджень розрізняють поняття «об'єкт» і «предмет» пізнання. Об'єктом пізнання прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, а предметом пізнання – дослідження з певною метою властивості, ставлення до об'єкта. Наприклад, усі суспільні науки в принципі пізнають один об'єкт - суспільство, але мають різні предмети; політична економія пізнає систему виробничих відносин, економічна статистика – кількісну сторону економічних явищ; бухгалтерський облік, аналіз і аудит – господарську діяльність підприємств та ін.[2, с. 51].

Для того щоб дізнатися про будь-який предмет науки, кожна наука використовує певну сукупність прийомів і способів дослідження – це і є методологія цієї галузі науки. Усі прийоми та способи поділяються на загальні – застосовуються в усіх науках, і часткові – застосовуються в низці інших спеціальних наук.

Роль методів у науковому пізнанні дуже важлива. Ще в XVI - XVII столітті англійський філософ Френсіс Бекон, підкреслюючи величезне

значення методу, порівнюючи його з ліхтарем, який освітлює мандрівникові шлях у темряві. Також важливого значення методам надавав і відомий медик та філософ Іван Павлов, який писав: “Метод – найперша, основна річ. Від методу, від способу дії залежить вся серйозність дослідження. Вся справа в хорошому методі. При хорошому методі і не досить талановита людина може зробити багато. А при поганому методі геніальна людина працюватиме марно і не отримає цінних, точних даних” [3, с. 154]. Отже, є добрий та правильно вибраний метод – будуть і вагомі результати.

Методологія довгий час включалася в контекст натурфілософських і логічних уявлень. Більш того, вона являла собою філософські основи навчально-пізнавальної діяльності. Отже, в першу чергу виникла дефініція методу як способу пізнання. З цієї точки зору різні філософи в різний час по-своєму класифікували методи. Наприклад, до поширення німецької класичної філософії виділяли лише два види методів: раціоналістичний і емпіричний. Але обмеженість цих напрямів була розкритикована. Характер самої методології теж залишався нез’ясованим: від механічного до діалектичного. Після аналізу структури вчення І. Кантом були виділені конститутивні та регулятивні методи. Однак під прицілом філософії методологія не могла домогтися конкретики, залишаючись сукупністю точок зору [4].

Виділяють такі види методів:

- загальні, які мають свою класифікацію. Відомі діалектичний і метафізичний методи.
- загальнонаукові, класифікація яких заснована на рівнях пізнання – емпіричному і теоретичному.
- специфічні, прив’язані до конкретних галузей науки, в яких вони використовуються або з яких походять. Іншим словами, основою для даного виду стає застосування методів в різних сферах або вироблення методів цими сферами. У цього виду найбільш широкий спектр прикладів. Так соціальні методи безпосередньо пов’язані з соціологією та суспільством, а психологічні спираються безпосередньо на закони психології [4].

Також методи наукових досліджень можна поділити на загальнонаукові та конкретно-наукові(емпіричні) [2, с. 60].

Для того щоб досліджувати свій предмет, кожна наука використовує певну сукупність прийомів і способів дослідження. Це – методологія цієї галузі науки. Усі прийоми та способи поділяються на загальні – застосовувані в методах усіх наук, і часткові – застосовувані в цій або низці інших наук.

Методологічною основою правової науки є філософія та її загальні методи пізнання. Серед них можна виокремити діалектичний, матеріалістичний та ін.

Діалектичний метод передбачає вивчення державно-правових явищ у розвитку та взаємозв'язку між собою та з іншими явищами.

Матеріалістичний метод ґрунтується на визнанні первинності буття, а не свідомості; цей метод означає, що причини всіх державно-правових явищ слід шукати в матеріальних умовах життя людей [5, с. 43].

Методологічну основу правової науки складають загальнонаукові, філософські та спеціальні методи, які використовуються у правових дослідженнях. Діалектичний метод пізнання супроводжує весь процес наукового правового дослідження і дозволяє розглянути основні тенденції розвитку суспільних відносин. Метод використовувався у зв'язку з формулюванням понятійного апарату та відіграють важливу роль у оперативних підрозділах. Наприклад: вчинення злочинів, вони є науково-технічними засобами за допомогою яких виявляють, фіксують, досліджують докази, а також здійснюють інші дії по виявленню, розслідуванню та попередженню злочинів. У криміналістичній та кримінально-процесуальній літературі розглядаються різні аспекти застосування спеціальних знань та методів у кримінальному судочинстві, що безсумнівно надавало велику допомогу в теорії та практиці. Метод виступає системою принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта на вирішення конкретного завдання, досягнення результатів у певній сфері діяльності.

Методи полягають в тому, щоб виявити і дослідити загальні й особливі елементи державного ладу, спільні риси та розбіжності між політико-правовими інститутами, установами та процедурами, їхні переваги та недоліки, умови, в яких вони виявляються. Характерний результат методів – класифікація, типологія, яка є переконливою і може бути корисною за умови, що вона ґрунтується на достовірних відомостях про державу та право.

1. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: Підручник для науковця / Ю. П. Сурмін. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.

2. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень / М. Т. Білуха. – К., 2002. – 479 с.

3. Бичко А. К. Історія філософії: Підручник / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – К., 2001 – 774 с.

4. <http://poradumo.pp.ua/cikave/63125-metod-ce-metodologiya-astosuvannya-metody-suchasn-metodi.html>

5. Бесчастний В.М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн / В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков. – К., 2008 – 467 с.

Савайда О. І.

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Маїк Н. А.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ МОЛОДІ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Все в цьому світі має розвиватися і не повинно стояти на місці. Як відомо, найважливішим для людини у світі є її розвиток, адже завдяки ньому люди починають набагато краще жити та розуміти всесвіт. Саме з цієї причини особливо цінуються ті, хто сприяє розвитку правової держави, втіленню прогресивних здобутків людства у державно-правовій сфері. Найголовніша спільнота людей – держава, яка здатна надати формальній загальнообов’язковості умовам, які необхідні для використання кожною людиною її основних прав. І якщо держава максимальною мірою реалізовуватиме таку здатність, зробить це основною функцією, вона може вважатися правовою. Правова держава - це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини [1, с. 29].

У процесі формування правової держави використовувались окремі положення, висловлені такими видатними мислителями як Платоном і Арістотелем, Т.Гоббсом і Дж.Локком, Ж.-Ж.Руссо і Ш.-Л. Монтеск’є. Серед тих, хто підтримував і розвивав ідею правової держави наприкінці XIX ст. - на початку XX ст., були українські вчені, зокрема, Б. Кістяківський, М. Палієнко, С. Дністрянський, А. Малицький, В. Старосольський.

Однак слід мати на увазі, що правову державу не можна побудувати, обмежившись прийняттям законів. Крім демократичного, прогресивного законодавства, необхідно забезпечити систему суворого додержання і виконання законів усіма суб’єктами: державою, державними

органами, громадськими організаціями, посадовими особами і безпосередньо самими громадянами.

Конституція України, проголосивши Україну правовою державою (ст.1 Конституції України) закріпила не стільки реальний, скільки бажаний стан держави [2]. В Україні на сьогодні створено лише правові передумови для становлення і подальшого розвитку правової держави. Це процес складний і тривалий, й тому для того, щоб побудувати в Україні правову державу, треба передусім сформувати громадянське суспільство (й починати потрібно саме з української молоді), в якому:

1) був би забезпечений вільний і всебічний розвиток кожної особистості та суспільства. При цьому громадяни і держава повинні виступати як рівноправні партнери, а їх взаємовідносини здійснюватися на основі права і розумних меж свободи;

2) функціонували різноманітні, незалежні, демократичні громадські інститути (політичні партії, громадські і релігійні організації, профспілки, кооперативи, органи самоорганізації населення);

3) забезпечена свобода слова та інформації, багатоманітність ідеологічного та культурного життя громадян;

4) здійснювався громадський контроль за діяльністю державних органів і їх посадових осіб, який через демократичні інститути громадян могли б впливати на формування та здійснення ефективної державної політики;

5) формувався правовий механізм щодо подолання відчуження людини і громадянина від засобів виробництва, власності і державного управління;

6) забезпечена реальна незалежність судової системи, чітка робота законодавчого і виконавчих органів з дотриманням принципу стримання та протидії гілок влади;

7) постійно підвищувався рівень загальної і правової культури громадян, їх правова свідомість, а також усвідомлення необхідності співвідношення особистих інтересів з інтересами суспільства і держави.

Поняття правової держави у багатьох країнах є невідомим від поняття соціальної держави, тому побудова реальної правової держави значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, накопичення матеріальних благ, що давало б можливість здійснення ефективної соціально-економічної політики та забезпечення прав громадян.

У державі, як правило, живе безліч людей, різні класи, які носять чисто умовний характер в більшості випадків. Однією з категорій населення є молодь. Роль молоді в державі є однією з найбільш важливих, тому що молодь здатна надавати та виконувати в майбутньому певні

прогресивні завдання та функції, що ведуть до розвитку суспільства в першу чергу, й держави в цілому.

Чому ж молодь настільки ефективна в справі розвитку держави? Відповідь на це питання є досить простою – молодь не обтяжена певними стереотипами та має значні вимоги до суспільства та держави в якій вона проживає.

Якщо ми поглянемо на зрілих людей, ми зможемо побачити, що вони найчастіше несуть перед кимось велику відповідальність. Це можуть бути маленькі діти й члени сім'ї, які вимагають спеціального догляду, іноді навіть повного матеріального утримання, що виливається у великі витрати. Деколи у зрілих людей вже літні батьки, які ніяк не можуть забезпечити власне життя без допомоги своїх зрілих дітей. Саме тому, зрілі люди не мають повної можливості приймати надмірно активну участь у суспільному житті держави чи суспільства.

А ось молодь – це інша справа. Молоді люди всьому в житті вчаться, цікавляться різними сферами суспільного життя громадян та своєї держави. В зв'язку з чим, молодь може краще зосередитися на громадських справах різного роду, надаючи своє сприяння державі у різних сферах діяльності. Ми бачимо безліч прикладів, коли студенти стають авангардом різних протестних акцій, ці люди мають час і готові до змін в житті на краще. Зокрема, є свіжий приклад впливу української молоді в нашій державі.

Всі ми чудово пам'ятаємо недавні події, коли українська молодь виступила головною силою проти безвідповідальності влади в Україні. Студенти пройшли шлях та показали гарний приклад самоорганізації, дуже активно брали участь у масових акціях протесту, що відіграло відповідну роль у перетворенні держави на якісні зміни. Прикладом однієї з таких дій української молоді стала Революція Гідності, викликана спротивом проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу [3].

Якщо уявити собі гіпотетичну державу, в якій взагалі немає молоді, то ця держава може просто не розвиватися. За рахунок того, що у молоді є низка вимог до суспільного життя, до розвитку держави з її демократичними пріоритетами, вони прагнуть оволодіти та покращити більшою кількістю сфер людського буття, можуть приділити більшу кількість свого часу на громадську діяльність. Саме таким чином вони і сприяють розвитку держави.

Нездатність держави надати ефективні соціальні гарантії, створити умови для достатнього життєвого рівня своїх громадян негативно впливає на підтримку населенням державної політики, знижує рівень їх

законослухняності та поваги до закону, а особливо це актуально для молоді, яка починає формувати свій рівень правової культури.

Можна зробити висновок, що в першу чергу держава та певні організації, які залучені до формування та розвитку молоді, повинні ефективно вести діалог із молоддю, активно прививати українські правові традиції та виховувати правову культуру в них, що в подальшому покращить життя та діяльність населення, громадських структур, об'єднань та громадянського суспільства.

Подолання цієї ситуації та ролі молоді в розвитку держави України можливо досягнути лише за умови ефективності функціонування державної влади, напруги сил усього народу, в тому числі й молоді, відмови від авторитарної спадщини. Коли ідея розбудови України як соціальної, правової держави стане цільовою настановою діяльності не тільки політичної та культурної еліти, але й суспільства в цілому.

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник / П.М. Рабінович. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.

2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44 № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68 № 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142 № 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143 № 1401-VIII від 02.06.2016, ВВР, 2016, №28, ст.532).

3. Революція Гідності [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96

Сай Н. Я.

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ ТА ПОРУШЕННЯМ МИТНИХ ПРАВИЛ XVIII–XX ст.

Термін «контрабанда» – італійського походження, виник зі словосполучення «contra» – «проти» та «bando» – «закон», «урядова постанова». Контрабанда є злочинним промислом, давно відомим в історії

людства, відповідальність за який передбачена кримінальним, адміністративним та митним законодавством практично в усіх країнах світу.

Юридичне визначення цього діяння за різних часів формулювалося по-різному. У середні віки термін «контрабанда» означав «незаконне переміщення товарів через кордон». Згодом це формулювання суттєво доповнилося фразою: «...неповідомлення про вантаж у супровідних документах...».

Важливим питанням в історії митної справи завжди була боротьба з контрабандою, яка розпочалася ще у давні часи і триває до сьогодні. Цей період можна поділити на декілька етапів [1, с. 17]:

- становлення та розвиток митної справи у боротьбі з контрабандою та порушенням митних правил в Україні та Росії у XVIII–XIX ст.;

- розвиток митної справи у боротьбі з контрабандою та порушенням митних правил в Україні та Росії на початку XX ст.;

- становлення та розвиток митної служби у боротьбі з контрабандою та порушенням митних правил в Україні та Росії після 1917 р.;

- розвиток митної справи у боротьбі з контрабандою та порушенням митних правил у незалежній Україні з 1991 р.

В історії української та російської митниці відзначається, що в 1751 р. було створено прикордонну варту як особливий корпус військ, що охороняли кордон в Україні та Ліфляндії. В цьому ж році на державному кордоні було встановлено пости митних об'їждчиків. Відтоді, мабуть, маємо вважати, що в структурі митної системи було створено підрозділи, перед якими ставилося конкретне завдання - виявлення та затримання контрабанди. Для заохочення об'їждчиків до затримання контрабанди було визначено віддавати їм четверту частку конфіскованих товарів [3, с. 43].

Іменним указом Катерини II від 27 вересня 1782 року «Про встановлення особливого прикордонного ланцюга та варті для запобігання таємному провозу товарів» у кожній західній прикордонній губернії встановлювалася митна прикордонна варта. Вона складалася з митних об'їждчиків та прикордонних наглядачів у митницях. Передбачалося мати два об'їждчики на кожні 10 верст та одного митного прикордонного наглядача на кожні 50 верст по кордону.

У 1813–1815 рр. Департамент зовнішньої торгівлі розсилав циркуляри про правила публічного продажу при митницях конфіскованих товарів, а також про нагороди за виявлення контрабанди. У 1839 р. був ухвалений Митний статут, що уточнив поняття контрабанди. Відтоді контрабандою вважається не тільки сам факт таємного переміщення товарів через кордон, а також намагання їх приховати під час декларування на митниці.

Боротьба з контрабандою та протизаконними валютними операціями завжди була однією з найважливіших функцій митниці. Керівництво суворішим чином приписувало ведення списку «тайнопровозителів» та «контрабандирів».

У 1829 р. Державна Рада ухвалила рішення про те, що «контрабандири й таємнопровозителі, не спроможні до сплати штрафу, віддаються на заробітки із розрахунку 100 рублів на рік, якщо ніхто на побажає взяти їх за цю суму, неспроможних контрабандирів належить віддавати у рекрути, у робітничі виправні роти або відсилати на поселення...» [2, с. 24].

На доповнення до смуги митних застав «для запобігання таємному перевезенню товарів» по західному кордону встановили прикордонну варту. Прикордонна варта розташовувалася у дві смуги: 1) безпосередньо на кордоні; 2) на відстані 5 верст від першої. Територія між смугами прикордонної варти та прилегла смуга шириною 2 версти складали прикордонну смугу, де діяли спеціальні правила. В деяких західних губерніях прикордонна смуга сягала 30 верст.

Впровадження тарифу 1891 р. (ставки ввізного мита було збільшено у 2 й більше разів) не могло не загострити проблеми контрабандного ввозу. Саме тому у 1892 р. ухвалюється новий Митний статут, що підсилив відповідне законодавство. Статутом були не тільки визначені можливі прояви злочинної діяльності, але й встановлювалися диференційовані санкції за них. Основна відповідальність за контрабанду покладалася на власника товару.

Протоколи затримання предметів контрабанди складалися за довільною формою, у двох примірниках, один з яких направлявся у Департамент митних зборів.

У Декреті Радянської влади 1917 р. «контрабандою» визнається ввіз та вивіз товарів «без дозволу», а вже у документі 1921 р. дається більш розширене тлумачення і конфіскації підлягають «...товари, приховані від митного контролю шляхом будь-яких хитрощів, а також: зброя, військове спорядження, польові біноклі, майнові документи щодо розташованої у Росії нерухомості, інвалюти, що не має дозволу Наркомату, а також предметів художнього та антикварного значення...».

У Митному Статуті СРСР 1924 р. було затверджено положення, які визначали поняття та ознаки «простої» (незаконне переміщення незначної кількості товарів, що не завдає шкоди економіці країни) і «кваліфікованої» контрабанди [4, с. 115].

Ознаками кваліфікованої контрабанди були: – контрабандне переміщення товарів повз митні установи за допомогою спеціально для цих цілей призначених транспортних засобів; утаєння товарів

контрабанди у приміщеннях, пристосованих для приховання; – контрабандне переміщення товарів, пов'язане з підробкою митних документів, що стосуються іншого товару, накладення підроблених митних знаків (клеїм), а також іншими діями злочинного характеру, здійсненими з метою контрабандного провозу товарів; – участь у організаціях, що спеціально займаються контрабандою; озброєна контрабанда; – здійснення контрабандних дій особою, безпосередньо пов'язаною з митною справою; більш ніж двократне заняття контрабандою, а також свідоме зберігання або торгівля контрабандними товарами у вигляді промислу; – контрабанда вибухових речовин, військового спорядження, літальних апаратів, телеграфного та радіотелеграфного майна і анульованих процентних паперів [22].

У разі виявлення простої контрабанди рішення щодо неї приймав начальник митного органу. Виявлені товари конфіскувалися, а на власників або перевізників накладався штраф: – за товари митні – у п'ятикратному розмірі мита; – за товари безмитні – 25 відсотків їх вартості за оцінкою митниці; – за товари, заборонені до провозу через кордон, – у подвійному розмірі їх вартості. Штраф міг бути зменшений наполовину, якщо порушник вказував дійсного власника товару. При неможливості конфіскації товару, незалежно від штрафу стягалася їх вартість.

В разі виявлення кваліфікованої контрабанди питання розглядалося у суді. Крім конфіскації товарів, їх власники або перевізники притягалися до кримінальної відповідальності [6, с. 37].

На сухопутному кордоні контрабандисти встановлюють зв'язок з мешканцями прибережних сіл, впроваджують пряму сигналізацію, як умовними знаками, так і світловою, і вибирають ділянку, що слабо охороняється вартовими. Вже у 1927 р., і більш активно у 1929 р., окремі дослідники та вчені-теоретики починають піднімати питання про доцільність існування митних органів. На тлі успіхів країни у відбудові народного господарства, підйому економіки, переходу до індустріалізації та колективізації, успіхи зовнішньої торгівлі, заснованої на державній монополії, дещо відтінили митно-тарифні заходи. У пресі писали: «...володіючи таким могутнім засобом регулювання, як монополія зовнішньої торгівлі, ми, звичайно, ставимося доволі байдуже до питань митного оподаткування...» [5, с. 224].

У 30-х роках ХХ ст. боротьба з контрабандою була настільки ефективною, що у кількісному та вартісному вираженні показники різко змінилися. Скоротилися намагання незаконного провозу товарів через кордон. Змінилися способи контрабанди – частіше це було не нелегальний провіз товарів, а порушення встановленого порядку їх пересування.

У перші повоєнні роки після II-ї світової війни в СРСР вантажі, за

класифікацією, розподілялися на імпорتنі, експортні, репатрійовані та трофейні. На портових та залізничних складах накопичувалося багато неврахованого вантажу. Вивантаження трофеїв та репатріації здійснювалося безконтрольно. Певна річ, що контрабандою активно займалися робітники транспортних структур – залізничники, машиністи та провідники, моряки, члени екіпажів як радянських, так і закордонних суден.

Знадобилось близько п'яти років, щоб привести до ладу кордони, але наївно було б вважати, що контрабанду було ліквідовано і боротися не було з ким і з чим.

1. Багрій-Шахматов Л.В. Боротьба з контрабандою в історії митної справи / Л.В.Багрій-Шахматов, В.Н.Бойко, Г.В. Попов. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2001. – 34 с.

2. Бойко В.М. Історія митної справи в Україні / В.М. Бойко, Л.В.Багрій-Шахматов, Г.В. Попов. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2002. – 52 с.

3. Додін Є.В. Митне право України [навч.-метод. посіб. для студ. ВНЗ] / Є.В. Додін. – Одеса: Фенікс, 2008. – 108 с.

4. Історико-правовий аспект контрабанди /Зб. наук. праць / за ред. В.В.Гаверського. – К.: Знання, 1999. – 368 с.

5. Історія торгівлі, податків та мита / Зб. наук. праць / ред. О.О. Дячко. – Дніпропетровськ. – 2007. – 569 с.

6. Процюк О.В. Контрабанда: походження поняття та історичний розвиток законодавства / О.В. Процюк // Наше право. – 2004. – № 1. – С. 35–45.

Сибірна Р. І.

професор кафедри психології діяльності в особливих умовах,
доктор біологічних наук, професор
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Гап'як С. С.

студент
(*Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*)

АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА ЯК НАСЛІДОК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Метою роботи є дослідження та надання правової характеристики антикорупційному законодавству України та створених на його засадах антикорупційних органів.

Боротьба з корупцією залишається у суспільних очікуваннях першочерговим пріоритетом для реформ. Ухвалено низку законів, що вибудовують нову систему органів досудового розслідування, обвинувачення та притягнення до відповідальності високопосадовців за корупційні правопорушення – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП) [1].

Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [3].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура – це самостійний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України, на який покладається: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [4].

Ухваленими в 2016 року змінами до Конституції України щодо правосуддя та новим Законом «Про судоустрій і статус суддів» закладено можливості для утворення Вищого антикорупційного суду, що розглядатиме справи підслідності НАБУ. Разом із тим, є недопрацювання в законодавчому забезпеченні роботи НАБУ, пов'язані з відсутністю права збору інформації з використанням спеціальних технічних засобів. У роботі САП проблеми пов'язані з гальмуванням Генеральною прокуратурою передання процесуального керівництва у справах, розпочатих до створення САП.

Нове антикорупційне законодавство також передбачило розбудову системи превенції корупції та створення Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), яке опікується електронним декларуванням доходів та майна публічних службовців, запобіганням конфлікту інтересів, контролем за прозорістю фінансування політичних партій [2].

Отже, сформовано нову прогресивну систему антикорупційного законодавства, яка включає в себе такі державні органи як Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізовану антикорупційну

прокуратуру та Національне агентство з питань запобігання корупції. Передбачається створення Спеціалізованого антикорупційного Суду для розгляду справ, які розслідуються НАБУ. Посилено відповідальність за окремі види корупційних правопорушень та створені нові антикорупційні норми, розширено перелік корупційних злочинів та розроблені нові інструменти щодо протидії корупції.

1. Антикорупційна реформа. Проблеми, які має вирішити реформа : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rpr.org.ua/groups-rpr/01antykoruptsiyna-reforma/>

2. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>

3. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України » від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>

4. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

Сіромська Г. М.

доцент кафедри філософії та політології,
кандидат історичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

«СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ ПО-РАДЯНСЬКИ»: СУДОВИЙ ПРОЦЕС НА ГЕОРГІЄМ ВІНСОМ 1975 р.

Пануючий у Радянському Союзі комуністичний атеїзм значною мірою визначав суспільне ставлення до християнських конфесій у державі. Хоча повної ліквідації організованого релігійного життя й офіційної заборони релігії в СРСР не відбулося, кримінальне переслідування за належність до тієї чи іншої християнської конфесії стало буденним явищем. Одним із найбільш показових епізодів з історії порушення конституційно закріпленої “свободи відправлення релігійних культів”, безумовно, є справа пастора Георгія Вінса (1928–1998) – одного з керівників Ради Церков Євангельських християн-баптистів (РЦ ЄХБ).

Георгій Вінс народився в родині засланоного до Сибіру баптистського проповідника Петра Вінса, котрий в 1943 р. загинув у таборі. Його мати – Лідія, протягом 1964–1967 рр. перебувала в ув’язненні, а після звільнення протягом 15-ти років очолювала Раду родичів в’язнів ЄХБ [3, с. 271]. Після

прибуття до УРСР Г. Вінс активно включився у проповідницьку роботу, став секретарем РЦ ЄХБ, за що був перший раз заарештований і протягом 1966–1969 рр. відбував покарання у табірному ув'язненні [4, с. 56].

Після звільнення з в'язниці у 1969 р. Г. Вінс повернувся до Києва, де організував видавництво “Християнин”. Уже на початку 1970 р. його умовно засудили на 1 рік за “дармоїдство” [2, с. 110], а вже 31 березня 1974 р. Вінса заарештували в черговий раз. У жовтні 1974 р. завершилося попереднє слідство у його справі, під час якого баптистському пастору інкримінували звинувачення за ст. 138 ч. 2, 187-1, 209 ч. 1 Кримінального кодексу УРСР, які полягали у “Порушенні законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” та “Посяганні на особистість і права громадян під виглядом виконання релігійних обрядів” [6].

Родичі Г. Вінса, зокрема, мати, клопотали перед радянськими органами, щоби функції адвоката виконував віруючий-баптист. Вони звернулися до Європейського комітету Всесвітнього союзу баптистів з проханням призначити такого захисника з Юридичної комісії комітету, а також звернулися до організації “*Amnesty International*” прислати свого представника. У відповідь на клопотання родини Вінса сім норвезьких релігійних діячів, делегованих баптистською громадою, подали до радянського посольства документи на отримання в'їзду до СРСР і заяву з проханням повідомити дати судового засідання. Втім, на цю заяву відповіді надано не було [5].

Суд над Г. Вінсом на певний час відкладали, оскільки проводили додаткове розслідування у зв'язку із потребою встановити причетність підсудного до публікації Біблії в Латвійській РСР. Безпосередньо судовий процес над пастором відбувався у Києві протягом 27–31 січня 1975 р. Зал Київського обласного суду охороняв загін міліції; вхід до судового приміщення дозволяли лише за спеціальними пропусками. Групу вірян-баптистів відтіснили на інший бік вулиці, примушуючи припинити співати релігійні псалми [6].

Уже на першому засіданні Г. Вінс оголосив про відвід призначеного державою адвоката, твердячи, що атеїст не може здійснювати захист віруючого. Підсудний повідомив, що його родина запросила захисником норвезького юриста Альфа Герема і попросив аби того допустили до участі в процесі. Після відмови з боку судді, Г. Вінс оголосив голодування (тривало 12 днів) [6]. Водночас підсудний оприлюднив 17 подань, зокрема, пропонуючи запросити Раду у справах релігії при Раді Міністрів СРСР і оголосити в суді справжню причину ліквідації Союзу Баптистів, повідомити кількість віруючих, засуджених за віру і тих, що померли на заслання протягом 1929–1975 рр. Він вимагав створити комісію з представників Президії Верховної Ради СРСР, Ради у

справах релігії при Раді Міністрів СРСР, КДБ, Ради церков, Ради родичів в'язнів, за участі представників світової спільноти. Ця комісія повинна була об'єктивно розглянути становище віруючих в СРСР. Мотив таких подань полягав у бажанні висунути контраргументи на звинувачення у наклепницькому характері статті "Вірність", де викладалася історія гонінь на баптизм. Однак суд відхилив всі ці подання, після чого Г. Вінс заявив про відвід всього складу суду. Після того, як суд не прийняв відводу, підсудний відмовився брати участь в судовому процесі [6].

Основні пункти звинувачення Г. Вінса полягали в організаційній діяльності як секретаря "нелегально створеної" РЦ ЄХБ; організації нелегального видавництва "Християнин" (присутні на судовому засіданні експерти заявили, що в брошурах видавництва "Християнин" містилися заклики до невиконання законодавства про релігійні культи – Г. С.); утворенні Ради родичів в'язнів-членів церкви ЄХБ; участі у виданні журналів "Братський листок", "Вісник спасіння", "Юність", "Бюлетень Ради родичів в'язнів-членів церков ЄХБ", укладенні Статуту ЄХБ, участі у написанні підручника "Пісня пастуха"; зібрання *"прихильників нелегальної течії ЄХБ у кількості понад 500 осіб... під приводом шлюбу 24 серпня 1969 р. членів Київського об'єднання церков ЄХБ В. Шупортяка та В. Слинька"*; зібрання 24 січня 1970 р. представників ЄХБ в поселенні Борове Київської області, а 10 липня 1970 р. у Пущій Водиці, де Г. Вінс виступив *"з промовою-проповіддю, яка супроводжувалася голосними співами, порушуючи тим самим спокій відпочивальників"*; написанні статей "Вірність" і "Великі принципи Біблії" та ін. [6].

На судовому засіданні було допитано 18 свідків, після чого Г. Вінс знову погодився взяти участь у процесі і дати пояснення щодо нових звинувачень. Однак детально викласти свою позицію підсудному не вдалося, оскільки суддя його постійно перебивав. Коли Вінсу запропонували спростувати або підтвердити висунуті звинувачення, підсудний заявив, що його мав захищати А. Герем, а оскільки того не допустили, то *"мене захищатиме Той, в Кого я вірю, Бог Ісус Христос"* [6].

Під час перебування у слідчому ізоляторі співробітники КДБ пропонували Вінсу "врегулювати" відносини з РЦ ЄХБ, однак він відмовився [6]. Після невдалої спроби схилити пастора до співпраці доля Г. Вінса була практично вирішена: суд виніс вирок під аплодисменти залу – п'ять років таборів і стільки ж років заслання (відбував у Красноярському краї) [2, с. 110]. Коди ж суддя запропонував підсудному виступити з останнім словом, Г. Вінс коротко промовив: *"А останнє слово за мене скаже мій Господь, Котрий сказав про Себе: "Я є Альфа і Омега – початок і кінець"* [6].

Арешт і ув'язнення Г. Вінса викликали хвилю протестів у країнах

Заходу [1, с. 159], зокрема, в США (президентом країни у той час був теж баптист за віросповіданням Джиммі Картер). Відтак, радянське керівництво було змушене піти на поступки, обмінявши у 1979 р. Г. Вінса та ще чотирьох дисидентів на двох радянських шпигунів, засуджених у США.

1. Алексеева Л. М. История инакомыслия в СССР: новейший период / Л.М. Алексеева. – М.: Московская Хельсинская группа, 2012. – 384 с.

2. Вінс Георгій Петрович // Рух опору в Україні 1960–1990. Енциклопедичний довідник / Головний ред. О. Зінкевич. – К. : “Смолооскип”, 2010. – С. 110–111.

3. Власть и диссиденты: из документов КГБ и ЦК КПСС / Арх. Нац. Безопасности при Унт-те Джорджа Вашингтона (США), Московская Хельсинская группа; подгот. текста и коммент. А. А. Макаров и др. – М.: Московская Хельсинская группа, 2006. – 282 с.

4. Захаров Б. Нарис з історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Б. Захаров. – Х.: ТОВ Видавництво “Права людини”, 2016. – 192 с.

5. Хроника текущих событий. – Вып. 34. – 31 декабря 1974 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hts.memo.ru/> [23.10.2017].

6. Хроника текущих событий. – Вып. 35. – 31 марта 1975 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hts.memo.ru/> [23.10.2017].

Степаненко К. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін та
адміністрування,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Володіння людиною в сучасному світі власними правами гарантується наявністю механізмів реальної реалізації цієї можливості. Створення таких механізмів – справа світового значення, оскільки згаданий у визначальних міжнародних договорах пріоритет людини над державою не повинен бути декларуванням взятих державою або міждержавними об'єднаннями на себе зобов'язань ефективно забезпечувати права кожної особистості. Переклад користування наданими правами у практичну сферу дає можливість людині всебічно розвиватися, що закладено у принципах існування Європейського Союзу (ЄС) – унікального міждержавного об'єднання сучасності.

Забезпечення прав людини та громадянина є одним із концептуальних напрямів діяльності Європейського Союзу відповідно до цілей та принципів цієї організації, закріплених в установчих договорах. Критерії, яким мають відповідати країни-кандидати на вступ до ЄС, схвалені на засіданні Європейської Ради в Копенгагені у 1993 р., вимагають від країни-кандидата на вступ до ЄС стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу права людини і захист меншин. Після підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію України з ЄС, дотримання цих вимог для нашої держави набуває ще більшої актуальності та вимагає посиленої уваги до механізму забезпечення прав людини та громадянина, що діє сьогодні в Європейському Союзі.

Історичне обґрунтування важливості інституту прав людини в контексті становлення правової держави знаходить в теорії і на практиці риси, властивості і характеристики, які отримали в сучасному міжнародному публічному праві назву пріоритет прав людини по відношенню до держави та міждержавних об'єднань. Природа сучасної правової держави заснована на правах людини і саме в цій якості держава зберегла практичну цінність необхідної і доцільної організації, що надає людству прості, але незамінні послуги. Забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі – це багатовекторний правовий процес, що відповідає духу сучасного європейського права і має свій механізм, сформований за довгі роки правової інтеграції в межах функціонування Європейських співтовариств.

Незважаючи на те, що на перших етапах своєї діяльності ЄС не приділяв значної уваги питанням захисту прав людини, в державах-засновниках перших Європейських співтовариств завжди існувала ідея можливості реалізації та захисту прав людини, під яку розроблялися та втілювалися відповідні механізми. З розширенням сфер співпраці та кількості держав, що в різні часи приєднувалися до інтеграційних об'єднань, зростала і необхідність у диверсифікації засобів і механізмів захисту прав людини, які закріплювались в установчих договорах, так званих первинних джерелах ЄС. Сьогодні, враховуючи значущість прав людини, ефективність їх забезпечення в Європейському Союзі, інститути та органи ЄС постійно звертають особливу увагу на систематизацію та спрощення відповідних механізмів щодо захисту прав громадян Союзу, а також осіб, які перебувають в його просторових межах. Арсенал таких механізмів і засобів багатий і різноманітний, оскільки проголошуючи права і свободи особистості, ЄС в установчих договорах взяв обов'язок їх забезпечувати не тільки правовими, але і економічними, політичними, ідеологічними, культурними засобами. На сьогодні, зважаючи на складні політичні процеси в Союзі, викликані фінансовою та міграційною кризою,

реальне забезпечення прав людини та громадянина в ЄС належать до найактуальніших питань цього об'єднання.

За думкою В. Муравйова і О. Святун, в Європейському Союзі не існує цілісного механізму захисту прав людини [1, с. 4], проте таке ствердження є не зовсім вірним, оскільки за довгі роки формування джерельної бази Союзу склалися відповідні елементи механізму забезпечення прав людини та громадянина, які притаманні правозастосовній практиці інститутів та органів ЄС, вони корелюються з логікою існування самого Союзу, закладеною в перших установчих документах. Але перед тим, як обґрунтувати це припущення, доцільно звернутися до теоретико-семантичних характеристик такої категорії, як «механізм» стосовно забезпечення прав і свобод людини та громадянина. В цьому ракурсі слід відзначити думку професора А. Олійника, який визначає механізм забезпечення конституційних свобод як систему умов і засобів реалізації суб'єктивних можливостей щодо їх охорони, захисту і відновлення шляхом застосування компетентними міжнародними форумами та національними державними органами і органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, їх посадовими і службовими особами матеріальних і процесуальних норм міжнародного та національного права [2, с. 190]. Професор В. Копейчиков в свій час визнавав існування дуже важливої проблеми необхідності максимального спрощення механізму здійснення і захисту прав і свобод людини та громадянина, а її рішення бачив у створенні спеціальних кодексів прав людини, механізм реалізації яких був би визначений хоча б в основних рисах [3, с. 83]. Слід зазначити, що своєрідна кодифікація прав людини присутня на міжнародному рівні та полягає в існуванні фундаментальних документів світового значення, які передбачають та контролюють універсальні механізми захисту прав людини. Звісно, вони мають своє розповсюдження й на Європейський Союз.

Отже, *механізм забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі* може визначатися як структурно-взаємопов'язана сукупність правових та організаційних гарантій, що реалізуються інститутами та органами ЄС і спрямовані на регулювання правовідносин у цій сфері. Мова йде про ті національні та міжнаціональні гарантії (засоби, правила, процедури), які покликані забезпечити перехід прав і свобод від декларації до реалій, створити зрозумілі та прозорі умови щодо забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі, не порушуючи при цьому норм міжнародного права, установчих договорів ЄС та принципи національного суверенітету країн-членів Союзу. Зважаючи на мультиправовий характер джерел ЄС, обумовлений своєрідністю правових систем країн-учасниць, можна стверджувати, що в

Європейському Союзу на сьогодні існує свій механізм забезпечення прав людини та громадянина, який хоча і є похідним від міжнародної системи захисту прав особи, але має власну специфіку, зумовлену правовим статусом та порядком функціонування інститутів ЄС, діяльність яких спрямована, в тому числі, й на захист прав громадян Союзу.

1. Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. Випуск 117. Частина I (у двох частинах). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – 157 с.

2. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія / А. Ю. Олійник. – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.

3. Основи конституційного права України : підручник / за ред. В. В. Копейчикова ; Держ. укр. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Юрінком, 1997. – 208 с.

Стецюк Н. В.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

1. Відновлення на поч. 90-тих років минулого століття національної державності українського народу супроводжувалось не тільки загальним процесом руйнації попередньої тоталітарної системи, а й появою стійких суспільних очікувань щодо побудови в найближчому майбутньому сучасної демократичної української держави. Саме нова Україна мала всебічно гарантувати права і свободи людини, «забезпечити повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу», «створити демократичне суспільство та побудувати правову державу», при цьому «активно сприяти зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо брати участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах» [1].

В той же самий час, досягнення задекларованих цілей було б неможливим без визнання та належного застосування в процесі національного державного будівництва загальноновизнаних демократичним

світом доктрин верховенства права, «цінності» людини, народовладдя, розподілу влади, парламентаризму, місцевого самоврядування, незалежного судочинства, адміністративної та конституційної юстиції тощо. Звідси, надзвичайно важливим було не тільки загально суспільне визнання цих доктрин, а й подальше забезпечення їхнього конституційно-правового «втління» у відповідні державно-правові інститути та введення останніх у механізм здійснення публічної влади. Крім того, саме на ці нові (новостворені) конституційно-правові інститути та явища «покладалося» надзвичайно важливе завдання щодо забезпечення незворотності процесу входження України в суспільно-політичний простір Європейського Союзу, з поступовим наближення національної нормативно-правової системи до усталених європейських стандартів.

2. Перші кроки по створенню національної доктрини конституційної юстиції було зроблено ще в червні 1991 р. «З метою неухильного дотримання Конституції, посилення контролю за конституційністю законів, а також конституційністю підзаконних актів, - говорилося в Концепції нової Конституції України, схваленої Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року, - необхідно: визначити основоположні принципи конституційного контролю, встановити межі, форми, юридичні наслідки його здійснення; створити Конституційний Суд Республіки; наділити Конституційний Суд широкими повноваженнями, зокрема, надати йому право припиняти дію законів, актів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, оголошувати їх юридично недійсними, ухвалювати рішення про незаконність дій, розпоряджень несудових державних влад за скаргами окремих громадян про порушення їх конституційних прав і свобод» [2]. З часом в Україні було прийнято три закони «Про Конституційний Суд України» – 1992, 1996 та 2017 рр., які не тільки базувалися на відповідних конституційних приписах, а й до певної міри «деталізували/розвивали» конкретні конституційні норми. Аналіз положень вищезгаданих законів, особливо щодо обсягу повноважень Конституційного Суду України, дає можливість визначити в найбільш загальних рисах зміст національної доктрини конституційної юстиції, а також основні напрямки її розвитку.

3. Відповідно до положень Закону України «Про Конституційний Суд України» 1992 року, Конституційний Суд України визначався як «незалежний орган в системі судової влади, покликаний забезпечувати відповідність законів, інших нормативних актів органів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав та свобод особи». При цьому, Конституційний Суд України мав здійснювати свої повноваження «шляхом розгляду в судовому засіданні справ щодо конституційності законів та інших нормативних актів», а також наданням

висновків з питань, передбачених Конституцією України та самим Законом України «Про Конституційний Суд України» [3].

4. Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України визначала, що «судочинство (в Україні – Н.С.) здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції» (ч. 3 ст. 124 Конституції України). Натомість, Конституційний Суд України визначався «єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні» і тільки він вирішував «питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України», давав «офіційне тлумачення Конституції України та законів України», а також давав висновок «про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість» та висновок про «додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту» (ст. 147, ст. 151 Конституції України) [4].

Відповідно, в Законі України «Про Конституційний Суд України», прийнятому Верховною Радою України 16 жовтня 1996 року, містилися положення про те, що Конституційний Суд України «приймає рішення та дає висновки у справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених ст.ст 111 та 151 Конституції України; 4) офіційного тлумачення Конституції та законів України; 5) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України; 6) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України» [5].

5. Конституційні зміни 2016 року щодо правосуддя внесли суттєві корективи в частині змісту та обсягу повноважень Конституційного Суду України. Так, на відміну від конституційних приписів 1996 року, на Конституційний Суд України більше не покладалося «здійснення судочинства разом із судами загальної юрисдикції». Крім того, із Основного Закону держави було вилучено положення про те, що Конституційний Суд України є «єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні». У Конституційного Суду України більше не було права офіційного тлумачення законів, однак появлялася (вводилася) конституційна скарга. Суд також отримав можливість надавати висновок

про відповідність Конституції України питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою [6]. Прийнятим пізніше Законом України «Про Конституційний Суд України» (13.07.2017 р.) визначено, що «Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України» [7].

6. Конституційна юстиція є невід'ємним та надзвичайно важливим інститутом сучасної демократичної держави. При проведенні конституційних змін в Україні необхідним видається не тільки збереження за Конституційним Судом України його «природних» (сутнісних) повноважень безпосередньо як органу конституційного контролю, а й неухильне дотримання при цьому базового конституційного припису про те, що саме «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», що саме держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини визначається її головним обов'язком (ст. 3 Конституції України) [4].

Єдність цих двох підходів, як видається, може належним чином забезпечити розвиток національної доктрини конституційної юстиції в рамках саме євроінтеграційних прагнень Українського народу.

1. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

2. Про Концепцію нової Конституції України. Постанова Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 35. – Ст. 466.

3. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33. – Ст. 471.

4. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 1996. – 160 с.

5. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

6. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/271528>.

7. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

Токарська А. С.
професор кафедри теорії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор,
*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

У спілкуванні поліцейських досі є проблема вироблення стратегії комунікації. Вплив сучасних комунікативних та інформаційних технологій на поліцейські організації та особливості переговорів у вирішенні кризових ситуацій та у випадках захоплення заручників – це особливо важливі складові професійної діяльності.

Основна концептуальна ідея полягає у наступному: використовуючи діалог, поліцейські можуть посилити законність і свою автономію через взаємодію із громадськістю (Sutcliffe 2001). Мова, яку використовують теоретики з громадських відносин для того, щоб описати двосторонню симетричну комунікацію, є вражаюче подібною. Процес взаємного визнання і діалог є центральним компонентом підтримання порядку в суспільстві.

Так, згідно з Skolnick and Bayley (1986: 212), «взаємодія між поліцією і суспільством означає, що поліція повинна по-справжньому відчувати, що суспільство, якому вона служить, може посприяти і зробити внесок у роботу поліції» [1, с. 42]. До певної міри дискусійним, але надзвичайно справедливим є твердження американських дослідників цієї проблематики про те, що встановлення міцних і взаємовигідних стосунків із членами суспільства чи групами суспільства є найголовнішим елементом охорони порядку в суспільстві. Двостороння симетрична комунікація розрахована на те, щоб полегшити практику підтримання порядку в суспільстві, де поліцейські організації і громадськість, як і активна, так і пасивна, залучені до багатозначного діалогу і змін» [1, с. 44]. Інколи підтримку порядку в суспільстві розглядають як форму комунікації, що служить для посилення законності і влади поліції. Наприклад, Klockars (1988: 240) розглядає підтримку порядку в суспільстві як «останню в надзвичайно давній традиції ухилинь від пояснень і суперечностей, метою якої є приховувати, містифікувати і визнавати законним поліцейський розподіл примусових заходів, які не підлягають обговоренню. Hunter and Barker (1993) приходять до висновку, що охорона порядку в суспільстві лише пристосовує і зміцнює «владу поліції для покарання певних осіб чи угруповань» [1, с. 45].

Модель правової комунікації американської поліції концептуалізується у такі парадигми. Види зовнішньої поліцейської комунікації, які описує Маннінг (Manning, 1992), включаючи охорону порядку в суспільстві, не є характерними для двосторонньої симетричної комунікації. Інформація надходить від поліцейських організацій, джерел до відповідних мас, отримувача інформації з метою зміни суспільства, а не з метою сприяти взаємним змінам для взаємної користі. Згідно з Маннінг (Manning, 1992, 1997), підтримка порядку в суспільстві є презентаційною стратегією; засіб комунікації намагається підсилити домінуючу позицію поліції над різними видами громадськості.

Маннінг (Manning, 1992) описує три основні види зовнішньої поліцейської комунікації: *кризова комунікація*, *рутинна комунікація*, *стратегічна комунікація*. *Кризова* комунікація виникає в результаті невідкладної, спонтанної ситуації, яка загрожує поліцейській організації. Кризова комунікація викликає підтримку суспільства для поліції, тому що криза символізує загрозу всьому суспільству [1, с. 45]. *Рутинна* зовнішня комунікація складається зі звичайної, щоденної комунікації, що відбувається між поліцією і конкретними членами суспільства, оскільки офіцери виконують рутинні функції, такі, як реагування на виклики громадян чи патрулювання. Рутинна комунікація забезпечує можливість будувати якісні відносини з громадськістю. *Стратегічна* зовнішня комунікація розраховує на гласність і засоби масової інформації, щоб досягти консенсусу щодо зовнішньої підтримки поліції. За допомогою стратегічної комунікації поліція подає інформацію громадськості про програми і напрями діяльності через прес-релізи, прес-конференції і публічні виступи [1, с. 45]. Крім того Маннінг (Manning) стверджує, що поліція ініціює та контролює такі програми і напрями діяльності, щоб зберегти поліцейську автономію.

Символічна природа поліцейської зовнішньої комунікації відіграє центральну роль в аналізі (Маннінг) (Manning). Важливим є визнання символічної природи зовнішньої поліцейської комунікації, тому що через зовнішню комунікацію поліція «драматизує контроль за злочинністю і підтримання соціального порядку» (Manning, 1992 : 139). Поліція застосовує гасла, символи і закодовані повідомлення, щоб створювати і підтримувати сприятливий поліцейський імідж (Manning, 1992, 1997). Частково це є наслідком неспроможності поліції відповідати сподіванням і вимогам, поставленими ними ж самими і суспільством. У той час, коли поліція повинна контролювати злочинність і підтримувати порядок в суспільстві, багато спостерігачів вважають, що в них не вистачає ресурсів і можливостей, щоб впливати на тіньові сили, які є відповідальними за злочинність і безчинства. У відповідь на цю кризу поліція повинна

підтримувати видимість контролю за злочинністю, щоб підтримувати суспільну законність. Поліція активно використовує засоби гласності, щоб підняти свій імідж в суспільстві (Manning, 1992, 1997).

Маннінг (Manning) вважає, що охорона порядку в суспільстві є визначною темою в американській поліцейській системі, яка дозволяє поліції підтримувати контроль над своїм оточенням. Охорона порядку в суспільстві, як «тривалий підхід до організаційної комунікації», має на меті контролювати громадськість через зменшення відстані між поліцією і громадськістю (Manning, 1992 : 155). Оскільки поліція стає частиною життя місцевої громадськості і створює відчуття, що поліція і громада поділяють спільну долю, поліція зміцнює своє становище в суспільстві. До того ж, через те, що риторика підтримання порядку в суспільстві є закликком для громад забезпечувати підтримку, охорона порядку в суспільстві дає можливість підтримувати і посилювати поліцейську владу і повноваження (Manning, 1992), а не поділяти владу із суспільством. Аналіз Manninga (1992) засвідчує, що зовнішня комунікація, яка відбувається під час охорони порядку в суспільстві, не є ні двосторонньою, ні симетричною.

Думки щодо цього питання є суперечливими. Аналізи та дослідження Lyonsai Reeda (1999) щодо охорони громадського порядку в Сіетлі наводять докази підтримки критики, висловленої Маннінгом (Manningom) і іншими науковцями.

Дослідження Скогана і Хартнетса (1997 : 133-34) в Чикаго показують, що аналітики розмови, соціолінгвісти і дискурсивні психологи залучені в гострі дебати щодо теорії, методів і практики правової комунікації. Спільним для цих дисциплін є зацікавлення в детальному використанні звичайної мови у правоохоронній діяльності. Науковці, які працюють в цьому напрямі, також поділяють розуміння важливості реєстрації фактів розмовної взаємодії і наявності фіктивної розмови, які формують дані для майбутнього аналізу [1, с. 71] та накреслення перспектив професійної діяльності поліцейських. Досвід американських поліцейських корисний і для поліцейських України.

1. Law enforcement communication and community / H. Giles, M. Chernikoff Anderson, T. Knutson, M. Linda Arroyo, E. R. Maguire, W. Wells, K. Tuffin. – S. Barbara, 2002. – 265 p.

2. Правнича лінгвістика: навч. посібник / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко та ін.; за заг. ред. С. М. Гусарова. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 312 с.

3. Nelken D. Law as communication / D. Nelken, 1996. – 257 s.

Тополевський Р. Б.
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ

Система джерел права України протягом останніх десятиліть зазнає інтенсивного розвитку [1, с. 5–8]. Йдеться про перехід від етапу кількісного зростання системи джерел права до етапу стабілізації та підвищення якості правового матеріалу. Таким чином, вважаємо за доцільне сформулювати систему оцінки ефективності як системи джерел права в цілому, так і окремих джерел права.

Разом із тим, в системі джерел права України залишається низка не вирішених питань. Так, продовжують діяти галузеві нормативно-правові акти, які потребують переосмислення та прийняття нових актів, завдяки чому відбувалося б оновлення галузей законодавства. Так, йдеться про необхідність прийняття нового Кодексу про адміністративні правопорушення – зокрема враховуючи як неоднозначність підходів до санкцій, вказаних в ньому, а так само потреба цілісного врахування в ньому сучасних досягнень науки адміністративного права та адміністративного процесу. Очікує своєї черги на оновлення головного галузевого нормативно-правового акту трудове законодавство. Очевидно, що прийняття Трудового кодексу супроводжуватиметься суттєвими суспільними дискусіями, що можна очікувати в тих ситуаціях, коли новий підхід до правового регулювання відповідних правовідносин зачіпає протилежні інтереси значних соціальних груп. Суттєві зміни мають відбутися в регулюванні земельного законодавства. Очевидно, що і тут зміна правового регулювання залежатиме від прийняття кодифікованого правового акту, який комплексно регулюватиме питання права приватної власності на землю. Подібна ситуація у сфері законодавства про охорону здоров'я. Ще одна суттєва позиція щодо змін в системі законодавства, яка неодноразово висловлювалася українськими правниками стосується щодо необхідності уніфікації процесуальних кодексів. Таким чином, існує необхідність удосконалення та оновлення системи галузевих нормативно-правових актів. Адже саме вони визначають основні засади та особливості функціонування правової системи України.

Крім того, відбувається нова кодифікація законодавства. Втім, якщо Податковий кодекс вже став звичним, то поява в найближчому

майбутньому Виборчого кодексу лише підтверджує цю тенденцію.

Суттєві зміни відбуваються у сфері правового регулювання боротьби з корупцією. Поки що недостатньо підстав для виділення самостійної антикорупційної галузі законодавства (наприклад за зразком податкової галузі законодавства), однак існує нагальна потреба в кодифікації правового матеріалу, що регулює цю сферу.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом (ЄС) [2] викликало необхідність суттєвої перебудови того нормативно-правового матеріалу, який стосується сфери регулювання правом ЄС. Хоча це поки що не означає автоматичного визнання правових актів ЄС як частини національної системи джерел права, тим не менше, існує суттєвий обсяг нормативно-правового матеріалу ЄС, який має бути належним чином опрацьований українськими правниками і вбудований в систему джерел права України.

Варто зазначити тенденцію до зростання ролі судової практики. Якщо традиційно у вітчизняній юриспруденції в ролі квазіджерел права (зі спорами щодо обов'язковості) розглядалися акти узагальнення судової практики вищих судових органів (постанови пленумів), то в подальшому роль судової практики посилилася завдяки впливу актів тлумачення Конституційного суду України і визнанню в якості джерел права прецедентів Європейського суду з прав людини. Суттєвий вплив також здійснило формування Єдиного державного реєстру судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua>) і надання відкритого доступу до нього всім громадянам. Разом із тим, подальше зростання ролі судової практики є неможливим без формування оглядів судової практики на відповідні теми правниками-науковцями та правниками-практиками. Втім, деякі судді вже посилаються в своїх рішеннях безпосередньо на «правову позицію Верховного суду України».

Варто зазначити також майбутній вплив на уніфікацію судової практики і, відповідно, на правозастосування судової реформи 2016 р., наслідком якої стало відновлення провідної ролі Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції (особливо зважаючи на правові погляди деяких нових суддів ВСУ) і надання громадянам права на звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України. Можна очікувати, що Верховний Суд України традиційно прийматиме постанови пленуму, як узагальнення судової практики. В той же час, можна очікувати, що вплив діяльності Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційних скарг громадян матиме специфічний характер. Імовірно, такі рішення Конституційного Суду з часом набудуть прецедентного характеру. Варто зазначити, також, опосередкований вплив на систему джерел права України прецедентного права ЄС.

Варто зазначити і таку тенденцію як посилення ролі правової доктрини [2, с. 126–127] не лише у правотворчості чи тлумаченні норм права, але й у правозастосуванні.

Суттєвим напрямком зміни системи джерел права є посилення ролі і значення актів м'якого права [4, с. 12]. Перевагою актів м'якого права є впровадження необхідного правового регулювання поступово, без надмірних зусиль та санкцій за недотримання відповідних рекомендаційних норм. Таким чином, зменшується ціна правового регулювання для суспільства.

Окремої уваги потребує тенденція індивідуалізації правового регулювання через договори. Загалом, можна виокремити наступні перспективи розвитку системи джерел права України [5, с. 32–33]:

1) кристалізація галузей законодавства навколо галузевих законодавчих актів не лише навколо первинних галузей (цивільного, кримінального, господарського – матеріальних і процесуальних), але і новітніх похідних (зокрема податкового, виборчого та антикорупційного);

2) рух в напрямку систематизації адміністративної галузі законодавства – частково успішне, завдяки прийняттю Кодексу адміністративного судочинства та менш успішне, внаслідок необхідності оновлення змісту та ролі в системі джерел права Кодексу про адміністративні правопорушення;

3) необхідність приведення значної кількості нормативно-правових актів України у відповідність до права Європейського Союзу;

4) зростання ролі судової практики як потенційно забезпечувальних джерел права;

5) необхідність перегляду галузевих нормативних центрів таких галузей законодавства як трудове, земельне, медичне.

1. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н.М. Пархоменко. – К.: Юридична думка, 2008. – 336 с.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 26.09.2014. – 2014 – № 75. – Том 1. – С. 83. – Ст. 2125.

3. Мочульська М.Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі / М.Є. Мочульська, В.О. Семків. – Львів: Світ, 2015. – 432 с.

4. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. В. Шалінська; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2015. – 20 с.

5. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку / Р. Тополевський // Право України. – 2017. – № 6. – С. 27–34.

Федін М. І.
викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РЕВІНДИКАЦІЯ ХРАМІВ ТА МАЙНА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛЬЩІ 1918–1939 РР.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

За умовами Версальського договору (1919 р.), Ризького договору (1921 р.), Рішення Ради Послів Антанти (1923 р.) західно-українські землі були анексовані Польською державою. Перепис населення у Польщі, який проводився у 1921 р., показав, що поляки в державі становили 69%, а українці – 14% [2, с. 236]. Українське населення в складі Польської держави складало дві великі групи. Переважна частина українців проживала у Східній Галичині, колишніх землях Австро-Угорщини. Українці які були в основному православними, населяли Волинь, Холмщину і Підляшшя, тобто землі які до Першої світової війни входили до складу Російської імперії і в Польщі утворили Волинське та Поліське воєводства [2, с. 237]. Можна стверджувати, що православних українців у Польщі проживало понад 2,2 млн. осіб. На 1300 православних парафій, які входили до цієї церкви, зокрема, 800 парафій знаходилось на Волині, а 250 в українській частині Полісся, Підляшшя і Холмщині [2, с. 246].

Статті Ризького мирного договору 1921 р., зобов'язували Польщу забезпечувати своїм національним меншинам, а українцям, зокрема, в межах внутрішнього законодавства, культивувати рідну мову, створювати і підтримувати свої школи, розвивати свою культуру, безперешкодно влаштовувати життя церкви і вільно виконувати релігійні обряди [3, с. 226].

Вітчизняні дослідники, що займаються даною проблематикою виділяють три етапи процесу ревіндикації майна Православної церкви: 1918–1924 рр., 1929–1934 рр. та 1934–1939 рр. [4, 5, 6]. Юридичною підставою для проведення ревіндикації майна Православної церкви став підписаний Начальником Польської Держави 16 грудня 1918 р. «Декрет про примусове державне управління», який позбавляв Православну Церкву права володіти всім її дотеперішнім майном, у тому числі храмами на території колишнього Царства Польського, тобто передусім на Холмщині та Південному Підляшші, а також розпорядження Головного комісара Східних земель від 22 жовтня 1919 р. [7].

У перші роки після відновлення незалежності Польщі на Холмщині та Південному Підляшші, зрештою, як і в інших регіонах, пройшла перша хвиля руйнування православних храмів. У Православної

церкви було відібрано близько 400 святинь. Частина об'єктів, була повернута Греко-католицькій церкві, інші – передані у володіння Католицької церкви. Польська влада також провадила знесення православних храмів в великих містах Польщі [6, с. 353–357].

Православна спільнота обґрунтовано вважала, що польські власті своїми рішеннями про закриття та руйнування храмів порушують їх право на свободу совісті та віросповідання закріплене, зокрема, Конституцією, ухваленою 17 березня 1921 р. Протести міжнародного співтовариства та міжконфесійні конфлікти всередині держави змусили польський уряд 24 травня 1924 р. зупинити акцію ревіндикації, однак поодинокі випадки передачі Католицькій церкві сакральних споруд Православної церкви продовжувались [6, с. 335–336].

Другий етап руйнування православних храмів у Польщі відбувся наприкінці двадцятих років. У 1929 р. було проведено заплановану акцію руйнування «зайвих» православних храмів, яка передбачала зруйнування 97 храмів. Після початку акції з численними протестами проти цих дій властей виступали православні ієрархи, вірні та українські депутати польського сейму [1, с. 20].

З правової точки зору, остаточну крапку в процесі ревіндикації православного майна було поставлено в рішенні Найвищого Суду Польщі від 20 листопада 1933 р. Судом було однозначно констатовано, що згідно зі ст. 3 розпорядження Головного комісара земель від 22 жовтня 1919 р. передача у власність майна православних Католицькій церкві може мати місце в кожному окремому випадку лише на підставі розпорядження начальника округу, виключаючи тим самим можливість Католицької церкви звертатися з аналогічними справами до суду.

У другій половині 30-х років політика польської держави стосовно національних та релігійних меншин помітно загострилася. Це було пов'язано з дедалі помітнішою еволюцією Польщі в напрямі авторитаризму. Передбачалася рішуча полонізація Православної Церкви, та протидія розбудові її структур, у тому числі через присутність у ній не визнаних польською державою священиків.

Запланована у рамках полонізаційно-ревіндикаційних дій акція руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші була завершена 16 липня 1938 р. Під час її проведення знищено, за даними Люблінського воєводства, 91 церкву, 10 каплиць, 26 домів молитви, тобто загалом 127 храмів.

Драматизм акції ревіндикації поглиблювався брутальністю поведінки осіб, що брали безпосередню участь в акціях знищення храмів, їх презирливе ставлення до прав православного населення до їх релігійних переконань. Було то зрештою сумісним з головним наміром польських

властей – пацифікація населення через демонстрацію сили та безпринципності держави.

1. Акція руйнування Православних церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 р. – обставини, перебіг, наслідки / за ред. Г. Купріяновича – Холм: Люблинсько-Холмська православна єпархія, Українське Товариство. – 2009. – 360 с.

2. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська Політехніка», 2008. – 432 с.

3. Документы внешней политики СССР. – Т. 1-21. – М.: Госполитздат, 1959. – Т.3. – 723 с.

4. Стоколос, Н. Г. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918–1939 рр.) щодо православної церкви й українців [Текст] / Н.Г. Стоколос // Український історичний журнал : Науковий журнал. – 2005. – №5. – С. 59–81.

5. Цельняк І.Р. “Переселенці”: тисячолітня дорога Холмщини, Підляшшя і Лемківщини: Історична розповідь / І. Цельняк. – Львів: Край, 2009. – 412 с.

6. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia: 1918–1939 / M. Papierzynska-Turek. – Warszawa: PWN, 1989. – 476 s.

7. Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 22 października 1919 r. / Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. – 1919. – № 25. – Poz. 256.

Федіна Н. В.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,

конституційного та міжнародного права,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Історичний досвід людства свідчить, що соціальна справедливість є консолідуючим і координуючим чинником суспільного розвитку. Феномен справедливості полягає в тому, що на рівні і суспільства загалом, і окремих елементів його соціальної структури справедливість виступає одночасно як суспільно значущий ідеал, що інтегрує принцип

організації суспільних відносин та елемент соціальної психології. Через багатогранність своїх виявів соціальна справедливість - це внутрішньо спірне явище. Ця суперечливість виявляється в діалектичній взаємодії всіх елементів соціальної структури суспільства. Регулятивна функція соціальної справедливості здійснюється на підставі причиново-наслідкових зв'язків і безпосередньо впливає на єдність і стабільність розвитку колективу, соціальної групи, класу або суспільства загалом.

Справедливість як етико-правова категорія, як ознака чи явище суспільного буття привертала увагу представників різних епох і галузей суспільствознавства. Проте справедливість не може існувати або впроваджуватися в життя абстрактно, відірвано від соціальної практики. Тож абсолютно природним є науковий інтерес до неї, до її пошуків в окремих сферах людської діяльності, зокрема й у сфері здійснення юридичної діяльності. Загальновідомим є підхід, відповідно до якого право розглядають як міру свободи і справедливості того чи іншого суспільства. Як зазначає С. Гусарев, такий підхід дає змогу зробити висновок, що діяльність органів внутрішніх справ, як різновид юридичної діяльності, виступає одним із засобів втілення права, а отже, і втілення справедливості, формами ж втілення справедливості вважатимуться окремі форми здійснення юридичної діяльності [1, с. 10]. У роботі судових і правоохоронних органів, адвокатури, на всіх етапах та стадіях можна спостерігати вияви справедливості і несправедливості, моралі й аморальності.

Законність і справедливість доповнюють одна одну, тісно між собою взаємопов'язані; і законність, і справедливість визначають параметри допустимої поведінки, встановлюють свободу дій та міру відповідальності, завдяки чому здійснюють регулювальний вплив на систему суспільних відносин [2, с. 114].

Загальнонародна правосвідомість є правом сама по собі, без яких-небудь подальших вимог про її позитивацію. Норми існують в народній самосвідомості як факт. Законодавство має сенс тільки за умови його утвердження з наявним живим народним правом [3, с. 250].

Закон же є справедливим або несправедливим у тому випадку, коли він відповідає природному праву, оскільки саме воно є критерієм справедливості або несправедливості. Ідея «вічної справедливості» - центральний пункт доктрини природного права. Відповідно до неї існує вічна і незмінна ідея справедливості та невіддільна від неї правова ідея, яка спирається на наявний у всесвіті порядок або на природу людини, і, незалежно від змін суспільного життя та відмінностей соціальних систем, упродовж століть залишається незмінною з погляду її основних принципів і вимог [4, с. 60].

Ступінь функціонування соціальної справедливості в усіх державах як принципу здійснення юридичної діяльності визначає якість різноманітних форм спілкування суб'єктів у процесі їх життєдіяльності. Під час взаємодії суб'єктів юридичної діяльності соціальні відчуття під впливом інших чинників поступово трансформуються у відповідні вимоги соціальної справедливості. Тут треба мати на увазі, що ці вимоги з часом суб'єкти правозастосування усвідомлюють як власні інтереси та можуть прагнути до зміни попереднього ступеня соціальної справедливості в суспільстві.

Як наголошує В. Самохвалов, етичну природу законності відображає справедливість, при цьому справедливість виступає як Соціальний та етичний критерій права. У процесі реалізації чинного права, у яке і впроваджується справедливість, остання набуває юридичних рис, які визначають офіційний її рівень [3, с. 11].

Характерною властивістю соціальної справедливості є її поліструктурність, завдяки якій соціальна справедливість проявляється крізь суспільний ідеал, організацію суспільних відносин на підставі принципу об'єктивності й елементів суспільної психології, тобто у формі окремих відчуттів, вимог, бажань і очікувань [4, с. 57]. Ідеал соціальної справедливості існує на рівнях суспільної й індивідуальної свідомості, а також побутового і теоретичного пізнання. Принцип соціальної справедливості як загальний принцип гуманістичної організації суспільних відносин - це частина дійсності, ступінь і спосіб відносного впровадження в основні сфери життєдіяльності суспільства ідеалу справедливості. Варто вказати, що таке впровадження можливе тільки за наявності в соціальній структурі суспільства прогресивного класу, досягнутого зрілого стану, здатного створити механізм гармонізації суспільних інтересів в умовах переходу людства до антропогенної цивілізації [5, с. 24-25].

Отже, вимоги справедливості і толерантності закріплено в деяких профільних нормативно-правових актах, які регулюють окремі види юридичної діяльності.

1. Дудченко В. В. Основні поняття історичної школи права : критичний дослід / В. В. Дудченко // Актуальні проблеми політики. – 2006. – Вип. 29. – С. 245–251.

2. Дудченко В. В. Ідеї природного права епохи еллінізму / В. В. Дудченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – № 23. – С. 56–61.

3. Самохвалов В. В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис.... канд. юрид. наук / Ін-т законодавства Верх. Ради України. – К., 2006. – 18с.

4. Тарасишина О. М. Проблема впровадження соціальної

справедливості в систему суспільних відносин (соціально-філософський аспект) / О. М. Тарасишина // Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії: тези доп. – Одеса : Фенікс, 2006. – С. 56–58.

5. Гернего О. О. Проблема втілення принципу соціальної справедливості в систему суспільних відносин (соціально-філософський аспект) / О. О. Гернего // Вісн. Хмельн. ін-ту регіон, управління та права. – 2002. – №3. – С. 24–26.

Фуріна А. І.

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Регулювання внутрішніх переміщень – проблема над якою постійно працює міжнародна спільнота. Її вирішення загалом відповідає обраній траєкторії європейської інтеграції, що визначена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

З 1998 року ООН було схвалено основні Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країн [2], які базуються на тому, що незважаючи на чинне міжнародне гуманітарне право та норми із захисту прав людини поширюються на внутрішніх переміщених осіб, але в деяких аспектах вони не є достатніми для забезпечення належного захисту. Визначені принципи не є обов'язковим правовим документом, проте засновані на нормах міжнародного права та передбачають захист від недобровільного переміщення, допомогу при переміщенні, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначають гарантії, що мають надаватися на всіх фазах процесу, або специфічні для кожної з них. Законодавчі норми даного документу покликані захистити внутрішньо переміщених осіб (ВПО) від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством. Разом з тим вони не звільняють ВПО від індивідуальної кримінальної відповідальності за здійснення геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів [3, с. 2].

Кожен військовий конфлікт супроводжується появою ВПО, біженців та гуманітарними кризами. Для вирішення пов'язаних із цим проблем різними країнами розроблено комплекс інструментів. Так, на основі Керівних принципів щодо внутрішньо переміщених осіб в рамках спільного проекту Brookings та Університету Берна було розроблено національну рамку відповідальності щодо ВПО. Даний документ містить

12 принципів, на основі яких здійснюється оцінка ситуації з ВПО у конкретній країні. Ці принципи охоплюють увесь спектр питань, відповідно до яких може здійснюватися оцінка поступу тієї чи іншої країни у покращенні становища ВПО.

Такими принципами є: запобігання переміщенню та мінімізація його негативних наслідків; підвищення обізнаності щодо проблеми в загальнонаціональних масштабах; збір даних щодо кількості та становища ВПО; організація навчання щодо прав ВПО; створення юридичних механізмів для захисту прав ВПО; розробка національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб; створення інституцій, які б відповідала за вирішення проблем ВПО; заохочення національних правозахисних груп до залучення ВПО у їхню роботу; забезпечення участі ВПО у прийнятті рішень; підтримка системного вирішення проблем ВПО; залучення достатніх ресурсів для вирішення проблем ВПО; співпраця з міжнародними інституціями, якщо національних ресурсів недостатньо [4, с. 258].

Зазначені принципи мають стати керівними і для нашої держави питанні вирішення проблем ВПО, адже варто погодитися, хоча держава в особі державних органів зазвичай не може контролювати і відповідати за процеси, які призводять до переміщення, проте вона має змогу та інструментарій для покращення становища ВПО, гарантування їхніх прав та свобод.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Фонд народонаселення ООН, ГО «Конгрес Сходу України» надали спільні рекомендації до Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості». Були запропоновані фінансові механізми залучення міжнародної донорської допомоги для розв'язання проблем ВПО:

1. На загальнодержавному рівні (програми міжнародної донорської, фінансової та інвестиційної допомоги): створення керівного комітету донорів (реалізація програм співробітництва з МВФ, Світовим банком, ЄБРР, ЄІБ та іншими міжнародними фінансовими організаціями; залучення для тимчасово переміщених осіб, українських громадян на Донбасі та в Криму, зокрема кримських татар, допомоги від ООН, країн – членів «Групи семи» та ЄС; підготовка інвестиційного проекту «Соціальна підтримка громад» у співробітництві зі Світовим банком; використання міжнародних інструментів допомоги, прямо не пов'язаних з проблемами ВПО.

2. На регіональному рівні: Міжрегіональне, транскордонне співробітництво, структурні фонди ЄС, політика сусідства, розвиток єврорегіонів з країнами ЄС, Молдовою та Білоруссю («Дніпро»,

«Карпати», «Буг», «Дністер»).

Реформування Державного фонду регіонального розвитку для забезпечення можливості фінансування у регіонах усіх типів проєктів, розгортання мережі агенцій регіонального розвитку і реалізації пілотних проєктів щодо співпраці й об'єднання громадян.

3. На місцевому рівні: Міжнародне співробітництво на рівні громад, міст-побратимів; Міжнародне співробітництво на рівні неурядових організацій; Розробка механізмів залучення, виділення і контролю за використанням фінансової допомоги, в першу чергу в рамках керівного комітету донорів [5].

Програма ПРООН з розбудови миру та відновлення застосовує комплексний підхід, що враховує потреби людей, які потребують допомоги, і сприяє соціальній згуртованості і взаєморозумінню, водночас запобігаючи надмірному соціальному навантаженню на приймаючі громади.

ПРООН допомагає у відновленні критично важливої соціальної і економічної інфраструктури, у підвищенні ефективності роботи місцевих органів влади у східній Україні, а також у створенні робочих місць і стимулюванні підприємництва серед ВПО і приймаючих громад; сприяє миру і примиренню [6]. Так у 2014 році уряд Японії, уряд України та Програма розвитку ООН в Україні розпочали новий проєкт, спрямований на відновлення критично важливої соціальної інфраструктури та соціальної послуги на пост-конфліктних територіях Східної України. У 2017 році уряд Швейцарії надав гуманітарну допомогу для сходу України. У жовтні 2017 року за підтримки ПРООН презентовано нову Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року [7].

Слід зауважити, що залучення міжнародної донорської допомоги передбачає надання урядових гарантій стабільності законодавства щодо захисту іноземних інвестицій та оподаткування, створення механізмів отримання цієї допомоги за всіма доступними каналами на державному та регіональному рівнях, рівнях місцевих громад і неурядових організацій, а також запровадження соціальної звітності щодо їх використання за участі громадянського суспільства.

Отже, міжнародно-правові стандарти щодо захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам та чинне законодавство України мають ефективно співпрацювати та організувати дієву роботу з захисту і підтримки внутрішніх переселенців.

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны / Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС), 22 июля 1998. – E/CN.4/1998/53/Add.2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>.

3. Балуєва О.В. Шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід / О.В. Балуєва, І.О. Аракелова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 12 (1). – С. 1–10.

4. Козинець І.Г. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам / І.Г. Козинець, Л.В. Шестак // Молодий вчений. – 2014. – № 12 (1). – С. 258–261.

5. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02Recommendations.doc.

6. Програма розвитку ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org>.

7. Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtot.gov.ua/ministerstvo-z-pytan-tymchasovo-okupovanyh-terytorij-ta-vnutrishno-peremishheny-osib-ukrayiny-povidomlyaye-pro-provedennya-gromadskyh-publichnyh-obgovoren-proektu-rozporyadzhennya-kabinet/>

Чмир С. А.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ В ЗАКОНОДАВСТВІ ІТАЛІЇ

Італія є однією з країн-засновниць Європейського Союзу, яка разом з ним пройшла всі етапи інтеграції. Характер її участі в європейському будівництві вирішальним чином визначився вже в перші післявоєнні роки. Саме в річниці ідей європеїзму та „атлантичної солідарності” відбувався перехід від фашизму до демократії західного зразка та відкритої ринкової економіки. Саме ці два пріоритети – європейська і трансатлантична орієнтації – стали для Італії найбільш визначальними зовнішніми чинниками, які впливали на її післявоєнний розвиток.

Що ж до сьогодення, то в останні роки явище географічної мобільності трудових ресурсів у Європейському Союзі (далі ЄС) привертає все більше уваги, оскільки стали особливо помітними регіональні дисбаланси у забезпеченні робочою силою та загострилася проблема забезпеченості робочою силою ЄС у цілому. Дослідженню тенденцій міграції робочої сили в країнах ЄС почали приділяти особливу увагу наприкінці 90-х років XX ст. Саме в цей період активізувалися міграційні процеси на території ЄС. Окрім того, стали доступними якісні статистичні дані щодо руху трудових мігрантів, що створило можливості кількісного аналізу міграційних потоків. Значна кількість досліджень на тему трудової міграції в ЄС проводиться на замовлення Європейської комісії та Організації економічного розвитку та співробітництва. Найбільш змістовні дослідження тенденцій та проблем трудової міграції в ЄС було проведено такими вченими, як: Р. Вінкельман, Дж. П. Гаркон, С. Гловер, Дж. Кларк, А. Лоїзілло, Б. Рамамурті, Дж. Салт, В. Стінівасан, Дж. Хаскел, Р. Холт, С.

У своїй статті «Динаміка міграційної політики Італії упродовж другої половини XX – початку XXI століття» Л. Костюк, зазначає, що у процесі розвитку та трансформації будь-якої держави ЄС міграція впливає на політичну ситуацію і відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічних відносин. Усі міграційні процеси у цих країнах регулює міграційна політика, котру контролює певне міграційне законодавство. Проте в цій царині постають різного роду проблеми, які пов'язані із кількістю та контингентом мігрантів та адаптацією цих осіб в ЄС. Тому міграційне законодавство потребує постійного вдосконалення відповідно до потреб доби. Зокрема, Італія (ворота в Європу) протягом останніх десяти років змінила своє міграційне законодавство. Урядовці цієї країни при цьому прагнуть врахувати такі основні питання: загальна безпека, економічна вигода та скорочення підтримки мігрантів [1].

Міграційна політика Італії, її переваги та недоліки, особливості адаптації переселенців в італійському суспільстві стали предметом дослідження І. Животовської [2], Л. Істратій [3], Р. Кісь [4], К. Коданьоне [5] та інших.

Проведені дослідження свідчать про толерантне ставлення італійського суспільства до мігрантів, зокрема українських [6, с. 63]. Однак нові правові реалії, зокрема схвалення парламентом Італії «пакета заходів з соціальної безпеки» (італ. – *pacchetto sicurezza*) – низки законів та урядових постанов, що містять жорсткі обмеження стосовно в'їзду та перебування мігрантів (переважно, але не виключно, нелегальних), а також їх доступу до соціальних послуг та судочинства. На переконання багатьох аналітиків та правозахисників – це неодмінно призведе до погіршення умов перебування

мігрантів, зокрема українських, на території Італійської Республіки, а також до загострення міжнаціональних стосунків.

Міграційну політику Італії донедавна можна було охарактеризувати як доволі ліберальну стосовно іноземців, які перебувають у країні за відсутності належного правового статусу. Проте, зміни до законодавства, прийняті останніми роками, відмінюють всі переваги, на які могли розраховувати нелегальні мігранти раніше. Деякі фахівці пояснюють такі кардинальні зміни приходом до влади нового уряду, що має досить жорсткі погляди на імміграцію і переконаний у необхідності значного обмеження цих процесів. Самі посадовці наголошують на існуванні об'єктивної необхідності таких нововведень і заявляють, що всі законодавчі зміни, що містять жорсткі заходи стосовно нелегальних мігрантів, уряд Італійської Республіки прийняв в ім'я соціальної безпеки держави [7, с.87].

На сучасному етапі Італія – це країна, що масово приймає нелегальних мігрантів. Прибувши до країни, мігранти розміщуються в таборах, де діють певні обмеження: потрібно постійно перебувати на обліку, не залишати територію табору, не можна працювати. Щодо умов перебування мігрантів в цих таборах, то вони не однотипні в різних регіонах Італії. Так, на острові Мальта табори – це огорожені по периметру місця металевою сіткою, а в одному приміщенні одночасно проживають 400 осіб. Інша ситуація на острові Лампедуза, де іммігрантам дозволяють виходити з табору та відвідувати місто. У цих таборах мігранти реєструються на отримання пакетів соціальної допомоги, спеціальні служби фіксують їхні відбитки пальців. Загалом процедура оформлення статусу мігранта може тривати до 1,5 року [8, с. 2].

Італійськими урядовцями виділено декілька легальних шляхів для тимчасової або постійної міграції до держави (отримання громадянства для осіб, що прожили в країні не менше п'яти років): возз'єднання сімей, усиновлення неповнолітніх дітей іноземців, працевлаштування (при наявності контракту на роботу в Італії з невизначеним терміном), навчання, індивідуальна трудова діяльність в різних видах діяльності, обрання Італії як місця життя для заможних громадян інших країн, що входять в ЄС. Міграційна політика зобов'язує кожного переселенця з прибуттям на територію Італії протягом 8 днів обов'язково звернутися в поліцію в тій провінції, де він перебуває, і одержати дозвіл на перебування. Цей термін перебування на території держави визначається згідно візи і не може перевищувати: три місяці для ведення бізнесу і туризму; шість – для сезонних робіт; один рік – для навчання (кожного року відповідно до курсу студента та успішності особи цей термін пролонгується); два роки – для роботи по найму. Згідно законодавства Італії, принцип возз'єднання сім'ї передбачений для дітей до 18 років,

подружжя, батьків до 65 років, котрі знаходяться на утриманні. Такий дозвіл видається на два роки із продовженням і при цьому враховуються житлові умови (існують мінімальні норми, передбачені законодавством), щорічний дохід не менше 500 євро на особу [1].

Італія також надає право проживати біженцям згідно Конституції Італійської республіки (1947 р.), Женевської конвенції (1951 р.), Нью-Йоркського протоколу (1967 р.) та Шенгенських угод і Дублінської конвенції й законодавчих актів, прийнятих державою у 1990 та 1998 рр. Право біженця одержують громадяни, котрі переслідуються у своїй країні за релігійну приналежність, політичні переконання (проте ці переконання не повинні суперечити загальним правам людини та законодавству країни). Італія найбільше прийняла біженців із Албанії та з Косово. Спочатку до категорії біженців мігрантів зараховувала лише Центральна комісія з питань призначення статусу, згодом це рішення дозволило видавати місцевій поліції. Урядом розроблено певну програму щоденної фінансової допомоги у розмірі 17 євро на кожного члена сім'ї біженця протягом 90 днів. Також один раз в рік (проте не більше чотирьох раз протягом шести років з моменту одержання статусу) біженці можуть звернутися про надання допомоги в розмірі 2066 євро (додаткової суми – 25% від зазначеної суми на членів сім'ї не більше трьох осіб) [4, с. 85].

Формування міграційного законодавства Італії розпочалося із Закону 1986 р., котрий містив чимало протиріч, а саме: розвиток тіньового сектору економіки, запровадив досить ліберальну туристичну політику та передбачав слабку безпеку водних кордонів країни. Ситуація змінилася із прийняттям у 1990 р. «Закону Мартелли», який повністю змінив законодавчу базу міграційного законодавства, бо регулював терміни перебування мігрантів на території Італії та поступово ввів більш жорсткий контроль міграційних потоків. Згодом у 1995 р. був прийнятий «декрет Діні», де вже регулювалися навіть переміщення сезонних робітників на території держави, котрі не входили до ЄС. Вже у цьому декреті були чітко пояснені правила в'їзду в країну і терміни перебування іноземців у ній, окреслені умови депортації та описана процедура возз'єднання сімей [8, с. 156].

Питання депортації нелегальних мігрантів із території Італії чітко прописані в законі «Турко-Наполітано» від 1998 року. Нелегальні мігранти, котрі потрапили під нагляд поліції, могли бути депортовані рішенням суду. Також закон популяризував італійську мову та культуру серед іноземців, дозволивши їхнім дітям здобувати освіту в італійських навчальних закладах [9, с. 263]. Найбільші зміни в міграційне законодавство вніс «Закон Боссі-Фіні», прийнятий від 30 червня 2002

року. Цей документ є своєрідним доповненням закону від 1998 р. У ньому проблеми міграції задекларовано як пріоритетні щодо зовнішньої політики країни. Мігранти, згідно цього закону, мають право на розвиток власної культури, релігії та зарахування в професійні асоціації. Також новацією цього законопроекту є те, що роботодавець повинен надати певні соціальні гарантії (забезпечити умови проживання) робітнику.

Ряд законопроектів було прийнято після 2005 року, котрі більш чітко регулюють потоки нелегальних мігрантів. У 2006 р. було розроблено проект «Хартії прав іммігрантів», за якою іноземці можуть змінювати місце праці згідно ринку праці. Усі нововведення змінили би становище мігрантів, дозволили їм швидше інтегруватися в італійське суспільство. На жаль, це проект не був реалізований у життя через прихід до влади С. Берлусконі, котрий у 2008 р. не тільки ускладнив життя мігрантів, але почав боротьбу із нелегальною міграцією, котра була основним фактором зростання злочинності в країні [2, с. 5].

Відповідно до нового законодавства, кожний іммігрант, котрий одержав перший раз право на проживання, повинен підписати «Договір про інтеграцію». Згідно із цим документом, мігрант повинен набирати певну кількість балів, які оцінюють знання мови, правових норм, історії Італії. Також було передбачено систему зняття балів за порушення податкового чи адміністративного режиму, законодавства. У разі втрати всіх балів переселенець втрачає право на проживання та його депортують з країни. Закон також продовжував термін перебування нелегальних мігрантів в центрах тимчасового утримання з 60 до 180 днів [5, с. 159].

Деякі зміни міграційного законодавства відбулися у 2012 році, зокрема в Законі від 16 липня. Цей законопроект дав можливість роботодавцям сприяти легалізації своїх робітників: роботодавці повинні були сплатити за три місяці соціальні та податкові нарахування та зробити одноразовий грошовий внесок в розмірі 1000 євро за кожного працівника. Також у цьому документі передбачено покарання роботодавцеві, якщо той винайме більше трьох нелегальних мігрантів, або ж якщо його працівники будуть неповнолітніми, чи мігранти будуть працювати в небезпечних умовах [10, с. 6].

На даний час в Євросоюзі загалом і в Італії, зокрема, сформулює неоднозначне ставлення до потоків мігрантів. Євросоюзом було розроблено план розміщення мігрантів, згідно якого в Італії їх має оселитися 9,94 % від загальної кількості. Що ж до Італії, то вона знову вдосконалює процедуру надання притулку та депортації мігрантів, сприяє будівництву притулків для біженців.

Отже, враховуючи дослідження різних науковців та теперішню ситуацію Італії можна сказати, що її міграційна політика постійно оновлюється відповідно до вимог часу та спрямована на регулювання міграційних потоків. Дана держава постійно контролює та часто змінює правила в'їзду в країну, умови перебування в ній, процедуру отримання громадянства. Саме тому в міграційному законодавстві цієї європейської держави помітна тенденція до переносу акцентів з «мігрантів» на «нових громадян», котрі добре освічені та соціально активні. Для того, щоб реалізувати поставлене завдання, італійському уряду потрібно залучати іммігрантів до конкурентної боротьби за працевлаштування.

1. Динаміка міграційної політики Італії упродовж другої половини XX – початку XXI століття / Л. Костюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua>

2. Животовська І. Італія: досвід боротьби із нелегальною міграцією / І. Животовська / Перспективи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/book/italij>

3. Істратій Л. Міграційні процеси та органи державної влади (приклад Італії) / Л. Істратій // Політологія. – Чернівці, 2009. – № 6. – С.1–6.

4. Кісь Р. Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації. Збірка матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація) / Р. Кісь. – Львів: Друкарські куншти, 2010. – 380 с.

5. Коданьоне К. Опыт иммиграционной политики Италии: некоторые уроки для России / К. Коданьоне // Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции. – М.: Гендальф, 2004. – С. 137–173.

6. Навігатор українського мігранта. Країни Європейського Союзу та Росія / упоряд. І. Марков, М. Бондаренко, Г. Селещук. – Львів: Віче, 2009. – 254 с

7. Законодавчі зміни Італійської Республіки: новітні виклики для українських мігрантів / І. П. Майданік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dse.org.ua/arhcrive/>

8. Bolaffi G. I confinedelpatto. Ilgoverno dell’immigrazione in Italia / G. Bolaffi. – Torino: Einaudi, 2001. – 425 p.

9. Вдовиченко В. Виклики Італійської міграційної політики в контексті підходів Євросоюзу / В. Вдовиченко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2015. – Вип. 24. – С. 251–272.

10. Марков І. Українці в Італії: феномен жіночої міграції / І. Марков // Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. – 2012. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uamoderna.com/md/185>

Чорнобай О. Л.

доцент кафедри теорії та філософії права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ У КОМУНІКАТИВНІЙ ПРАКТИЦІ ЮРИСТА

Загально визнано комунікацію особливим видом людської діяльності. У суспільстві вона здійснюється за певними законами, у межах віками відпрацьованих моделей, ustalених форм. Водночас це складний процес взаємодії у конкретному часовому й просторовому вимірі, про що свідчить комунікативна практика фахівців, чия діяльність пов'язана, зокрема, з правозастосуванням у різних сферах суспільних відносин.

У повсякденній практичній діяльності, і в цьому переконує досвід роботи кожного правника-професіонала (незалежно від спеціалізації), найперше йому постійно доводиться мати справу з різними категоріями людей, щоб при спілкуванні з ними доносити якусь конкретну інформацію, здійснюючи вплив на них з наміром пошуку потрібних рішень, а при виникненні суперечок спонукати їх за допомогою мовленнєвих (комунікаційних) засобів до певних дій задля досягнення конкретних цілей. Відповідно до методологічного принципу достатньої підстави, як вважають фахівці з логіки, будь-яке суспільно важливе твердження чи заперечення повинно мати належне і достатнє обґрунтування, що забезпечується у процесі пошуку переконливих (тобто необхідних і достатніх) підстав для наших суджень про правову дійсність. Проблема обґрунтування виникає в будь-якій сфері продуктивної людської діяльності, оскільки для неї завжди потрібно мати якусь підставу, пошук якої може розумітися і як спроба знайти (виявити) причини чи з'ясувати мету (мотиви) якоїсь дії чи події, а також як і пошук підтвердження істинності висловленого твердження. Справа в тому, що при взаємодії з іншими людьми доводиться розраховувати на їхню щирість у своїх твердженнях (висловлюваннях конкретних думок, пропозицій тощо), на те, що вони справді переконані в істинності того, що говорять, натомість інші люди, з якими доводиться контактувати, чекають адекватного ставлення, розуміння. Саме такі міркування призводять до постоловання (або, висловлюючись юридично мовою, до презюмування) сумлінності в людських взаєминах (підстави про дотримання відомого принципу *bona fide*). Але ніхто інший так добре, як юристи, не знає наскільки часто цей принцип не спрацьовує в реальній практиці

людського спілкування, взаємодії, особливо тоді, коли між суб'єктами виникає суперечка і вони заглиблюються в дискусію. Саме у такому випадку на допомогу приходить один з головних видів обґрунтування – аргументація, тобто повне (точне) або часткове (неточне) обґрунтування якого-небудь твердження з використанням інших тверджень.

У комунікативній практиці доводиться досить часто стикатися з ситуацією, коли необхідно не тільки мати чітке уявлення про істинний стан справи, а й слід об'єктивно продемонструвати, чому саме це вважається істинним, тобто проявити інтелектуальну спроможність довести опонентам чи адресантам правильність відстоюваної позиції, використовуючи неспростовні аргументи, спроби міркування, опонування у спілкуванні. Щоб себе надійно почувати в такій ситуації, необхідні знання з теорії аргументації, яку є достатні підстави віднести як до загальнотеоретичного правознавства, так і до філософії права. Отже, тут на допомогу професіоналу комунікатору мала б прийти юридична деонтологія.

Очевидно деякі специфічні особливості правової комунікації, що мають фіксуватися, пояснюватися й належно обґрунтовуватися саме цією наукою, на чому доводилося наголошувати [2, с. 17], проте і надалі залишаються проблемними. І тут слід погодитися з думкою відомого правознавця. “Здавалося б, проблема юридичної (додамо, як і правової. – *О.Ч.*) аргументації мала б стати невід'ємною складовою правової деонтології, як це має місце на Заході, – наголошує цілком слушно і небезпідставно М. Козюбра, – проте, попри помітне зростання кількості підручників і навчальних посібників з названої навчальної дисципліни в Україні (за нашими, можливо не надто точними, підрахунками їх видано за останні десять років близько 20 авторства двадцяти науковців. – *О.Ч.*) ця проблематика у них практично оминається. Навіть у тих випадках, коли юридична деонтологія визначається як галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття правильного рішення в юридичній практиці (як приклад, праці В. Горшенєва, С. Гусарева та інших. – *О.Ч.*), цьому мистецтву приділено мало уваги” [1, с. 5].

Далі авторитетний теоретик права, даючи загальну оцінку таким виданням з юридичної деонтології, де, приміром, їх автори визначають її предмет як “систему загальних знань про юридичну науку та юридичну практику, вимоги до професійних та особистих якостей юриста” (С. Сливка), або як “внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності” (О. Шмоткін), цілком доречно вказує на те, що низка питань, пов'язаних з теорією правової аргументації, що становить предмет юридичної деонтології, оминається [1, с. 6]. Безумовно, це

позначається на сприйнятті особливостей цього комунікативного явища, на його осмисленні і прагматичному визнанні як важливого діяльнісного чину, що є одним з актів певної системи комунікативно-пізнавальних елементів, задіяння яких істотно позначається на підвищенні рівня особистісної зрілості юриста.

Досліджуючи цей феномен, М. Ценко слушно зазначає: “Специфічною рисою професійної діяльності юриста є те, що він постійно перебуває в граничній ситуації ухвалення конкретного рішення, яке, з одного боку, спирається на нормативно-правову базу, а другого – обумовлене його особистими знаннями, досвідом, переконаннями тощо і передбачає посадову і особисту відповідальність за ці рішення. За усвідомлення фахівцем суспільної значущості цієї специфіки для юриста постає, як актуальність, потреба й необхідність власного особистісного вдосконалення, активної роботи над собою, формування себе в межах тих вимог, яких потребує професійна діяльність” [3, с. 155]. Звичайно, чітко окреслити ці межі надто складно, як і визначити можливості особистісного (на наш погляд, краще – фахового) вдосконалення, проте актуальним завжди буде підпорядкування цих інтелектуальних зусиль досягненню належного “правового результату”, що великою мірою залежить від професіоналізму юриста-комуніканта, вагомою складовою якого є вміння ефективно використовувати усі освоєні ним доступні йому засоби аргументування, обґрунтованості, доказовості у відстоюванні своєї позиції (наприклад, як учасника судових дебатів). Отже, йдеться про важливість аргументативної практики (володіння прийомами, формами, засобами аргументування) у підвищенні рівня комунікативної майстерності юристів-практиків, передовсім тих, хто бере участь у публічних диспутах (правозахисники, адвокати та ін.). Оскільки дефініції цього поняття поки що в українській юридичній науці не запропоновано, то наважимося сформулювати експліцитно таке (безумовно, воно не бездоганне, потребуватиме відповідної конотації, належного, а також ґрунтового формулювання) визначення: аргументативна практика в юридичній діяльності – це науково-обґрунтований, організаційно підготовлений аргументативний процес, в результаті якого здійснюється підтвердження доказів, переконливість аргументування, що досягається шляхом через втілення комунікаційних ресурсів у правове життя основних положень теорії правової аргументації.

Безперечно, практика має базуватися на теоретичних засадах. Значний внесок у їх напрацювання зробили українські правознавці за останні роки, опублікувавши низку праць з теорії правової аргументації, значна частина яких повинна стати предметом осмислення і наукового освоєння згадуваної нами такої галузі юриспруденції, як юридична

деонтологія. Адже вона енциклопедично визначається як “наука, що аналізує (поряд із моральними) фахові, психологічні, політичні, етичні й естетичні вимоги, які регламентують ставлення правника до об’єкта праці – клієнта, а також до своїх колег і забезпечують у цілому найоптимальнішого поведіння осіб у стані їх взаємозалежності” [4, с. 159].

Саме юридична деонтологія визначає правовий режим професійного спілкування (комунікації) з клієнтами (тобто формує атмосферу взаємовідносин по лінії “юрист-громадянин”), його професійну поведінку, складовою якої, безперечно, є і стиль, і рівень комунікативної практики.

Очевидно є підстави вести мову про формування на цій основі кодексу аргументатора на зразок того, що репрезентований у комунікативній лінгвістиці. Враховуючи особливості правової аргументації, специфіку її застосування, доцільність реалізації науково-теоретичних засад її, обґрунтованих у працях українських правознавців, згаданий лінгвістичний прецедент цілком надається для юристів. У цьому можна переконатися, ознайомившись із поняттєвою характеристикою цих “правил зразкової і вікінченої аргументації”, які наводить авторитетний український мовознавець: “У загальних рисах кодекс аргументатора має такі параметри: 1) аргументатор прагне досягнення або поширення істини, поглиблення розуміння предмета; 2) аргументатор розглядає себе й опонента як людей з рівними правами вільного пізнання. На цій підставі: а) аргументатор має за мету сприйняття опонентом тези в тій модальності, в якій її сприймає сам аргументатор; б) аргументатор не може вводити в оману опонента, використовуючи заздалегідь неправильні покликання або заздалегідь неправильні способи роздумів. Усе, що стверджується аргументатором, стверджується в тій модальності, в якій сприймається ними самим; 3) аргументатор враховує поле аргументації. Це означає, що: а) аргументатор формує аргументаційну конструкцію так, щоб вона була зрозуміла опоненту; б) аргументатор формує аргументаційну конструкцію так, щоб погляди і нахили опонента, інформація, якою він володіє, та його інтелектуальні можливості дозволили йому її сприймати; 4) аргументатор уникає використання *argumentum ad hominem*, та особливо в тих випадках, де ставиться під сумнів здібність опонента до об’єктивного й адекватного судження щодо аналізованого питання; 5) прихильність аргументатора відповідній етико-гносеологічній настанові підтримує його емоційну рівновагу в разі невдачі аргументації і сприяє збереженню самокритичності і прагненню до удосконалення в разі успіху аргументації” [5, с. 52–53].

Кодифікованість аргументативного процесу, до здійснення якого долучається правник-практик, сприятиме усвідомленню необхідності якомога глибшого і ґрунтовнішого розуміння ним сутності правової

аргументації, з'ясування її специфічних особливостей. Однією з таких особливостей є використання юридичної термінології, посилання на нормативно-правові акти, їх конкретизація і тлумачення. Саме тут важливо, робити акцент на “правовості” такої аргументації, дотримуватися чіткого її позиціонування в контексті аргументаційної діяльності. Розглянувши низку запропонованих ученими (О. Щербина, О. Юркевич, Р. Ляшенко, Н. Мак-Кормик, Р. Алексі та ін.) критеріальних ознак, за якими виникають підстави визнавати “правовість” чи “юридичність” аргументації, львівська дослідниця Т. Дудаш цілком слушно зазначає: “Тому для позначення належності аргументації саме до права краще послуговуватися ширшим за значенням прикметником “правовий”, а не “юридичний”. Адже “юридичність” аргументації викликає асоціацію з застосуванням лише юридичних аргументів (скажімо, презумпції невинуватості, відносної заборони зворотної дії закону, заборони декількох покарань за одне правопорушення), а не моральних, філософських, соціальних, економічних та інших (які досить природно вписуються в поняття правової аргументації). Парадокс у тому, що обов’язково наслідки виникають саме з юридичної аргументації, яка здійснюється у правовідносинах, незалежно від її сили, переконливості. Сама собою формальна обов’язковість може підмінити переконливість аргументації, хоча й не повинна” [6, с. 101]. Натомість у правовій аргументації цього формалізму вдається уникати, встановлюючи чіткі відмінності між різними видами аргументів і вимогами, які до них ставляться.

Досліджуючи природу правової аргументації на основі логічного, риторичного та діалектичного підходів, що дає підставу підтверджувати постійну еволюцію її, змістовне збагачення і розвиток у комунікативній юридичній діяльності, Р. Ляшенко підкреслює велике значення у підвищенні її ефективності таких правових аргументів, як норми права. Оскільки, як вважає учений, “процесуальні норми визначають правовий статус сторони у процесі розгляду справи, а також належність та допустимість доказів для суду, встановлюють порядок допиту свідків”, то така регламентація, сприяючи ефективному пошуку істини, перетворює суперечку на діалог між сторонами (приклад – судові дебати)” [7, с. 24]. Таким чином, у цій комунікативній практиці за допомогою правової аргументації віднаходяться способи найбільш ефективного вирішення спірних ситуацій, водночас вона виконує функцію поширення соціального досвіду. А тому слід зважити у цьому випадку на слушне застереження А. Хворостякіної: “Здійснюючи аналіз правової аргументації, необхідно також мати на увазі, що методи і способи обґрунтування рішення у тій чи іншій справі зумовлені не лише особливостями правової системи, а й домінуванням на певний момент того чи того типу праворозуміння в

конкретній правовій системі” [8, с. 19].

Загальновизнано, що праворозуміння як філософсько-правова категорія включає в себе насамперед інтелектуальну пізнавальну діяльність (певною мірою до неї маємо підстави віднести й аргументативне практикування) та її окремі елементи (сприйняття, оцінку, уявлення), а також і систему інтерпретованих правових явищ (зокрема й такого, як правова аргументація), що є результатом пізнавально-аналітичної, а також правозастосовної професіоналізації юриста.

Та якими б не були різноаспектні вияви особливостей правової аргументації (на деяких з них наголошено вище), якого типу (чи різновиду) її не надавалася перевага (за безпосереднім соціальним призначенням чи за рівнем ефективності – а це, безумовно, вагомі чинники), слід погодитися із резюме досвідчених й авторитетних львівських науковців: “У будь-якій правовій аргументації (але передусім – у науково-правознавчій) вихідною, ключовою є *аргументація праворозуміння* (підкреслено авт. – О. Ч.). Що є правом? Яке онтично самостійне якісно специфічне явище суб’єкт правової аргументації відображає через терміно-поняття “право”? Без науково обґрунтованої відповіді на це питання аргументація яких би то не було “правових” феноменів, процесів, фактів, ситуацій, відносин, діянь тощо (тобто будь-яка інша правова аргументація) навряд чи матиме достатню ефективність. Адже правова аргументація, здійснена з позицій будь-якого позитивістського праворозуміння (легістського, соціологічного, психологічного), і правова аргументація, здійснена, навпаки, з позицій праворозуміння непозитивістського (“природного”, релігійного тощо), можуть істотно відрізнитися за змістом, за доводами, а, отже, й за результативністю” [9, с. 16].

Однак незалежно від того, яке право розуміння позиціонує правник-практик (а здебільшого переважає тепер інтегративне) і якому він надає переваги в комунікативній практиці, застосована ним правова аргументація повинна відповідати в основному тим критеріальним ознакам, які характеризують її особливості. Тільки за такої умови досягатиметься передбачувана основним комунікантом результативність, а відтак і забезпечуватиметься ефективність аргументативної практики.

Обмеживши розгляд сфери застосування правової аргументації лише цілеспрямованою комунікативною практикою юриста, зокрема акцентувавши на важливості деонтологічної підготовки в її (комунікації) руслі аргументативного процесу, підкресливши залежність організації: здійснення цього процесу від індивідуальної інтелектуальної спроможності кожного юриста-практика, маємо підстави стверджувати, що у правовому просторі феномен правової аргументації з його певними специфічними особливостями слід визнавати як своєрідне і відносно

самостійне цілісне явище, яке потребує подальших досліджень

1. Козюбра М.І. Теорія юридичної аргументації : становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції / М.І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012. – Т. 129. – С. 3–10.

2. Чорнобай О.Л. Аргументативна практика в юридичній діяльності: наукова проблема й можливості її вирішення / О.Л. Чорнобай // Юридична наука. – 2015. – №8. – С. 15 – 19.

3. Ценко М.Б. Особистісна зрілість юриста / М.Б. Ценко // Вісник НУ “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія : філософія. – 2016. – №4 (31). – С. 150–160.

4. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., перероблене і доповнене. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.

5. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Т. 2 / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 350 с.

6. Дудаш Т. Правова аргументація : до питання про загальне поняття / Т. Дудаш // Право України. – 2016. – №8. – С. 99–106.

7. Ляшенко Р.Д. Природа правової аргументації / Р.Д. Ляшенко // Вісник Запорозького національного університету. Юридичні науки. – 2012. – №4(1). – С. 21–27.

8. Хворостянкіна А.В. Юридична аргументація в англо-саксонській та римсько-германській правових системах : методологічні засади порівняльного аналізу / А.В. Хворостянкіна // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012. – Т. 129. – С. 16–19.

9. Рабінович П.М. Правова аргументація : терміно-поняттєвий інструментарій дослідження / П.М. Рабінович, Т. І. Дудаш // Вісник НАПрН України. – 2016. – №2(85). – С. 8–20.

Чорнописька В.

асистент кафедри теорії та філософії права,

кандидат історичних наук

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРАВОВИЙ ДИСКУРС МІЖНАРОДНОЇ ПРАВСУБ'ЄКТНОСТІ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ

У контексті еволюції сучасної системи міжнародних відносин, у час, коли світова спільнота потребує чітких етичних орієнтирів для побудови порядку глобального масштабу, і роль релігійного чинника у цій

системі зростає, визначення та аналіз концептуальних засад, напрямків, форм, методів і змісту дипломатії Святого Престолу набувають особливого значення. Концепція світоустрою Католицької церкви, що на міжнародній арені озвучується за допомогою дипломатичного інструментарію Святого Престолу, ґрунтується на простих і загальних засадах універсального морального закону, суб'єктом якого є кожна людина з власними природженими правами та обов'язками незалежно від статі, кольору шкіри, мови, релігії і політичних переконань. Враховуючи авторитетність Святого Престолу у справах моралі та універсальність даної концепції, вона може слугувати етичним орієнтиром для побудови глобального порядку.

У чисельних публікаціях як наукового, так і публіцистичного характеру досить часто, коли мова йде про дипломатію Святого Престолу, трапляються вислови: «дипломатія Ватикану», «дипломатія Держави Міста Ватикан», «дипломатія Католицької церкви», «ватиканська дипломатія», нунцій Ватикану, посол Ватикану та ін. Зазвичай, ці терміни вживаються як прямі синонімічні назви без будь-якої диференціації.

Втім, Католицька церква, Святий Престол і Ватикан є різними категоріями, окрім того не всі з них мають міжнародну правосуб'єктність та право самостійних і безпосередніх зовнішніх зносин. Для з'ясування правильності вживання зазначених категорій спершу необхідно дати визначення Католицькій церкві та Ватикану.

Католицька або Вселенська церква у розумінні католиків означає засновану Ісусом Христом релігійну громаду, «що сповідає християнську віру, яка користується сімома Св. Таїнствами і знаходиться під керуванням папи» [1, с. 35]. Отже, можна стверджувати, що Католицька церква – це вселенська спільнота християн, верховне керівництво якої здійснює Папа Римський.

Ватикан, офіційною назвою якого є Держава Місто Ватикан, є незалежним нейтральним містом-державою, що розмістився на 44 га землі всередині міської межі столиці Італії Рима і нараховує близько однієї тисячі мешканців. Ватикан має свій прапор, гімн, банк, грошову одиницю, армію та інші атрибути державного утворення. Сучасний Ватикан є спадкоємцем державницьких традицій папства, започаткованих Римським Понтифіком Стефаном II. Від початку заснування Держава Місто Ватикан створювалася як підлегла територіально-функціональна одиниця Святого Престолу з метою гарантування його суверенітету, незалежності у виконанні ним вселенської місії. У ст. 3 політичного договору Латеранських угод стверджується, що «Італія визнає за Святим престолом право повної і виключної власності, абсолютної влади та суверенної юрисдикції над Ватиканом» [2, с. 452-453].

Відповідно до Кодексу канонічного права поняття «Святий Престол» та синонімічна йому назва «Апостольський Престол» означають не тільки Папу Римського, але й Державний секретаріат та інші органи Римської курії, «якщо з самої суті справи чи з контексту не випливає іншого» (кан. 361) [3]. Аналогічне трактування визначення Святого Престолу стосується широкого значення цього слова, у вузькому розумінні – лише Папу Римського та його служіння як наступника апостола Петра.

Отже, відносини між Католицькою церквою, Святим Престолом і Ватиканом можна визначити так: Католицька церква є спільнотою християнських віруючих, якими здійснює керівництво Папа через Римську курію. Папа Римський самостійно або з Римською курією становлять Святий Престол, а Ватикан виступає як «інструментальна держава», яка гарантує Понтифіку суверенітет і незалежність при здійсненні ним вселенської місії. У структурному плані всі три інституції різняться між собою, натомість Католицька церква є вселенською інституцією, що включає Святий Престол і Ватикан, верховну владу над ними здійснює Папа Римський. Якщо Святий Престол є органічною і невід'ємною частиною сучасної Католицької церкви, без якої неможливе її функціонування як з доктринальної, так і з практичної точки зору, то таке державне утворення як Ватикан для Святого Престолу і Католицької церкви не є суттєвим. Приміром, у 1870-1929 рр. Святий Престол був позбавлений світської влади над власною державою, але водночас не менш успішно виконував свою місію щодо Католицької церкви та світу.

Католицька церква не виступає суб'єктом міжнародного права, а представлена на світовій арені у двох «образах»: Святим Престолом і Ватиканом, які визнані міжнародною спільнотою суб'єктами міжнародного права. Святий Престол за посередництва юридичної фікції можна представити як еквівалент держави, що відповідно до міжнародного права і звичаїв має право вільно здійснювати дипломатичну діяльність як у двосторонній, так і в багатосторонній дипломатії. Проте Держава Місто Ватикан, хоча й має ознаки державного утворення, не може вступати у зовнішні зносини самостійно, а здійснює це за допомогою або з дозволу та під керівництвом Святого Престолу. Зокрема, це положення визначається у статті 3 Основного закону Держави Міста Ватикан від 7 червня 1929 р. [4] та оновленого його варіанту у статті 2 від 22 лютого 2001 р. [5].

Поряд з тим Ватикан з дозволу і під керівництвом Святого Престолу бере участь у системі багатосторонньої дипломатії, держава представлена як у міжнародних міждержавних, так і в міждержавних

регіональних організаціях та органах. Таким чином, беручи до уваги те, що Католицька церква не є сама по собі суб'єктом міжнародного права, а Ватикан з правової точки зору не може вступати самостійно і незалежно у зовнішні зносини, а здійснює це за посередництва або за згодою і під керівництвом Святого Престолу, то правильно буде вживати вислів не «дипломатія Ватикану», «дипломатія Католицької церкви» та аналогічні вислови, а «дипломатія Святого Престолу». Проте, вислів «дипломатія Ватикану» можна використовувати символічно. Приміром для ілюстрації дипломатичної діяльності Росії, США використовується: «дипломатія Кремля», «дипломатія Білого дому». З цього випливає, що дипломата Апостольської столиці не слід іменувати дипломатом Ватикану, нунцієм Ватикану, а загальною назвою папським дипломатом, дипломатом Святого Престолу або в залежності від сфери його діяльності апостольським нунцієм, апостольським делегатом тощо.

Варто зауважити, що дипломатична діяльність на міжнародній арені та дипломатичні відносини зі Святим Престолом не залежать від існування державного утворення – Ватикану. Для прикладу, у період з 1870 по 1929 рр., Святий Престол і деякі з держав світу не припиняли здійснення двосторонніх дипломатичних відносин. Так, у 1870 р. під час приєднання Папської області до складу Італії при Святому Престолі було акредитовано 14 посольств, а в 1901 р. їх уже нараховувалося 21 [6, с. 146].

Таким чином, Ватикан, хоч і є суб'єктом міжнародного права, але безпосередньо і незалежно не здійснює дипломатичної діяльності, а робить це за допомогою Святого Престолу, який має повноправну міжнародну правосуб'єктність. Такого права також не має Католицька церква, оскільки вона не є суб'єктом міжнародного права. Правові положення про делегування Святому Престолу представництва Ватикану у відносинах із суб'єктами міжнародного права закріплено в Основному законі цієї держави. Тому некоректним слід вважати вживання таких висловів, як «дипломатія Ватикану» та «дипломатія Католицької церкви» як прямих синонімів стосовно дипломатії Святого Престолу. До того ж аналіз історичної ретроспективи дипломатії Святого Престолу показав, що Святий Престол здійснював дипломатичну діяльність без наявності територіального утворення на зразок Ватикану.

1. Що кожен католик повинен знати. – К.: Костьол св. Олександра, 1992. – 44 с.

2. Договор между Святым престолом и Королевством Италия, 11 февраля 1929 г. // Конституции государств Европы: В 3-х т. / Под общей

ред. и со вступ. статьей Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. – Т. 1. – С. 452–459.

3. Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 1983 / Kodeks Prawa Kanonicznego: Przekład polski zatwierdzony przez Konferencje Episkopatu. – Poznań: Pallottinum, 1984. – 697 p.

4. Основной закон Государства-Города Ватикан, 7 июня 1929 г. // Конституции государств Европы: В 3-х т. / Под общей ред. и со вступ. статьей Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. – Т. 1. – С. 461–463.

5. Основной закон Государства Города Ватикана, 22 февраля 2001 г. // В. А. Виноградов. Основы государственного устройства Государства Города Ватикана // Журнал российского права. – 2002. – № 9. – С. 128–130.

6. d'Onorio J.-B. La diplomatie Pontificale au XXe siècle // La Diplomazia Pontificia Ieri, Oggi e Domani: Conferenza Internazionale. Città del Vaticano, 2002 // Pontificia Accademia Ecclesiastica. Terzo centenario (1701–2001). – Roma: Tipografia Vaticana, 2003. – P. 145–152.

Шай Р. Я.

доцент кафедри теорії та філософії права
кандидат юридичних наук, доцент

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У сучасному столітті людству все ще не вдається забезпечити рівність народів світу, позбутися небезпеки воєнних конфліктів, демографічних, екологічних та інших світових проблем. В умовах глобалізації зростає ступінь взаємозалежності держав у правовому, політичному, економічному, соціальному, культурному та інших аспектах. Для розв'язання найважчих проблем необхідне об'єднання зусиль усіх країн світу, всього людства. Сучасний світовий устрій динамічно трансформується за різними напрямками, а роль держав, міжурядових та неурядових організацій, транснаціональних корпорацій та інших гравців на міжнародній арені, зазнає суттєвих змін.

Сучасне століття стало епохою глибинних революційних трансформацій, пов'язаних з руйнацією або й виродженням не тільки традиційних, а й модерних соціальних структур та формуванням нового глобального універсуму, в якому поєднуються риси різних цивілізаційних укладів. Поліфонія глобальних трансформацій змушує не просто осмислювати їх логіку, а й порушувати та вирішувати питання щодо

можливості суб'єктів історії – людини і суспільства – впливати на їх розгортання, конструювати майбутнє заради свого виживання та розвитку [1].

ООН до основних тенденцій сучасної глобалізації відносить такі: розповсюдження ліберальної демократії; превалювання ринкових сил в економіці; інтеграцію світової економіки; трансформацію системи виробництва та ринку робочої сили; швидкість технологічного оновлення; революцію засобів масової інформації та диктат ідеології споживання [2].

Глобалізація суспільних процесів, що супроводжує загальну світову економічну та соціальну інтеграцію, не тільки відкрила нові досі небачені вражаючі можливості для прогресивного розвитку людства, а й викликала одночасно ряд якісно нових глобальних загроз. Серед найбільш небезпечних зовнішніх викликів і загроз нової епохи – різними ученими вирізняються: різка активізація міжнародного тероризму, загальне збільшення його масштабів і розширення географічних рамок [3; 4]; зростання міжнародної злочинності, що охоплює все нові сфери, включаючи незаконний оборот наркотичних засобів і психотропних речовин., кібер-злочинність, контрабанду зброї та радіоактивних матеріалів, торгівлю людьми, боротьбу з піратством [5] і ін.

До негативних проявів глобалізації суспільства відноситься інтернаціоналізація злочинності. Особливого глобального характеру набуває організована злочинність. Діяльність і вплив міжнародних організованих злочинних угруповань, у тому числі й тих, що виникли в Україні, поширюється на всі частини світу. З огляду на це можна говорити про так звану кримінальну глобалізацію.

Заявивши вперше на початку XX ст. про криміналітет як про глобальну проблему, світова спільнота ініціює низку заходів на опрацювання системних підходів щодо боротьби з ним на рівні міжнародної співпраці та з урахуванням особливостей національних правових систем.

Процеси кримінальної глобалізації зачепили й українське суспільство та державу. Цей наступ на початку 1990-х роках відбувався через ослаблення протидії злочинним загрозам, руйнування профілактичного комплексу, пом'якшення кримінального законодавства.

Мораторій розв'язав руки жорстоким і нещадним злочинцям, а законослухняних громадян позбавив упевненості в безпеці й перетворив на потенційних жертв. Тільки за роки пострадянського періоду насильницьким шляхом позбавили життя понад 130 тис. осіб, що майже у 8 разів більше від кількості полеглих на війні в Афганістані та в 17 разів більше, ніж загинуло від усіх терористичних актів початку XXI ст.

Сучасні технології дали поштовх не тільки вільній торгівлі,

глобалізації та віртуалізації економічної діяльності, а й стимулювали злочинну діяльність. Це визначає нові цілі та завдання діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю та правопорушеннями, що обумовлюють необхідність вдосконалення наявних і розробки нових методів і засобів її здійснення [6, с.47].

1. Савлук С. Наслідки глобалізації для розбудови України / С. Савлук // Персонал. – № 4. – 2007.

2. Тревоги Мира. Социальные последствия глобализации мировых процессов: Доклад ЮНРИСД (НИИ социального развития при ООН). – М., 1997.

3. Гулиев А. Д. Международно-правовой контекст внешних отношений в условиях глобализации : [монографія] / А. Д. Гулиев. – К. : Изд-во Нац. авиац. ун-та, 2011. – 464 с.

4. Цивилизационная структура современного мира / Под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. – К. : Наукова думка, 2008. – 640 с. – Кн. II.

5. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – 560 с.

6. Паршина Е. Н. Основные направления совершенствования информационного обеспечения предварительного расследования преступлений / Е. Н. Паршина // Российское право в период социальных реформ : материалы науч.-практ. конф. Нижегородск. гос. ун- та им.Н. И. Лобачевского. – Н. Новгород, 2004. – С. 47–58.

Шевців М. Б.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Гончарук К. А.

курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОПАГАНДИ

Важко переоцінити ту роль, яку відіграє інформація у розвитку сучасного суспільства. Інформація дозволяє людуству активно працювати та розвиватися, допомагає провести інтеграцію людських зусиль. Причому, не тільки в окремих галузях, а й у всій людській діяльності в цілому. Багато вчених розглядають інформацію як соціальне явище, тобто певний феномен, пов'язаний з діяльністю тих чи інших суб'єктів, соціальних спільнот чи соціальних інститутів, наприклад, установ і

організацій, які функціонують у суспільстві.

Завдяки сучасному інформаційному простору, в наш час, доступна інформація як у малому так і у великому масштабах. Правда і неправда, безпечна і шкідлива, вона у будь-якому вигляді впливає на свідомість людини.

Поширення неправдивої інформації може здійснюватися різними шляхами та способами.

Особливої уваги заслуговує характеристика одного із найбільш розповсюджених способів висвітлення неправдивої інформації – пропаганди.

Під пропагандою розуміється форма комунікації, яка спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. Пропаганда – це поширення політичних, філософських, наукових, художніх та інших поглядів і ідей з метою їхнього впровадження в суспільну свідомість і активізації масової практичної діяльності [4, с. 640]. Пропаганда – більш-менш систематичні зусилля маніпулювати переконаннями, відносинами чи діями інших людей за допомогою символів (слів, жестів, плакатів, монументів, музики, одягу). Умисність і відносно сильний акцент на маніпуляції відрізняють пропаганду від звичайного спілкування чи вільного і легкого обміну ідеями. У пропагандиста є конкретна мета чи набір цілей. Щоб досягти їх, пропагандист навмисно відбирає факти, аргументи і символи та подає їх так, аби досягти найбільшого ефекту. Щоб максимізувати ефект, він може оминати істотні факти чи спотворювати їх, а також може відвертати увагу аудиторії від інших джерел інформації [5, с. 543].

На відміну від об'єктивної подачі інформації, пропаганда подає інформацію насамперед для впливу на аудиторію. Пропаганда часто подає інформацію вибірково, щоб спонукати до певних узагальнень, або використати емоційно заряджені повідомлення, щоб спровокувати радше емоційну, ніж раціональну реакцію на подану інформацію. Бажаним результатом є зміна ставлення до суб'єкта в цільовій аудиторії, щоб просувати таємні політичні плани, пропаганда може використовуватись як форма політичного протистояння [2, с. 640].

До основних елементів пропаганди відносять: суб'єкти пропаганди (соціальні групи, інтереси яких лобіює пропаганда), зміст, форми і методи, засоби та шляхи пропаганди (радіо, телебачення, друковані ЗМІ тощо), об'єкти пропаганди (аудиторія чи соціальні спільноти, яким адресована пропаганда) [3, с.640].

Варто зазначити, що спершу пропаганда мала нейтральне забарвлення і могла пов'язуватися із застосуванням, яке було в цілому м'яким і невинним,

як, наприклад, публічні рекомендації з охорони здоров'я, заохочення громадян брати участь у виборах, заохочення людей повідомляти в правоохоронні органи про злочини та правопорушення [1, с. 609].

На теперішній час пропаганда – це, скоріше, зброя масового ураження, що впливає на свідомість людей, аніж безневинний спосіб подачі інформації.

Проаналізувавши ряд думок науковців сучасності можна зробити висновок, що пропаганда, як правило, поділяється на позитивну та негативну. Розглянемо їх детальніше.

Позитивна (конструктивна) пропаганда прагне повідомити адресату відомості у зрозумілій формі. Мета позитивної пропаганди – сприяти соціальній гармонії, злагоді, вихованню людей відповідно до загальноприйнятих цілей. Позитивна пропаганда виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві. Вона здійснюється в інтересах тих, до кого скерована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб [3, с. 92].

Негативна (деструктивна) пропаганда нав'язує людям ті або інші переконання за принципом «мета виправдовує засоби». Мета негативної пропаганди – розпалювання соціальної ворожнечі, нагнітання соціальних конфліктів, загострення суперечностей у суспільстві. Основна функція негативної пропаганди – створення паралельної реальності з «перевернутою», або спотвореною системою цінностей, переконань, поглядів. Негативна пропаганда активно використовує критику та навіювання, щоб маніпулювати соціальними масами в інтересах невеликої групи осіб [2, с. 92].

Також, пропаганду поділяють відповідно до джерела та природи її повідомлення. Так на думку Бойка О. існує три види пропаганди.

Біла пропаганда загалом походить з відкритого доступного джерела та характеризується м'якшими методами переконання, такими як стандартні техніки відносин з громадськістю та одностороннім поданням аргументів [1, с. 610].

Чорна пропаганда подається ніби з одного джерела, проте насправді є з іншого. Маскування правдивого джерела пропаганди є найпоширенішим, коли це пропаганда ворожої країни чи організації з негативним іміджем [1, с. 610].

Сіра пропаганда – це пропаганда без визначеного джерела чи автора. Основне призначення сірої пропаганди полягає в тому, щоб змусити людину повірити в брехню [1, с. 611].

Варто зазначити, що найбільшого поширення в Україні набула сіра пропаганда. Саме її найчастіше використовують, як проросійські організації створенні в східно-південних регіонах України, так і безпосередньо російські ЗМІ. Завдання таких інформаційних центрів

зводиться до інформаційної дезорієнтації свідомості населення української держави, особливо тієї частини, що проживає на окупованій території.

Отже, ми розглянули питання щодо поняття та видів пропаганди.

На нашу думку пропаганда – це системна діяльність зацікавлених суб'єктів, як правило із залученням засобів масової інформації, що полягає у поширенні різних поглядів, ідей та знань серед широких мас населення з метою впливу на їхню свідомість, що в результаті дасть змогу маніпулювати й їхньою поведінкою.

Інформація, що розповсюджується в українських сучасних реаліях, у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації, великою мірою зводиться до пропаганди.

Тільки незалежні засоби масової інформації зможуть культивувати загальнодержавні й національні цінності, транслувати історико-культурні традиції, утверджувати національну мову, культуру, формувати духовні основи нації, виступати дієвим інструментом консолідації суспільства в єдину національну спільноту [3, с. 121].

Перед Україною сьогодні стоїть завдання об'єднати багатоетнічне українське суспільство в єдину політичну націю з високим рівнем національної свідомості. Адже інформаційна діяльність засобів масової інформації буде і надалі незмінно зростати й посилюватися, здійснювати вплив на всі сторони життєдіяльності суспільства і держави. Тому постає завдання так організувати інформаційну діяльність, щоб вона відповідала українським національним інтересам, сприяла утвердженню незалежної Української держави.

1. Бойко О. Пропаганда / О. Бойко // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – с. 610.

2. Гаврилова, М.В. Политическая коммуникация XX века : учебное пособие / М.В. Гаврилова. – СПб. : Издательство Невского института языка и культуры, 2008. – 92 с.

3. Кириченко Р. Молодіжного інформаційний-аналітичний інтернет-журналу «Штрих-code» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskod.com/p-yata-kolona-v-ukrayini-rosiyski-gromadski-organizatsiyi/>

4. Прохоров А. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.] – М.: Сов. энциклопедия, 1975. – Т. 21: Проба – Ременсы. – 640 с.

5. Шемшученко Ю. Пропаганда / Ю. Шемшученко // Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 1998. – с. 744.

Шишко В. В.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Шишко В. Й.

старший викладач кафедри інформатики

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Протягом років незалежності Україна кілька разів занурювалась у етап глибокої політичної кризи. Суттєво зауважити, що ця ситуація, її характеристики і риси в чималій мірі обумовлені сучасними особливостями розвитку суспільства. Особливе місце тут займає аналіз специфічної природи перехідних, межтипових етапів, характерних для постсоціалістичних держав і правових систем. До них, як відомо, відносяться і українське суспільство, держава і правова система. Неодноразова зміна вектора політичного розвитку зумовлена тим, що українська політична еліта намагається вирішити відповідні проблеми на власний розсуд, а не на основі ґрунтовних знань щодо держави перехідного періоду, особливостей, закономірностей та тенденцій її розвитку.

У вивченні проблематики «перехідної держави» в Україні після початку ХХІ ст. відбувся значний спад, однак, вона залишається як ніколи актуальною, оскільки більшість проблем у сфері державного будівництва пов'язана, насамперед, з гострою нестачею теоретичних досліджень, які би чітко визначили сутність, зміст та форму нашої держави з урахуванням перехідного етапу українського суспільства. Такий стан неприпустимий, адже з низьким рівнем теоретичного осмислення феномена держави перехідного періоду пов'язано багато з наявних на сьогодні в Україні проблем державного будівництва.

У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі держава і право перехідного періоду зазвичай позначаються як «перехідні держави і правові системи». Інакше кажучи, головна особливість такого типу держави і права полягає в тому, що вони знаходяться в етапі переходу від одного формаційного типу до другого. Відомий французький юрист М. Оріу на початку ХХ ст. розрізняв два типи криз, у які може потрапити перехідна держава. Це кризи, що виникають у період росту держави, тоді, коли ще молода держава самостверджується, зміцнює свою владу, і сама є ареною жорсткої боротьби за завоювання влади, та кризи зрілого віку,

пов'язані зі змінами політичної свободи усередині держави [3, с. 723].

Коротко розглянемо основні особливості, характерні для держав і правових систем перехідного періоду. При цьому перш за все зупинимось на особливостях і проблемах сучасних перехідних етапів держави і права, так як сучасні перехідні процеси мають цілий ряд характеристик, що істотно відрізняються від аналогічних соціальних зрушень в минулі століття історії людства [2, с. 4]. Коротка характеристика цих особливостей дозволить зрозуміти соціально-правові детермінанти сучасних методологічних проблем, вирішення яких необхідне для пізнання і конструювання правової системи суспільства.

Перша особливість полягає в тому, що зазвичай перехід від однієї формації до іншої супроводжується системною зміною суспільних структур і відносин: економічних, політичних, соціальних, правових, психологічних, моральних та ін. Пізнання цієї особливості дозволяє зрозуміти специфічний характер змін, що відбуваються в перехідний період. Ця закономірність характерна для всіх країн, які переживають сучасний перехідний етап. Тому, якщо ми поставимо собі питання, як змінюються право, правова система та її інститути в перехідний час, то відповісти на нього, спираючись тільки на юридичну науку, буде непросто. Бо в рамках перехідного періоду відбуваються докорінні зміни не тільки в правовій, а й в інших сферах суспільства.

Істотно ускладнює законодавчу діяльність і невизначеність часових меж перехідного періоду, що нерідко призводить до неадекватності законів по відношенню до об'єктивної дійсності. Ця обставина не може не впливати на становлення правової системи, її основні сфери: законотворчу, правозастосовчу і правосвідомість.

Аналіз другої особливості дозволяє зрозуміти специфіку способу змін, що відбуваються в перехідний період. Відомо, що характерними рисами перехідного періоду є зміна соціально-політичних і правових орієнтирів, трансформація цілей і завдань розвитку суспільства та права, руйнування старого і виникнення нового світоглядного бачення даного процесу. Слід погодитися з положенням про те, що «в перехідний період докорінно змінюється весь суспільно-політичний лад» [4, с. 17].

Третя особливість перехідного періоду - це формування реальних альтернативних варіантів моделювання соціального процесу і побудови суспільства, держави і права. Інакше кажучи, перехідний стан держави і правової системи містить у собі реальні альтернативи, варіанти і моделі подальшого розвитку. Історія показує, що нерідко саме в такі періоди суб'єктивний фактор, інтелектуальні та людські якості новоявлених політичних лідерів набувають особливого значення.

Четверта особливість характеризує зміни рівня життя населення.

Особливо рельєфно ця особливість проявляється в умовах постсоціалістичної трансформації суспільства, держави і права. Вона пов'язана головним чином з різким зниженням рівня життя значної частини населення, руйнуванням раніше сформованої системи соціального захисту, ослабленням таких життєво важливих функцій держави, як соціальне і економічне регулювання.

П'ята особливість перехідного періоду безпосередньо відноситься до правової сфери - до конституційного законодавства. Конституційне законодавство в перехідний період може двояким чином впливати на суспільні відносини.

У тому випадку, якщо конституція адекватно відображає складаються суспільні відносини, а її положення реально діють, вона виступає ефективним фактором прискорення перехідних процесів і закладених в них прогресивних тенденцій, в іншому ж випадку конституція штучно гальмує їх розвиток [5, с. 4].

Поряд з названими особливостями слід зупинитися ще на одній. Справа в тому, що постсоціалістичні держави вирішують завдання створення однотипної правової системи, причому першочергове значення надається конституційному законодавству перехідного періоду [1, с. 266-268]. Як відомо, це законодавство являє собою головним чином систему конституційних актів і законів. Прагнення створити однотипну правову систему на основі конституційного законодавства має соціальні, економічні і психологічні корені.

Як бачимо, короткий аналіз особливостей перехідних типів держави і права та обумовленої ними проблемної ситуації має дуже важливе значення не тільки в фактологічному і теоретичному, а й в методологічному сенсі. Допмагаючи об'єктивно і всебічно пізнати зміст і форми перехідного періоду - дуже складного і суперечливого, пов'язаного з болісним вибором шляху подальшого розвитку держави, правової системи та самого суспільства, він сприяє встановленню правильного діагнозу хворобливого стану права і правової системи, а отже, і визначення найбільш ефективних шляхів, методів і засобів формування правової системи суспільства на основі ідей справедливості і раціональності.

1. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира / М.Н.Марченко. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2009. – 528 с.

2. Мошелков Е.Н. Переходные процессы в России: Опыт ретроспективно-компаративного анализа социальной и политической динамики / Е.Н. Мошелков. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 152 с.

3. Ориу М. Основы публичного права / М. Ориу // Перевод с

французского; пер. под ред.: Челябинов Н.; Пер. под ред. и с предисл: Пашуканис Е. – М.: Изд-во Ком. Акад., 1929. – 760 с.

4. Сорокин В.В. Концепция эволюционного развития правовой системы в переходный период: Автореф. дис. ... д-ра юр. наук. — Екатеринбург, 2003. – 55 с.

5. Юдин Ю. А. Политические системы независимых стран тропической Африки: государство и политические партии: Автореф. дис. ... д-ра юр. наук / Ю. А. Юдин. – М., 1976. – 28с.

Шпірний Е. І.

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

При дослідженні правових сімей та національних правових систем необхідно враховувати фактори, які значно вплинули на процес їх формування і подальшого розвитку. Відносно романо-германської правової сім'ї можна з упевненістю стверджувати, що таким вирішальним чинником виявилося римське право. Його принципи і «дух», активно впливали на формування європейського права на всіх етапах розвитку європейських країн.

В першу чергу варто відмітити, що в епоху Середньовіччя прецедент відігравав велику роль в якості джерела кримінального та інших галузей права. Рішення які виносились судами майже не відрізнялися за своїм значенням від законів, тобто рецепція римського права в середині XV ст. була здійснена судами [3, с. 101–102]. Однак це зовсім не применшує важливості тієї ролі, яку виконували в процесі рецепції римського права інші державні інститути. Наприклад, різні законодавчі органи використовували при підготовці і прийнятті нових законів усталені принципи римського права і окремі правові інститути; в західноєвропейських університетах вивчалось і пропагувалось римське право і т. д.

Варто виокремити дві яскраво виражені тенденції розвитку римського права. Одна з них незмінно асоціювалася з кодифікацією приватного права, результатом якої було поява в кінці XVIII ст. і протягом XIX ст. таких кодифікованих актів як Торговий кодекс (1807 р.), Цивільний кодекс або «Кодекс Наполеона» (1803–1804 рр.), чим була запроваджена єдність в галузі торгового та цивільного права Франції; у Германії – Загальний вексельний статут (1848 р.), Загальне Торгове

Уложення (1861 р.), Германський Цивільний кодекс (1900 р.) [1, с. 156].

Поряд з кодифікацією, як однією з тенденцій розвитку римського права, що зробила помітний вплив на розвиток романо-германської правової сім'ї, в римському праві існував ще й інший напрям, не менш важливий і аналогічний за своїм характером і ступенем впливу, а саме закріплення і розвиток судової правотворчості. Це спрямування, будучи пов'язаним з розвитком судової правотворчості і, відповідно, процесуального права, асоціюється в основному з преторським правом. Преторське право, як відомо, було характерно для так званого докласичного (середина III ст. до н. е. – I ст. н. е.) і класичного (I – III ст. н. е.) періоду історії римського права [2, с. 240]. Ідея судової правотворчості, закладена і частково реалізована в преторському праві, була настільки універсальна з точки зору її історичної, теоретико-правової та практичної затребуваності, що вона, здійснивши помітний вплив на романо-германське право, особливо на ранніх етапах його становлення і розвитку, продовжує чинити на нього вагомий вплив досі.

З моменту своєї появи і поступового виокремлення серед інших правових сімей, самоідентифікації по відношенню насамперед до англосаксонської правової сім'ї, романо-германська правова сім'я розвивалася далеко не рівномірно. На кожному етапі розвитку романо-германської правової сім'ї можна відстежити вплив на неї найрізноманітніших ідей римського права і властивих йому тенденцій. Досить типовими при цьому є міркування про те, що національні традиції та звичаї безумовно впливають на розвиток національного права, а отже і романо-германської правової сім'ї і це стосується не лише минулого або сьогодення а й майбутнього.

Дискутуючи з приводу того, хто буде законодавцем в Європі в ХХІ ст. – парламент, суд або інші державні (міждержавні) органи, дослідники апелюють насамперед до національних традицій в цій сфері. А ці вельми різноманітні традиції, наприклад у Франції (періоду Наполеона), віддаючи перевагу парламенту, зводяться в кінцевому рахунку до формули: «Вір тільки законодавцю і стережися суддів, бо вони перекручують чинні закони (кодекси)» [4, с.135]. В Англії традиційно постулюється – «вір тільки суддям, бо тільки вони є істинними охоронцями права і правопорядку». У Німеччині періоду панування «історичної школи права», коли в якості одного з найважливіших джерел права розглядалася правова доктрина – «вір тільки освіченим юристам, бо тільки вони здатні бути справжніми провідниками у всіх хитросплетіннях («заростях» – *thickets*) права» [4, с. 135].

Враховуючи усе розмаїття національних правових традицій, що існують в рамках романо-германської правової сім'ї і впливають на право,

на всьому історичному шляху його розвитку, а також враховуючи той факт, що традиції жодної з окремо взятих національних правових систем самі по собі не можуть зумовити шлях подальшого розвитку західноєвропейського права, останнє, з неминучістю, має поєднувати в собі щось спільне, що складається з найбільш дієвих традицій різних національних правових систем [4, с. 135].

Зважаючи на природний взаємозв'язок і взаємодію багатьох існуючих в світі явищ, «судово-правових» та інших ідей, концепцій та уявлень, цілком зрозуміло, що такий фактор, як основні засади, тенденції і традиції римського права, що вагомо вплинуло на романо-германську правову сім'ю, не міг би успішно функціонувати поза тісним зв'язком і взаємодією з іншими факторами – такими, як вплив на романо-германську правову сім'ю традицій англосаксонської правової сім'ї, формування і розвиток її власних звичаїв і традицій, формування і періодична (від епохи до епохи) зміна в країнах континентальної Європи «природно-правового настрою» і ін. Ці та інші їм подібні фактори роблять значний вплив на еволюційний розвиток романо-германської правової сім'ї в країнах континентальної Європи на всіх етапах їх розвитку, враховуючи і сучасний.

1. Харитонova О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / О.І. Харитонova, Є.О. Харитонов. – Х.: «Одіссей». – 2002. – 592 с.

2. История государства и права зарубежных стран: в 2 т. / под ред. Н.А. Крашенинниковой, О.А. Жидкова. Т. 1. – М.: Норма, 2003. – 720 с.

3. Шаргородский М.Д. Избранные труды / М.Д. Шаргородский. – СПб.: Юридический центр-Пресс, 2004. – 313 с.

4. Caenegem R. European Law in the Past and the Future. Unity and Diversity over two Millennia. – Cambridge, 2003.

Яремчук В. Д.

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

На сучасному етапі державотворення основним завданням органів державної влади України у сфері правотворчості є виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що є умовою набуття нашою державою в перспективі повноправного членства в ЄС. У цьому контексті важливим

кроком на шляху до повноправного членства в ЄС є адаптація національного законодавства до права ЄС, а вирішення поставлених завдань неможливе без якісного реформування всієї галузі освіти.

Україна вже не один рік на основі міжнародних документів із проблем розвитку освіти в умовах глобалізації та європейської інтеграції, зокрема, Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти європейського регіону (1997), Сорбоннської декларації (1998), Болонської декларації (1999), численних освітянських конференцій та самітів по вищій школі, а останнім часом Бухарестського комюніке (2012), «Мобільність для кращого навчання. Стратегія розвитку в ЄПВО на період до 2020 року» (2012), Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя – Європейські еталонні рамки» (2006), стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, ухвалених Міністерською конференцією в Єревані 14-15 травня 2015 р., – реалізує різнопланові новації, впроваджує в життя численні нормативно-правові акти щодо підвищення якості освіти тощо, спрямовані на досягнення таких рубежів, які б дозволили на рівних спілкуватися з цивілізованим світом.

Загалом процес структурного реформування національних систем освіти, зміни освітніх програм і інституційних перетворень почав відбуватись за такими напрямками: прийняття зручних та зрозумілих градацій дипломів, ступенів і кваліфікацій; введення двоступеневої системи освіти; впровадження єдиної системи кредитних одиниць; визначення та дотримання європейських стандартів якості освітніх послуг; усунення перепон для розширення мобільності студентів, викладачів, дослідників та управлінців вищої школи тощо.

Цей процес вимагає і відповідного правового забезпечення, вдосконалення чинного національного законодавства. Згідно з Розділом III Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV, державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи

України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього [1].

Справді епохальною подією стало підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. 16 вересня 2014 р. Угода про асоціацію була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом [2].

У розвитку демократичного курсу юридичним дороговказом для нашої країни стала Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», яка містить систему правових засобів наближення України до повноправного членства в Європейському Союзі, адже метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», рух української держави уперед здійснюватиметься за такими векторами:

- вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему;

- вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

- вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток усієї країни;

– вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці, для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей.

Стратегія передбачає в рамках названих чотирьох векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави [3]. І, зрозуміло, що втілювати їх в життя без кардинальних змін у галузі освіти – невдячна справа.

Цікаво, що у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» в частині 4 «Стратегічні індикатори реалізації Стратегії» зазначено, що «реалізація Стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм», та містить два показники, які стосуються й освіти:

«19) 75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами;

20) Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав-учасниць такого дослідження» [3].

Курс на європейську інтеграцію в галузі освіти перебуває в центрі уваги державної освітньої політики України. Прийнята Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років одним з перспективних завдань передбачає неперервне фахове вдосконалення працівників освітньої галузі та підвищення якості освіти на інноваційній основі. Система забезпечення якості освіти та параметрів її вимірювання концептуально й законодавчо визнана важливим елементом національної системи освіти та відповідності Європейському простору вищої освіти (ЄПВО).

Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року у преамбулі наголошує на тому, що однією із складових освіти в Україні є підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

У ст. 2 п.1 вказаного закону зазначається: «Законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із цього Закону, спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку». А в ст. 6 «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності» серед закріплених засад визначена й «інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір» [4].

Аналіз правотворчих процесів щодо вдосконалення правових засад європейської інтеграції України в галузі освіти свідчить про розвиток

інтересу і держави, і суспільства до освітянських проблем, показує необхідність осучаснення низки спеціальних законів України в галузі освіти («Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»), а також тих законів, які визначають внутрішню і зовнішню політику, наукову і науково-технічну діяльність та ін., бо європейський вимір освіти – це не лише специфічна педагогічна категорія, а й, передусім, один із функціональних пріоритетів країн Європейського Союзу, спрямованих на покращення якості життя людей, побудову сталого й забезпеченого майбутнього.

1. Удовика Л. Правові засоби правотворчості в контексті інтеграції України в ЄС / Л. Удовика, О. Ганзенко // Теорія держави і права. – 2017. – № 10. – С. 201–205.

2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-euassociation>

3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Яремчук С. В.

кафедра педагогіки та соціального управління,
кандидат історичних наук, доцент

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ

Система вищої освіти в Україні невід’ємно пов’язана з розбудовою незалежної європейської держави, економічними та політичними змінами, здоров’ям майбутньої нації та є одним із основних елементів життєдіяльності держави [1]. Саме до цієї галузі розвитку суспільства висуваються серйозні вимоги щодо відповідності її рівню європейським стандартам.

Публічне управління галуззю освіти здійснюється через низку механізмів. Правовий – один із них, є дієвим і використовується суб'єктами влади для забезпечення ефективного функціонування всіх ланок освітнього простору, в тому числі і якості надання освітніх послуг в системі вищої освіти.

Аналіз законодавчої бази та нормативно-правового забезпечення функціонування освітньої галузі в Україні свідчить, що у державі здійснені певні кроки щодо удосконалення правового механізму публічного управління галуззю вищої освіти відповідно до вимог європейських процесів, що відображено у низці державних документів:

- ст. 10 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 визначає основні засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері, серед яких створення належних умов для нарощення освітнього потенціалу України, удосконалення системи освіти, забезпечення педагогів та науково-педагогічних працівників, підтримка обдарованої молоді, підвищення ролі вищої освіти і науки як основ становлення в Україні ефективної «економіки знань» [2];

- ст. 35 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. регулює впровадження Національної рамки кваліфікацій з метою введення європейських і національних стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців [3];

- Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [4];

- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади [5].

Суттєвою властивістю правового механізму є його системний характер, він не є довільною сукупністю різнопорядкових юридичних феноменів, а виступає органічним комплексом взаємопов'язаних правових інструментів, покликаних працювати як одне ціле [6, с. 66]. Тому реалізація освітніх програм з підготовки професійних фахівців

вимагає прийняття нових нормативно-правових актів, які регулюватимуть відносини у сфері вищої професійної освіти, освіти дорослих, наукового забезпечення освітньої діяльності, в тому числі надання якісних освітніх послуг відповідно до ринку праці. Реальні результати не позбавлені висновку про недосконалість і часткову недовіру правового механізму публічного управління вищою освітою.

Потужним фактором розвитку людського потенціалу та економічного зростання є якість освіти. На даний момент традиційна підготовка фахівців, що орієнтується на формування знань, навичок і умінь у предметній області все більше відстає від сучасних вимог, оскільки не завжди повноцінно спрацьовує фактор якості наданої освіти. Закон України «Про вищу освіту» (2014) не розв'язує цієї проблеми.

В Україні система вищої освіти залишається закритою. Вимоги до якості наданих освітніх послуг формуються і перевіряються переважно профільними міністерствами і установами, а не реальними замовниками освітніх послуг (бізнес, громадські організації, студенти), хоча формально в законодавчих актах це передбачено. Ключовим моментом є той факт, що такі вимоги не завжди корелюють з дійсними потребами відкритого ринку. На практиці головним завданням вищих освітніх закладів є не підвищення власної якості та ефективності, а успішність формального звітування перед державними органами контролю, породженням чого стає корупція в освіті.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» система забезпечення якості вищої освіти передбачає систему внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, а також діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Однозначно, така система забезпечує формалізовані процеси освіти, які організовуються та контролюються державою і є прямим проявом дії адміністративних механізмів.

Світова глобалізація освіти та студентська мобільність призвели до диверсифікації постачальників освітніх послуг, створюючи необхідність в посиленні якості вищої освіти. Інтеграція України до європейського освітнього простору ставить вимогу консолідованого поєднання у цьому процесі адміністративного і свobodного вибору. Як відомо, формалізовані процеси якості освіти контролюються державою, відповідно неформальні – регламентуються і контролюються суспільством.

Європейська система освіти досить гнучко поєднує ці принципи. Головним замовником освітніх послуг і контролером їх якості в Європі є суспільство, а не держава. А це означає, що культура забезпечення якості освіти в європейських державах забезпечується природним способом – за

допомогою безпосередніх споживачів освітніх послуг – галузей, роботодавців, студентів.

Відсутність в Україні культури реалізації потреб і прав учасників освітнього процесу у поєднанні з адмініструванням освітньої системи призводить до таких негативних явищ як відсутність мотивації у студентів, викладачів, роботодавців, урядових та неурядових організацій у підвищенні якості освіти.

Розробка систем цінностей у вищій освіті відповідно до провідних європейських практик, що працюють на ефективність освіти в умовах вільного ринку, розвиваються в напрямку «освіта – дослідження – інновації», згідно з Лісабонською стратегією [7].

Для України суттєвою і поки що єдиною умовою поліпшення якості освіти залишаються структурні зміни, які полягають передусім в участі суспільства у забезпеченні якості освіти в українському контексті. Відповідно держава повинна негайно зреагувати на такі зміни низкою нових нормативно-правових актів, які гарантуватимуть учасникам освітнього процесу вибір, конкуренцію, децентралізацію, автономію, відповідальність за результати.

Зважаючи на вище викладене, констатуємо про недосконалість загальної системи функціонування правового механізму публічним управлінням галуззю освіти, в тому числі - її якості, що спричиняє потребу в модернізації даного механізму з урахуванням тенденцій найкращих вітчизняних практик, а також звернення до кращого європейського досвіду з урахуванням ментальних рис освітнього середовища України.

1. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.

2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-17 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

6. Альберда Т.Г. Механізм як загальнонаукова і правова

категорія («правовий механізм») / Т.Г. Альберда // Молодий вчений. – 2013. – № 2(02). – С. 64-68.

7. Lisbon European Council 23 and 24 March Presidency Conclusion European Union Parliament Website. – Available in: – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa>

Ященко В. А.

професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИКІВ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Під терміном «сучасний вимір» маються на увазі ті зміни, які мають місце сьогодні в, так би мовити, сучасній наркосцені і так чи інакше зумовлюють необхідність коригування антинаркотичних заходів. Перше в цьому контексті, це врахування особливостей соціального статусу сучасного українського наркозалежного, як головної засадної підстави, від якої залежить подальше ставлення до нього та здійснення всього комплексу антинаркотичних заходів.

По-перше, і це основне, на відміну від інших громадян країни наркозалежний об'єктивно поставлений в умови неможливості повноцінної реалізації свого особистісного потенціалу. У цьому плані він – ізгой суспільства.

По-друге, наркозалежний – людина хвора. Але хвороба його такого гатунку, що самостійно вирватися з її полону він не може. Наркозалежність настільки унікальне явище, яке «не рахується» ні з вимогами законодавства, ні з вимогами суспільної моралі. І для задоволення своїх потреб наркохворий не зупиниться ні перед загрозою покарання, ні перед громадським осудом.

Із цим пов'язана третя ознака – суто психологічна – параліч волевиявлення.

Послаблена, а то і зведена нанівець воля до самоіснування, самозбереження. Звідси – наркозалежному складно контролювати правомірність власної поведінки, що й призводить до скоєння ним правопорушень. У зв'язку з цим, доцільно чітко розмежовувати відповідальність за участь у незаконному обігу наркотиків і ставлення до наркозалежного як до людини, що потребує широкого спектру допомоги: медичної, соціальної, психіатричної, правової.

Оскільки наркозалежні створюють загрозу своєму фізичному і психічному здоров'ю, спроможні завдати шкоду собі або оточуючим, доцільно було б доповнити Кримінальний Кодекс України нормою про встановлення альтернативного покарання лікування для наркозалежних. Така практика має місце в законодавстві Швеції, Польщі, Франції та інших країн.

По-третє, проблема якісного оновлення профілактичної роботи зі скорочення попиту на наркотики і зниження їх незаконної пропозиції.

Проблема полягає в тому, що кожне із заінтересованих відомств традиційно здійснює профілактичну роботу відповідно до власних функцій. Так, МВС України щороку проводить операції з виявлення і знищення незаконних посівів маку та конопель. Державні органи, що опікуються проблемами освіти, сім'ї, молоді та спорту, проводять чимало попереджувальних заходів серед молоді тощо.

З ініціативи МВС було посилено кримінальну відповідальність власників розважальних закладів, на території яких має місце незаконне розповсюдження наркотиків.

Нажаль, скоординованих цільових профілактичних програм на національному і регіональному рівнях, що враховували б демографічні, географічні, економічні, етнічні особливості споживачів наркотиків немає. Відсутні й науково обґрунтовані методики проведення запобіжних заходів і критерії контролю їх ефективності, що мінімізує позитивні аспекти профілактичної роботи.

Очевидно, зважаючи на важливість профілактики, було б доцільно передбачити її здійснення на законодавчому рівні з визначенням функцій кожного з суб'єктів зазначеної системи.

Як приклад для наслідування, зокрема, така практика має місце в законодавстві Польщі.

У якості стратегічного підходу, пропонуємо розглядати профілактику не тільки в тому сенсі, що наркотики – зло, а в першу чергу – створення умов безпечного існування: в школі, сім'ї, на роботі, місцях масового відпочинку.

Як свідчить передовий вітчизняний і зарубіжний досвід, такий підхід у профілактиці є найбільш ефективним.

Крім того (і, можливо, це слід вважати пріоритетним в антинаркотичній політиці), профілактика не повинна розглядатися як одна з рядових функцій нарівні з іншими, а має бути обов'язковим компонентом усіх антинаркотичних заходів протидії наркозлочинам, попередження незаконного вживання наркотиків, реабілітації наркозалежних тощо.

При цьому, вважаю профілактику не можна прив'язувати лише до зниження попиту на незаконні наркотики. Адже попит органічно залежить від пропозиції. Тому, профілактика повинна бути спрямована й на зменшення незаконної пропозиції, в чому й полягає, власне, основна стратегічна функція правоохоронних органів.

У цих умовах зростає питома вага правоохоронної діяльності. Тобто, підвищення ефективності діяльності щодо виявлення контрабанди, недопущення зрощування цього злочину з наркобізнесом, припинення корупційних зв'язків.

Потребують перегляду та зміни стратегічні орієнтири в боротьбі з незаконним обігом наркотиків, а саме:

Перший з них, як тільки що підкреслювалося – це скорочення незаконної пропозиції наркотиків. Вважаю, що саме цей підхід повинен бути визначальним критерієм усієї антинаркотичної діяльності правоохоронних органів, ефективності їх роботи.

Другий – врахування особливостей вітчизняного наркобізнесу. Слід зазначити, що нині він складається з таких груп осіб: тих, які скоюють завідомо протиправні дії з метою отримання економічної вигоди (частина з них утворює мережу наркотрафіку, здобування наркосировини, виготовлення та розповсюдження наркотиків); тих, які перепродають наркотики для отримання грошей на чергову наркопайку; і, власне, наркоспоживачів.

Останнім часом, зростає так зване «закрите вирощування» конопель в квартирах, будинках, теплицях і т.п., що вимагає додаткових зусиль по виявленню таких незаконних посівів.

Сьогодні різко зросла кількість так званих «аптечних наркоманів», які вживають ліки, що містять підконтрольні речовини. Зважаючи на попит, виробництво цих препаратів нерідко збільшується. В принципі, зростання бізнесу має, звичайно, позитивний зміст. Однак, специфіка фармацевтичного бізнесу в тому, що він, як ніякий інший, заснований на людському факторі, насамперед, на здоров'ї людини. Звідси, він повинен мати внутрішні обмеження, базуватися на деонтологічних засадах.

Очевидно, найбільш ефективним у скороченні незаконної пропозиції наркотиків було б зосередження зусиль на виявленні злочинних угруповань, що становлять найбільшу загрозу суспільству – на вжитті системних кримінально-правових заходів як щодо «вуличних наркоманів», так і до структур, які контролюють наркотрафіки, незаконне виробництво, збут наркотиків тощо. Тобто, здійснити більш ефективні заходи з виявлення й документування протиправної діяльності вищих рівнів організованої злочинності (наркобізнес – злочинний у всіх його проявах і без корупційних зв'язків існувати не може).

Нагальним є реагування на швидкоплинні зміни в тактиці діяльності наркоугруповань, появу нових різновидів наркотиків, маршрутів їхнього транзиту та розповсюдження, вироблення ефективних заходів протидії розповсюдженню наркотиків з використанням «Інтернету» та інших способів безконтактного їх продажу. За формою – це заходи тактичного рівня, але втілюють вони стратегічний зміст, оскільки є довгостроковою програмою, спрямованою на підвищення ефективності правоохоронної діяльності в зазначеній сфері.

Доцільно внести стратегічні зміни і в організаційний складник правоохоронної діяльності. Насамперед має бути більш тісною координація діяльності всіх правоохоронних суб'єктів, вона має вийти на якісно новий рівень взаємодії, взаємоспівробітництва, взаємної підтримки.

Для цього є актуальним створення спільних оперативних груп, відновлення на нових організаційних засадах діяльності відповідних координаційних центрів та штабів.

Особливу увагу в умовах сьогодення доцільно приділити оприлюдненню й наданню гласності правоохоронним антинаркотичним заходам з метою розширення соціальної бази протидії наркозлочинності. Мається на увазі сім'ю, шкільні колективи, вуличні комітети, релігійні організації, громадські організації і фонди, асоціації та спілки колишніх наркозалежних тощо.

Усі вони, як правило, володіють унікальною інформацією і для правоохоронних органів це незамінний резерв. І тут на перший план виступає не лише кількість поданих до суду кримінальних проваджень, а зменшення загроз людині, в тому числі й наркотичних, а значить, і зменшення соціальної напруги, ступеня криміногенності сфери обігу наркотиків. Імідж правоохоронців від цього лише зросте.

Оскільки при кваліфікації діянь у сфері обігу наркотиків кримінально-правова практика орієнтується на невеликі, великі, особливо великі їх розміри, що знаходяться в незаконному обігу, то визначення цих розмірів є одним із важливих критеріїв застосування кримінально-правових заходів.

На сьогодні в Україні граничні розміри невеликої кількості наркотиків, що встановлені Наказом МОЗ № 188 від 1 серпня 2000 р. «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу», значно менші, ніж в більшості інших країн, що розпоршує зусилля правоохоронних органів на малозначущі об'єкти.

Для порівняння і наочності наведу порогові кількості наркотиків, з яких настає кримінальна відповідальність, в Україні та в деяких європейських країнах:

Крайна Вид наркотику	Україна (до 3-х років позбавлення волі)	Росія	ФРН	Нідерланди	Австрія	Португалія	Фінляндія
<i>Кокаїн</i>	від 0,02 г	0,5 г	1-2 г	0,5 г	15 г	2 г	1,5 г
<i>Марихуана</i>	від 5 г	6 г	6-30 г	30 г	20 г	25 г	15 г
<i>Амфетамін</i>	від 0,15 г	0,2 г	10 таб.	0,5 г	10 г	1 г	3 г
<i>Опій, екстракт опію</i>	від 0,5 г	1 г	—	—	—	—	—
<i>Героїн</i>	від 0,005 г	0,5 г	1-2 г	0,5 г	3 г	1 г	1 г
<i>Ацетильований опій</i>	від 0,005 г	0,5 г	<i>Див. героїн</i>				

Отже зміна в Україні цих порогових кількостей наркотиків в бік їх збільшення назріла і потребує негайного вирішення.

Можливо, варто взагалі відмовитися від визначення «невеликих» розмірів наркотичних засобів. Вважаю ця проблема теж потребує обговорення і вирішення.

У ході розслідування кримінальних проваджень, в яких у якості наркотичних виступають рослини роду канабісу чи макова солома, органи досудового слідства, суди при кваліфікації дій винних враховують лише загальну вагу рослин, а не вміст підконтрольної речовини (тетрагідроканабінолу, морфіну чи кодеїну), що позбавляє диференційованого підходу при кваліфікації цього злочину (в залежності від ваги та вмісту саме підконтрольної речовини).

Серйозною проблемою залишається визначення аналогів наркотичних засобів, яких, за даними Національної поліції, в Україні протягом року виявлено і вилучено 80 видів.

Поняття «аналоги» передбачено в статті і Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» на той випадок, коли отримують шляхом синтезу або виділяють з природної сировини такі структурні аналоги наркотичних засобів або психотропних речовин, які зберігають або набувають небезпечних наркотичних властивостей своїх контрольованих «родичів», але при цьому не є їхніми солями,

ізомерами або ефірами і, отже, не можуть бути автоматично віднесені до числа контрольованих об'єктів.

Наприклад, новий аналог морфіну, який не є їхнім ізомером, сіллю або ефіром і, отже, автоматично не підпадає під спеціальний контроль, але може зберегти небезпечну фармакологічну властивість. Тож до тих пір, поки не здійснено процедуру включення цієї речовини в списки Переліку, вона залишається «бездоглядною» з усіма небажаними наслідками.

Враховуючи, що за визначенням, передбачені законом аналоги повинні мати структурну і фармакологічну близькість до відповідних наркотичних засобів або психотропних речовин, віднесення об'єктів до групи аналогів має здійснюватися за висновком компетентного незалежного експертного органу. При наявності офіційно зареєстрованих фактів зловживання аналоги повинні потім вноситися в установленому порядку у відповідні списки Переліку.

Разом з тим, відсутність чітко виписаного порядку впровадження в дію цієї норми закону зумовлює затрати певного часу на проведення досліджень та оформлення відповідних висновків щодо належності речовин до аналогів.

Крім того, при розгляді цієї категорії проваджень виникають питання кваліфікації протиправних дій з даною групою речей у залежності від їхніх невеликих, великих або особливо великих розмірів, які для аналогів нормативно не визначені.

Відсутність роз'яснень Верховного суду України з приводу розгляду справ з аналогами вносить неоднозначність при трактуванні норм закону щодо аналогів.

В той же час, органи досудового слідства обмежені в часі щодо прийняття рішення стосовно подальшого провадження за фактами незаконного обігу аналогів.

Зазначені чинники не сприяють оперативному реагуванню на виклики наркобізнесу та зумовлюють певні труднощі при розслідуванні таких протиправних дій.

Я зупинився лише на деяких проблемах. Але, на мою думку, їх розв'язання може бути своєрідним кроком вперед у ході подолання одного із найнебезпечніших лих сучасності – наркоманії.

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА
ПРАВОТВОРЕННЯ В
КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників
III-го Всеукраїнського круглого столу
8 грудня 2017 р.*

Відповідальний за випуск – *Д. Є. Забзалюк*

Упорядник – *В. Д. Яремчук*

Комп'ютерне верстання – *В. Д. Яремчук*

Художнє оформлення і оригінал-макет – *В. Д. Яремчук*

Підписано до друку 01.12. 2017.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times.
Друк цифровий. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк.15,4. Наклад 50 прим.
Вид. №15. Зам. № 186.

Видавець і виготовлювач
ПП «Видавництво «БОНА»
вул. Наукова, 5, Львів, 79060
Свідоцтво держ. реєстру: ДК №4275
тел.: (032) 240-96-40